

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Rigorózní práce

Mgr. Jan Synek

**Náboženský život v československých věznicích
v období komunistického režimu**

Religious Life in Czechoslovak Prisons in the Period of the
Communist Regime

Praha, 2012

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Za pomoc při vypracování této práce děkuji prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc., doc. PhDr. Janě Čechurové Ph.D., PhDr. Aleně Šimánkové, PhDr. Petru Blažkovi Ph.D., PhDr. Jarmile Synkové a ing. arch. Jindřichu Synkovi. Za inspiraci k jejímu napsání děkuji ThLic. Bohumilu Kolářovi, ThLic. Františku Kohlíčkoví, Mons. Karlu Pilíkovi, Zdeňku Zelenému a Antonii Hofmanové.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 25. 2. 2012

Abstrakt

Práce pojednává o československém vězeňství v letech 1948 – 1989 z pohledu náboženství. Zabývá se vývojem vězeňské duchovní služby, sleduje její zánik po únoru 1948 a popisuje, jakým způsobem vězni řešili zákaz praktikování náboženství ve věznicích. Dále se zaměřuje na náboženské perzekuce v komunistickém Československu, uvádí důvody, pro které byli příslušníci jednotlivých konfesí vězněni, a ukazuje, jak se jejich víra promítala do každodenního vězeňského života.

Autor poukazuje na soustředění duchovních do uzavřených oddělení, vysvětluje, co bylo jeho příčinou a snaží se vykreslit každodenní život těchto uzavřených komunit. Detailně popisuje, jak odsouzení praktikovali úkony, spojené s jejich vírou a zabývá se odlišnostmi jednotlivých konfesí.

Práce se zamýšlí nad smyslem věznění mnoha set duchovních, řeholníků a laiků některých církví v komunistickém Československu. Zamýšlí se nad silou víry a přesvědčení, vystavené krutému fyzickému zacházení a psychickému nátlaku. Rovněž řeší otázku kolaborace, vztahy mezi příslušníky jednotlivých vyznání a mezi odsouzenými a dozorci. V závěru pak vykresluje, jak nábožensky založení lidé, kteří prošli komunistickými věznicemi a pracovními tábory, hodnotí tuto zkušenost a její důsledky pro jejich další život a působení.

Klíčová slova:

vězeňství, náboženský život, komunismus, československé věznice, Československo 1948 – 1989, duchovenská služba, náboženské perzekuce, církve, náboženské společnosti, duchovní, řeholníci, bohoslužby, konverze, teologická studia, ekumenismus

Abstract

This thesis deals with Czechoslovak penal system between the years 1948 – 1989 from the view of religion. It investigates the developement of spiritual service in prison, follows its decline after February 1948 and describes in which way the prisoners tried to find a solution to the prohibiton to practice religion in prisons. Further it focuses on religious persecution in communist Czechoslovakia, presents reasons for imprisonment of the members of individual confessions and shows how their faith reflected in everyday life in prison.

The author makes a reference to the concentration of priests in closed departements, explains its reason and tries to depict everyday life of these separated communities. He describes in details how the convicted practiced the acts of their religion and he deals with the differences of individual confessions.

The work speculates over the sense of imprisonment of hundreds of priests, friars and laymen from some of the Churches in communist Czechoslovakia. It thinks about the power of faith and conviction exposed to cruel physical treatment and mental violence. It also deals with the question of colaboration, relations between members of different confession and between the convicted and warders. In the end it depicts how the people with religious belief, who were imprisoned in communist prisons and labour camps evaluate their experience and its results for their further life and activity.

Key words:

penal system, religious life, communism, Czechoslovakia 1948 – 1989, spiritual service, religious persecution, Churches, religious communities, churchmen, priests, friars, Czechoslovak prisons, worships, conversions, theological studies, ecumenism

Obsah:

1. Úvod	str. 1
2. Vývoj československého vězeňství po únoru 1948	str. 3
3. Církev a jejich perzekuce v komunistickém Československu	str. 7
3.1 Církev římskokatolická	str. 9
3.2 Církev řeckokatolická	str. 13
3.3 Evangelické církve	str. 14
3.4 Církev československá (husitská)	str. 16
3.5 Církev adventistů sedmého dne	str. 17
3.6 Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	str. 20
4. Náboženský život v československých věznicích z pohledu státního aparátu	
4.1 Rakousko – Uhersko	str. 25
4.2 První republika	str. 26
4.3 Protektorát Čechy a Morava	str. 29
4.4 Třetí republika	str. 30
4.5 Československo po únoru 1948	str. 32
4.6 Československo v období normalizace	str. 37
4.7 České vězeňství po roce 1989	str. 39
5. Skupiny nábožensky perzekuovaných osob ve věznicích	
5.1 Komunity nábožensky perzekuovaných osob podle konfesí	str. 42
5.1.1 Katoličtí kněží a řeholníci	str. 43
5.1.2 Řeholnice	str. 48
5.1.3 Adventisté	str. 53
5.1.4 Svědkové Jehovovi	str. 56
5.2 Věznice s většími komunitami duchovních a řeholnic	str. 59
5.2.1 Plzeň – Bory	str. 61
5.2.2 Mírov	str. 63
5.2.3 Leopoldov	str. 66
5.2.4 Valdice	str. 69
5.2.5 Jáchymovské uranové tábory	str. 72
5.2.6 Ženská věznice v Pardubicích	str. 75
6. Náboženství v každodenní praxi	
6.1 Vězeňská literatura a studium náboženských textů	str. 77

6.2 Tajné bohoslužby a svátosti	str. 87
6.3 Konverze	str. 97
6.4 Vězeňské vzdělávání a teologická studia	str. 102
6.5 Slavení náboženských svátků	str. 106
6.6 Vztah k práci u nábožensky perzekuovaných osob	str. 111
6.7 Fenomén modlitby a význam náboženského přesvědčení	str. 121
7. Vztahy nábožensky perzekuovaných vězňů s okolím	
7.1 Vztahy s ostatními vězni	str. 128
7.1.1 Soužití různých vyznání a rozvoj ekumenismu	str. 137
7.1.2 Agenturní činnost ve věznicích	str. 142
7.2 Vztahy s dozorci	str. 148
7.2.1 Posudky nábožensky perzekuovaných osob a snaha o jejich převýchovu	str. 155
7.3 Komunikace s vnějším světem	str. 164
8. Život po propuštění a důsledky vězeňského pobytu	str. 170
9. Závěr	str. 180
Archivní prameny	str. 182
Primární literatura	str. 183
Sekundární literatura	str. 184
Přílohy	str. 189

Seznam použitých zkratk:

ABS	Archiv bezpečnostních složek
CČS(H)	Církev československá (husitská)
CFSsS	Congregatio Fratrum Sanctissimi Sacramenti, petrini
CSsR	Congregatio Sanctissimi Redemptoris, redemptoristé
ČCE	Českobratrské církve evangelická
ČKCH	Česká katolická charita
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
HP	Historická penologie (časopis)
JOC	Jeunesse ouvrière chrétienne, Křesťanská dělnická mládež
KDS	Křesťansko – demokratická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MS	Ministerstvo spravedlnosti
MV	Ministerstvo vnitra
NA	Národní archiv
NO	Nová orientace, hnutí v ČCE
NPT	Nápravně pracovní tábor
NVS	Nápravně výchovná skupina
NVÚ	Nápravně výchovný ústav
OCarm	Ordo Fratrum beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmelo, karmelitáni
OFMCap	Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum, kapucíni
OPraem	Sacer Candidus et Canonicus Ordo Praemonstratensis, premonstráti
OP	Ordo Fratrum Praedicatorum, dominikáni
OSA	Ordo sancti Augustini, augustiniáni
OSN	Organizace spojených národů
OSBM	Ordo Sancti Basilii Magni, baziliáni
OT	Ordo Teutonicus, řád německých rytířů
Sb.	sbírka zákonů ČSR a ČSSR
SDB	Societas Don Bosco, salesiáni
SDS	Societas Divini Salvatoris, salvatoriáni

SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNV	Sbor nápravné výchovy
StB	Státní bezpečnost
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
SVS	Sbor vězeňské stráže
TS	Tajný spolupracovník Státní bezpečnosti
ÚV KSČ	Ústřední výbor komunistické strany Československa
VONS	Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
TPT	Trestanecko – pracovní tábor

Moji nepřátelé čekali, že se budu trápit starostmi, a já jsem zatím v sobě pocítil nečekanou bezstarostnost. Domnívali se, že se budu cítit omezen ve své svobodě, a já jsem naopak právě tehdy objevil pro sebe pravou svobodu. Pochopil jsem, že člověk nemá, co by ztratil, že všude je jeho místo, všude tam, kam šel Ježíš, což znamená: všude mezi lidmi.

Milan Kundera: Žert

1. Úvod

Podle amerického sociologa Erwinga Goffmana je věznění pachatelů trestných činů totalitní institucionalizovanou činností.¹ Podobně vidí instituci vězení také francouzský filosof Michel Foucault.² Pokud bychom v souladu s nimi považovali vězení za totalitní instituci, oč více je potom v rozporu s lidskou důstojností a přirozeností výkon vězeňství v totalitním státě, kdy se věznice plní politickými vězni, u nichž nemůže být o páchání trestné činnosti řeč?

Podle českého sociologa Inocence Arnošta Bláhy je možné spatřovat pozitivní sociální funkci vězeňství v úpravě mezilidských vztahů a ochraně hmotného a duchovního života společnosti. Režim, nastolený v Československu po roce 1948 však vězeňství a justice nepokrytě zneužíval ke sledování svých politických záměrů a k likvidaci ideových odpůrců a nepohodlných sociálních skupin. V takovémto kontextu pak můžeme hovořit o izolační funkci vězeňství, která je společná všem totalitním režimům.³ V izolačním vězeňském systému již rozhodně nemůžeme spatřovat snahy o ochranu hmotného a duchovního života společnosti, naopak, vězeňství je zde prostředkem k izolaci lidí, bránící společnost před snahami totalitního režimu vnutit jí vlastní duchovní hodnoty a podříditi ji svým záměrům.

Tématu československého vězeňství po roce 1948 byla již věnována řada nejen historických prací, z nichž větší pozornost si zasluhují především práce Aleše Kýry, Dušana Janáka, Karla Kaplana, Karla Bartoška, Prokopa Tomka či Tomáše Bursíka. Dosud nikdo však nevěnoval v tomto kontextu větší pozornost otázce náboženství. Toto téma bylo zatím bližší spíše historikům a badatelům, zabývajícím se církvemi a náboženskými společnostmi, snad nejvíce o této otázce píše Václav Vaško v posledním dílu své kroniky poválečné katolické církve *Dům na skále III. Církev vězněná*. Vaško má výhodu i handicap zároveň – on sám v padesátých letech vězením prošel a řadu popisovaných událostí a jevů zná z vlastní zkušenosti, která ovšem může zároveň být zkreslující. Náboženský život ve věznicích popisuje tak, jak byl praktikován a nepodrobuje ho bližšímu zkoumání, navíc jej líčí především z pohledu vězněných kněží a zaměřuje se čistě na působení katolické církve. Přesto je jeho práce v mnoha ohledech inspirativní.

¹ GOFFMAN, Erving: *Asylums. Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, New York: Anchor Books 1961

² FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin, 2000

³ KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955. Přehled základních předpisů*, Opava 2002, s. 8

Tato práce si klade za cíl zhodnotit československé vězeňství v letech 1945 – 1989 z pohledu náboženství, a to z hlediska dvou aspektů. Prvním je pohled „shora“ – vnímání duchovenské služby a náboženského života odsouzených a vyšetřovaných pohledem státního aparátu a jím vydávaných právních norem a nařízení. Tím druhým je pak pohled „zdola“ – tedy pohled vězňů na náboženský život ve věznicích v souvislosti s jejich duchovními potřebami. Není třeba zdůrazňovat, že oba tyto pohledy se od sebe diametrálně odlišovaly.

Na následujících stránkách se pokusíme vysledovat osudy lidí, kteří byli pronásledováni v komunistickém Československu z důvodů svého náboženského přesvědčení. Bude nás zajímat, které církve a náboženské společnosti byly nejvíce postiženy, okrajově se zmíníme o perzekuci těchto institucí a jejich snahách o existenci navzdory ateistickému režimu. Uvidíme, jaké komunity nábožensky perzekuovaných osob se ve věznicích a pracovních táborech utvářely, pokusíme se najít odpověď na otázku, zda tito lidé mohli i nadále pokračovat ve svém náboženském životě a jakým způsobem. Nastíníme formy a projevy náboženství, jaké byly ve věznicích praktikovány, a bude nás také zajímat, jak se víra promítala do každodenního vězeňského života, do vztahů mezi uvězněnými a jejich vztahu k dozorcům, pozastavíme se nad otázkou kolaborace a spolupráce nábožensky založených osob s nepřátelským vládnoucím režimem. V neposlední řadě dáme prostor pamětníkům a jejich hodnocení vlastního vězeňského pobytu a vlivu, jaký měl na jejich duchovní vývoj a náboženskou víru.

Prvním druhem historického pramene pro tuto práci jsou lidské vzpomínky, publikované knižně samotnými autory či formou rozhovoru v psané či audio podobě. V poslední době dochází u nás k velkému rozvoji v nahrávání těchto rozhovorů, natáčených různými postupy a přístupy. Tyto rozhovory chci ve své práci zhodnotit a využít k vysledování některých konkrétních aspektů života politických vězňů. Nad otázkou lidské paměti visí navzdory současnému bádání mnoho otazníků a o jejím využití v historiografii panuje mnoho nejasností. Jsme si vědomi, že lidská paměť je značně selektivní, tudíž pro znalost objektivních faktů ne zcela důvěryhodnou a jakožto historický pramen je nutné ji konfrontovat s jinými dokumenty, především psané povahy. Také v této práci proto byly využity archivní materiály z provenience příslušných ministerstev a institucí, které spolu se vzpomínkami pamětníků vykreslují náboženský život, jakým žili vyšetřovaní a odsouzení ve věznicích a pracovních táborech, jež se na našem území vyskytovaly v průběhu let 1948 – 1989.

2. Vývoj československého vězeňství po únoru 1948

Třetí československá republika se po zkušenostech s nacistickou okupací k ideálům prvorepublikové demokracie již nevrátila. Z možnosti participovat na vládě a obnově republiky byly vyloučeny některé dřívější politické strany, v čele se silnou stranou agrární. V tomto tříletém období na sebe výkon státní moci začala strhávat KSČ, podporovaná KSS a především těžící z geopolitické situace a popularity a vlivu SSSR. Od února 1948, kdy komunisté získali plnou kontrolu nad státním aparátem, se pak přejímání sovětských zkušeností začíná otevřeně projevovat, a to i v oblasti soudnictví a vězeňství, kde k postupnému vzdalování se od humanistických ideálů a reforem dochází již od května 1945. Vězeňství a justice se tak stává nástrojem třídního boje, čemuž byly přizpůsobeny i nové trestně právní normy a vězeňský řád z roku 1951.

Došlo k oslabení úlohy soudů a ústavních komisařů při řízení věznic, jejichž správa byla svěřena velitelům oddílů a stanic Sboru uniformované vězeňské stráže (SVS), který byl reorganizován po vzoru SNB. V roce 1950 byla právně zakotvena existence vězeňských pracovních táborů. V přístupu k odsouzeným, ba i k vyšetřovaným, začalo hrát roli třídní hledisko. Političtí vězni, bez ohledu na svůj původ, byli vnímáni jako nepřátelé vládnoucí třídy a jako s takovými s nimi bylo nakládáno. Smyslem jejich perzekuce byla represe a zastrašení, nikoliv převýchova, jak dokládá zápis z porady velitelů oddílů SVS v dubnu 1951: „*Také při přerušování trestu zapomínají velitelé SVS úplně, že u třídního nepřítele, který se dopustil společensky nebezpečného činu, se musí především uplatnit represivní účel trestu, který brání doporučení žádostí o přerušování trestu.*“⁴

Ke 31. prosinci 1948 bylo v ČSR vězněno 20 867 lidí, o rok později to bylo 23 303 vězňů, z toho 44% bylo tzv. retribučních⁵. Komunistická justice ale pracovala naplno, takže k 15. květnu 1950 došlo k nárůstu na 32 638 vězňů (32,5 % retribuční, 33,7% političtí). Retribuční vězni byli soustřeďováni v této době především v nápravných zařízeních ve Valdicích a na Mírově, političtí taktéž na Mírově, dále v Plzni a Ilavě. Počet odsouzených ve výkonu trestu dosáhl vrcholu k 1. lednu 1953, kdy čítal 46 021 vězňů. Od tohoto roku pak začíná toto číslo klesat v důsledku prezidentských

⁴ Zápis z celostátní porady velitelů oddílů SVS, 9.4.1951, ABS, f. MV - Správa TNP Praha, E/1 - 43

⁵ Retribuční vězni byli odsouzeni na základě tzv. velkého retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, vydaného 19. června 1945 a tzv. malého retribučního dekretu č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti, vydaného 27. října 1945.

amnestií v letech 1953 a 1955. V polovině padesátých let tak činí celkový počet 22 815 vězňů.⁶

Od 1. ledna 1953 byl Sbor uniformované vězeňské stráže začleněn do SNB a vězeňství jako celek převedeno do působnosti ministerstva národní bezpečnosti, které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo ministerstvo vnitra. Téhož roku byl vydán nový Řád nápravných zařízení, který si kladl za cíl reformovat vězeňská zařízení v ČSR podle sovětského vzoru. Do jednotlivých typů zařízení byli umisťováni odsouzení podle povahy a závažnosti provinění.

Sovětizace československého vězeňství se neprojevovala jen ideologizací klasifikace a diferenciací odsouzených a diskriminací politických vězňů. Vyznačovala se také používáním militantních prvků a agenturně operativních prostředků a politickým a ideologickým ovlivňováním odsouzených, které bylo doprovázeno odpíráním vzdělávacích, kulturních a náboženských aktivit. V neposlední řadě pak absencí vězeňských práv a veřejné kontroly vězeňství.⁷

K 1. lednu 1953 bylo na území Československa celkem 355 věznic a táborů. Na základě usnesení politbyra ÚV KSČ ze dne 5. ledna 1954 byla následně řada z nich zrušena a k 1. lednu 1957 bylo na území republiky celkem 23 vyšetřovacích věznic a 25 nápravně pracovních táborů (NPT), z toho sedm pevných: Bory, Valdice, Leopoldov, Ilava, Opava, Mírov a Pardubice. Mladiství si odpýkali trest v NPT Zámorsk. Všechna vězeňská zařízení spadala do kompetence ministerstva vnitra, k 1. lednu 1957 v nich bylo celkem 27 707 vězňů, z toho 10 779 odsouzených pro kontrarevoluční trestné činy a 14 364 odsouzených pro kriminální trestné činy.⁸

V průběhu padesátých let se konalo několik prezidentských amnestií, avšak většina osob pronásledovaných z důvodů politických či náboženských byla propuštěna až během velké amnestie prezidenta republiky k 15. výročí osvobození republiky z 9. května 1960. Poměrně rozsáhlá amnestie se týkala 5319 odsouzených z celkem 8708 politických vězňů, dosud se nacházejících v nápravných zařízeních.⁹ Tato amnestie se však nevztahovala na vedoucí údajných protistátních skupin, osob s dodatečným soudem a odsouzených zařazených do zvláštní skupiny, kteří nejevili známky

⁶ stav k 1.7.1955; KÝR, Aleš: *Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945 – 1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*, Praha: Vězeňská služba ČR 2001

⁷ KÝR, Aleš: *Věznice Valdice v období deformací a reformy českého vězeňství (1952 – 1992)*, in: HP 3/2007

⁸ Zpráva o výkonu trestů, ukládaných soudy a o vězeňství v ČSR, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 1086

⁹ BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*, Praha: ÚDV 2006, s. 75

převýchovy, narušovali výkon trestu či stále působili v očích režimu jako hrozba pro tehdejší společnost.

Od poloviny šedesátých let začal komunistický režim pod mezinárodním tlakem provádět reformy v dosavadním vězeňském systému. Výrazem toho je akceptování Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, která schválila OSN roku 1957. Ta se odrazila v československém zákoně o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb. V souladu s tímto zákonem zařazovaly soudy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody do tří nápravně výchovných skupin (NVS), kterým odpovídaly typy nápravně výchovných ústavů (NVÚ). Kontrolní činnost byla svěřena správě Sboru nápravné výchovy (SNV). Do kategorie nejtěžších zločinců, tedy III. NVS, byli i nadále zařazováni pachatelé společensky nejzávažnějších trestných činů včetně tzv. trestných činů proti republice, jakými byla vlastizrada, rozvracení republiky, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství nebo trestný čin proti některému socialistickému státu.

Přes všechny nedemokratické prvky byl nový zákon výrazným posunem oproti předchozí praxi – mimo jiné umožnil pedagogické, psychologické a sociální působení školených odborníků. Za účelem zkoumání možností nápravy odsouzených byl také 1. prosince 1966 zřízen Výzkumný ústav penologický pod vedením toxikologa doc. PhDr. Jiřího Čepeláka. Tento ústav soustředil vědce, kteří se zabývali osobností pachatele a zkoumali možnosti jeho nápravy. Šedesátá léta rovněž znamenala obnovení československé účasti na mezinárodních penologických a kriminologických konferencích. Roku 1968 však dochází k převedení vězeňství z působnosti ministerstva vnitra do kompetencí českého a slovenského ministerstva spravedlnosti. V této době také ustává československá účast na světových konferencích a obnovena je až v průběhu osmdesátých let. Rok 1968 ale přináší do československého vězeňství jiná pozitiva – dochází ke zrušení agenturní činnosti ve vězeňských celách. Pro úplnost dodejme, že k 1. září 1968 bylo ve věznicích celkem 14 336 vězňů¹⁰, z toho údajně 111 politických.¹¹

S příchodem tzv. normalizace začíná přehodnocování dosavadního zmírňování trestní politiky. V roce 1973 vzniká tzv. politickovýchovný aparát SNV za účelem účinnějšího ideologického a politického působení na příslušníky SNV. Přibližně v téže době dochází k obnovení agenturní činnosti ve věznicích, která zaznamenává

¹⁰ Informativní zpráva o stavu a složení vězňů v NVÚ a věznicích k 1.9.1968, ABS, f. Správa MV, A2/2-2147

¹¹ BURSÍK, Tomáš: *Vězeňství. Historie období 1958 – 1968*, <http://www.totalita.cz/>, vyhledáno 22.6.2011

velký rozmach. Normalizace ve vězeňství vrcholí zrušením Výzkumného ústavu penologického roku 1980, který dosud prosazoval respektování požadavků OSN při zacházení s vězni. Ústav znamenal velký posun v přístupu k výkonu trestu odnětí svobody, přesto však byl trnem v oku vládnoucím kruhům a roku 1980 byl po záminkou rušení neefektivních vědeckých pracovišť zrušen, čímž byla ochromena odborná činnost ve vězeňství a nastolené pozitivní trendy zastaveny.

Normalizační opatření ve věznicích je možno charakterizovat návratem k používání militantních a represivních prvků, obnovením agenturní činnosti, upřednostňováním ekonomických zájmů před výchovnými, rezignací na výchovu a kulturní činnost a porušováním základních lidských a občanských práv.¹² Tyto podmínky panovaly v našich věznicích až do roku 1989.

¹² KÝR, Aleš: *Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství (1952 – 1992)*, in: HP 3/2007

3. Círky a jejich perzekuce v komunistickém Československu

Podstatou každého totalitního režimu je jeho snaha ovládnout lidské životy v celé šíři, podrobit každého jedince totální kontrole. Fenoménem, který se zcela vymyká jakékoliv možnosti masové kontroly, je však náboženská víra. Československo počátku padesátých let vykazuje jisté neoddiskutovatelné totalitní rysy, mezi které můžeme zahrnout i náboženské pronásledování. Byla to jedna ze zemí východního bloku, která uplatňovala velmi ostrou proticírkevní politiku. Vatikánský diplomat Agostino Casaroli, pověřený v šedesátých letech papežem vyjednávat s představiteli zemí východního bloku, napsal, že jmenovat biskupy v zemích, jakými bylo Československo či Maďarsko, znamenalo odsoudit je k mučednictví.¹³

Kde tato nenávist pramenila? Zajisté ve zmiňované nemožnosti kontroly, ale také přímo v komunistické ideologii. Východiskem Marxovy filosofie bylo spojení Hegelovy dialektiky s Feuerbachovým materialismem. Náboženství v tomto kontextu chápe jako „opium lidstva“, útěchu utlačované dělnické třídy, trpící bezprávím a vykořisťováním v nespravedlivém společenském uspořádání. Náboženská víra tak vzniká podle Marxe z čistě materiálních příčin. Je tedy třeba nejprve odstranit ze světa nespravedlivý řád, v důsledku čehož zmizí i potřeba náboženství.¹⁴ Pozdější sovětská interpreti tohoto pojetí však narazili na problém, když ani v socialistickém uspořádání náboženství nevymizelo. Náboženská víra, kterou režim ve své snaze o totalitní ovládnutí společnosti nemohl dostatečně kontrolovat a ovlivňovat, se stala nežádoucím a zastaralým jevem, který tehdejší tzv. pokrokovou společnost pouze zbrzdžoval.

Československý ministr školství Zdeněk Nejedlý formuloval vztah státu k náboženskému přesvědčení těmito slovy: „*Věř si co chceš, to je tvoje věc a věc tvého rozumu a vkusu. I do kostela si chod' kam chceš, ani tomu nikdo nepřekáží a překážet nebude. Ale nevnašej to do veřejného, občanského a státního života, dokonce pak je nepřípustno, aby se toho zneužívalo pro akci proti lidu, proti republice. Tak zní, tak nejlépe možno formulovat stanovisko našeho lidu i naší vlády k otázce víry a náboženství.*“¹⁵

Praxe však byla od těchto slov dosti odlišná – lidé, hlásící se k nějaké církvi, byli stejně jako jejich představitelé zcela bezdůvodně šikanováni a pronásledováni.

¹³ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*, Kostelní Vydří 2001

¹⁴ MARX, Karel: *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. In: *K filozofickým otázkám*, Praha: Svoboda, 1979, str. 44

¹⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Slovo o náboženství*, Praha: Melantrich 1949, s. 50

Faktem je, že velká část příslušníků komunistické strany dost dobře nevěděla, v čem tkví neslučitelnost marxismu - leninismu a náboženství a málokterý z nich si tím lámal hlavu. Pokud strana velela k boji proti církví, bylo jejich povinností poslouchat. Jednoduché vysvětlení podal Václavu Vaškovi¹⁶ jeden z jeho vyšetřovatelů při výslechu v roce 1952: „*Křesťan nemůže být marxistou. Z toho plyne, že kdyby byli všichni lidé křesťany, nebylo by marxistů, tedy ani komunistů, tedy ani lidově demokratického zřízení. Čili, vaše náboženská aktivita vedla v konečných důsledcích k rozvracení lidově demokratického zřízení.*“¹⁷ Podobné argumentace si z úst příslušníků StB vyslechly stovky křesťanů nejen v padesátých letech.

Základní právní normou, která upravovala vztah státu a církve, se stal zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tímto zákonem byl zaveden státní souhlas k výkonu duchovenské služby, kterým si stát zajistil plnou kontrolu výběru kandidátů do volených vedoucích funkcí.

Podle zprávy ministerstva vnitra z ledna 1951 bylo v Československu asi 9 milionů katolíků, 900 000 příslušníků československé církve, okolo 900 000 evangelíků a kalvinistů, 250 000 pravoslavných, 10 000 adventistů, 8000 metodistů, 8000 členů Jednoty bratrské, 8000 baptistů a několik tisíc členů menších církví a uskupení.¹⁸ Obecně můžeme říci, že v této době mezi jednotlivými církvemi nepanují zcela srdečné vztahy, při bližším zkoumání lze vypožorovat, že nejpočetnější katolická církev si uchovává jistou averzi vůči menším církvím a nejeví zájem o dialog s nimi či společný postup v politických otázkách. Tyto církve zase pohlíží s despektem na církev katolickou a pokouší se vydobýt si na ní silnější pozici. Křesťané na tuto svou nejednotnost doplatili také proto, že režim jí obratně využíval, snažil se katolickou církev izolovat od ostatních a jiné církve naopak podporoval s nadějí na vytvoření národní církve pod svou kontrolou. To se týkalo především církve pravoslavné a československé.

Dobou nejkrutějšího pronásledování a věznění z náboženských důvodů byla v Československu padesátá léta, která se tak přirozeně stávají těžištěm našeho zkoumání. Nemáme k dispozici přesné statistiky, můžeme se jen dohadovat, kolik osob

¹⁶ **Václav Vaško** (1921 - 2009) Studoval Vysokou školu obchodní v Bratislavě. Zúčastnil se Slovenského národního povstání, byl vězněn gestapem. V letech 1945 - 1951 byl v diplomatické službě, odkud byl z kádrových důvodů propuštěn v roce 1951. V únoru 1953 byl zatčen a o rok později odsouzen za údajnou velezradu ke 13 letům vězení. Byl propuštěn v roce 1960. Během Pražského jara se podílel na založení Díla koncilové obnovy a vedl vydavatelství ČKCH. V roce 1992 spoluzaložil nakladatelství Zvon, věnoval se českým církevním dějinám druhé poloviny dvacátého století.

¹⁷ VAŠKO, Václav.: *Ne vším jsem byl rád*, Kostelní Vydří 1999, str. 175

¹⁸ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, str. 5

bylo v této době z náboženských důvodů vězněno, jisté je, že šlo řádově o několik tisíců lidí, i když čistě náboženskou motivaci bychom prokázali jen u části z nich. Z materiálů ministerstva vnitra víme, že k 1. lednu 1960 bylo v československých věznicích drženo 470 duchovních různých církví, ponejvíce katolických kněží. To bylo ještě v době před velkou amnestií, která proběhla v květnu téhož roku. K 1. říjnu 1963 pak bylo v Československých věznicích z celkového počtu 23 029 odsouzených 142 duchovních všech náboženských vyznání. O měsíc později jich bylo již jen 138 a jejich počet nadále klesal.¹⁹ V období let sedmdesátých a osmdesátých šlo již spíše o ojedinělé případy.

V následujících kapitolách si stručně nastíníme jak probíhalo soužití státu a některých významnějších československých církví a náboženských společností, jejichž představitelé byli častými obyvateli vězeňských zařízení. Pokusíme se odpovědět na otázku, proč a jakým způsobem byla tato konkrétní společenství režimem perzekuována, z jakých důvodů byli jejich představitelé vtahováni do soukolí komunistické justice a co bylo nejčastějším důvodem jejich vězeňského pobytu.

3.1 Církev římskokatolická

V kontrastu s vnitropolitickými zmatky a nacionalistickými vášněmi v poválečné ČSR působila katolická církev jako stabilizační prvek. Její autorita za okupace vzrostla díky statečnému odporu vůči nacismu²⁰, přesto docházelo k určitému náboženskému ochlazení v souvislosti s levicovou orientací většiny obyvatelstva. Církev se však rychle vzpamatovávala, byly znovuotevřeny církevní školy, obnoveny katolické spolky a časopisy a také diplomatické vztahy Československa s Vatikánem.

O první útok na katolickou církev se komunisté pokouší již začátkem roku 1946 neúspěšným pokusem o vyprovokování tzv. Kolakovičovy²¹ aféry. S vítězstvím KSČ v květnových volbách 1946 narůstá vzájemné napětí. Biskupové varují v pastýřských listech před pácháním křivd na majetku a cti.

Prvním proticírkevním zásahem státu po únoru 1948 bylo zastavení katolického tisku. Pak přišly na řadu náboženské spolky a od nového školního roku bylo zrušeno konfesionální školství. Prezident Gottwald nazývá katolickou církev nepřitelem číslo

¹⁹ Informace o současném stavu vězeňství k 1. 10. a 1. 11. 1963, ABS, f. Správa MV, A2/2 - 210

²⁰ Zatčeno bylo přibližně 500 kněží a řeholníků, 70 jich bylo popraveno.

²¹ **Tomislav Kolakovič SJ**, vl. jm. Poglajen (1906 - 1990) Chorvatský katolický kněz, jezuita, profesor filozofie a křesťanské sociologie v Záhřebu. Od r. 1942 žil na Slovensku a v letech 1945 - 1946 položil i v Praze základy k hnutí, které pracovalo na principech, z nichž vycházely belgické a francouzské skupiny dělnické a studentské mládeže, tzv. JOC (Jeunesse ouvrière chrétienne).

jedna. Důvodem k tomu byla početnost jejích věřících, její nadnárodnost a hierarchie sahající mimo působnost lidově - demokratických států, intelektuální zdatnost jejích představitelů a jejich zatvrzelá neochota ustupovat tlaku komunistů a v neposlední řadě také rozsáhlé majetky, kterými v ČSR disponovala. Podobně nesmiřitelnou politiku vůči komunismu zastával Vatikán v čele s papežem Piem XII., který se rozhodl pro radikální postoj v návaznosti na encykliku svého předchůdce Pia XI. *Divini redemptoris*, u nás známou pod názvem *O bezbožeckém komunismu*, vydanou již roku 1937.

V dubnu 1948 byla Ústředním akčním výborem Národní fronty zřízena Komise pro církevní a náboženské otázky v čele s Alexejem Čepičkou, která měla nově uspořádat vztahy mezi církví a státem. V jednáních požadoval stát od církve především vyjádření loajality k novému režimu a zrušení suspenze kněží, kteří se angažovali v politice. Církev pak žádala od státu, aby respektoval vnitřní autonomii církví a aby nezestátňoval církevní školství. Jednání však nikam nevedla a stále se vyhrocovala. Komunistům nevyšly pokusy obrátit nižší klérus proti biskupům, ani tlak na věřící, aby podporovali jednání církve s vládou. V neděli 19. června 1949 připravili biskupové pastýřský list, známý jako *Hlas biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky*, v němž vysvětlovali, že dohoda se státem nemůže být uzavřena, dokud se vede boj proti církvi. Tím vyvolali reakci vládnoucího režimu, která se projevila mimo jiné počátkem internace pražského arcibiskupa Josefa Berana a postupnou internací dalších biskupů. Následovaly série vykonstruovaných procesů s představiteli církevních řádů, s biskupy a jejich pomocníky, s katolickými intelektuály, zatýkáni byli také exponenti křesťansko - demokratické politiky, tři kněží byli dokonce popraveni v rámci tzv. babických procesů.

Režimu se podařilo částečně oddělit kněze od biskupů. Jedinou zbraní církve byly tzv. mexické fakulty, jimiž biskupové dostávali široká práva, která jinak náležela Svatému stolci, mohli např. světit i biskupy. Na jejich základě bylo vysvěceno šest biskupů a řada kněží, tvořících základnu pozdější podzemní církve.

V roce 1948 bylo v Československu 2 934 katolických duchovních.²² K 15. květnu 1950, tedy několik měsíců po začátku prvních větších církevních procesů, bylo v Československu 218 vězněných duchovních.²³ Stanislav Balík s Jiřím Hanušem uvádí, že v letech 1948 – 1989 bylo v českých zemích vězněno přinejmenším 450 diecézních

²² BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, Brno: CDK 2007, s. 122

²³ KÝR, Aleš: *Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, in: *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955*, Opava: Slezské zemské muzeum 2001, s. 36

kněží. Tři kněží byli popraveni, nejméně dvacet šest duchovních, řeholníků a řeholnic zemřelo v průběhu věznění. Na Slovensku bylo vězněno v letech 1948 – 1968 minimálně 302 diecézních kněží.²⁴

Tyto počty ovšem jednak nejsou úplné, navíc nezahrnují vězněné řeholníky a řeholnice. Václav Vaško uvádí, že pouze z mužských řeholí bylo během padesátých a počátku šedesátých let vězněno 358 osob, které byly odsouzeny celkem k více než 2107 letům odnětí svobody. Dále uvádí počet 102 vězněných řeholnic.²⁵ Naprostá většina řeholníků byla po „Akci K“²⁶ soustředěna do internačních a centralizačních klášterů, jejichž životní podmínky nebyly nepodobné těm vězeňským. Mladí řeholníci z nich byli odváděni k plnění vojenské služby do PTP, řeholnice zařazovány do výroby. Pobyt v těchto zařízeních byl na dobu neurčitou a prakticky byl ukončen až v roce 1956.²⁷

Zatýkání duchovních a řeholníků samozřejmě budilo zájem a obavy Vatikánu. Ten se pokoušel intervenovat v jejich prospěch, většinou však bezvýsledně. O jedné takové intervenci ze 16. května 1949 předalo ministerstvo zahraničních věcí na ministerstvo vnitra tuto zprávu: „*Chargé d'affaires Apoštolské nunciatury v Praze upozornil ministerstvo zahraničních věcí, že v pracovním táboře poblíže Mostu je drženo asi 28 duchovních, většinou německé národnosti, ale též několik Čechů. Podmínky, za nichž tam žijí, jsou špatné, hlavně pokud jde o stravu a ubytování. Apoštolská nunciatura se přimlouvá, aby kněží německé národnosti byli z tohoto tábora odsunuti do Německa.*“²⁸ Ministerstvo vnitra vzápětí žádost předalo ministerstvu spravedlnosti s odůvodněním, že poblíže Mostu nemá ve správě žádný tábor či středisko. Pracovníci MS začali zjišťovat, u kterých trestaneckých pracovních oddílů poblíž Mostu jsou vězněni duchovní. Po obeslání jednotlivých věznic, pracovních táborů a TNP však došli k závěru, že pouze trestní ústav pro muže v Plzni má v oddílech v okolí Mostu čtyři bývalé římskokatolické duchovní, z toho tři Čechy a jednoho Němce. Apoštolské nunciaturě tak byla odeslána odpověď s tím, že jí podané informace neodpovídají skutečnosti, že těchto vězňů je poblíž Mostu pouze několik a jejich ubytování je řádné a strava vydatná.²⁹

²⁴ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, Brno: CDK 2007, s. 122

²⁵ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II. Církev bojující*, Kostelní Vydří 2004, s. 411-412

²⁶ „Akce K“ - láštery, byla tajnou akcí StB, během níž byly v noci na 14. 4. 1950 obsazeny mužské kláštery na území ČSR. Jejich majetek byl zabaven, řeholníci odvezeni a soustředěni v internačních a centralizačních kláštorech. O několik týdnů později postihl stejný osud také ženské kláštery.

²⁷ KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, Opava 2002, s. 17

²⁸ Intervence apoštolské nunciatury, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 47

²⁹ ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 47

Od roku 1952 můžeme zaznamenat změnu strategie vládnoucího režimu: od útoků na katolickou církev přechází k útokům na náboženství jako takové a zaměřuje se na celkovou ateizaci společnosti. I v šedesátých letech však dochází k novým vlnám církevních procesů, především s řeholníky – jezuity, augustiniány, salvatoriány či redemptoristy.

Pro katolickou církev byl velkým zlomovým bodem Druhý vatikánský koncil, konaný v letech 1962 – 1965. V této době se jen málo z myšlenek doneslo k věřícím za železnou oponou. V Československu se tak začalo dít díky postupujícímu uvolňování Pražského jara. Pro mnoho kněží, vězňů padesátých let, nebyly závěry koncilu až tak inovativní – k tomu, že podobné reformy jsou v církvi zapotřebí, dospěli čeští teologové ve svých diskusích již ve vězeňských celách. Václav Malý³⁰ vzpomíná na to, s jakým nadšením tito lidé uvítali výsledky koncilu i tehdejší politické uvolňování: „*Jakmile se objevila v roce 1968 možnost, začali tito teologové pořádat cyklus přednášek pod názvem Živá teologie. Lidé jako Oto Mádr, Josef Zvěřina, Antonín Mandl a Bonaventura Bouše se nezabývali jenom tím, co protrpěli, ale pochopili důležitost koncilu. Bylo pro ně překvapením, že to, o čem snili a mluvili ve vězení, bylo nyní koncilem potvrzeno. Tento elán, nadšení a naději se snažili přenést i mezi nás věřící.*“³¹ To pro nás může být důkazem, že tyto osobnosti, navzdory dřívějšímu dlouholetému věznění i nekončícímu pronásledování Státní bezpečností, neztratily svůj zápal pro službu církvi, Bohu i lidem. Že vězení padesátých let, jakkoli kruté, nelidské a deformující, zanechalo spíše pozitivní stopy a prohloubilo odhodlání většiny těch, kteří jím prošli.

Katolická církev pokračovala ve svém zápase i v sedmdesátých a osmdesátých letech. Boj s režimem neustával od nejvyšších pozic, jakými byla jednání mezi představiteli ČSR a Vatikánu, až po ty nejnižší, kde jednotliví faráři den co den sváděli boj s pronásledováním StB, církevními tajemníky a nutností státního souhlasu k výkonu duchovenské služby. Státní bezpečnost se infiltrovala do církevních řad, byla organizována různá sdružení prorežimních kněží. Zároveň pokračovala tajná studia teologie, svěcení kněží, organizování podzemní církve, rozšiřování samizdatové literatury. I přes počáteční patrný postoj církevních představitelů se katolíci postupně

³⁰ **Václav Malý** (1950) Vystudoval teologii v litoměřickém semináři, na kněze byl vysvěcen roku 1976, působil jako kaplan ve Vlašimi a poté v Plzni. V únoru 1977 podepsal Chartu 77, o rok později členem VONSu. V roce 1979 byl zbaven státního souhlasu a brzy poté zatčen a obviněn z podvracení republiky, ve vazbě strávil 7 měsíců. Odsouzen nakonec nebyl, v 80. letech se živil jako topič, tajně působil jako kněz. Byl mluvčím Charty 77 a posléze i Občanského fóra. Roku 1990 se vrátil do duchovní služby, v lednu 1997 se stal světícím biskupem pražským.

³¹ JANDOUREK, Jan: *Václav Malý. Cesta za pravdou*, Praha: Portál 1997, s.22

zapojují i do disidentských aktivit. Během doby trvání Charty 77 ji podepsalo dvanáct katolických kněží, mimo jiné Václav Malý, Josef Zvěřina³² či František Lízna³³. Pozadu nezůstávají ani oficiální představitelé církve a stále více zvedají hlavu – ať již doma, jako biskup a pozdější kardinál František Tomášek, či v zahraničí, jak učinil papež Jan Pavel II. Za signály k postupné obnově církevního života můžeme považovat například pout' na Velehradě roku 1985 či události spojené se svatořečením Anežky Přemyslovny v listopadu 1989.

Pronásledování katolické církve komunistickým režimem se samozřejmě netýká jen duchovních či řeholníků, rovněž řada prostých věřících se ocitla během vlády nepřátelského režimu ve vězení, ztratila zaměstnání či nemohla studovat.

Katolická církev zpětně ocenila a vzala si za příklad ty, kteří pro víru trpěli a přinesli i oběť nejvyšší. Z těch, kdo prošli československými věznicemi, již byla blahořečena milosrdná sestra sv. Kříže Zdenka Cecilie Schelingová, probíhá také beatifikační proces internovaného arcibiskupa Josefa Berana či generální představené boromejek Vojtěchy Hasmandové.

3.2 Církev řeckokatolická

Řeckokatolická církev, sloužící bohoslužby ve východním ritu, ale podřízená římskému papeži, byla trnem v oku především Sovětům, kteří stanovili požadavek její likvidace a sloučení s církví pravoslavnou, jak bylo provedeno na Zakarpatské Ukrajině po jejím začlenění do SSSR. Proces definitivní likvidace řeckokatolické církve tak dostal označení „Akce P“ (pravoslaví). Za tím účelem byl v dubnu 1950 svolán tzv. prešovský sobor, kde komunisté, počtem převyšující řeckokatolíky, de facto odhlasovali

³² **Prof. ThDr. Josef Zvěřina** (1913 - 1990) Teologii studoval v Římě, knězem se zde stal roku 1938. Za protektorátu byl 13 měsíců internován za protiněmecké postoje. Byl ovlivněn jezuitou Kolakovičem a jocistickým hnutím. Na podzim 1950 byl povolán k PTP, o dva roky později byl zatčen a odsouzen ke 22 letům vězení. Z něj byl propuštěn až na podzim 1965. Během Pražského jara se vrací k duchovní službě, přednáší na litoměřické teologické fakultě, kterou však již o rok později musí opustit. Státní souhlas je mu odebrán v roce 1975. Byl jedním z prvních signatářů Charty 77, stal se poradcem kardinála Tomáška. Založil Českou křesťanskou akademii a stal se jejím prvním předsedou. Roku 1993 byl vyznamenán Řádem T. G. Masaryka in memoriam.

³³ **František Lízna SJ** (1941) Narozen v Jevíčku, odkud se rodina musela vystěhovat poté, co byl otec poslán do TNP. Z politických důvodů nemohl studovat, pracoval ve výrobě. Byl celkem pětkrát odsouzen, poprvé v květnu 1961 za stržení sovětské vlajky na 1. máje. Poté byl poslán na vojnu, v roce 1964 byl odsouzen na 1 rok za pokus o překročení hranic. V roce 1968 nastoupil jako pečovatel na Velehradě, zároveň byl přijat do jezuitského noviciátu, studoval na jezuitských kolejích v zahraničí. Nastoupil do litoměřického semináře, 1974 vysvěcen na kněze, nedostal však státní souhlas. Podepsal Chartu 77, podílel se na vydávání samizdatu. Byl zatčen ještě třikrát, naposledy v říjnu 1988 za šíření letáků o politických vězních. Po převratu působil jako farář a také jako vězeňský duchovní na Mírově, byl také členem vládní Rady pro lidská práva.

zrušení unie s Římem a žádost o přijetí církve pod pravomoc moskevského patriarchy prostřednictvím exarchy Jelevferije, který se stal pražským metropolitou. Tím de facto zanikla církev s více než 300 000 věřících ve 241 farnostech.³⁴ Řeckokatoličtí kněží byli vyzváni, aby se sjednotili s pravoslavným, ti kteří tak neučinili, byli zatýkáni nebo i s rodinami stěhováni do českého pohraničí. Ze 300 řeckokatolických kněží jich tak bylo přes 200 zatčeno, internováno nebo i s rodinami vyvezeno do Čech. Biskupové Pavol Gojdič³⁵ a Vasil' Hopko³⁶ byli uvězněni ještě před konáním prešovského sněmu, aby nezasahovali do jeho průběhu.

Pravoslavná církev převzala veškerý majetek uniátů a upevnila svou strukturu, 8. prosince 1950 byla po předchozím souhlasu československé vlády i moskevského patriarchy vyhlášena autokefální Československá pravoslavná církev.

V dubnu 1968 dosud žijící řeckokatoličtí kněží na svém setkání přijali rezoluci, aby vláda vyhlásila neplatnost prešovského soboru. O dva měsíce později se jim podařilo dosáhnout obnovení své církve, která přes útlak režimu pokračovala v činnosti i během normalizace.

Řeckokatolická církev, ač oficiálně neexistovala, vydala v průběhu padesátých let ze svých řad mnoho mučedníků. Papež Jan Pavel II. během svého pontifikátu blahořečil viceprovinciála řeckokatolické větve redemptoristů Metoděje Dominika Trčku, prešovského biskupa Pavla Gojdiče a světícího biskupa Vasil'a Hopka.

3.3 *Evangelické církve*

Odborné literatury, týkající se perzekucí evangelických církví na našem území, bohužel není mnoho. Najdeme většinou kroniky a pamětní knihy jednotlivých sborů a společenství, ucelený pohled na tuto problematiku zde však chybí. Pokusme se jen co možná nejstručněji nastínit postoje některých evangelických církví a jejich členů v období komunismu.

Víme, že brzy po únoru 1948 měli komunisté problémy s Evangelickou církví augsburského vyznání na Slovensku. V srpnu 1949 si její představitelé v memorandu,

³⁴ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993

³⁵ **Pavol Peter Gojdič OSBM** (1888 - 1960) Pocházel z rodiny řeckokatolického kněze, kterým byl rovněž roku 1911 vysvěcen. Roku 1927 byl v Římě vysvěcen na biskupa, roku 1940 se stal prešovským eparchou. Stavěl se proti sloučení své církve s pravoslavnou, od roku 1949 byl internován, o dva roky později byl odsouzen na doživotí. Zemřel v Leopoldově. Roku 2001 byl papežem blahoslaven.

³⁶ **ThDr. Vasil' Hopko** (1914 - 1976) Od roku 1947 pomocný biskup prešovské eparchie, v říjnu 1951 odsouzen na 15 let vězení. Podobně jako Gojdič stále odmítal uznat sloučení řeckokatolické církve s pravoslavnou, v důsledku toho byl propuštěn až roku 1964 a následně 4 roky internován. V roce 1968 se znovu ujal funkce prešovského biskupa. Roku 2003 byl prohlášen za blahoslaveného.

zaslaném Gottwaldovi, ostře stěžovali na porušování ústavních článků o náboženské svobodě. Na jaře 1951 se však po zásahu SÚC podařilo prosadit změny ve vedení církve.³⁷

V českých zemích můžeme za nejvýznamnější z evangelických církví považovat Českobratrskou církev evangelickou (ČCE). Ta navazuje na tradice evangelické církve augsburského i helvetského vyznání, které byly na našem území povoleny Tolerančním patentem roku 1781. Sjednocení obou proudů proběhlo v prosinci 1918, čímž došlo k vytvoření ČCE, jejíž název byl přijat o rok později.

Do jejího vedení se postupně propracovávají KSČ oddaní jednotlivci, kteří v roce 1949 deklarují svůj souhlas s vydáním tzv. církevních zákonů. XI. synod ČCE v roce 1953 nově upravil církevní zřízení, což si komunisté vykládali jako projev loajality vůči režimu. Kladný postoj k režimu byl reprezentován především osobou Josefa Lukla Hromádky, který byl mimo jiné spoluzakladatelem a redaktorem Křesťanské revue, ve které v padesátých letech neváhal podporovat oficiální boj proti Vatikánu.³⁸

Postupem času však docházelo ke stále většímu úbytku duchovních, kteří byli ochotni aktivně spolupracovat s režimem. Církev začala rozvíjet své kontakty v zahraničí, objevuje se snaha o širší teologickou angažovanost, která v červenci 1962 ústí v založení hnutí duchovních a laiků Nová orientace. „Činnost NO se zaměřovala na organizování schůzek svých členů a na vydávání různých prohlášení, memorand, rezolucí a dopisů zaměřených proti praktikám StB a církevních tajemníků, proti ateismu, proti monopolnímu postavení Komunistické strany Československa, církevním zákonům, proti přerušení diplomatických styků s Izraelem, sovětské okupaci, diskreditaci nevinných osob, zatýkání, politickým čistkám po roce 1970 apod.“³⁹ Toto hnutí výrazně přispělo k oslabení Hromádkova vlivu v ČCE. Jeho reprezentanti v roce 1966 odvážně obvinili příslušníky StB, že nutí evangelické duchovní ke spolupráci pod fyzickým i psychickým tlakem a následně vyzvali faráře, aby styk s StB odmítali. Zřejmě šlo o vůbec první akci oficiální organizace proti Státní bezpečnosti na území ČSSR.⁴⁰

ČCE v roce 1969 oficiálně odsoudila okupaci Československa státy Varšavské smlouvy, počátkem sedmdesátých let pak Svaz českobratrského evangelického

³⁷ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, s. 123

³⁸ DINUŠ, Peter: *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*, ÚDV 2004

³⁹ tamtéž, s. 11

⁴⁰ tamtéž, s. 12

duchovenstva odsuzuje i *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Patrně v důsledku toho došlo k následnému zatčení několika duchovních.

XVII. synod ČCE v roce 1971 však pokračoval v nastoleném duchu a Bezpečnosti se jeho průběh nepodařilo nijak zvrátit. „*Naopak, XVII. Synod ČCE nejenže pokračoval v konkretizaci už vyslovených požadavků, jakými byly volná pastorage ve vězeňských ústavech a nemocnicích nebo výuka náboženství, ale navíc požadoval i zavedení veřejného vysílání bohoslužeb v rozhlasu a televizi a vyhlášení zvláštní amnestie, kterou měly být zrušeny výsledky všech pracovních-politických pohovorů.*“⁴¹

Přesto však docházelo k „normalizaci“ poměrů i v rámci ČCE. Díky spolupracovníkům Bezpečnosti, působícím v řadách ČCE, tak mohli komunisté v roce 1982 konstatovat, že v církvi došlo ke ztrátě pozic Nové orientace, která tak přešla na čistě politickou platformu. Vzporující křídlo bylo postupně v rámci církve utlumeno a začaly převládat síly, snažící se o mírové soužití církve a státu.⁴²

Nevíme, kolik duchovních různých evangelických vyznání bylo v období komunistického režimu na našem území vězněno. Jisté je, že takové případy existovaly, přestože šlo převážně o jednotlivce, kteří se nemínili podrobit tlaku totality a snažili se zamezit směřování své církve ke konformitě a kolaboraci.

3.4 Církev československá (husitská)

Církev československá byla vyhlášena v lednu roku 1920 a vznikla v podstatě odstěpením části duchovenstva od tehdy nepřilíš populární římskokatolické církve. Od počátku byla vnímána jako československá národní církev, hlásící se k odkazu Jana Husa a husitství, jež pokládá za specificky českou formu křesťanství.⁴³ V březnu 1939 byla církev na Slovensku zrušena, v českých zemích byla přejmenována na Církev českomoravskou. Po válce byla v celém ČSR obnovena pod původním názvem a do jejího vedení se dostává řada prokomunisticky smýšlejících duchovních i laiků.

Po únoru 1948 se v církvi profilují tři proudy: demokratický, socialisticky orientovaný a tzv. pokrokový. Církev samotná byla režimem hodnocena vesměs jako pokroková a zpočátku byla vnímána jako možný zárodek národní církve, ovládané komunisty. V čele stála Ústřední národní správa CČS(H), kterou ovšem záhy řada jejích

⁴¹ DINUŠ, Peter: *Československá církev evangelická v agenturním rozpracování StB*, ÚDV 2004, s. 12

⁴² tamtéž, s. 34

⁴³ PAVLINCOVÁ, Helena: *Slovník judaismus - křesťanství - islám*. Praha : Mladá fronta, 1994, s. 157

členů opustila a vydala se v nových poměrech budovat kariéru politickou, jako například František Hub, který dosáhl funkce přednosty jednoho z odborů SÚC.⁴⁴

Kladný postoj většiny vedoucích představitelů církve však neměl dostatečnou oporu v členské základně, většina věřících i duchovních se vůči praktikám nového režimu stavěla skepticky. Na sněmu v červenci 1950 proto vedení církve provedlo přesun „nespolehlivých“ duchovních, dosadilo své příznivce do ústředního aparátu a zavedlo povinné politické školení duchovních. Tato linie byla potvrzena i generálním synodem v únoru 1951, kdy se zároveň vyhrotily rozpory mezi vedením církve a většinou jejích duchovních a činovníků. Oslabena vnitřními rozpory, Církev československá ztratila renomé a omezila svůj vliv na výkon bohoslužeb a školní výuku náboženství pod státním dozorem.⁴⁵ Přes veškerou snahu se původní plán vládnoucí strany nezdařil a z Církve československé se nepodařilo vytvořit národní církve, poslušně plnící pokyny vedení KSČ.

Ani příslušníci Církve československé se nevyhnuli perzekucím. Deset duchovních bylo v padesátých letech uvězněno, dalším jedenácti byl odňat státní souhlas k výkonu duchovenské služby, mnozí nepohodlní duchovní byli překládáni z místa na místo či nuceni ke spolupráci s StB. Mezi 248 popravenými po únoru 1948 bylo celkem devět příslušníků ČČS(H).⁴⁶

3.5 Církev adventistů sedmého dne

Adventisté nebyli sice v komunistickém Československu nijak početnou skupinou, jejich počty se pohybovaly v řádech tisíců, přesto jsou do této práce zahrnuti samostatně. I oni byli často zatýkáni a odsuzováni, z důvodů, které si nastíníme. Ve vězeních a pracovních táborech vytvářeli specifické nábožensky zaměřené skupiny, o nichž bude v této práci dále řeč. Nastihneme si tedy stručně vývoj adventismu v Československu a důvody, proč jeho stoupenci nezřídka končili za mřížemi.

Adventismus sedmého dne do českých zemí postupně pronikal od 90. let 19. století z Německa, první sbor vzniká roku 1902 v Praze. Během první světové války je spolek zastřešující adventisty zakázán, po válce se ale náboženské uskupení dále rozvíjí, ve třicátých letech se pak zaměřuje na dobročinnost, snažíce se zmírnit následky

⁴⁴ JINDRA, Martin: *Strážci lidskosti. Dvanáct příběhů příslušníků ČČS(H) vězněných po únoru 1948*, Praha 2007, s. 17

⁴⁵ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, s. 125

⁴⁶ JINDRA, Martin: *Strážci lidskosti*, Praha 2007, s. 19

hospodářské krize. V této době byl počet členů církve přibližně 3 500 osob.⁴⁷

V Protektorátu Čechy a Morava církev fungovala i nadále legálně, přestože bylo uzavřeno její nakladatelství a tři členové zahynuli v koncentračních táborech. Po válce pak dochází k opětovnému rozvoji misijní činnosti a v celosvětovém měřítku vysokému příbytku členstva, který je však u nás zároveň silně poznamenán odchodem sudetských Němců, kterým se počet věřících dramaticky snížil. V roce 1946 je v pražské Krči založena Škola biblických nauk. Ta je však v roce 1950 státem uzavřena v souvislosti se stupňující se církevní politikou komunistického režimu. Ta byla vůči adventistům vyhrocena o dva roky později, v roce 1952, kdy je jejich církev administrativním nařízením zakázána a její majetek zabaven.

I přes oficiální zákaz, platný od 1. října 1952, pokračují některé sbory i jednotlivci nadále v činnosti, za což čelí pronásledování a perzekucím. Ty vrcholí v létě 1955 procesem proti sedmi slovenským kazatelům, ve výsledku odsouzeným k trestům odnětí svobody od 2 do 7 let. Známý jsou i případy, kdy byly děti za pravidelnou sobotní absenci ve škole odebrány rodičům a svěřeny do ústavní péče. Svou činností v ilegalitě se ale adventistická církev začala stávat pro režim stále obtížnější kontrolovatelnou, až se nakonec 18. září 1956 opět dočkala oficiálního povolení. Šlo o jakýsi kompromis, oplátkou museli adventisté přislíbit, že vedení církve nebude na své členy působit, aby neposílali své děti v sobotu do školy, stát si také ponechal dříve zabavený církevní majetek.

V letech šedesátých adventisté využívají politického a společenského uvolňování a znovu zakládají některé své instituce, zakázané v roce 1950. Podařilo se jim také založit bohoslovecký seminář. I v normalizačních letech se církvi daří pokračovat ve své činnosti oficiálně, spolupráce mezi ní a státem je dokonce jednou z nejméně problémových v tehdejší Československu. Svůj podíl na tom nese bezesporu i fakt, že někteří vedoucí představitelé církve figurovali v řadách spolupracovníků StB.⁴⁸

Jedním ze základních pilířů Církve adventistů sedmého dne, jak už sám název napovídá, je zachovávání soboty. Ta je podle hebrejského kalendáře označována jako sedmý den v týdnu, jako den, kdy Bůh odpočinul po stvoření světa. V souladu s tímto přesvědčením mají adventisté uloženo v sobotu nepracovat, ustát ve světských zábavách a věnovat čas zdravému odpočinku, bohoslužbě a dobrým skutkům. Adventisté

⁴⁷ Historie církve, <http://www.casd.cz>, vyhledáno 4.5.2011

⁴⁸ srov. PIŠKULA, Jiří: *Dějiny Církve Adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Advent – Orion 2009, s.181

Sedmého dne kladou důraz na Bibli, kterou považují za inspirované Boží slovo. Do svého způsobu života zahrnují kromě nošení jednoduchého, skromného a čistého oděvu také zdravou životosprávu, ke které řadí i zdržování se pokrmů, které Písmo označuje za nečisté. Očekávají druhý příchod Ježíše Krista, při kterém budou vzkříšeni mrtví, zatímco nespravedliví zemřou a vzkříšeni budou až o tisíc let později.

Adventisté sedmého dne, v souladu s židovskou tradicí, svěť sobotu na oslavu sedmého dne při stvoření světa, což bylo krajně problematické zvláště v padesátých a šedesátých letech, kdy pracovní týden trval obvykle šest dní, tedy včetně soboty. Ke konfliktům docházelo nejčastěji v otázkách školní docházky, na některých pracovištích a také během povinné vojenské služby.

Kromě dodržování soboty někteří Adventisté sedmého dne odmítali také vojenskou službu a vojenskou přísahu. Jeden z nich, Jan Kloda⁴⁹, koncem roku 1950 odmítl složit vojenskou přísahu socialistickému režimu, za což byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody. Rozsudek to zdůvodnil takto: „*Naše ústava sice v §15 zaručuje všem občanům státu svobodu svědomí a vyznání, avšak světový názor, víra nebo náboženské přesvědčení nemůže být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost, uloženou mu zákonem. (...) Tím, že odmítl splnit služební přísahu, dal najevo, že nechce bojovat za novou lidskou spravedlnost, za vyšší morálku a za odstranění všech křivd, které jsou v kapitalistických státech na společnosti páčány a že nechápe povinnosti, které má ke státu každý uvědomělý občan.*“⁵⁰

Podstatu snah totalitního režimu v boji s náboženstvím jasně vystihuje Jiří Veselý⁵¹, odsouzený Vojenským soudem v Brně za vyhýbání se služební povinnosti k půlročnímu trestu odnětí svobody. Protože jeho právník, přidělený ex offio, mluvil spíše proti němu, než na jeho obhajobu, ujal se jí sám: „*Takhle ze mě děláte mrzáka. Když je někdo mrzák na ruku, tak to každý respektuje. Ale že vy mrzačíte moje já, moje svědomí, to vám je jedno. Že už já nebudu já, ale že budu nějaká plastelína, do které každý to, co si vtiskne, to tam nakonec zůstane. Člověk bez osobnosti.*“⁵² Je evidentní, že to byl

⁴⁹ **Jan Kloda** (1926) Pocházel z Těšínska, rodiče se hlásili k polské národnosti. Roku 1944 musel narukovat do wehrmachtu, dostal se do zajetí a vstoupil do Andersovy armády. Roku 1949 se stal adventistou, o rok později nastoupil k PTP, kde odmítl složit vojenskou přísahu, za což byl odsouzen na tři roky do vězení. Ze stejného důvodu byl odsouzen také v roce 1954, propuštěn byl na amnestii v roce 1957. Podílel se na vydávání ilegálního náboženského samizdatu.

⁵⁰ rozsudek nad Janem Klodou, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 6.5.2011

⁵¹ **Jiří Veselý** (1938) Pochází z Brna, jeho rodiče po válce vstoupili k adventistům. Na střední škole musel v sobotu do školy chodit, před nástupem na vojnu v roce 1957 se ale nechal pokřtít. Tady již v sobotu sloužit odmítal a roku 1958 byl odsouzen k půl roku vězení, po odvolání mu byl trest zvýšen na rok. Poté nastoupil k PTP, roku 1968 se stal adventistickým kazatelem a podílel se na vedení moravské větve této církve.

⁵² rozhovor s Jiřím Veselým pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 9.5.2011

nepokrytě jeden z cílů komunistické vlády – potlačovat individualitu a právo na vlastní názor a vytvářet poslušné jedince, kteří nebudou proti režimu zvedat hlavu. To se ovšem často nedařilo, zvláště byla-li protivníkem režimu náboženská víra.

Další perzekuovaný adventista, Jiří Pokorný⁵³, tvrdí, že neměl nejmenší problém sloužit v armádě, pouze odmítal sloužit v sobotu. Za to byl dvakrát odsouzen a třetímu odsouzení se vyhnul jen podepsáním desetiletého pracovního poměru v kladenských dolech. Podle něj byli adventisté dobří vojáci i pracovníci, on sám při výcviku dosahoval nadprůměrných výsledků a během týdne byl ochoten plnit veškeré služební povinnosti. Rozpor s despocií režimu vnímá takto: *„Kdyby byli ti komunisti trochu chytrí a ekonomičtější, tak by si řekli: ‚Vždyť to nemá cenu. Máme zkušenosti s těma adventistama, že pracovat umí dobře. Necháme je teda pracovat.‘ Jenže na to oni nekoukali. Oni tady prostě vládli a my jsme byli zásadoví, tak nás posílali do vězení.“*⁵⁴

Snahy lidově demokratického režimu padesátých let o totální ovládnutí společnosti nestrpěly výjimek: kdo odporoval, musel být potrestán. V tomto případě byli potrestanými členové Církve adventistů sedmého dne. Jejich tresty ve většině případů nebyly vysoké. Zato ve věznicích je čekaly podmínky, ve kterých měli vyzkoušet pevnost své víry a odhodlání a schopnost zachovávat pravidla, která jim ukládala jejich víra a jejich svědomí.

3.6 Náboženská společnost Svědkové Jehovovi

Podobně jako adventisté, ani Svědkové Jehovovi nebyli v tehdejší Československu nijak početní, po únoru 1948 se navíc museli uchýlit do ilegality. Také oni však byli z náboženských důvodů často perzekuováni a podobně jako adventisté tvořili v pracovních táborech a věznicích specifické subkultury.

Svědkové Jehovovi byli pronásledováni jako sekta, v očích představitelů režimu nebezpečná paradoxně pro svůj pacifismus a s ním související odpírání vojenské služby či přímo cvičení se zbraní. Pro komunistickou ideologii byla nebezpečná také jejich neutuchající snaha o šíření své víry, kterou jsou proslulí takřka po celém světě.

K přesvědčení Svědků Jehovových patří odmítání krevních transfuzí, do padesátých let dvacátého století odmítali také očkování. Rovněž se neúčastní politického života ani válečných konfliktů, s čímž souvisí také odpírání vojenské služby.

⁵³ **Jiří Pokorný** (1933) Pocházel z adventistické rodiny, za odmítání sobotní služby na vojně byl dvakrát zatčen a odsouzen, ve vězení strávil celkem tři roky. Aby se vyhnul třetímu odvodu na vojnu a třetímu zatčení, nastoupil na deset let do kladenských dolů, kde utrpěl těžký úraz.

⁵⁴ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

A právě to byl nejčastější důvod perzekuce Svědků Jehovových v komunistickém Československu.

Svědkové prošli těžkým pronásledováním již během druhé světové války. Německo bylo před válkou po USA druhou největší základnou Svědků Jehovových. Ty nacistický režim s oblibou umisťoval do koncentračních táborů, kde jim přidělil dokonce zvláštní označení – fialový trojúhelník. Také díky dobré pověsti, kterou získali svými postoji v koncentračních táborech, se svědkům Jehovovým podařilo obnovit činnost v poválečném Československu a záhy jejich počet přesáhl dva tisíce členů.

Ani v nově obnoveném Československu ale neměli Svědkové Jehovovi nadějně vyhlídky na trvání, přestože již v listopadu 1945 oficiálně ohlásili ministerstvu vnitra obnovení své činnosti. To bylo ovšem již od vyhlášení Košického vládního programu v rukou komunistů a začalo shromažďovat veškeré materiály, které by mu pomohly podchytit a kontrolovat tuto společnost. Svědkové mezitím obnovili svou činnost, zakoupili dům v pražském Suchdole, kde si zřídili ústředí a tiskárnu pro svou náboženskou literaturu.

Po událostech února 1948 pak bylo jen otázkou času, kdy padne zrak nově budovaného režimu také na společnost Svědků Jehovových. Stalo se tak 29. listopadu 1948 v časných ranních hodinách, kdy Státní bezpečnost provedla razii v pražském sídle Společnosti a zabavila množství literatury, psací stroje a peníze. Tato událost rozpoutala první vlnu zatýkání, zatčeni byli tři hlavní představitelé československé odbočky. V dubnu roku 1949 byla výnosem ministerstva vnitra společnost Svědků Jehovových rozpuštěna, její činnost byla zakázána, ústředí rozpuštěno, dům zabaven, tiskárna zrušena. Druhá vlna zatýkání pak přišla v únoru 1952, kdy již bylo zatčeno kolem 120 osob a koncem března 1953 bylo osm čelných představitelů odsouzeno k 5 - 18 letům odnětí svobody. Vzápětí se utvořilo další ilegální vedení v čele s Konstantinem Paukertem, které bylo ale rovněž brzy odhaleno a v srpnu 1955 postaveno před soud. Ten se vyjádřil takto: *„Poněvadž pokyny, které byly samozřejmě ve shodě s jádrem celého ‚učení‘ sekty nebyly ničím jiným, než do citátů z bible, případně do jejího výkladu skrytými výzvami k nedodržování zákonů a nařízení, k odmítání vojenského výcviku se zbraní, k nepodpisování mírových resolucí, k neúčasti na volbách a veřejném životě vůbec, je jejich distribuce šířením státu nepřátelských myšlenek; vedle toho obsahovaly tiskoviny přímo útoky proti SSSR a zemím lidové demokracie. (...) Poněvadž ideologie šířená sektou ‚Svědků Jehovových‘ je hluboce nepřátelská věci socialismu, nutno ji hodnotit jako zálohu imperialistů, která má rozleptat zevnitř blok pracujících střežících*

revoluční vymoženosti. Trpět činnost sekty, znamená dávat si rozvracet republiku, přihlížet nečinně postupnému oslabování revoluční bdělosti. Jiné závěry ani nejsou možné, protože podlehnout její ideologii znamená vzdát se budování socialismu, utápět se v náboženském blouznění a stát se obětí imperialistických dravců.“⁵⁵

Podobně jako v případě Církve adventistů sedmého dne, ani v případě Svědků Jehovových se represe neukázala být dostatečně efektivní a bezpečnostní složky museli zvolit jinou strategii. Stejně jako u adventistů se StB podařilo infiltrovat do jejich společenství a získat pro spolupráci některé z nejvlivnějších představitelů – zčásti na základě kompromitujících materiálů, zčásti pod vidinou možné obnovy organizace. Tato úspěšná strategie Státní bezpečnosti vyústila v rozštěpení Společnosti do dvou proudů – na nekompromisní křídlo vedené Vladimírem Matejkou a pragmatické křídlo, vedené Bohumilem Müllerem. Ten nakonec získal navrch a poté, co se stal předsedou československé odbočky, začala se veškerá činnost Svědků Jehovových v Československu odvíjet pod dohledem ministerstva vnitra.⁵⁶ Paradoxní je, že i nadále zůstala jejich organizace v ČSSR zakázanou.

V řadách Svědků Jehovových se sice zformovala opozice proti vedení, kolaborujícímu s režimem, ale nikdy nenabyla většího významu. Navíc byla nahlížena jako skupina odpadlíků, a to i z hlediska brooklynského vedení, které vyjádřilo podporu současnému vedení a jeho problematickému soužití s komunistickým režimem.

Vůbec nejčastějším důvodem, pro který se Svědkové Jehovovi v této době ocitli ve věznicích, bylo odmítání vojenské služby. Někteří odmítli vůbec nastoupit, jiní až na vojně odmítli vzít do ruky zbraň a podstoupit vojenské cvičení⁵⁷. Ladislav Šmejkal⁵⁸, který se stal Svědkem Jehovovým během svého věznění na táboře Bytíz, patří mezi ty dříve zmiňované. Přestože ve vězení strávil za činnost v protistátní skupině osm let, po propuštění na amnestii odmítl nastoupit vojenskou službu a ocitl se znovu před soudem: „*Obžalovaný prohlásil, že jeho náboženské přesvědčení mu nedovoluje, aby vykonával základní vojenskou službu, i když si je vědom, že toto je v rozporu*

⁵⁵ rozsudek Vyššího vojenského soudu Praha nad skupinou Paukert a spol. ze 6.8.1955, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Skohoutila

⁵⁶ REMEŠ, Prokop: *Historie svědků Jehovových u nás*, In: Dingir 1998/1

⁵⁷ Prvním takovým případem u nás byl případ Svědka Martina Boora již roku 1924. Ten byl odsouzen ke dvěma letům zotřeseného žaláře za odmítnutí cvičení se zbraní a složení vojenské přísahy.

⁵⁸ **Ladislav Šmejkal** (1933) Za války přišel o otce, který byl zapojen v odboji. Pracoval v textilní továrně v Semilech, kde se stal také členem protikomunistické skupiny. Za velezradu byl odsouzen ke 14 letům vězení. Zde se nechal pokřtít a vstoupil ke Svědkům Jehovovým. Byl propuštěn na amnestii 1960. Aby unikl vojenské službě, přihlásil se na práci do kladenských dolů. Přesto obdržel povolávací rozkaz a odmítl nastoupit na vojnu. Za to byl odsouzen na dva roky, ke kterým mu bylo přičteno dalších šest let z předchozího trestu. Propuštěn byl 9. 5. 1968. Až do důchodu pracoval v ČKD, ještě v roce 1975 byl vyslýchán a obviněn z maření státního dozoru nad církvemi, odsouzen již ale nebyl.

s platnými zákony našeho státu. Obžalovaný tvrdí, že činí rozdíl mezi zákony božími a zákony, které dávají lidi. Božím zákonům, uvádí, že dává v každém případě přednost, ostatní zákony je ochoten respektovat, pokud ovšem nejsou v rozporu se zákony božími, tak jako je tomu právě v daném případě, kdy jeho víra nepřipouští, aby vykonával základní vojenskou službu.“⁵⁹

Za nenastoupení vojenské služby byl Šmejkal odsouzen ke dvěma rokům odnětí svobody. Protože však byl stále v podmínce, bylo mu nařízeno nejprve odpykat zbytek trestu, jenž mu byl prominut amnestií v květnu 1960. Protože byl roku 1953 odsouzen na čtrnácti letům, stále mu zbývalo šest let z prvního trestu, ke kterým byly nyní připočteny ještě dva roky z trestu nového. Když byl roku 1965 přemístěn do věznice ve Valdicích, stala se mu kuriozní příhoda, dokumentující absurditu socialistického „boje za mír“: *„Po příjezdu jsme se asi dvakrát vyspali a teď si nás brali jednoho po druhém na pohovor. Člověk tam přišel a představil se jménem. Oni: ‚Dobře, za co jste zavřenej?‘ Říkám, že jsem odmítl vykonávat vojenskou službu. ‚No to je hezký! Kdyby to udělal každej, to by byl mír ve světě.‘ Ale pak se nějak vzpamatoval a říkal: ‚A protože to každej nedělá, tak vás musíme trestat a přísně trestat!‘“*⁶⁰

Velmi podobný je případ Otto Neumanna⁶¹, odsouzeného roku 1949 za pokus o ilegální přechod hranic. Během věznění se seznámil s učením Svědků Jehovových, a když byl roku 1962 propuštěn, přijal jejich víru a nechal se pokřtít. Vzápětí odmítl nastoupit vojenskou službu a byl znovu odsouzen. Soud mu vyměřil dva roky vězení, ke kterým mu byly připočteny ještě tři roky z předešlého trestu. Neumann tak strávil, jen s krátkou přestávkou v roce 1962, celá léta 1950 - 1967.

Případy odpíračů vojenské služby z řad Svědků Jehovových samozřejmě pokračovaly i v letech normalizačních, za všechny jmenujme Svědky Ladislava Kirilenka, Štefana Fördöse či Michala Habiňáka.⁶²

O tom, kolik Svědků Jehovových bylo vězněno pro odpírání vězeňské služby, vypovídá počet jejich rehabilitací po roce 1989. V letech 1995 – 2005 bylo soudní cestou rehabilitováno 254 osob, které prokazatelně odepřely výkon vojenské služby

⁵⁹ Rozsudek vojenského obvodového soudu 1 Praha nad Ladislavem Šmejkalem ze 2.3.1961, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Ladislava Šmejkal

⁶⁰ rozhovor s Ladislavem Šmejkalem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

⁶¹ **Otto Neumann** (1930) Pocházel z česko-německé rodiny, otec zahynul ve válce. Rodina byla vyjmuta z odsunu, Otto pracoval v textilní továrně. V říjnu 1949 se pokusil přejít hranici do západního Německa, při čemž byl zatčen a následně odsouzen k 18 letům vězení. Prošel mnoha pracovními tábory a pevnými věznicemi na Borech a v Leopoldově. Po propuštění v roce 1962 přijal víru Svědků Jehovových a nechal se pokřtít. Z tohoto důvodu odmítl nastoupit vojenskou službu a byl znovu odsouzen ke dvěma letům vězení, ke kterým mu byly připočteny tři roky z předchozího trestu.

⁶² *Odsoudil mě vojenský soud. Panelová diskuse s odpírači vojenské služby*, in: BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989*, Praha: Academia 2007

z důvodů svědomí či náboženského vyznání. Z tohoto počtu bylo celkem 246 Svědků Jehovových. V úvahu navíc musíme brát, že rehabilitováni mohli být jen ti, kteří o to požádali a dožili se pádu komunistického režimu.⁶³

Jak prožívali Svědkové Jehovovi svoje věznění? V čem měli na své spoluvězně takový vliv, že se nechali pokřtít a neváhali kvůli nově nabyté víře jít ani podruhé na několik let do vězení? Byli ostatními vězni vnímáni jako fanatici nebo spíše vzhlíželi s obdivem k jejich neústupnosti a odhodlání? Nejen na tyto otázky se pokusíme nalézt odpověď v jedné z příštích kapitol.

⁶³ MÜLLER, Lubomír: *Rehabilitace odpíračů vojenské služby*, in: BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč...* Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007, s. 169

4. Náboženský život v československých věznicích z pohledu státního aparátu

Vězeňská duchovní služba má v našich zemích poměrně dlouholetou tradici. Abychom mohli lépe posoudit, co znamenalo její ukončení po únoru 1948, pokusme se nyní stručně nastínit některé aspekty jejího oficiálního výkonu v našich věznicích v nedávné minulosti.

4.1 Rakousko – Uhersko

V roce 1810 bylo v rakouské monarchii zavedeno vězeňské vyučování náboženství. Roku 1827 byla vězňům, a to jak trestancům, tak vyšetřovancům, povolena četba modlitebních a vzdělávacích knih ve všední dny, mimo pracovní dobu.

Duchovní se přímo podílel i na řízení vězeňských ústavů, například v zemské donucovací pracovně, zřízené roku 1891 v Pardubicích, byl duchovní správce věznice spolu s ředitelem ústavu a lékařem členem obou řídicích orgánů, tedy domácí komise a domácí porady. Měl na starosti kromě čistě církevních úkonů, jakými bylo nedělní a sváteční kázání, rozjímání a bohoslužby, také vyučování negramotných káránců a správu ústavní knihovny. Mimoto měl „*přijíti ve styk s každým nově dodaným káráncem, získati si dokonalého poznání jeho povahy morální a jiných vlastností, vyšetřiti jeho duševní schopnosti, stav jeho mravnosti a prostocitnosti.*“⁶⁴ Před propuštěním pak měl káránci podat náležité ponaučení a napomenutí. Dále měl ve službě i mimo ni zachovávat důstojný způsob života, nevcházet v soukromý styk s káránci ani jejich rodinami a vůči káráncům se taktéž zdržet veškerých výbuchů vášně, pohany nebo násilností.

Domácí řád donucovacích pracoven v Praze a Pardubicích, schválený c.k. místodržitelstvím výnosem ze dne 25. února 1893, praví: „*Bohabojnost, poslušnost, úcta před představenými, čistotnost, pořádnost, pracovitost, hospodárnost, slušné chování jsou vlastnosti, jež si každý káranec v ústavu musí osvojiti a vštípit tak, aby jsa z ústavu propuštěn, stal se užitečným členem lidské společnosti.*“⁶⁵ I v denním režimu bylo pamatováno na náboženské povinnosti, aniž by bylo zohledněno náboženské přesvědčení káránců, na ateisty v této době brán zřetel zřejmě nebyl: „*Ráno na dané*

⁶⁴ KALÁBOVÁ, Květoslava – KALÁB, Vladimír: *Historie zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR 2005, s.11

⁶⁵ Domácí řád donucovacích pracoven v Praze a Pardubicích schválený dne 25. 2. 1893 a 9. 3. 1893, NA, f.SSNV (neuspoř.)

znamení musí káránci vstávati, čistiti svůj oděv a obuv, umýti se čistě na hlavě, obličeji a rukou, učesati si vlasy a vousy, obléci se, lůžko dle předpisu ustlati a pomodliti se ranní modlitbu. (...) Spánek počíná devátou hodinou. Dříve než jdou spát, pomodlí se káránci. (...) V neděle a svátky konají se v kapli ústavu bohoslužby, kterým přítomni mají býti všichni zdraví káránci katolického náboženství a pobožně se modliti. Mezi tím, co katoličtí káránci v kapli meškají, zůstanou káránci nekatoličtí pod dohledem v dílnách neb ložnicích, kdež pobožnosti svého náboženství konati mají. Káráncům náboženství židovského popřeje se v sobotu hodina k modlitbě. (...) Katoličtí káránci vykonají dle nařízení duchovního správce ústavu během roku několikráte svatou zpověď a půjdou ke sv. přijímání. Pro kárance nekatolické konati se budou bohoslužby a jiná náboženská cvičení způsobem, který smluví ředitel ústavu s duchovními správci k tomu ustanovenými.“⁶⁶

V pankrácké věznici, dokončené roku 1889, samozřejmě podobně jako v jiných věznicích existovala vězeňská kaple, ve stejné budově ale byla i evangelická a židovská modlitebna. V kapli pak bylo zvláštní místo vyhrazeno mladým vězňům, soustředěným na kůru, presbyterium, tedy přední část kaple, bylo vyhrazeno vězeňskému personálu.⁶⁷

Od 28. října 1849 také platilo v českých zemích zvláštní ustanovení o politických provinilcích. Ti měli být, bylo-li to možné, drženi ve zvláštním vězeňském oddělení. Jinak na rozdíl od ostatních vězňů požívali jistých výhod. Mohli užívat vlastní oblečení, používat večer lampu, stravovat se na vlastní náklady, kouřit, psát a kdykoliv odesílat a přijímat dopisy. Politickým trestancům nesměla být proti jejich vůli ukládána práce.⁶⁸ Toto nařízení přejala i ČSR a bylo publikováno ve vězeňských předpisech MS z roku 1921.

4.2 První republika

Prvorepublikové vězeňství přejalo justiční a vězeňský systém rakouské monarchie, který byl postupně zdokonalován. Bylo centrálně řízeno příslušným odborem na ministerstvu spravedlnosti, který zároveň úzce spolupracoval s Mezinárodní komisí pro trestní právo a vězeňství.

⁶⁶ Domácí řád donucovacích pracoven v Praze a Pardubicích schválený c.k. místodržitelským výnosem ze dne 25. února 1893 a 9. března 1893; NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁶⁷ KÝR, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: HP 3/2009

⁶⁸ Vězeňské předpisy, vydalo MS v Praze 1921, NA, f.SSNV (neuspoř.)

V období první republiky se na činnosti vězeňství mimo jiné významným způsobem podíleli i učitelé, duchovní a členové některých církevních řádů, především Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského⁶⁹. Ve vězeňských předpisech, které publikovalo ministerstvo spravedlnosti v roce 1921, nalezneme paragraf 16 s nadpisem „Bohoslužby“: *„V každé trestnici konají se bohoslužby, a to katolické každou neděli a v zasvěcené svátky, evangelické a židovské občasné podle potřeby a možnosti. Konají-li se bohoslužby i mimo neděle a svátky, musí se tak díti mimo dobu pracovní. Trestancům jest doporučiti, aby se bohoslužeb svého náboženského vyznání, jakož i náboženského cvičení neb vyučování s náležitou vážností účastnili; trestanec, který se bohoslužeb, náboženského cvičení neb náboženského vyučování účastňovati nechce, ohlásí to řediteli a bude účasti sprostěn.“*⁷⁰

Pokud se týkalo vězňů ve vyšetřovacích vazbách, o jejich účasti na bohoslužbách a náboženských cvičeních měl rozhodnout přednosta soudu po slyšení vyšetřovacího soudce. V denním pořádku pro neděle a svátky je pak výslovně napsáno: *„Trestanci křesťanských náboženských vyznání a trestanci bez vyznání nepracují v neděle a stanovené svátky; trestanci židovští sprostěni jsou práce v sobotu a o hlavních svátcích židovských, za to v neděle a o svátcích křesťanských konají přiměřené jim uložené práce. Všichni trestanci jsou kromě toho sprostěni práce ve dny svátků státních. Podle schváleného rozvrhu konají se bohoslužby, náboženská cvičení a vzdělávací přednášky pro trestance.“*⁷¹

Služební řád pro úředníky věznice zemského trestního soudu v Praze, schválený výnosem MS z 26. května 1926 shrnuje náboženské úkony a vyučování: *„§29 Dohled na bohoslužby a vyučování: Vrchní ředitel dbá, aby vězňové zúčastňovali se bohoslužeb, školního a náboženského vyučování podle domácího řádu, aby bohoslužby a vyučování byly konány v ustanovenou dobu, aby dostalo se vězňům, kteří navštěvují školu, potřebných vyučovacích pomůcek a aby těm, kteří ve volných chvílích chtějí se duševně zaměstnávat, a svoje vzdělání doplňovat, byly z ústavní knihovny půjčovány vhodné knihy.“*⁷²

Vězeňské předpisy z roku 1927 dokonce podrobně definují působnost a povinnosti římskokatolického duchovního správce. Ten byl povinen konat pro trestance

⁶⁹ Členky tohoto církevního řádu se podílely na vězeňství v letech 1865 – 1950; srov. KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, Opava 2002, s. 101

⁷⁰ Vězeňské předpisy, vydalo MS v Praze 1921, NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁷¹ tamtéž

⁷² Služební řád pro úředníky věznice zemského trestního soudu v Praze schválený výnosem MS z 26.5. 1926, NA, f.SSNV (neuspoř.)

svého vyznání bohoslužby, vysluhovat svátosti, vyučovat náboženství a pečovat o ně po stránce nábožensko - mravní. Každého nově přijatého římskokatolického vězně měl navštívit do 24 hodin po jeho dodání a pravidelně ho navštěvovat v přijímací cele, kde mu měl vyložit mravní smysl trestu, povzbudit ho ke kajícínosti, zjistit jeho nábožensko - mravní úroveň a zaznamenat svůj posudek v jeho osobních spisech. V neděle a zákonné svátky měl konat dopolední mši s kázáním, ve všední dny jen číst mši. Měl poskytnout církevní útěchu nemocným a umírajícím, vykonat výkrop zemřelých a doprovodit pohřeb ke hrobu.

Hlavním úkolem duchovního bylo působit k mravnímu polepšení trestanců. Neměl tedy omezovat své působení jen na bohoslužby a vyučování, ale měl se také dobře seznámit s povahou trestanců, nahlížet do jejich spisů a opatřovat si o nich zprávy. Měl je co nejčastěji navštěvovat a působit na ně napomenutím, útěchou a povzbuzením. Za tím účelem měl klíče od všech samovazeb a volný přístup do nemocnice, společných cel i kárných cel. Před propuštěním každého římskokatolického trestance bylo povinností kněze dát mu mravní povzbuzení pro další život. Spolu s vrchním ředitelem, učitelem a úředníkem pro individuální sociální péči měl za úkol zevrubně s trestancem promluvit alespoň měsíc před jeho propuštěním. V tomto rozhovoru měl vyslechnout jeho úmysly a starosti se zřetelem k jeho budoucnosti na svobodě a dát mu přiměřené pokyny a rady.

Duchovní měl také na starost správu vězeňského kostela či kaple a bohoslužebného zařízení, byl členem úřednické konference, sestavoval statistické výkazy a výroční zprávy. Podle potřeby a okolností mohl být pověřen i cenzurou vězeňské korespondence a agendou podmíněného propuštění.⁷³

Pro trestance nekatolických vyznání, bylo-li jich ve věznici více než deset, konali bohoslužby a náboženská cvičení duchovní příslušných církví ve smluvním poměru.⁷⁴ Například v ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích u Jičína se v roce 1938 konalo deset bohoslužeb československé církve, za což bylo farnímu úřadu v Jičíně vyplaceno 300 korun, neboť odměna za jednu bohoslužbu byla stanovena na 30 korun.⁷⁵

O tom, že ve věznicích se konaly nejenom bohoslužby a zpovědi, svědčí záznam z věznice v Chebu z roku 1930. Ve zdejší vězeňské kapli bylo 24. října 1929 biřmováno osm trestanců a jedna trestanka. Biřmujícím byl samotný pražský arcibiskup František

⁷³ Vězeňské předpisy, vydalo MS 1927, NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁷⁴ tamtéž

⁷⁵ NA, f.SSNV (neuspoř.) , sv. 33 - kněží

Kordač, za kmotra šel biřmovancům vrchní tajemník věznice Scheiter. Ve slavnostně vyzdobené kapli se nejdříve konala bohoslužba, pak německé kázání a pak obřad samotného biřmování. Biřmovanci byli navíc obdarováni z fondu na podporu trestanců.⁷⁶

Můžeme tedy shrnout, že duchovenská služba ve věznicích v období první republiky pokračovala v trendu nastoleném již za Rakouska. Více se zde začaly projevovat některé menší církve, přesto církev římskokatolická stále jasně dominovala. Duchovní správce byl důležitou osobou ve vězeňském personálu, měl značný vliv na převýchovu odsouzených a podílel se i na vedení věznice.

4.3 Protektorát Čechy a Morava

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava zůstal v podstatě zachován dosavadní justiční a vězeňský systém včetně základní legislativní úpravy, organizace a správy vězeňství. Každá norma vydávaná protektorátní vládou byla ovšem schvalována říšským protektorem. Vězeňská zařízení byla zároveň používána pro potřeby německé justice a gestapa, které se zabývaly především tzv. trestnými činy proti Velkoněmecké říši. Za tím účelem zpravidla ve věznici existovalo dvojí vedení – protektorátní (české) a říšské (německé). I český personál však musel skládat slib věrnosti Adolfu Hitlerovi a také zkoušku z německého jazyka. Roku 1943 přešly věznice do správy vrchních soudů.

Do vězeňství se promítala skutečnost druhé světové války – v roce 1942 byly výrazně sníženy stravovací normy pro vězně. Protektorát se také potýkal s nedostatkem kvalifikovaných dozorců, spolehlivých pro tehdejší režim, známy jsou případy dozorců, kteří se zapojili do protinacistického odboje.⁷⁷

Duchovní služba ve věznicích však pokračovala i nadále. Pro řadu duchovních to byl nezanedbatelný zdroj příjmů, jak můžeme rozpoznat například ze žádosti jičínského faráře církve českomoravské, tedy dřívější československé, Bohumila Uhra, kterou zaslal 18. prosince 1940 ministerstvu spravedlnosti. Uher desetkrát do roka vykonával bohoslužby ve valdické věznici, tehdy Ústavu pro choré a mladistvé trestance, za což byl odměňován částkou 30 korun za bohoslužbu. Ve svém dopise žádá o zvýšení této odměny s poukazem na to, že katolický duchovní dostává za mši 50 korun, za kázání pak ještě 5 korun příplatek. Ministerstvo spravedlnosti si následně

⁷⁶ Zpráva z věznice krajského soudu v Chebu ze dne 17. 3. 1930, NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁷⁷ Známa je zejména odbojová skupina dozorců z Valdic, z nichž pět zaplatilo za tuto činnost životem. V roce 1946 jim byl v areálu věznice slavnostně odhalen pomník.

nechalo udělat průzkum, dle kterého zjistilo, že ve valdické věznici je celkem 164 vězňů římskokatolického vyznání, 8 vězňů evangelického vyznání a 24 vězňů náležících k církvi českomoravské. Účast na bohoslužbách pak byla u všech mladistvých chovanců stoprocentní, u chorých trestanců pak čtyřicetiprocentní. Ministerstvo shledalo vhodným dosavadní rozdělení, podle něhož se katolické bohoslužby konají každou neděli a svátek, evangelické osmkrát do roka a českomoravské desetkrát do roka. Zároveň také rozhodlo, že není důvodu, aby byl činěn rozdíl v honorování služeb duchovních jednotlivých konfesí a zvýšilo českomoravskému faráři odměnu za bohoslužbu na požadovaných 55 korun. K podobnému zvýšení odměny za bohoslužby, tentokrát z 55 na 145 korun, došlo ve Valdicích i v lednu 1947. I tehdy ale byly nejprve zvýšeny odměny římskokatolickým kněžím a duchovním československé církve až následně v důsledku písemné žádosti.⁷⁸

4.4 Třetí republika

Koncem roku 1945 se řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů vrací pod správu ministerstva spravedlnosti. Další vězeňská zařízení, jako byly například internační sběrné a pracovní tábory podléhala pokynům ministerstva vnitra a ministerstva národní bezpečnosti. Bezprostředně po válce se všechna zařízení plní lidmi, odsouzenými na základě retribučních dekretů, čímž vzniká velmi početná skupina tzv. retribučních vězňů. Vznikají také nucené pracovní oddíly, určeně většinou k odstraňování válečných škod a obnově národního hospodářství. Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 94/1945 Sb. byl vytvořen Sbor uniformované vězeňské stráže (SVS) pro výkon správní a strážní služby v soudních věznicích a trestních ústavech.

Ve velkých věznicích nadále pokračovala duchovenská služba. U věznic okresních a krajských soudů v Čechách se však v letech 1946 - 1947 konaly bohoslužby spíše ojediněle. Z výkazů vyplývá, že především v menších věznicích záviselo konání bohoslužeb na zájmu vězňů a na tom, zda byl v místě duchovní, který měl čas se vězňům věnovat. Bohoslužby, pokud nějaké byly, se konaly nejvíce ve větších věznicích – často u krajských soudů a zpravidla jednou týdně. Pokud nebyly slouženy pravidelně, pak se konaly především o Vánocích a Velikonocích. Bohoslužby v Čechách byly římskokatolické, pouze ve věznici krajského soudu trestního v Praze a krajského soudu v Písku se konaly i bohoslužby nekatolické – a to střídavě církve

⁷⁸ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

československé a církve československé. Ministerstva do duchovní správy věznic patrně nijak nezasahovala a ponechávala ji v kompetenci jednotlivých vězeňských zařízení.⁷⁹

Ve věznici krajského soudu v Českých Budějovicích se po pravidelné nedělní mši konalo vyučování dospělých vězňů formou přednášek. Jejich témata byla volena s přihlédnutím k tomu, že ještě v roce 1947 zde byla většina vězňů německé národnosti. Témata přednášek tak byla například: Nacismus a jeho následky, Kultura v boji proti německému nacismu za okupace, Lidická tragedie a její odezva ve světě, 28. říjen, T. G. Masaryk, Mistr Jan Hus, Budovatelský dvouletý plán, Následky alkoholismu pro národ atd. Oblíben byl zřejmě mezi českobudějovickými vězni zpěv. Vězeňský učitel jejich pěvecká vystoupení při bohoslužbách hodnotil takto: *„Při bohoslužbách vězni zpívají rádi. Zpěv vězňů je doprovázen harmoniem. Během roku nacvičeny byly četné chrámové písně a koledy, takže zpěv při bohoslužbách je dobrý, zvláště dobře byly zpívány koledy. Chování vězňů v kapli je slušné.“*⁸⁰

I v roce 1947 se v některých československých nápravných zařízeních našli zájemci o přijetí svátosti biřmování. V pondělí 9. června ji udělil královéhradecký biskup Mořic Pícha několika trestancům ve valdické věznici. Z dochovaných materiálů ministerstva spravedlnosti vyplývá, že událost způsobila konflikt mezi přednostou věznice a ústavním komisařem. Ten se domníval, že taková událost musí být řádně nahlášena ministerstvu spravedlnosti a vyžádán jeho souhlas: *„Vycházel jsem z toho, že taková návštěva v ústavě vzbudí značný rozruch ve veřejnosti a že v nynější době vzhledem k tomu, že v ústavě jsou trestanci odsouzení dle retribučního dekretu, mohla by býti tato návštěva snad nepříznivě posuzována a proto, abych uchránil sebe jako ústavního komisaře a zejména přednostu ústavu od možných útoků, chtěl jsem z opatrnosti místi souhlas ministerstva spravedlnosti.“*⁸¹ Za to byl komisař osóčen z podrývání autority přednosty ústavu, což omlouval tím, že hájil prestiž ministerstva spravedlnosti, které mohlo být opominuto.

Celá tato záležitost vyhlíží dojmem, že taková událost, jako návštěva biskupa ve věznici, v této době budila spíše rozpaky, než aby se jednalo o velkou slavnost, jako tomu bývalo v dobách první republiky. V tomto případě se ministerstvo spravedlnosti omezuje na suché konstatování, že není myslitelné, aby byl vydán výnos, jímž se biřmování ve vězeňském ústavě zakazuje, i když vizitace a biřmování mají proběhnout

⁷⁹ Výkazy o zaměstnání a vyučování vězňů 1946-47, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 32

⁸⁰ tamtéž

⁸¹ Biřmování vězňů, návštěva královéhradeckého biskupa, NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

v pracovní den. Podotýká však, že účast trestanců na slavnostní bohoslužbě a biřmování je čistě dobrovolná.

Díky obhajobě přednosta ústavu se nám dochoval program biskupské návštěvy. Ten měl být zhruba takovýto: „*Dne 9. června 1947 o 18. hodině příjezd pana biskupa s jeho suitou do ústavu. Před ústavem přivítá ho přednosta ústavu s ústavním komisařem, uzná-li tento za vhodné návštěvy pana biskupa se zúčastniti. Po krátkém přivítání příchod do kostela, kde ústavní orchestr zahraje intrády a po vstupu k oltáři zazpívá chrámový sbor příslušné sbory. Pan biskup vykoná krátké kázání, načež udělí přihlásivším se chovancům a trestancům svátost biřmování. Po skončení bohoslužeb s požehnáním prohlédne si pan biskup sakristii, odkud odejde se svým průvodem z ústavu, pravděpodobně do bytu přednosta ústavu k malému pohoštění, přijme-li toto pozvání jmenovaného.*“⁸²

V letech 1945 – 1948 pokračuje duchovenská služba v československých věznicích ve své činnosti, přestože charakter vězeňství se poněkud mění, zejména velkým přílivem retribučních vězňů, často německé národnosti. Také oni však mají potřebu náboženských obřadů a vládní představitelé se dosud neodvažují jim toto odepřít. Tento postoj se změnil po únoru 1948.

4.5 Československo po únoru 1948

Podle Karla Marxe „*trest není nic jiného než prostředek, jímž se společnost brání proti porušování podmínek své existence*“⁸³. Ani socialistické vězeňství se však nespokojilo s pouhým znemožněním páchání další trestné činnosti, logicky zde nastupovaly také požadavky na převýchovu jedince, rozuměno na převýchovu v socialistickém duchu, jak to vyjádřil přední sovětský pedagog A. S. Makarenko: „*Nám nestačí člověka prostě ,napravit‘, my ho musíme převychovat. To znamená, že ho musíme vychovat tak, aby nejen přestal být nebezpečným a škodlivým lidské společnosti, ale aby se stal aktivním činitelem nové doby.*“⁸⁴ Tuto myšlenku lze interpretovat tak, že socialistické vězeňství má přetvářet názorové smýšlení uvězněných směrem k marxisticko-leninskému světonázoru, věznice tedy mají doslova vyrábět nové zapálené komunisty. Zatímní služební řád SVS, který vydalo MS v roce 1949, klade důraz i na osvětu mezi příslušníky SVS. Doslova se v něm píše: „*Aby mezi příslušníky*

⁸² Biřmování vězňů, návštěva královéhradeckého biskupa, NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

⁸³ MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Spisy*, svazek 8, Praha: SPNL 1960, s. 547

⁸⁴ MAKARENKO, A.S.: *Spisy, svazek 1 – Pedagogická poéma*, Praha: SPN 1952, s. 168

SVS byl vypěstován a udržen lidově demokratický duch, jsou ve všech oddílech SVS osvětoví instruktoři, kteří jsou zástupci velitelů oddílů SVS v oboru výchovy a osvěty. Řídícím orgánem je velitelství SVS (referát osvěty, výchovy a školení příslušníků SVS).“⁸⁵

Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, komunistická ideologie byla v příkrém rozporu s jakýmkoli náboženskými systémy. V Československu nastal boj nejen mezi církvemi a státem, ale také uvnitř samotných církví. Shora řízený útlum náboženského života se promítl i ve věznicích a pracovních táborech. Duchovenská služba byla zrušena a veškeré náboženské projevy začaly být potlačovány.

Již brzy po únoru 1948 začal být duchovní život ve věznicích pozvolna utlumován, o tom svědčí například výroční zpráva duchovního správce mírovské věznice za rok 1948: „*Duchovní správa vykonávána v plném rozsahu do 17. 3. 1948, pak ředitelství trestnic omezilo výkon služby duchovního správce – povinnosti: v neděli a v zákonných svátcích v ústavní kapli konat pro vězně bohoslužby; svátost zpovědi; přijímání a sv. pomazání; církevní výkrop zemřelých a odprovození ke hrobu, vedení správy ústavních parametrů a ostatního bohoslužebného zařízení ústavní kaple.*“⁸⁶

Ještě domácí řád pro okresní soudní věznice ze dne 1. února 1949 stanovuje, že „*jsou-li ve věznici konány náboženské úkony pro vězně, mohou se jich trestanci příslušného vyznání zúčastnit.*“⁸⁷, navíc se jich mohou účastnit i vyšetřovanci, dovolí-li jim to soudce. Při přednáškách a náboženských úkonech nesmějí vězni spolu hovořit.

Je velmi pravděpodobné, že duchovenská služba ve věznicích byla postupně omezována úměrně vývoji vztahů mezi katolickou církví a státem. V nich totiž v průběhu roku 1949 došlo k velkému vyhocení, o kterém již byla řeč. Do vězeňských zařízení proto přišly pokyny z velitelství SVS k útlumu náboženských aktivit.

O tom svědčí protokol o výpovědi velitele oddílu SVS Praha ppor. Přemysla Jankovského z počátku roku 1950. Předmětem výpovědi je účast některých vězňů na vánočních bohoslužbách. Vše nasvědčuje tomu, že Jankovský dostal určité pokyny od velitele SVS pplk. Milana Klosse a že je nevyplnil zcela tak, jak bylo požadováno:

„V době před vánočními svátky 1949 mluvil jsem telefonicky s velitelem SVS pplk. Drem Milanem Klossem o vánočních bohoslužbách. Při rozhovoru dal mně velitel SVS příkaz, aby při těchto bohoslužbách nebyli připuštěni ke zpovědi a přijímání žádní vězňové státního soudu. Dal jsem proto službyvedoucímu por. SVS Benešovi v tomto

⁸⁵ Zatímní služební řád SVS, vydalo MS 1949, NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁸⁶ Výroční zpráva duchovního správce trestnice v Mírově za rok 1948, NA, f. SSNV (neuspoř.), sv. 47/2

⁸⁷ Domácí řád pro okresní soudní věznice, vydán výnosem MS z 1.2.1949, NA, f. SSNV (neuspoř.)

směru příkaz, a také nikdo z vězňů státního soudu se zpovědi a přijímání nezúčastnil. Pokud tímto zákazem sborový velitel mínil i návštěvu vězňů státního soudu normálních bohoslužeb jsem z rozhovoru sborového velitele nevyrozuměl, jinak bych učinil příslušná opatření i tomto směru. Podotýkám, že bohoslužeb se účastnili vězňové státního soudu s ostatními odsouzcenci po celý rok, jednalo se vesměs pouze o vězně pracující v dílnách a na venkovské práci a kterým byla návštěva bohoslužeb povolována jako odměna za zvýšené pracovní výkony a slušné chování. (...) Telefonický rozhovor mezi mnou a sborovým velitelem byl mnou pochopen tak, že já měl na mysli zákaz zpovědi a přijímání pro státní vězně, kdežto sborový velitel měl na mysli všeobecný zákaz vězňů státního soudu při účasti na bohoslužbách.“⁸⁸

Pamětníci, kteří hovoří o náboženské praxi ve věznicích se shodují, že byla ukončena v době konání procesu s představiteli řádů⁸⁹, prvního velkého monstrprocesu s představiteli katolické církve.⁹⁰ Tento postup je potvrzován řadou dalších pramenů a je logický – ukončení duchovenské služby ve věznicích je jednak výrazem nepřátelství mezi katolickou církví a státem, potažmo mezi náboženstvím a komunistickou ideologií. Za druhé tím režim znemožnil působení na odsouzené v duchu nepřátelské ideologie a za třetí tím rovněž odepřel možnost participace na náboženských úkonech všem duchovním, kterými se v této době začaly plnit československé věznice.

Zcela konkrétní nařízení, potlačující náboženský život ve věznicích a pracovních táborech, nalezneme v zápise z porady velitelů oddílů SVS, která se konala 6. dubna 1950 na ministerstvu spravedlnosti. Zde se dočteme: „K 1. 5. 1950 musí zmizet všechny modlitební knížky i breviáře (na příkl. pod záminkou, že knihy nutno převázat), nutno sejmouti všechny kříže (na příklad v rámci týdne čistoty). Kostely nutno uzavřít a tzv. kaple přeměnit na přednáškové sály, neboť duchovním nelze důvěřovat. Pokud pro TPT jsou povoleny bohoslužby, nutno je zakázat. Proti udílení posledního pomazání není námitek.“⁹¹ Vidíme tedy, že k potlačení religiozity ve věznicích mělo dojít nenápadně a pod různými záminkami, které měly zamlžit provedení nařízení, jenž nemělo žádnou oporu v platné legislativě a bylo v rozporu s tehdejší československou ústavou.

⁸⁸ Výpověď velitele oddílu SVS Praha ppor. Jankovského z 9.1.1950, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 9

⁸⁹ Proces byl úředně nazýván „Machalka a spol.“, propagačně pak „Proces s představiteli řádů“. Byl zahájen 31. 3. 1950. Obžalováni a odsouzeni byli: premonstrátský opat Augustin Machalka a Vít Tajovský, provinciál jezuitů PhDr. František Šilhan, jezuita a šéfredaktor týdeníku Katolík Adolf Kajpr, jezuita a vedoucí Sdružení katolické mládeže a Katolické akce František Mikulášek, františkán PhDr. Jan Evangelista Urban, dominikán ThDr. Silvestr Braitto, řeckokatolický redemptorista ThDr. Ján Mastyliak, redemptorista Jan Blesík a premonstrát Stanislav Barták.

⁹⁰ srov. ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 66

⁹¹ Zápis o poradě velitelů oddílů SVS ze 6.4.1950, NA, f. SSNV, sv. 26; viz Příloha 1, str. 190

V říjnu roku 1950 vypracovala Subkomise pro Vězeňský řád ve složení Dr. Čech, Dr. Tolar a Dr. Černý návrh předběžných zásad vězeňského řádu, ve kterém se mimo jiné píše: „*Pro chovance se pořádají výchovné přednášky a školení politické i odborné, jichž se chovanci musí zúčastnit. Snaha po sebevzdělání chovanců budiž podporována opatřováním vhodných knih a časopisů a organizováním zájmových kroužků chovanců /pěveckých, hudebních, divadelních, recitačních, výtvarných, jazykových apod./. Ve výchovném ústavě budiž zřízena knihovna a čítárna. Jsou-li konány náboženské úkony pro chovance, smějí se jich zúčastnit chovanci příslušného náboženského vyznání.*“⁹² Zmínka o náboženských úkonech, původně do elaborátu strojově zanesená, byla později ručně vyškrtnuta. V následujících variantách návrhu se již otázka náboženství vůbec neobjevuje. Stejně tak byla zmínka o náboženství vyškrtnuta i z řádu pro vyšetřovance, tedy dosud neodsouzené vězně: „*Vyšetřovanci se zúčastní výchovných přednášek a školení politického i odborného a náboženských úkonů jen se svolením prokurátora.*“⁹³ A zcela stejným způsobem je zmínka o náboženských úkonech vyškrtnuta také z vězeňského řádu pro mladistvé.

V konečném vězeňském řádu, vydaném výnosem ministra spravedlnosti ze dne 2. července 1951 podle §123 zákona č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví, je politická i odborná výchova spolu s výchovou k celku prospěšné produktivní práci brána jako hlavní prostředek k dosažení účelu výkonu trestu. Náboženská výchova je nahrazena politickým školením, dále pak četbou vhodných knih a organizováním zájmových kroužků a filmových představení. O tom, zda se vězeň směl zúčastnit zájmového kroužku či filmové projekce, rozhodoval na návrh vedoucího výchovy velitel vězeňského ústavu. Účast na výchovných přednáškách a politickém a odborném školení však byla pro všechny odsouzené povinná. Vyhnout se jim mohl pouze vězeň vykonávající kázeňský trest samovazby po zaměstnání.⁹⁴ Zvláštní důraz pak byl kladen na politickou a mravní výchovu u mladistvých trestanců, kteří tím měli nabýt správného poměru k lidově demokratické republice a ke společnosti pracujících. Povšimněme si, že politická výchova je zmiňována na prvním místě a upřednostňována před výchovou mravní.

Od roku 1950 se o možnostech náboženského života ve věznicích nemluví, v žádném z následujících vězeňských řádů o právu na uspokojování duchovních potřeb vězňů zmínky nenajdeme. Výjimkou byl po jistou dobu výkon trestu smrti. Ještě v roce

⁹² Nástin předběžného vězeňského řádu – připomínky, elaborát č.1 ze 24.10.1950, NA, f.SSNV (neuspoř.)

⁹³ tamtéž; viz Příloha 2, str. 190

⁹⁴ Vězeňský řád, vydalo MS – velitelství SVS 1951, NA, f.SSNV (neuspoř.)

1954 byli duchovní připouštěni k odsouzeným na smrt, pokud ti o to požádali. Dosvědčuje to zpráva o výkonu trestů a vězeňství z roku 1957.⁹⁵ Na 184. schůzi politického sekretariátu ÚV KSČ dne 21. dubna 1954 byl schválen návrh ministra vnitra a generálního prokurátora na novou úpravu výkonu trestu smrti, která návštěvu duchovních před popravou a jejich přítomnost v průběhu popravy již neumožňovala.⁹⁶ Od této doby se popravy konaly výlučně v Pankrácké věznici, po roce 1968 také v Bratislavě. Přítomni u nich mohli být jen prokurátor, soudce Nejvyššího soudu, lékař a náčelník věznice.

S postupným zmírňováním represálií komunistického režimu v průběhu šedesátých let a v návaznosti na velkou amnestii pro politické vězně na jejich počátku, začínaly se i v československém vězeňství pomalu uplatňovat a respektovat právní normy a pedagogicko - psychologické zásady. Dne 1. srpna vstoupil v platnost zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Tento zákon obsahoval požadavky, vyplývající ze *Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni*⁹⁷, vydaných OSN v roce 1957, ovšem s výjimkou požadavků na duchovní péči o odsouzené.⁹⁸ V článku 41. a 42. této rezoluce OSN najdeme mimo jiné:

„Jestliže je v nápravném zařízení dostatečný počet vězňů stejného náboženského vyznání, bude jmenován nebo schválen kvalifikovaný zástupce tohoto náboženství. Kvalifikovanému zástupci (...) bude dovoleno ve vhodnou dobu pravidelně sloužit bohoslužby a vykonávat soukromé pastorační návštěvy vězňů, kteří vyznávají stejné náboženství. Žádnému vězni nebude zakázán vstup ke kvalifikovanému zástupci jakéhokoliv náboženství. Na druhé straně, jestliže by vězeň odmítl návštěvu kteréhokoliv náboženského zástupce, jeho názor bude plně respektován. Pokud to bude možné, každému vězni bude umožněno uspokojit potřeby jeho náboženského života návštěvou bohoslužeb, které budou pořádány v zařízení, a tím, že bude mít k dispozici knihy o náboženských obřadech a o učení jeho církve.“⁹⁹

I přesto v československém zákoně č. 59/1965 Sb. žádné zmínky o náboženství nenajdeme. Hovoří se zde sice o sociálních právech odsouzených, cílem výchovy je

⁹⁵ Zpráva o výkonu trestů, ukládaných soudy a o vězeňství v ČSR, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 1086

⁹⁶ NA, A-ÚV KSČ, f. 02-15, Sv. 82, Ar.j.209

⁹⁷ *Standard minimum rules for the treatment of prisoners and related recommendations*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 1957

⁹⁸ KALÁBOVÁ, Květoslava – KALÁB, Vladimír: *Historie zemské donucovací pracovní a věznice pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR 2005, s.28

⁹⁹ Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení, <http://www.spcp.prf.cuni.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

však stále vytvářet u nich uvědomělý vztah ke společnosti, založený na základech socialistické morálky, která nebyla slučitelná s náboženskou vírou.

4.6 Československo v období normalizace

Jestliže ani šedesátá léta nepřinesla změny v oblasti duchovní správy československých věznic, nemohlo je přinést ani následující dvacetiletí takzvané normalizace. Činnost Výzkumného ústavu penologického do roku 1980 sice vnesla do našeho vězeňství některé odborné pedagogické, psychologické a sociální přístupy, v otázkách náboženských ale k žádnému posunu nedošlo.

Přestože Otto Novotný ve své publikaci *O trestu a vězeňství* z roku 1969 mimo jiné uvádí, že „podle socialistické etiky může být trestání ospravedlněno pouze určitým společenským užitkem, represe musí být represí účelnou a rozumnou, trest nemá působit pachateli nikdy zbytečné strádání a zbytečně ponižovat jeho lidskou důstojnost“¹⁰⁰, ani v následných sedmdesátých letech se československé vězeňství příliš neproměnilo. Politických vězňů oproti letům padesátým sice ubylo, nicméně zacházení s nimi bylo často ze strany vedení věznic i mnohých dozorců stejně sadistické a nelidské jako právě v letech padesátých.

Přestože byla zmíněná publikace (mimořádně jedna z prvních penologických publikací, vydaných u nás po roce 1948), vydána v období slábnoucího Pražského jara, neobsahuje sebemenší zmínku o právech vězňů na svobodu vyznání a náboženských úkonů. Podobně jako již vězeňské řády od počátku padesátých let, o možnosti a potřebách vězňů uspokojovat své náboženské potřeby tato kniha mlčí.

V porovnání s padesátými lety již v Československu v éře takzvané normalizace nezavládla tak rozsáhlá perzekuce duchovních i laiků různých náboženských uskupení. Přesto existovaly případy, ve kterých byli jednotlivci i menší skupinky drženi ve vazbách a odsuzováni k měsícům a rokům vězení za svou náboženskou činnost. V této době ale již musel režim čelit kritikám odvážných jednotlivců i skupin, které se nebály na tuto skutečnost poukázat a napadnout režim na poli právním a mezinárodním, jak o tom svědčí například prohlášení Charty 77 ze dne 5. srpna 1987, ve kterém se mimo jiné praví: „To, že u nás jsou vězněni lidé za projevy svého přesvědčení, kritiku vlády či vládnoucí strany, nebo za náboženskou činnost, je v hrubém rozporu jak s mezinárodními závazky ČSSR, tak s politickou kulturou českého a slovenského národa.

¹⁰⁰ NOVOTNÝ, Otto: *O trestu a vězeňství. Studie o funkcích a trestu v soudobé naší společnosti*, Praha: Academia 1969, s. 30

*Je smutné, že tato praxe trvá u nás v různé intenzitě již bezmála padesát let, od obsazení českých zemí hitlerovskou armádou až podnes.*¹⁰¹ Chartisté, mezi nimiž působila též řada duchovních některých církví, viní československé vězeňství ze zneužívání pracovní síly odsouzených, pracovního vykořisťování, nedostatečného zaopatření vězňů v otázkách stravování, hygieny a lékařské péče a šikany politických vězňů ze strany dozorců a kriminálních zločinců. Podle nich tak dochází k mravnímu narušení a často i fyzickému poškození odsouzených, kteří se tak stávají ohrožením nebo přinejmenším zátěží pro společnost.

Petr Uhl ve svém úvodu ke sborníku Charty 77 o vězeňství mluví o tzv. „gumových zákonech“, které umožňují odsoudit kohokoliv za jakýkoliv kritický a nezávislý projev. V této souvislosti uvádí, že podle § 101 zákona č. 140/1961 Sb. o zneužívání náboženské funkce¹⁰² by bylo možno odsoudit kteréhokoliv duchovního v tehdejší Československu, přestože justice používá k tomuto účelu raději § 178 téhož trestního zákona o maření státního dozoru nad církvemi.¹⁰³ Je tedy patrné, že platné právní normy velmi snadno umožňovaly trestní stíhání osob za náboženskou aktivitu.¹⁰⁴

Další z chartistů a zároveň jedna z čelných postav katolického disentu Augustin Navrátil¹⁰⁵ vypovídá o vězeňském oddělení psychiatrické léčebny v Bohnicích, kde byl na jaře 1986 bezdůvodně zadržován. Ve sborníku Charty 77 o čs. vězeňství z roku 1987 tvrdí, že v jeho případě byl mimo jiné porušen článek 32 ústavy, definující právo na svobodu vyznání. To mu bylo upřeno například tím, že nemohl číst žádnou náboženskou literaturu a byl mu zabaven i zaslaný růženec.¹⁰⁶ Antonín Pernický ve stejném sborníku dotvrzuje, že v osmdesátých letech se ve Valdicích náboženské knihy ani tisk nepůjčovaly vůbec, na zvláštní povolení pak mohl vězeň dostat knihy odborné a cizojazyčné.

¹⁰¹ GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*, Praha: Orbis 1990, s. 9

¹⁰² § 101 zák.č.140/1961 Sb. říká: „Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky zneužije své náboženské funkce v úmyslu nepříznivě ovlivňovat věci obecného zájmu, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“

¹⁰³ § 178 zák. č. 140/1961 Sb. říká: „Kdo v úmyslu mařit nebo ztěžovat výkon státního dozoru nad církví nebo náboženskou společností poruší ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.“

¹⁰⁴ GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství*, Praha: Orbis 1990, s. 16

¹⁰⁵ **Augustin Navrátil** (1928 - 2003) Dlouho po únoru 1948 zůstal jedním z mála soukromě hospodařících rolníků v ČSR. Patřil k čelným postavám katolického disentu, podílel se na vydávání samizdatu. Pro jeho činnost mu byla nezákonně omezena právní způsobilost na základě vykonstruované zdravotní diagnózy, několikrát byl bezdůvodně hospitalizován v psychiatrické léčebně.

¹⁰⁶ NAVRÁTIL, Augustin: *Za jakých podmínek jsem byl vyšetřován a pozorován ve vězeňském oddělení psychiatrické léčebny od 7.1. do 11.3.1986*, In: GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství*, Praha: Orbis 1990, s. 90

Dokument Charty 77 č. 16, zformulovaný lidmi, z nichž velká část československými věznicemi sama prošla, pak mluví takto: „*Porovnáme-li stav československého vězeňství se situací před padesáti lety, zdá se, že se jen máloco změnilo k lepšímu. Naopak došlo k celkovému zesurování podmínek výkonu trestu, k zavedení vojenské disciplíny a povinných politických školení o výhodách ‚reálného socialismu‘ a o historicko-politické mytologii, přibyla diskriminace politických vězňů. Životní podmínky odsouzených však zůstaly na podobné úrovni. (...) Moderní penologie jako by neexistovala.*“¹⁰⁷

A na jiném místě pak chartisté přímo kritizují náboženskou situaci v nápravných zařízeních: „*Je-li ve společnosti porušována ústavně zaručená svoboda projevu a náboženského vyznání, tím spíše pak jsou tyto svobody porušovány ve vězeních. Náboženské obřady nejsou povoleny. V objektech věznic a nápravně výchovných ústavů byly zrušeny kostely a kaple. Zásadně není povoleno vlastnit bibli. Duchovní nemají přístup do věznic a ústavů. Správy ústavů neumožňují dokonce ani ty náboženské úkony (modlitby, půsty, kázání, teologické rozpravy), které by odsouzení mohli pořádat sami. Pokud je pořádají, činí tak tajně, protože se obávají kázeňských trestů.*“¹⁰⁸

Jak sami vidíme, během celého období vlády jedné strany u nás k žádnému posunu v otázce duchovní správy věznic a možností náboženského života odsouzených nedošlo.

4.7 České vězeňství po roce 1989

Razantní změny přinesl až pád komunistického režimu, v následujících odstavcích se je pokusme stručně shrnout. Za dobu trvání ČSFR a ČR se na našem území vystřídalo několik nařízení, upravujících duchovní službu ve věznicích. Zákonem č. 179/1990 Sb., účinným od 30. června téhož roku byl změněn a doplněn již několikrát zmiňovaný zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Podle tohoto znění se na nápravě odsouzených podílí i církevní organizace a zájmová sdružení občanů, jejichž pověření zástupci mohou po dobu výkonu trestu udržovat s odsouzenými osobní styk, zajímat se o jejich chování ve výkonu trestu a pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro jejich budoucí život. Nápravná zařízení také měla povinnost v době

¹⁰⁷ GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství*, Praha: Orbis 1990, s. 169

¹⁰⁸ tamtéž, s.173

pracovního klidu umožnit konání náboženských obřadů, jejichž návštěva byla pro odsouzené dobrovolná.

Zákon č. 59/1965 Sb. byl pak definitivně zrušen v roce 1999 a nahrazen Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., jenž nabyl účinnosti k 1. lednu 2000. Ten říká, že je třeba přihlížet k požadavkům kulturních a náboženských tradic odsouzených. O právu odsouzených na duchovní služby se v důvodové zprávě dočteme: „*Jedná se o významnou formu pomoci, která napomáhá k rozvoji mravního cítění pachatelů, akceptaci viny a projevení lítosti za spáchaný trestný čin. To vše má význam pro další život odsouzeného. V současné době získává poskytování duchovní pomoci odsouzeným pevný organizační rámec.*“¹⁰⁹

Dne 25. srpna 2008 nabylo účinnosti nařízení č. 41/2008 generálního ředitele Vězeňské služby ČR, kterým se vyhlašuje dohoda o duchovní službě. Tato dohoda byla podepsána 19. srpna téhož roku zástupci Vězeňské služby ČR, České biskupské konference a Ekumenické rady církví. Podle tohoto nařízení mohou duchovní službu ve věznicích vykonávat bezúhonné osoby, pověřené jednotlivými církvemi. Tyto vězeňské kaplany metodicky řídí hlavní kaplan, kterého přijímá do pracovního poměru generální ředitel Vězeňské služby. Vězeňská duchovenská péče je nadkonfesijní a má působit na základě spolupráce a vzájemné tolerance jednotlivých církví. Pro řešení základních mezicírkevních a koncepčních otázek je zřízena Rada pro duchovní službu ve věznicích a ústavech.

Vězeňští kaplani jsou oprávněni vstupovat do věznice, upozorňovat na případné nedostatky spojené s duchovenskou službou, požadovat informace o stavu a chování odsouzených, jimž poskytují duchovní a pastorační činnost a nahlížet do spisů těchto osob, pakliže s tím tyto osoby souhlasí. Kaplani jsou také oprávněni přinášet do věznice potřeby nezbytné k provádění náboženských úkonů, přičemž víno pro potřeby eucharistie je výslovně povoleno pouze v množství do 2 dcl. Kaplani jsou také povinni zachovávat v tajnosti sdělené skutečnosti a zpovědní tajemství. Mají rovněž na starosti výuku náboženství a zabezpečování kulturních akcí s duchovním obsahem.

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody stanovuje, že odsouzenému se zajišťuje právo na poskytování duchovních a dalších obdobných služeb sledujících humanitární cíle. Věznice umožňují konat zpravidla v době pracovního klidu společné náboženské obřady pro odsouzené, jejichž účast je dobrovolná. Dobu konání těchto obřadů si pak stanovují samy věznice. Do stejného paragrafu je pak včleněna i

¹⁰⁹ Důvodová zpráva k § 20 zákona č. 169/1999 Sb., <http://www.spcp.prf.cuni.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

zmínka o poskytování sociální péče odsouzeným, která má pomoci vytvářet příznivé podmínky pro jejich budoucí život na svobodě. Vidíme tedy zde návrat k prvorepublikovému přístupu, kdy duchovenská péče není vnímána jen jako uspokojování náboženských potřeb odsouzených, ale také jako prostředek jejich nápravy a zpětného začlenění do společnosti.

5. Skupiny nábožensky perzekuovaných osob ve věznicích

Podle přizpůsobivosti vězeňským podmínkám lze rozlišovat několik typů vězňů v závislosti na míře jejich identifikace s rolí vězně. Jde o typ vnitřně přizpůsobivý (asimilační), vnějškově přizpůsobivý (akomodační) a nepřizpůsobivý (opoziční).¹¹⁰ Nás bude nejvíce zajímat typ poslední, tedy vězni vzdorující a nepodléhající nátlaku, jejichž skupiny Aleš Kýr označuje jako kontrakultury či opoziční typy subkultury. Tito vězni podle něj dávali přednost vlastnímu morálnímu vědomí před právními normami, neuznávali svou vinu a neočekávali zkrácení trestu ani milost, o kterou nežádali. Odmítali spolupráci s orgány StB a SVS, uplatňovali principy vlastní víry a náboženské tolerance navzdory oficiální ateistické propagandě, zůstávali věrni svému politickému přesvědčení. Nejevili snahu o překračování pracovních norem, neskrývali svůj odpor k propagandě. Zachovávali si vlastní jazykovou úroveň, ale nebránili se přejímání některých výrazů z vězeňského slangu. Tyto skupiny politických vězňů byly často izolovány od ostatních na samostatných odděleních, která získávala specifická označení, jako například „Hrad“ v ženské věznici v Pardubicích či „Kreml“ v Plzni na Borech. Obdobnými komunitami protistátních vězňů, kteří zůstávali v opozici, byly skupiny vězněných církevních představitelů.¹¹¹

V předchozí kapitole jsme měli možnost posoudit, co všechno může přinášet vězňům duchovní služba. V následující kapitole se pokusíme nastínit, jak si duchovní i laici jednotlivých konfesí museli poradit v době, kdy tento servis v našich věznicích nebyl poskytován, ba dokonce byly náboženské projevy přísně trestány. Soustředíme se zde na specifika některých větších skupin, přičemž konkrétní projevy náboženského života budou popsány v jedné z následujících kapitol.

5.1 Komunity nábožensky perzekuovaných osob podle konfesí

Tato část bude zaměřena na skupiny osob, utvořené podle příslušnosti k jednotlivým konfesím, přičemž u katolíků, kteří tvořili největší komunity, budou zohledněny také ženy, respektive řeholnice, které v ženských věznicích tvořily jedinou rozsáhlejší náboženskou skupinu.

Dovolím si vynechat případy duchovních a laiků protestantských církví a církve československé, kteří byli spíše jako jednotlivci roztroušeni mezi ostatní vězně a

¹¹⁰ KÝR, Aleš: *Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, in: *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955*, Opava: Slezské zemské muzeum 2001, s. 40

¹¹¹ tamtéž, s. 41

nemáme prameny, hovořící o utváření nějakých větších nábožensky zaměřených komunit. Výjimkou jsou duchovní, většinou z Českobratrské církve evangelické, umístění na kněžská oddělení spolu s římskokatolickými duchovními.

5.1.1 Katoličtí kněží a řeholníci

Po prvním velkém náboženském procesu - monstrprocesu s představiteli řádů - byli řeholníci v něm odsouzení umístěni v izolaci, nejdříve v pankrácké věznici, pak týden na Mírově a nakonec ve Valdicích. Izolace skončila až ve druhé polovině roku 1950, kdy začínaly probíhat procesy s biskupy a odsouzení řeholníci byli opět vyslýcháni. U některých však izolace pokračovala i nadále a např. Jan Evangelista Urban¹¹² strávil v naprosté izolaci dlouhých 14 měsíců. Podle jeho vlastních slov to byly nejdelší exercicie jeho života.¹¹³

Dalšími náboženskými procesy, které následovaly, byly procesy s řeholníky a řeholnicemi, řeckokatolickými duchovními, biskupy – český proces „Zela a spol.“, na Slovensku proces „Buzalka a spol.“. Následovala série procesů „s pomocníky biskupů“, dále pak série „babických procesů“, do nichž bylo taktéž vtaženo a později popraveno několik katolických kněží. Duchovních, řeholníků i řeholnic ve věznicích a pracovních táborech rychle přibývalo.

Zpočátku byli kněží a řeholníci umístěni pohromadě spolu s ostatními vězni. Záhy však bylo zřejmé, že svou nesvobodu snášejí lépe než ostatní. V oboru penologie se hovoří o procesu prizonizace, tedy přizpůsobování se vězeňskému prostředí a celkové přeměně svobodného člověka ve vězně, přičemž je rozlišováno mezi institucionalizací, označující přizpůsobení se vězeňským normám a předpisům a ideologizací, zahrnující přizpůsobení vězně hodnotám a postojům vězeňské subkultury.¹¹⁴ V rámci tohoto procesu lze hovořit o několika skupinách ztrát, které je vězeň nucen akceptovat. Pokusme se tyto ztráty nastínit a zamyslet se nad tím, zda byli kněží a řeholníci v tomto směru nějak zvýhodněni.

¹¹² **PhDr. Jan Evangelista Urban OFM** (1901 – 1991) Již v roce 1918 vstupuje do františkánského řádu, 1924 vysvěcen knězem. O tři roky později zakládá řeholní institut sester Apoštolátu III. řádu sv. Františka (lidově „urbanky“), jehož cílem je laický apoštolát, katecheze a sociální služby. V roce 1930 získává doktorát filosofie na FF UK. Roku 1937 zakládá ústav pro teologické vzdělávání laiků Studium catholicum a stává se jeho rektorem. V letech 1938-41 byl provinciálem františkánského řádu. Mezi lety 1950 a 1963 vězněn. K duchovní službě se na čas vrací mezi lety 1968-1974. V současnosti se jedná o možnosti jeho svatořečení.

¹¹³ VENTURA, Václav: *Jan Evangelista Urban – učitel duchovního života*. in: *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*. Brno: CDK 1998

¹¹⁴ PINEROVÁ, Klára: *Vývoj vězeňských subkultur v Československu v letech 1948 – 1960*, Diplomová práce na ÚHSD FF UK 2006, s. 30

První ztrátou, s níž se musí čerstvě uvězněný člověk vypořádat, je ztráta svobody, kontaktů s rodinou a přáteli. V tomto směru můžeme mluvit o výhodě kněží, kteří žili v celibátu¹¹⁵, neměli ženu ani děti a nemuseli se strachovat o jejich zajištění, obávat se jejich perzekuce - z tohoto pohledu byli pro StB takřka nevýdátelní. Komplikací pro ně mohla být odtrženost od rodičů, kteří byli často staří a nemocní a návratu svých synů z vězení se mnohdy nedomohli. Kněží byli zvyklí bydlet sami, přesto si někteří stěžovali, že jim chybí farní společenství, řeholníkům jejich komunita. Ti však byli přizpůsobení mnohdy tvrdým řádovým pravidlům a režimům, které je dobře připravily na pobyt ve vězení.

Za druhou velkou ztrátu v procesu prizonizace je považována ztráta heterosexuálních styků. Striktní oddělení obou pohlaví bylo jistě pro obě strany bolestivé, kněží zde však byli opět v jisté výhodě, z podobných důvodů jako v předchozím odstavci. Celibát je církevním kánonem definován jako zvláštní Boží dar, jímž se mohou duchovní snáze a s nerozděleným srdcem svobodněji oddat Kristu a službě Bohu i lidem¹¹⁶. Duchovní proto mají být otevření vůči všem lidem, se kterými se setkají a umět jim naslouchat. Uvidíme, jak se jim toto dařilo ve věznicích.

Dalším projevem procesu prizonizace je narušení identity jedince a smyslu života. I zde se můžeme domnívat o větší odolnosti nejen kněží, ale všech nábožensky založených osob. Lidé, u nichž zásadní roli hraje víra a důvěra v Boha, jsou přesvědčeni, že vše, co se děje, je jeho vůle a má tudíž nějaký význam. Zároveň jsou svědky pronásledování církve a de facto mučedníky, což muselo mít nesporně velký vliv na jejich psychiku. Kněz František Kohlíček¹¹⁷ to vysvětluje jednoduše: „*My kněží jsme také věděli, proč trpíme. Bylo to pronásledování církve, a tak jsme to snášeli mnohem lehčeji, než lidé, kteří tohle neměli.*“¹¹⁸

Podle odborníků s sebou proces prizonizace nese také ztrátu sebeurčení. A zde rovněž můžeme mluvit o jednodušší situaci uvězněných křesťanů. Pro ně by totiž jejich Bůh měl být tím určujícím, v souladu s větou Písma: „*Ne má vůle ať se stane, ale tvá.*“¹¹⁹ I přes nemožnost svobody rozhodování tak mohli být křesťané přesvědčeni o smyslu svého každodenního počínání. Tím spíše kněží, kteří ve věznicích na rozdíl od

¹¹⁵ To se netýká kněží řeckokatolických, kteří se mohou ženit, ovšem pouze před svým vysvěcením.

¹¹⁶ Kodex kanonického práva (CIC), kán. 277, <http://www.biskupstvi.cz/>, vyhledáno 30. 6. 2011

¹¹⁷ **ThLic. František Kohlíček** (1914 - 2007) Studoval na Arcibiskupském gymnáziu v Praze, v roce 1939 byl v Římě vysvěcen na kněze. Po válce se stal vicerektorem kněžského semináře v Praze, v roce 1951 byl zatčen a odsouzen k 18 letům vězení. Propuštěn byl v roce 1960, poté pracoval jako dělník. Do duchovní služby se vrací v roce 1970, působil v Holešovicích, v devadesátých letech byl farářem v Karlíně.

¹¹⁸ rozhovor s Františkem Kohlíčkem ze dne 6. a 27. října 2006, archiv Post Bellum o.s.

¹¹⁹ Lk 22,42

mnoha ostatních neztráceli svou sociální roli. Stále byli duchovními, kteří i přes zákazy a tresty mohli pastoračně, liturgicky i prostě lidsky sloužit svým bližním. To samé platí pro všechny duchovní, nejen kněze katolické církve.

Posledním průvodním jevem procesu prizonizace je ztráta bezpečnosti. Zde byli duchovní a řeholníci vystaveni šikanám dozorců a spoluvězňů stejně jako ostatní. Výhodou pro ně mohla být jejich často nekonfliktní povaha, i když ani to v mnoha případech nepomohlo, ba dokonce tím mohli své dozorce naopak dráždit. I mezi duchovními bychom také našli řadu lidí vzdorných a průbojných. Kněžím ale mohla pomoci také jejich morální autorita, kterou požívali alespoň u většiny politických vězňů. Pocit bezpečí jim v neposlední řadě přinášelo společenství jiných kněží a řeholníků.

Z výše uvedeného je patrné, že kněží a řeholníci byli lépe vybaveni pro vězeňské podmínky než řada jiných vězňů. Tím měli potenciál stát se ve vězení jakýmsi záchytným bodem pro ostatní, kteří se zajímali o vnitřní sílu, která duchovním umožňovala nesvobodu a perzekuci snášet. V důsledku toho začalo ve věznicích docházet k četným konverzím. Toto narušování socialistické převýchovy v nápravných zařízeních však muselo být nutně utlumeno. Katoličtí kněží i duchovní jiných církví proto začali být umisťováni do uzavřených oddělení a kontakt s laiky jim byl značně omezen, nikoliv však zcela znemožněn. Největší kněžské komunity byly postupem času soustředěny ve věznicích Mírov, Leopoldov, Valdice a v jáchymovských pracovních táborech.

Přestože na těchto kněžských odděleních bývali umístěni církevní hodnostáři napříč hierarchií, vládla mezi nimi bratrská a přátelská atmosféra. Všichni si tykali, přestože někteří, převážně mladší kněží, měli zpočátku problém tykat mužům, ke kterým dosud s úctou vzhlíželi jako ke svým morálním vzorům. Na některých celách šli i dále – Josef Ondok¹²⁰ vzpomíná na celu na Mírově: *„Naše ranní vstávání probíhalo po budíčku následujícím způsobem: otec Soukup nejprve oznámil denní datum a liturgický svátek připadající na tento den, neboť měl kalendář dokonale v paměti. Načež se pátralo, kdo má nějaký vztah k tomuto svátku. (...) Hoblovací referent Kohlíček nařídil dotyčným hobla. Mně bylo tenkrát 26 roků a cítil jsem se občas trapně, když jsem se musel povinně zúčastnit hoblování například otce Dacíka, k němuž jsem vzhlížel*

¹²⁰ **Doc. Josef Petr Ondok, CFSsS** (1926 - 2003) Vystudoval teologii a filosofii v Brně. V 18 letech byl přijat do Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti (tzv. petrini). V červnu 1951 byl tajně vysvěcen na kněze biskupem Matouškem. Několik měsíců nato byl zatčen a odsouzen k 17 letům vězení. Propuštěn byl v roce 1963. Po propuštění pracoval v JZD, v roce 1969 získal doktorát z logiky. Poté krátce působil v duchovní službě, než mu byl opět odňat státní souhlas. Pracoval jako vědecký pracovník AV v Třeboni. V letech 1991 – 2003 působil na Jihočeské univerzitě, kde habilitoval v oboru ekologie.

s patřičnou úctou jako k teologické autoritě a který byl navíc vážné povahy a hoblování se mu nezamlouvalo.“¹²¹ Mnoho duchovních neváhalo užít humoru a recese i v případě, že se to týkalo věcí církevních. Například Antonín Mandl¹²² takto v Leopoldově založil „Výbor pro ustřížení kardinálských vleček“.¹²³ Humor byl důležitou a nezbytnou součástí vězeňské každodennosti a významně pomáhal těžce zkoušené psychice odsouzených.

Přestože kněží byli v průběhu první poloviny padesátých let ve většině věznic od ostatních vězňů izolováni, někde přece jen nebylo vyhnutí a duchovní sdíleli společné budovy s dalšími odsouzenými. Někde byli kněží umisťováni pouze na společné cely, na budovách však byli pohromadě s ostatními vězni. Často však vedení věznice na kněžskou celu umístilo někoho, kdo měl za úkol informovat dozorce o dění na cele a na své spoluvězně donášet, existovaly i případy kněží, spolupracujících s StB, o kterých se zmíníme v některé z následujících kapitol.

Nezřídka byli také na kněžské cely umisťováni odsouzení komunisté. Těm na běžných celách hrozil výprask od spoluvězňů, které v některých případech dokonce oni sami poslali za mříže. Mezi kněžími byl tento člověk přijat většinou tolerantně a s křesťanskou vstřícností. Přímo na kněžské oddělení byl v Leopoldově umístěn například bratr Rudolfa Slánského Richard. Dalšími komunisty zde byli například Husák, Goldstücker, Löbl, Smrkovský či London. Převoru Zemkovi odpověděl dozorce na jeho otázku ohledně soužití duchovních s komunisty: „*Kdyby komunisti přišli mezi ostatní vězně, tak by je zabili, protože oni je dávali odsoudit. Kdybychom je dali dohromady, tak se porvou, protože u soudu toho jeden na druhého moc pověděli. Tak je dáváme s kněžími. Vy se nesmíte mstít.*“¹²⁴ V kriminálech se tak paradoxně vytvořily podmínky pro rovnocenný dialog mezi představiteli křesťanství a marxisticko-leninské ideologie, ke kterému jinak v Československu nedocházelo.

Někteří perzekuovaní komunisté s duchovními diskutovali a našli i společné ideály, jakými bylo například sociálně spravedlivé uspořádání společnosti, jak dosvědčuje soužití petrina Martina Vícha¹²⁵ s generálem Josefem Pavlem. Oba spolu

¹²¹ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 35

¹²² **ThDr. Antonín Mandl** (1917 - 1972) V červnu 1949 byl zatčen a v procesu „Zela a spol.“ odsouzen ke 25 letům vězení. Propuštěn byl až v roce 1964, do duchovní služby se vrací o čtyři roky později. Byl zastáncem ekumenického dialogu s evangelickými církvemi. Proto mu byl v roce 1971 odňat státní souhlas. V roce 1993 byl oceněn Řádem T. G. Masaryka III. třídy in memoriam.

¹²³ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 220

¹²⁴ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 87

¹²⁵ **Martin František Vích CFSsS** (1921 - 2008) – Po válce vystudoval filosofii a teologii v Českých Budějovicích, na kněze byl vysvěcen v prosinci 1949. V srpnu 1953 byl zatčen a odsouzen na 10 let

sdíleli jednu celu v pankrácké věznici a navázali přátelství. Pavel, který se v roce 1968 stal ministrem vnitra, na Vícha nezapomněl a ten se tak jako jeden z prvních perzekuovaných kněží mohl vrátit do duchovenské služby. Díky informacím o skautingu, které měl od Vícha, dal prý Pavel také v této době souhlas k jeho obnově.¹²⁶

Někteří perzekuovaní komunisté ale zůstávali uzavření a vůči ostatním politickým vězňům odtahití, neboť pro ně stále představovali skutečné kriminálníky. Velký odstup, podobně jako ve svém civilním životě, si zachovával například Gustáv Husák. Na něj vzpomíná opat Vít Tajovský¹²⁷: „Říkal mi: ‚Vy jste šli proti nám, a proto jste byli odsouzeni spravedlivě. Neměli jste ale dostat tak vysoké tresty. Až se stanu prezidentem, pustím vás na svobodu.‘ Je zvláštní, jak už tehdy byl přesvědčený, že se stane prezidentem.“¹²⁸

Na kněžská oddělení se někdy podařilo proniknout i laickým věřícím. Jedním z nich byl například Václav Vaško nebo Josef Svoboda¹²⁹, kteří na tento čas vzpomínají jako na nejlepší univerzitu svého života.¹³⁰

Také laičtí věřící katolické církve tvořili mezi sebou výrazná společenství, která žila vlastním duchovním životem. Také oni pašovali do věznic a táborů zakázané bohoslužebné předměty a literaturu, která sloužila jim i jejich kněžským spoluvězňům. Dovolím si zmínit například skupinku odsouzených skautů, kteří v polovině padesátých let pokračovali nejen v náboženském, ale i ve skautském životě za ostnatým drátem příbramského tábora Vojna. Skauti byli zdatní v mnoha dovednostech, které se vězněným hodily, ať již šlo o tajné předávání zpráv a předmětů, nenápadný pohyb po táboře či dorozumívání morseovou abecedou. Jako takoví byli vítanými pomocníky

vězení. Byl vězněn na Pankráci, ve Rtyni, Valdicích a na Mírově, propuštěn byl v roce 1960. Od dubna 1967 působil v duchovní správě. V roce 2005 obdržel Řád T. G. Masaryka III. třídy.

¹²⁶ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 3. Církev vězněná*, Kostelní Vydří 2008, s. 195

¹²⁷ **ThDr. Bohumil Vít Tajovský OPraem.** (1912 – 1999) Během studií vstoupil k premonstrátům, v roce 1937 byl vysvěcen na kněze. V lednu 1948 byl zvolen historicky nejmladším želivským opatem, o dva roky později byl zatčen v souvislosti s číhoštskými událostmi a odsouzen ke 20 letům vězení. Po propuštění v roce 1960 pracoval jako lesní dělník, topič a archivář. V roce 1968 mohl krátce působit v duchovní službě, angažoval se v K 231. Působil v Rakousku, kde odmítl nabídku k emigraci. Po návratu do vlasti je mu odejmut státní souhlas. V roce 1971 odchází do invalidního důchodu. V roce 1993 se s řádovou komunitou vrací do želivského kláštera. Roku 1996 obdržel Řád T.G.Masaryka III. třídy.

¹²⁸ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*, Praha: Torst 2001, s. 283

¹²⁹ **Prof. dr. Josef Svoboda** (1929) V roce 1948 začal studovat MU obor biologie - filozofie. O rok později byl zatčen a odsouzen na 11 let. Za osm a půl roku prošel sedmnácti věznicemi. V roce 1968 emigroval do Kanady, kde později v Edmontonu promoval v oboru arktické ekologie. Od roku 1973 působí jako profesor na univerzitě v Torontu, podílí se na výzkumech v Arktidě.

¹³⁰ srov. VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999

mnoha kněží, jimž pomáhali opatrovat suroviny a distribuovali od nich eucharistii ostatním vězňům.¹³¹

5.1.2 Řeholnice

Podle Václava Vaška bylo v ČSR v průběhu padesátých a počátku šedesátých let vězněno 102 řeholnic všech řádů, odsouzených k celkovému trestu 354 let.¹³² Většina z nich byla umístěna v ženské věznici v Pardubicích, kde pro ně bylo vytvořeno zvláštní oddělení, přezdívané Vatikán, o němž bude ještě řeč.

Z hlediska náboženské praxe měly ženy, držené ve věznicích, mnohem složitější situaci, než jejich mužské protějšky. Řeholníci i laici v československých věznicích měli v průběhu padesátých let poměrně nadějně vyhlídky na to, že během svého vězeňského pobytu narazí na kněze, jemuž se budou moci vyzpovídat, který by jim mohl podat eucharistii či udělit svátost pomazání nemocných. V případě ženských věznic však byla takováto šance samozřejmě nulová. Ženy sice mohly duchovně žít ze studia biblických a jiných textů, z modliteb a rozjímání, ale zprostředkování účinné a vnímatelné Boží milosti, jak je v katolickém katechismu definována svátost, jim bylo odepřeno. Je to logické, kromě svátosti manželství všechny ostatní udílí kněz či biskup, kterým v katolické církvi může být pouze muž. V československé podzemní církvi se však v normalizačních letech vyskytlo několik žen, vysvěcených na kněze biskupem Felixem Davídkem¹³³. A zajímavé je, že jedna z nich, Ludmila Javorová, jako motivaci k vlastnímu vysvěcení uvádí právě vězeňskou zkušenost některých řeholnic: *„My jsme předtím jezdili po klášterích a tak. Toto rozhodnutí, proč ten koncil svolat, vyplynulo z toho, že byly sestry - řeholnice, zavřené dlouho a s těmi jsme osobně mluvili. A poslední rozhovor byl ve Znojmě na Hradišti s tou představenou, Hasmandovou, která vlastně zemřela v pověsti svatosti a jedná se o její blahořečení. A ona tehdy přesně řekla: ‚Dělejte něco pro to. Ty ženy tím nesmírně strádají. Vy jste měli vlastně všechno, jako kněží. Měli jste mše, měli jste svátosti, my jsme neměli nic. A myslím si, že by tady žena měla svoje místo.‘ (...) Začala jsem si promítat, co bych dělala, kdybych byla*

¹³¹ z osobního rozhovoru se Zdeňkem Zeleným

¹³² VAŠKO, Václav: *Dům na skále II. Církev bojující*, Kostelní Vydří 2004, s. 412

¹³³ **PhDr. Felix Maria Davídek** (1921 – 1988) Na kněze byl vysvěcen v červenci 1945 v Brně, poté nastoupil do duchovní správy. V roce 1948 získal doktorát filosofie. V Horním Štěpánově založil studijní ústav Atheneum, počátkem roku 1950 zde ustavuje ilegální filosofickou fakultu. V dubnu téhož roku je zatčen a internován v Boskovicích. Z vězení uprchne, ale o několik měsíců později je dopaden při přechodu hranic. V březnu 1952 je odsouzen ke 24 letům odnětí svobody, z vězení se vrací v únoru 1964. Ihned poté se zapojuje do organizace ilegálního studia teologie, v říjnu 1967 je Janem Bláhou tajně vysvěcen na biskupa. Vysvětil celkem 15 dalších tajných biskupů a desítky kněží. Vybudoval tajnou církevní strukturu, která je ovšem z dnešního pohledu nahlížena s rozpaky, mj. kvůli svěcení žen, které Davídek praktikoval.

zavřená, jak bych začala působit, vždyť přece existuje i kněžství z touhy – v takovýchto izolačních situacích, kdy třeba když nebyl dostupný kněz, tak si ho zvolilo společenství.“¹³⁴

O tom, že mezi křesťany fungovala i komunikace na dálku, která mohla alespoň částečně nahradit přítomnost kněze, píše Antonie Hofmanová¹³⁵, která se se skupinou kněží setkala během převozu do jedné z věznic, kam byli shromážděni kvůli procesu s Karlem Otčenáškem: *„Vedle mě seděl jezuita P. Mikulášek. Tiše jsem jej poprosila o svatou zpověď. ‚Prosím, otče, pamatujte na vězeňskou nemocnici u Svatého Jana, mnoho žen tam trpí‘, poprosila jsem ho ještě. ‚Ano, každý den v osm hodin vám budu udělovat požehnání.‘ (...) Byla jsem opět sama, ale brzy jsem se vrátila ke Svatému Janu. Přinesla jsem radostnou zprávu: Již nejsme odděleny od kněží. Denně večer v osm hodin k nám přichází Boží požehnání...*“¹³⁶

Ale vraťme se k uvězněným řeholnicím. O jejich komunitě víme jen málo, ostatně podobně jako většina ostatních vězněných žen, i řeholnice nerady vzpomínají na léta strávená ve vězení, nebo alespoň necítí potřebu se o svoje vzpomínky s nikým dělit.

Víme, že všechny odsouzené ženy si prošly vyšetřovací vazbou, kde na ně ale vůbec nemusel být brán ohled a často byly stejně surově vyslýchány jako muži. Velmi brutálním výsledkům a mučení byla v Bratislavě v roce 1952 podrobována ošetřovatelka Zdenka Cecilie Schelingová¹³⁷, jedna z Milosrdných sester svatého Kříže. Přesto ke svým vyšetřovatelům necítila nenávist, vypovídá o tom jedna z jejích spoluvězeňkyní: *„Sestra Zdenka bola stále pohrúžená do modlitieb. Modlila sa celý deň od rána do večera, neúnavne. A tak som sa jej opýtala jedného dňa: ‚Sestra Zdenka, prosím ťa, za koho sa ty modlíš tak vrúcne?‘ A ona mi hovorí: ‚No v prvom rade sa modlím za tých, ktorí ma týrali, ktorí ma ponižovali a modlím sa za nich, aby im Boh obmäkčil srdce, aby sa už nikdy neopakovalo to, čo oni robili so mnou.‘ Tak som videla, že musela prežiť strašné vyšetřovanie.*“¹³⁸ Zdenka Schelingová byla v roce 2003 blahoslavena Janem Pavlem II.

¹³⁴ ČRo6, Hovory o víře (01.01.2011 19:30), <http://www2.rozhlas.cz/>, vyhledáno 19.6.2011

¹³⁵ **Antonie Hofmanová** (1923 - 2009) Učitelka náboženství, za své kontakty s katolickou Rodinou byla v roce 1952 odsouzena na šest let. Ze zdravotních důvodů odpykávala trest ve věznici pro nemocné ženy ve Svatém Janu pod Skalou, po dvou a půl letech byla propuštěna. Působila jako ošetřovatelka a organizátorka tajných křesťanských setkání. Je autorkou několika knih.

¹³⁶ HOFMANOVÁ, Antonie: *Žijeme jen jednou*, Praha: Nové Město 1998, s. 136

¹³⁷ **Zdenka Cecilie Schelingová** (1916 - 1955) Milosrdná sestra sv. Kříže, ošetřovatelka v bratislavské státní nemocnici. Zde roku 1952 dopomohla k útěku hospitalizovanému zatčenému knězi, za což byla zadržena a ve vyšetřovací vazbě krutě mučena. Byla odsouzena ke 12 letům vězení, pro špatný zdravotní stav byla v dubnu 1955 propuštěna a v červenci téhož roku zemřela. Roku 2003 byla v Bratislavě blahoslavena.

¹³⁸ Ústav památi národa, <http://www.upn.gov.sk/>, vyhledáno 22.6.2011

Vyšetřovací vazbu, často strávenou v naprosté samotě, ženy patrně snášejí hůř než muži, můžeme-li si dovolit takto zobecňovat. Boromejka Terezie Edigna Bílková¹³⁹ komentuje svůj pobyt ve vazbě: „Byla jsem zavřená asi devět měsíců na samotce. Samotku jsem měla z nás všech nejdéle. To bylo kruté, to bych nepřála nikomu. Kdybych mohla volit mezi deseti lety v Pardubicích ve věznici po odsouzení a mezi jedním rokem v budějovické vazbě, volila bych ty Pardubice.“¹⁴⁰ Po odsouzení k šesti letům vězení se Bílková během převozu do Pardubic setkala v chrudimské věznici s profesorkou Růženou Vackovou: „Zнала jsem ji ještě z civilu, velmi dobře. To byla vzácná žena. Když mě odváželi od soudu, nocovali jsme na cestě do Pardubic v Chrudimi. Přivedli večer ještě někoho, a ona to byla Růženka – nádherné shledání. Ona uměla z paměti celou mši svatou. V duchu jsme se spojili se mší sv. a ona předříkávala celý ten text... Přijímaly jsme duchovně. To bylo krásné, na to nikdy nezapomenu.“¹⁴¹

Růžena Vacková¹⁴² byla velkou osobností mezi ženami, uvězněnými na oddělení pro nejnebezpečnější politické vězeňkyně, přezdívaném „Hrad“. Byla vzdělaná, inteligentní, moudrá, přátelská a také hluboce věřící, takže se kolem ní soustřeďovaly také vězněné řeholnice ze sousedního „Vatikánu“, neboť tato dvě oddělení od sebe nebyla důsledně oddělena.¹⁴³ Vacková ani ve vězení neustávala ve svém rozhodném odporu vůči komunismu a opakovaně protestovala proti podmínkám ve věznicích. Z jejích dopisů rodině a blízkým z vězení číší entuziasmus, optimismus a víra, že prožívané utrpení má smysl. I pro ni byla víra a modlitba prostředkem k duchovnímu spojení nejen s Bohem ale i s jejími blízkými. Například v roce 1956 napsala z vězení v dopise sestře k svátku: „Právě jsem vnitřně odešla od vnitřní mše svaté, která byla hlavně za Tebe. A dnešní můj den je Tvůj i s jednou dušičkou, kterou Ti jaksi dávám darem. Vid', člověk se naučí v takovém oddělení od života divným obřadům.“ A na

¹³⁹ **Terezie Edigna Bílková SCB** (1916) V roce 1938 vstoupila do noviciátu Kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského, za války pracovala jako ošetřující sestra. Hned po válce skládá u boromejek věčné sliby, začíná působit v pražské nemocnici Pod Petřínem. Po únoru 1948 napomáhá ukrývání kněží Remigia Jančí a Oty Mádra, jehož text *Slovo o této době* pomáhá rozmnožovat. V říjnu 1952 je zatčena a o rok později odsouzena v procesu „Janča a spol.“ na šest let vězení. Po odvolání je jí trest zmírněn na tři roky. O rok později je ze zdravotních důvodů podmíněčně propuštěna. Od té doby pracuje v charitativní oblasti v řeholních domech.

¹⁴⁰ rozhovor s Terezií Edignou Bílkovou pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 23.6.2011

¹⁴¹ tamtéž

¹⁴² **Prof. PhDr. Růžena Vacková** (1901 - 1982) Od roku 1930 docentka a od roku 1946 profesorka klasické archeologie na FF UK, teoretička a historička umění. V letech 1943-45 vězněna nacisty. Po válce se aktivně zapojila do činnosti katolických kroužků, inspirovaných jezuitou Kolakovičem. Jako jediná z pedagogů UK se v únoru 1948 zapojila do studentského pochodu na Pražský hrad. Spolupracovala s Mádrkou a Zvěřinou, spolu s nimi byla v roce 1952 odsouzena na 22 let vězení. Propuštěna byla po 16 letech. Ihned poté se zapojila do dalších aktivit a opět navázala kontakt se Zvěřinou a Mádrkou. Za normalizace organizovala bytové semináře, v roce 1977 podepsala Chartu 77.

¹⁴³ BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, Praha: ÚDV 2006, s. 37

jiném místě: „*Já se s Vámi spojuji, vždyť zde má vniterná mše svatá cenu přímé účasti a tak všechny svátky a všechna jubilea samozřejmě takhle posvěcuji.*“¹⁴⁴

Nábožensky založené vězeňkyně se držely pohromadě, v neděli v Pardubicích dokonce konaly bohoslužbu, ovšem bez účasti kněze, musely se tedy omezit na tzv. bohoslužbu slova. Pořádaly také takzvané sedánky, na kterých diskutovaly nejrůznější, nejen náboženská témata. Pozdější karmelitka Anna Magdalena Schwarzová tvrdí, že již v padesátých letech se spolu některé ženy v pardubické věznici modlily česky, tedy nikoliv latinsky, jak bylo v tehdejší katolické církvi zvykem. Podařilo se jim také propašovat na celu misál. Ten byl pro ně hotovým pokladem, kvůli častým prohlídkám o něj však brzy přišly. Dagmar Šimková vzpomíná, že zlomyslní dozorcí jim do desek misálu, který měly ukrytý pod prknem ve stropě, na míru nařezali listy Rudého práva. Skutečný misál, samozřejmě, už ženy neviděly.¹⁴⁵

Řeholní sestry v pardubickém „Vatikánu“ sice nebyly tak vzdornou skupinou jako politické vězeňkyně ve vedlejším „Hradu“, i mezi nimi se však našly ženy odhodlané a nepoddajné. V červnu 1959 měla Anna Schwarzová¹⁴⁶ drobný incident s jedním z dozorců, který jej v hlášení ke kázeňskému řízení popsal takto: „*Dne 4.7.59 při organizaci obědu byla v 10.45 hod zastavena s poukazem, aby se zařadila ke společnému odchodu do kuchyně. Jmenovaná se zdráhala zařadit, že spěchá, aby se mohla připravit do zaměstnání a odpočinout si, že prý čistila okna. Když se musela zařadit ke skupině žen, počala křičet, že jsem jeden z těch, který dokáže člověka jen otrávit a vzít chuť k práci a že v táboře nikdy na žádnou brigádu nepůjde. Nakonec dodala – teď jsem vám to dala, jak si to myslím.*“¹⁴⁷ V důsledku tohoto incidentu měla Schwarzová po jeden měsíc odejmuty všechny výhody.

Vzdor vůči věznitelům se ovšem neprojevoval jen v každodenním zápolení s dozorcí, ženy v Pardubicích svorně absolvovaly několik hladovek a nebály se obrátit ani na místa nejvyšší – v červnu roku 1956 napsalo dvanáct z nich dopisy adresované generálnímu tajemníkovi OSN Dagu Hammarskjöldovi, ve kterých popsaly své osudy i tíživé podmínky v pardubické věznici. Jednou z nich byla také pozdější generální

¹⁴⁴ VACKOVÁ, Růžena: *Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení z let 1952 – 1967*, Česká křesťanská akademie 1994

¹⁴⁵ ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*, Praha: Orbis 1991, s. 54

¹⁴⁶ **Anna Magdalena Schwarzová OCarm** (1921) Pochází z židovské rodiny, jež konvertovala ke křesťanství. Během 2. světové války byla s matkou transportována do Terezína, otec zahynul v Osvětimi. Anna na konci války prchá z Terezína, po válce studuje jazyky, po únoru 1948 ze studia vyloučena. V roce 1953 byla zatčena a za náboženskou činnost odsouzena na 11 let. Propuštěna byla 1960, živila se jako dělnice či tlumočnice. Angažovala se v Chartě 77 a VONS, roku 1980 složila sliby v klášteře karmelitek v Krakově.

¹⁴⁷ Hlášení ke kázeňskému potrestání z 4.7.1959, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Anny Schwarzové

představená boromejek Antonie Vojtěcha Hasmandová¹⁴⁸. Ta ve svém dopise, který stejně jako jedenáct ostatních svého adresáta nikdy nenašel, mimo jiné akcentuje náboženské pronásledování: „*Vaše Excellence, jste zajisté obráncem spravedlnosti z titulu svého postavení, a proto se Vám bude zdát neuvěřitelným, že takové poměry jsou ve státě, kde je ústavou zaručena náboženská svoboda. Vždyť na celém světě (snad mimo oblast lidově dem. zemí) je svoboda náboženská i v úkonech víry nezcizitelná, a to i pro osoby, které byly zbaveny občanské svobody. Vždyť na celém světě (a bylo tomu i ve věznicích nacistických) je vězňům poskytována možnost řádného nábož. života alespoň v základních nezbytnostech. U nás tomu tak není. Ve všech našich věznicích kaple sice byly, ale jsou rušeny nebo změněny v kulturní místnosti, a o možnosti tak samozřejmé, jako je účast křesťana na mši sv. a bohoslužbách vůbec, nesmí se nám ani zdát. Pane generální tajemníku, obracím se na Vás jako jedna z mnohých, abyste dopomohl alespoň k nejzákladnějším právům člověka na vyznání víry a na život víry.*“¹⁴⁹ Za svou opovážlivost se tyto odvážné ženy nevyhnuly následným perzekucím, ani důkladnému vyslýchání a pozdější několikaleté izolaci odděleně od svých přítelkyň.

I řeholnice, které byly izolovány od ostatních však mohly být duchovně podporovány svým společenstvím, například modlitbou nebo jinými, více materiálními cestami: „*Vojtěcha se dověděla, že dvě mladé řádové sestry z jiného bloku pracují v suterénu v době, kdy Vojtěšin blok byl na vycházce. Okno v pracovně bylo vysoko, ale na dvoře bylo nízko u země. U tohoto zamřížovaného okénka si sestra Vojtěcha pokaždé zavazovala tkaničku u boty. Než si ji zavázala, pronesla do otevřeného okna některou větu z evangelia. Ovšemže sestřičky poselství zaslechly a denně nedočkavě očekávaly tuto duchovní posilu. Která řeholnice je tím poslem shůry, odkud viděly jen přecházející nohy, nevěděly s jistotou.*“¹⁵⁰

Z dochovaných materiálů a vzpomínek víme, že podmínky věznění odsouzených žen nebyly o nic jednodušší než u jejich mužských protějšků. Ženy jim vzdorovaly stejně vytrvale, ne-li víc, přestože jejich metody vzdoru se od mužů poněkud lišily. Stejně tak, kvůli nepřítomnosti kněze, neměly možnost některých náboženských úkonů,

¹⁴⁸ **Marie Vojtěcha Hasmandová SCB** (1914-1988) V roce 1927 vstoupila do kláštera boromejek ve Frýdlantě nad Ostravicí, roku 1940 složila věčné sliby. Působila jako učitelka a ošetřovatelka, po válce jako ředitelka školy v Brně. Roku 1950 byla jmenována představenou v Prachaticích, ukrývala kněze před StB. V roce 1953 byla zatčena a odsouzena na 8 let, propuštěna byla 1960. Dále působila v charitním domě, v letech 1970 – 1988 byla generální představenou boromejek. Roku 1996 byl zahájen proces jejího svatořečení.

¹⁴⁹ BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, Praha: ÚDV 2006, s. 49

¹⁵⁰ HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha*, <http://www.knihovna.net/>, vyhledáno 22.6.2011

přesto si většinou dovedly poradit a žily ve své nesvobodě stejně duchovně svobodným životem jako například kněží a řeholníci v jiných nápravných zařízeních.

5.1.3 Adventisté

Jak bylo naznačeno v jedné z předchozích kapitol, menší skupinky odsouzených tvořili také příslušníci Církve adventistů sedmého dne, u nichž nejčastějším důvodem trestu bylo svěcení soboty. Ani život po odsouzení jim však nepřinesl klid. Znovu a znovu byli vystavováni tomu, čemu museli čelit již na svobodě: otázce, zda porušit své zásady a zprotivit se svému vlastnímu svědomí, či nikoliv.

Podobný osud často svedl adventisty dohromady – společná víra pak jejich skupinky stmelovala. A stmelovala je ještě jedna věc: odmítání sobotní práce. Společné svěcení soboty, vedoucí ke konfliktům s dozorci a veliteli SVS, vedlo ke kázeňským trestům, které rovněž postihovaly celé tyto skupiny odsouzených.

Fakt, že je někdo odsouzen za odmítání sobotní práce, nás neopravňuje myslet si, že ve vězení člověk své přesvědčení změní. Naopak, pokud by něco takového učinil, právem by na něj ostatní pohlíželi jako na zrádce vlastního přesvědčení a i on sám by patrně trpěl výčitkami svědomí. Ale proč: důvodů podlehnout bylo přece tolik. Ve vězení nikdo nemusel tušit, že dotyčný je adventistou, že by měl odmítat pracovat v sobotu nebo nejíst některé druhy masa. Nebylo tu společenství církve, které by ho motivovalo či tlačilo k setrvávání na svých postojích. Dozorci navíc měli v podstatě neomezené možnosti, jak takového člověka donutit k poslušnosti.

Z vyprávění pamětníků můžeme vysledovat, že v první polovině padesátých let byla větší skupina adventistů soustředěna ve věznici v Opavě. Zdejší velitel se je pokusil donutit k sobotní práci. Když odmítli, nechal je ostříhat dohola, umístit na samotky a vydávat jim jídlo jen jednou za dva dny. Stejně naložil s další skupinkou adventistů, kteří byli do Opavy posláni z Jáchymova. Tím ovšem zaplnil všechny samotky své věznice, což rychle rozpoznali ostatní vězni a začali být vzpurní, povzbuzeni vědomím, že samotky jsou již obsazeny. Když po čtrnácti dnech velitel přišel zjišťovat, zda jsou adventisté ochotni nastoupit v sobotu do práce, u žádného se nesešel s ochotou porušit své náboženské přesvědčení. Na samotkách měli jenom holé zdi a pryčnu na spaní, na tu ovšem směli ulehnout jenom mezi jedenáctou hodinou večerní a pátou hodinou ranní, přes den museli v cele stát nebo chodit. Na situaci nic nezměnila ani návštěva inspekce ministerstva vnitra. Po čtyřech týdnech nakonec

veškeré snažení donutit adventisty k sobotní práci vzalo svérázný konec, jak popisuje Jan Kloda: „*Po měsíci přišel náčelník té věznice a říká: ‚Vyhod'te už ty blázny.‘*“¹⁵¹

Nedlouho poté byli adventisté z Opavy rozptýleni do jáchymovských táborů. Jedním z nich byl také Jan Kloda. Spolu se souvěrcem Rudolfem Dudou¹⁵² byli uvítáni velitelem jednoho z táborů slovy: „*Vrah je nám milejší než vy.*“¹⁵³ To jim dal brzy pocítit, když odmítli nastoupit na sobotní práci. Museli stát celý den v pozoru na mrazu před velitelským barákem. Tak to chodilo každou sobotu. Dudovi nakonec vypršel trest, Klodu začali na neděli zavírat do zbudovaného betonového bunkru, později v něm trávil celý týden. Nakonec za ním přišel velitel tábora s návrhem, že pokud půjde pracovat do hlubiny, dostane volnou sobotu.¹⁵⁴ Kloda tedy přijal a stal se de facto morálním vítězem tohoto sporu.

Pokud mohli být pohromadě, adventisté se věnovali náboženským diskusím a modlitbám a zároveň se podporovali ve svém odmítavém postoji k sobotní práci i k jiným věcem, které byly v rozporu s jejich vírou, odmítali například jíst některé druhy masa. Ve skupině toto bylo jistě snazší než pro jednotlivce, ale i jednotlivci uměli vzdorovat, jako například Bohumil Dymáček¹⁵⁵, vězněný v šedesátých letech. Protože neustále odmítal pracovat v sobotu, na dlouhý čas se místem jeho pobytu stala korekce, do níž byl posílán střídavě buď na pět nebo na deset dní. Ze svého osmnáctiměsíčního trestu strávil celou první polovinu v korekci, do které byl poslán za každou odmítnutou sobotní práci, tedy každý týden. Jednou se mu podařilo dostat se až k řediteli opavské věznice, a vysvětlit mu svou situaci. Ten rozhodl, že Dymáček dostane pouze izolaci – tedy, že bude chodit normálně do práce a do korekce bude zavírán jen na noc. To ovšem trvalo pouze pět dní, potom opět skončil v korekci a dovolat ředitele se už nemohl. Ve druhé polovině trestu pak zavírání do korekce najednou skončilo. Přesto Bohumil Dymáček kvůli svěcení soboty strávil v korekci neuvěřitelných devět měsíců.¹⁵⁶

¹⁵¹ rozhovor s Janem Klodou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz/>, vyhledáno 6.5.2011

¹⁵² **Rudolf Duda** (1929) Vystudoval gymnázium, poté Adventistickou školu biblických nauk v Praze – Krči. V roce 1951 byl povolán na vojnu, kde odmítal cvičit a pracovat v sobotu. Pro neuposlechnutí rozkazu byl odsouzen na 1 rok vězení, ten strávil v jáchymovských dolech na Nikolaji a Eliáš. Po propuštění byl povolán k PTP. V roce 1965 získal státní souhlas k činnosti biblický pracovník – kazatel, které se věnoval až do odchodu do důchodu v roce 1989. Jako kazatelé adventistické církve působili i oba jeho mladší bratři.

¹⁵³ rozhovor s Janem Klodou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz/>, vyhledáno 6.5.2011

¹⁵⁴ tamtéž

¹⁵⁵ **Bohumil Dymáček** (1942) Vyrůstal v nábožensky orientované rodině, od šesti let byl adventistou. Kvůli tomu nebyl přijat na střední školu, vyučil se soustružníkem. Roku 1962 narukoval na vojnu, po 14 dnech byl za odmítání sobotní práce zatčen a odsouzen k 18 měsícům vězení, prošel věznicemi v Opavě a Leopoldově. Aby po propuštění nemusel zpátky na vojnu, nastoupil na 10 let do dolů. V roce 1979 začal působit jako biblický pracovník.

¹⁵⁶ rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz/>, vyhledáno 10.5.2011

Na jednu stranu bychom mohli v neustávajícím odmítání sobotní práce hledat pouze důslednost v dodržování Božích nařízení. Z výpovědí vězněných adventistů ale můžeme vyčíst, že se pro ně sobota stala jakýmsi principem, symbolem jejich duchovního boje, který se přenesl do jiné roviny, ve které nebylo místo pro kompromisy. Pro vězně to byla často jednoduchá otázka: nechám se zlomit, nebo ne. Ve svém rozhovoru, natočeném pro Ústav pro studium totalitních režimů, popisuje Bohumil Dymáček vývoj svého zápasu o soboty:

„Je pravda, že jsem v tu chvíli prožíval jakýsi vnitřní boj. Protože ono to už může vypadat jako fanatismus. Já jsem si uvědomil: tady stačí abych vzal do ruky jeden popelník a párkrát otočil závitníkem. A měl bych klid. Tam už ale nešlo o práci. Tam šlo o to zlomit. Jsme nepřátelé, on mě potřebuje srazit na kolena. A v tu chvíli bych neudělal nic. Tam už nešlo o to, jestli budu pracovat nebo ne, protože to už není žádná práce, když už vezmu závitník. Tam ale šlo o tu věc: zlomit, aby on pracoval, my jsme ho zlomili. Já jsem si řekl pro sebe: ‚Tak to ne, hoši, mě nezlomíte, nikdy.‘ To už jsem věděl, že jdu do korekce. Pro mě už sobota nebyla dnem odpočinku, v tu chvíli. Pro mě se to stalo jakousi vlajkou, kterou člověk zvedne v boji. A když mi takhle řekl: ‚Tak pracujte!‘, tak jsem chvíli mlčel a teď jsem zápasil sám a řekl jsem si: ‚Ne ne, mě nedostaneš, chlapče.‘ Postavil jsem se a říkám: ‚Odved’te mě do korekce.‘“¹⁵⁷

Další problém pro uvězněné adventisty představovala vězeňská strava. Ta samozřejmě nebyla nijak pestrá ani bohatá a jen málokdy se na jídelníčku objevilo maso. Z toho však příslušníci Církve adventistů sedmého dne příliš radost neměli, v souladu s biblickou tradicí totiž odmítají jíst vepřové i některé jiné druhy masa. Jan Filla¹⁵⁸ v táboře Barbora to řešil tím, že si jídlo směňoval se spoluvězni, kteří ho výměnou za maso ochotně zásobovali například nepříliš populárními buchtičkami se šodó. Méně šťastný Bohumil Dymáček, odmítající jíst koňské maso v korekci opavské věznice, musel být o hladu a neustále dozorcům opakovat, že nedrží hladovku, pouze odmítá jíst maso.¹⁵⁹

Oproti příslušníkům katolické církve bylo v československých věznicích adventistů velmi málo, přesto však na ně političtí vězni vzpomínají s respektem a uznáním. Církev adventistů sedmého dne, i přes svůj zákaz mezi lety 1952 – 1956,

¹⁵⁷ rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

¹⁵⁸ Jan Filla (1935) Jako dítě z aktivně křesťanské rodiny nebyl přijat na SŠ, později na vojně nezareagoval na sobotní poplach a byl za to odsouzen k 15 měsícům vězení, které si odseděl na Pankráci a jáchymovském táboře Barbora. Po propuštění podepsal desetiletý závazek k práci v kladenských dolech, aby se vyhnul dalšímu předvolání k vojenské službě. Až do důchodu setrval v dělnických profesích.

¹⁵⁹ rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

nepatřila mezi významně pronásledované církve a její příslušníci, kteří byli zatčeni, byli odsouzeni za svůj osobní postoj. Je proto příznačné, že ani vězeňské tresty je nedonutily tyto postoje přehodnotit a jejich utrpení bylo velké. O to silnější však byla jejich víra i svědectví, které vydávali před ostatními vězňnými. Za to si získali jejich respekt a uznání.

5.1.4 Svědkové Jehovovi

Vězeňskou skupinou velmi podobnou adventistům byli Svědkové Jehovovi. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, nejčastějším důvodem jejich věznění bylo odmítání vojenské služby. Komunistická justice, snad ze snahy o převýchovu, snad ze škodolibosti sobě vlastní, často umisťovala odsouzené Svědky do jáchymovských uranových táborů. Podle mého soudu je to dáno tím, že na uran byla posílána většina lidí, odsouzených vojenskými soudy.¹⁶⁰ Není třeba dodávat, že pro ty, kteří odmítli třeba jen cvičit se zbraní, bylo nepřípustné podílet se na sovětském jaderném zbrojení těžbou jáchymovského uranu. Odmítali tedy fíkat do dolů. Metody kázeňských trestů byly v tomto případě stejné, jaké jsme popisovali u vězňných adventistů, odmítajících sobotní práci - nejčastěji šlo o dlouhé stání na místě za každého počasí nebo o umisťování do korekce, o tom bude řeč v následujících kapitolách.

Svědkové Jehovovi jsou komunitou poměrně uzavřenou, někdy i kritizovanou za sektářské praktiky. Pokusme se nyní vysledovat, jak fungovalo jejich společenství ve vězeňských podmínkách. O tom, že Svědkové ve věznicích a táborech radostně vítali nově příchozí bratry, není pochyb. I když i tehdy byla na místě opatrnost a ověřování informací, neboť řada z nich měla nepříjemnou zkušenost s nasazeným agentem, který vyzvídal informace, vydávající se za jednoho ze Svědků.

V roce 1955 se konal proces se druhým ilegálním vedením Svědků Jehovových v čele s Konstantinem Paukertem. V roli oblastního vedoucího zde byl souzen také Josef Skohoutil¹⁶¹. Po rozsudku, ve kterém mu byl vyměřen trest 14 let za velezradu, byl převezen do jáchymovského tábora Rovnost. Tady si již několik Svědků odpýkávalo trest a nového spolubratra se vřele ujali: „*Prošacovali nás a ostatní vězňové sledovali,*

¹⁶⁰ tamtéž

¹⁶¹ **Josef Skohoutil** (1928) Pocházel z pražské evangelické rodiny, studoval pražskou konzervatoř. Koncem 40.let vstoupil ke Svědkům Jehovovým, v roce 1950 po narukování na vojnu odmítl sloužit se zbraní. Byl odsouzen k 8 měsícům vězení, které strávil v Kuřívodech a v kamenolomu v Košťálově. Poté absolvoval vojenskou službu jako dirigent armádního sboru. V roce 1955 byl znovu zatčen a v procesu s ilegálním vedením Svědků Jehovových odsouzen na 15 let, propuštěn byl 1960. Až do důchodu pracoval jako svářeč v ČKD, zároveň byl vedoucím pražského sboru Svědků Jehovových.

kdo je tady novej. Když zjistili, že přijel Svědek Jehovův, tak se na mě bratři vrhli. Dali mi táborové poukázky, za které jsem si mohl pořídit pastu nebo dopis, abych mohl napsat rodině. Jinak bych dostal peníze až za dva měsíce. Tak se o mě postarali. Taky mi dali rady. Třeba v noci byl nástup. V zimě to bylo všechno pod sněhem. Přežít nástup znamenalo stát tři čtyři hodiny ve sněhu. Poradili mi, že až bude nástup, tak ať si vezmu gumový oblečení pod mundúr. Takhle jsme se chránili proti chladu. V tom věku člověk přežije všechno.“¹⁶²

Svědkové Jehovovi nebyli v nápravných zařízeních trestáni jen za odmítání práce. Podobně jako například katoličtí kněží, i oni byli trestáni za projevy své náboženské činnosti, byli-li kupříkladu přistiženi při studiu Bible nebo šíření náboženských textů. Ladislav Šmejkal byl 22. ledna 1960 v táboře Bytíz potrestán deseti dny korekce, „*neboť se aktivně zapojil do ilegální činnosti v organisaci Svědků Jehova, jež byla založena na zdejším táboře.*“¹⁶³

V příbramském táboře Bytíz fungovala na přelomu padesátých a šedesátých let jedna z největších vězeňských komunit Svědků Jehovových. Několik odsouzených zde přijalo jejich víru a nechalo se zde dokonce pokřtít, o tajných křtech bude řeč v jedné z dalších kapitol. Fungování této skupiny zaznamenalo i vedení tábora, mimo jiné díky aktivitě tzv. bonzáků: „*V útvaru NZ-MV Příbram byly na základě agenturního rozpracování skupinky odsouzených ‚Svědků Jehova‘ získány poznatky o ukrytí literatury s náboženskou tematikou. Na základě těchto poznatků byla provedena namátková prohlídka ubytoven, při které byly nalezeny 2 náboženské knihy a větší množství ručně psaných poznámek s jehovistickou problematikou; od. Josef PICHONŠKÝ, nar. 1938, u kterého byly uvedené písemnosti nalezeny, odmítl při výslechu vypovídat a prohlásil, že je ochoten pro svou víru dále trpět. Byl kázeňsky potrestán.*“¹⁶⁴

V současné době se ve světě množí svědectví lidí, kteří byli členy společenství Svědků Jehovových a jejich řady opustili. Často mluví o nátlaku, který byl na ně v tomto směru vyvíjen a o tzv. „příkazu stranění se“, kterým se musí ostatní Svědkové řídit a s odpadlíkem přerušit styky. I k takovým případům v československých nápravných zařízeních docházelo. Jeden z nich ve svých vzpomínkách na vězení

¹⁶² rozhovor s Josefem Skohoutilem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 24.5.2011

¹⁶³ Hlášení ke kázeňskému řízení, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní vězeňský spis Ladislava Šmejkala

¹⁶⁴ Situace mezi odsouzenými, ze dne 9.3.1965, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-792

popisuje Karel Kahoun¹⁶⁵, odsouzený roku 1957 za ilegální skautskou činnost. Na tábor Rovnost se roku 1958 dostal odsouzenec z cely smrti, jemuž byl trest zmírněn na doživotí. Ještě v pevné věznici se dostal mezi Svědky Jehovovy a přidal se k nim. Na Rovnosti se ovšem setkal s příslušníky jiných vyznání a od Svědků odešel. Ti na něj ovšem neustále naléhali a postupně přešli k vydírání a psychickému tlaku. Odpadlíka navíc obviňovali z toho, že jim odcizil Bibli. Jeden ze Svědků nakonec dotyčného proklel. Ten se tak ocitl v silném stresu a psychické deprivaci, bál se fárat do šachet, takže byl pravidelně posílán do korekce. Celá situace měla zajímavé vyústění – v šachtě došlo k závalu, jehož obětí se stal Svědek, který vyřkl nad nešťastníkem kletbu. Život mu zachránila až transfuze, která je však v rozporu s náboženským přesvědčením Svědků Jehovových. Ve výsledku se zjistilo, že ztracenou Bibli ukradla a zničila skupina ateistických vězňů, kteří měli na Svědky spadeno a neměli tušení, že texty Bible jsou univerzální pro všechna křesťanská náboženství.¹⁶⁶

Důvody k opuštění skupiny mohly být různé. Ne všichni byli natolik pevní a odhodlaní, aby setrvali ve svém přesvědčení. O těch, kteří nevydrželi, však máme poměrně málo informací, často jen kusé zmínky ve vypravování těch, kteří vyčerpávající nátlak ustáli. Pro ně bývalo selhání někoho z nich často bolestné. Evangelický farář Petr Jankovský zmiňuje jednoho ze Svědků, vězněného v táboře Leskoun, který měl doma malé dítě. „*A teď' on dostával dopisy a nemohl už to vydržet a skutečně řekl, že půjde a že to odslouží, tu vojnu. Oni ho propustili okamžitě, no jo, ale víte, co to znamenalo pro nás?*“¹⁶⁷

Vědomí, že nejsou sami, bylo pro vzdorující vězně velmi motivující, ale ve většině případů nebylo rozhodující. Velitelé a dozorci se je totiž často snažili zlomit také tvrzením, že ostatní se již podvolili a že posledním vzdorujícím je dotyčný sám. Tomu ale málokdo uvěřil, také díky zvěstem, tzv. latrínám, které se šířily všemi pracovními tábory.

Pokud jich byl ve věznici či pracovním táboře větší počet, zůstávali Svědkové Jehovovi poměrně uzavřenou skupinou. Někdy vytvářeli kroužky s odsouzenými adventisty, se kterými je spojovalo odmítání práce v dolech a v neposlední řadě také věroučná blízkost obou vyznání.

¹⁶⁵ **Karel Kahoun** (1935) Pochází z katolické rodiny, v Plzni vedl ilegální skautský oddíl, za což byl v roce 1957 odsouzen ke dvěma a čtvrt rokům vězení, které strávil v táboře Rovnost. Po propuštění se živil manuálně, zapojil se do obnovy skautingu v roce 1968. Kromě vlastních tří dětí vychoval s manželkou také šest sirotek. Po roce 1989 působil v zastupitelstvu Mníšku pod Brdy.

¹⁶⁶ KAHOUN, Karel: *Lámání lilí. Vzpomínky jednoho skautíka*, Praha: ÚDV 2006

¹⁶⁷ rozhovor s Petrem Jankovským pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 14.5.2011

5.2 Věznice s většími komunitami duchovních a řeholnic

V následujících podkapitolách zmíníme několik vězeňských zařízení, ve kterých byli v průběhu padesátých a šedesátých let umístěny větší skupiny nábožensky perzekuovaných osob. V naprosté většině se bude jednat o skupiny katolických věřících, převážně kněží, řeholníků a řeholnic, kteří byli v československých věznicích nejpočetnější. Proč byli tito lidé umisťováni pohromadě již bylo řečeno. Pokusme se nyní ukázat konkrétní věznice a podmínky, v nichž tyto skupiny odsouzených přežívaly a praktikovaly své náboženské úkony.

Odsouzení se mohli dostat buď do tzv. pevných věznic, s přísným režimem a omezenou možností pohybu anebo do pracovních táborů, kde se sice mohli pohybovat volněji, zato jim však hrozilo nebezpečí pracovního úrazu, který nezřídka mohl skončit smrtí, neboť pracovními podmínkami si v případě odsouzených nikdo hlavu příliš nelámal. Žádnou ochranu neměli vězni ani před uranem, který těžili, neboť v té době nebylo mnoho známo ani o účincích uranu, natož o ochraně před jeho zářením.

O tom, že příslušná ministerstva sledovala počty kněží v jednotlivých zařízeních, svědčí některé dokumenty z jejich provenience, dochované v Národním archivu. Například seznam z velitelství SVS v Kolíně, datovaný k 6. říjnu 1951, ukazuje, že k tomuto dni bylo ve zdejší soudní věznici drženo 52 duchovních, řeholníků a profesorů náboženství, vesměs katolické církve. Z toho 43 osob bylo odsouzeno podle zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu republiky. Průměrný věk těchto odsouzených byl čtyřicet jedna let, nejstarším byl sedmasedmdesátiletý Jindřich Strnad¹⁶⁸, nejmladším sedmadvacetiletý řeholník Ladislav Matisko¹⁶⁹. Tito muži byli odsouzeni celkem ke 446 letům vězení v délce 1 - 24 let, nejdelší trest měl kněz Augustin Korynta¹⁷⁰. V průměru tedy měl každý z odsouzených strávit ve vězení zhruba osm a půl roku.¹⁷¹

Podobný seznam zaslalo 1. srpna 1951 ministerstvu spravedlnosti také velitelství SVS ve Valdicích u Jičína. Jsou na něm jména 24 duchovních a řeholníků, vesměs význačných osobností katolické církve, mimo jiné zde najdeme všechny řeholníky, odsouzené v procesu s představiteli řádů v březnu 1950. Ze zprávy vyplývá, že všech 24

¹⁶⁸ **Jindřich Strnad** (narozen asi 1874) pražský arcibiskupský vikář a kanovník, zatčen v říjnu 1949. Byl odsouzen ke 3 letům vězení.

¹⁶⁹ **Ladislav Marek Matisko SDS** (1924 - 1957) Salvatorián z kláštera ve Vranově u Brna, v roce 1950 internován v Oseku a posléze v Hejnicích. Poté byl odeslán jako pomocná síla na bohosloveckou fakultu v Litoměřicích, odkud se však brzy nespokojen vrátil. Za kritiku zdejších poměrů byl odsouzen roku 1951 ke 3 letům vězení. Po odpykání trestu pracoval na stavbě Křimovské přehrady, kde utrpěl těžký úraz, jehož následkům podlehl.

¹⁷⁰ **Augustin Korynta** (1912 - ?) Farář v Budňanech pod Karlštejnem. V březnu 1951 odsouzen za velezradu a vyzvědačství ke 24 letům vězení, jako údajná hlava skupiny 4 kněží a 6 laiků.

¹⁷¹ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

duchovních přibýlo do Valdické věznice v průběhu července 1951 a mají striktní zákaz práce mimo ústav, byli tedy hodnoceni jako relativně nebezpeční. V této skupině byl nejstarším mužem čtyřiasedmdesátiletý biskup Ján Vojtaššák¹⁷², nejmladším čtyřiadvacetiletý Antonín Mandl. Podle nechvalně proslulého zákona č. 231/1948 Sb. byli odsouzeni všichni. Jejich průměrný věk byl necelých 48 let, v průměru byli odsouzeni zhruba k 16 letům odnětí svobody, což svědčí o tom, jakou hrozbu v nich režim viděl. Pracovali většinou na draní peří, lepení sáčků, údržbářských pracích či v zahradě.

Další seznam duchovních, datovaný k 15. listopadu 1951, se nám dochoval z věznice Plzeň – Bory. V této době zde bylo drženo 88 duchovních, převážně římskokatolických, ale byli zde také tři evangeličtí faráři, řeckokatolický kněz Ladislav Tátray¹⁷³ či pravoslavný kněz Josef Neruda¹⁷⁴. Ti všichni byli odsouzeni k celkovému trestu 840 let, v průměru tedy přes devět a půl roku odnětí svobody. Nejstaršímu mezi nimi, profesoru teologie Hugo Doskočilovi¹⁷⁵, bylo v té době 76 let.

Přibližně o rok později, 25. srpna 1952, zaslalo státní prokuratuře v Praze seznam vězněných duchovních také velitelství SVS na Mírově. Tento seznam čítá 122 jmen, bohužel však neznáme výše trestů odsouzených ani paragraf, podle kterého jim byl tento trest vyměřen. Ze seznamu vyčteme pouze věk nejstaršího z nich – 67 let. Na první pohled nás zaujme červeně zatržené jméno řeckokatolického redemptoristy Jána Mastyliaka. Ten byl souzen v procesu s představiteli řádů a odešel od něj s nejvyšším trestem – doživotním. Z archivních materiálů i vzpomínek pamětníků lze vyčíst, že byl režimem hodnocen jako zvláště nebezpečný. Přesto v různých spisech a hlášeníh najdeme jeho jméno často zkomolené, ostatně i v mírovském seznamu je zapsán jako Mastilák.¹⁷⁶

Dne 26. srpna téhož roku zaslalo svůj seznam duchovních také vedení věznice v Leopoldově. Těch zde bylo v této době 23, mezi jinými také biskupové Zela, Gojdič,

¹⁷² **Ján Vojtaššák** (1877 - 1965) Pocházel z Oravy, roku 1901 byl vysvěcen na kněze. Roku 1921 byl vysvěcen na biskupa. Podporoval Hlinkovy snahy o slovenskou autonomii. Po válce ostře kritizoval zavírání církevních škol, již před únorem 1948 byl dvakrát zatčen a krátce vězněn. Vláda žádala Vatikán o jeho odvolání, ten to odmítl. V červnu 1950 byl Vojtaššák internován, v lednu 1951 byl odsouzen ke 24 letům vězení. Trest mu byl přerušen v letech 1956-58 ze zdravotních důvodů, propuštěn byl 1963. Byl vykázan ze Slovenska, dožil v charitním domově v Senohrabech.

¹⁷³ **Ladislav Tibor Tátray** (1919 - 1989) Řeckokatolický kněz, katecheta v Košicích. Byl ženatý, s manželkou vychoval tři osiřelé neteře. V říjnu 1950 byl zatčen a za údajnou velezradu odsouzen ke 12 letům vězení, z nichž si odseděl 7 let.

¹⁷⁴ **Josef Neruda** (1898 - 1989) Pravoslavný kněz, archimandrita, přijal jméno Sávva. Autor časopiseckých článků, např. Hlas pravoslaví.

¹⁷⁵ **Mons. ThDr. Hugo Doskočil** (1875 - 1961) Papežský prelát, rektor a profesor kněžského semináře v Hradci Králové. V roce 1949 zatčen a odsouzen k 10 letům vězení.

¹⁷⁶ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

Vojtaššák a Buzalka. Nejstarším zde byl svatovítský kanovník Josef Čihák¹⁷⁷, stár 72 let.¹⁷⁸

Drtivá většina katolických kněží a řeholníků byla propuštěna v důsledku amnestie prezidenta republiky v květnu 1960. Většina těch, co zbyli, byla soustředěna ve věznici Valdice u Jičína. Během let sedmdesátých a osmdesátých pak došlo k proměnám metod proticírkevního boje. V tomto období již počty duchovních nedosahují takové výše jako v letech padesátých, nejsou proto ani vytvářena speciální oddělení pro tuto kategorii vězňů. Zvláštní oddělení – cely i přímo budovy – jsou tak v této době vyhrazena například vězňům romské národnosti, na které se v tomto období také soustřeďuje šikana ze strany dozorců.¹⁷⁹

5.2.1 Plzeň - Bory

Rozhodnutí o vybudování plzeňské věznice padlo roku 1870, nová věznice byla otevřena o osm let později. Architektonické řešení využívající paprskovitý půdorys, poprvé použité anglickým architektem Williamem Blackburnem při stavbě věznice v Ipswichi dokončené roku 1790, umožňovalo dozorcům kontrolovat všechny trakty věznice z jednoho centrálního stanoviště. Věznice byla původně určena asi pro 900 vězňů. Po únoru 1948 se však počty odsouzených v plzeňské věznici začaly pohybovat okolo 1600 – 1800. Mimoto měla věznice ještě 18 dalších poboček, takže celkové počty vězňů se pohybovaly okolo 3000, na což velitel věznice Šafarčík marně upozorňoval ministerstvo spravedlnosti.¹⁸⁰

O náboženském životě v plzeňské věznici před únorem 1948 vypovídá mimo jiné zpráva o návštěvě pražského arcibiskupa a pozdějšího kardinála Karla Kašpara dne 3. května 1934, která se dochovala v pamětní knize věznice. Návštěva proběhla asi takto: *„U vchodu do trestnice uvítalo českého primasa úřednictvo trestnice v čele s vrchním ředitelem dr. R. Štefkou, načež odebrali se všichni přítomní do ústavní kaple, kde shromážděno bylo na 500 vězňů, pro něž arcibiskup dr. Kašpar za asistence duchovenstva celebroid mši sv. U vchodu do kaple byl arcibiskup uvítán duchovním správcem trestnice P. Jaroslavem Zíkou. Jak vrch. řediteli dru Štefkovi, tak P. Zíkovi poděkoval dr. Kašpar vřelými slovy a se slzami v očích, že mu byla návštěva umožněna.*

¹⁷⁷ **ThDr. Josef Čihák** (1880 - 1960) Prelát arcijáhen metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze. V procesu Zela a spol. odsouzen v prosinci 1950 na 10 let. Zemřel ve věku nedožitých 80 let v Leopoldově.

¹⁷⁸ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

¹⁷⁹ GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství*, Praha: Orbis 1990, s. 166

¹⁸⁰ ŠEDIVÝ, Zdeněk F. – ŠEDIVÝ, František: *Bory – Mírov*, Praha 2010, s. 87

*Při mši sv. zpíval pěvecký sbor, skládající se vesměs z vězňů, písně, jejichž slova i hudba pochází od chovanců trestnice. Sbor, řízený ústavním řídícím učitelem K. Tykvartem, vyzněl opravdu mohutně a s precisní sladěností. Mše i sbory byly rozesílány do vězeňské nemocnice rozhlasem. Po mši bylo české a německé kázání a po něm navštívil dr. Kašpar nemocné vězně, s nimiž s každým pohovořil.*¹⁸¹

Od jara roku 1949 byly do věznice na Borech dopravováni odsouzení českoslovenští důstojníci, sloužící během války na západní frontě. Byli mezi nimi např. div. gen. Karel Janoušek, plk. Vladimír Chrást, mjr. Josef Bryks či pozdější plukovník Luboš Hruška. V rámci věznice bylo zřízeno přísněji střežené oddělení D, mezi vězni známé jako „Kreml“. Na tomto oddělení byla držena také řada katolických kněží.

Ve vzpomínkách politických vězňů na borskou věznici často zaznívají jména sadistických dozorců, jako byli Václav Brabec, Václav Trepka, či sám velitel věznice František Šafarčík. Na tvrdé zacházení na počátku padesátých let vzpomíná kněz Antonín Huvar¹⁸²: „*V létech padesátých celého půl roku v korekcích mlátili všichni, kdo měli službu nebo ruce. Byla to hudba bolesti a řev těch, kdo i několikrát za den byli nelidsky mláceni i kopáni. Mimoto jsme museli o hladu cvičit a cvičit, až jsme padli.*“¹⁸³

Tyto sadistické osoby byly mimo jiné také účastny přípravy tzv. borského povstání, tedy vykonstruovaného údajného pokusu o vzpouru, za nějž byli k trestu smrti odsouzeni poslanec lidové strany Stanislav Broj, major René Černý a strážmistr Čeněk Petelík. Ve stejné době, kdy byla plánována tato zastrávací akce, cílená na nedosti třídně uvědomělé dozorce a případné odbojné vězně v československých věznicích, tedy na jaře roku 1950, navštívil plzeňskou věznici také náměstek ministra spravedlnosti a velitel SVS pplk. Milan Kloss. Pamětníci vypráví, že skupina dozorců včetně Klosse a Šafarčíka udělala razii na jedné z cel, odkud vyházela všechny knihy, přičemž měl Kloss prohlásit, že literatura není pro vězně. V této době, podobně jako v jiných věznicích, byla také uzavřena vězeňská kaple.¹⁸⁴

Dominikánský převor Jakub Zemek zase dává zákaz bohoslužeb v plzeňské věznici do souvislosti s procesem s představiteli řádů, který se konal ve stejné době, tedy v březnu 1950. Zemek vzpomíná: „*V neděli jsme chodívali do kaple. Chodili tam*

¹⁸¹ PALEČEK, Lukáš: *Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926*, In: HP 1/2010, s. 5

¹⁸² **Mons. ThDr. Antonín Huvar OT** (1922 - 2009) V roce 1942 maturoval na gymnáziu v Ostravě. Studoval teologii v Olomouci, v roce 1947 byl vysvěcen na kněze. Krátce působil ve Vizovicích, kde byl pro svůj kritický postoj k režimu na podzim 1948 zatčen a odsouzen na 10 let. Celkem prošel 13 nápravných zařízení, mj. Bory, Valdice, Mírov a Rtyni. Po propuštění pracoval ve státním rybářství, v roce 1967 se vrátil na čas ke kněžské službě. V letech 1969-71 přednášel na TF v Olomouci. Poté mu byl znovu odejmut státní souhlas, který mu byl vrácen v roce 1982.

¹⁸³ VACEK, Eduard: *Causa „Spravedlnost“*, in: HP 2/2005, s. 11

¹⁸⁴ ŠEDIVÝ, Zdeněk F. – ŠEDIVÝ, František: *Bory – Mírov*, Praha 2010, s. 61

všichni. Bylo to místo, kde se mohli sejít kamarádi. Předávaly se tam ‚latríny‘ (pověsti), tabák a cigarety apod. Tamější kněz P. Zíka nebyl oblíbený. Naopak. Nechápal ani dobu. (...) Trochu jsem se s ním chytl. Řekl jsem mu, že mu není ke cti, když si ho v této době vybrali na to místo, protože je poddajný. (...) Chodívali jsme také ke zpovědi. P. Limpouch, bývalý koncentračník, podstrčil každému kajícíkovi vždy krajíček chleba s máslem a salámem nebo desítku cigaret.“¹⁸⁵

Jak již bylo výše zmíněno, k 15. listopadu 1951 bylo na Borech drženo 88 duchovních, převážně římskokatolických, ale také několik nekatolíků, včetně tří farářů Církve československé evangelické.¹⁸⁶ Byli ovšem drženi mezi ostatními politickými vězni a žádné čistě kněžské či duchovenské oddělení se zde nevytvořilo.

5.2.2 Mírov

Červený hrad poblíž Moravské Třebové nechal vystavět na sklonku 12. století olomoucký biskup jako součást obranné soustavy svých držav a již od 14. století byl užíván jako vězení pro osoby duchovního stavu. V roce 1855 pak přešel do držení státu a začal být plně užíván jako civilní trestnice. Během 1. světové války sloužil válečným vězňům nakaženým tuberkulózou, po 2. světové válce se stává věznicí pro politické delikventy, zpravidla odsouzené podle retribučních dekretů. Po únoru 1948 sem byla umístěna řada vězňů, odsouzených na základě zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu republiky, ale také lidé, posláni bez soudu na nucené práce na základě zákona č. 247/1948 Sb. o táborech nucené práce. Za tímto účelem byl zadní trakt mírovské věznice přeměněn v donucovací pracovnu. Během jeho fungování mezi lety 1949 - 1951 prošlo TNP Mírov okolo 300 osob, převážně československých důstojníků ze západní fronty. Samotná mírovská věznice však fungovat nepřestala a i po zrušení TNP v červenci 1951 ve svých zdech nadále shromažďovala především politické vězně odsouzené na dlouhá léta žaláře.

Věznice byla rozčleněna do zhruba deseti oddělení. Bývalá vězeňská kaple byla přeměněna na vatárnu, ve které odsouzení vyráběli vatové vycpávky do oděvů. V areálu věznice, poblíž hlavní brány, však stojí ještě barokní kostel sv. Máří Magdalény. Přestože bohoslužby byly vězněným odepřeny již zjara roku 1950, podle některých svědectví ještě v roce 1951 docházeli do tohoto kostela venkované z přilehlého okolí na

¹⁸⁵ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 66

¹⁸⁶ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

bohoslužby, sloužené některým z uvězněných duchovních.¹⁸⁷ To ovšem muselo být trnem v oku novému veliteli věznice Weissovi, který se údajně pokusil s pomocí několika dozorců do stěny kostela umístit nálož a odpálit jej.¹⁸⁸ I přesto, že pokus byl neúspěšný, bylo konání bohoslužeb zastaveno a kostel začal být využíván jako skladiště. Přesto neuniknul dalším pokusům o demolici - v lednu 1952 vyhořel. Nelze vyloučit, že požár byl založen záměrně, řada politických vězňů to tvrdí ve svých vzpomínkách, dominikánský převor Jakub Zemek to popisuje takto: „*Muklové ze dvora (nepolitici, většinou zlodějíčkové apod.) tvrdili: ‚Weiss nedovolil hasit oheň! Požár byl založen právě velitelstvem!‘ Velitelství tvrdilo: ‚Chytlo to od špačku, který zahodil některý mukl.‘ Ten špaček by však musel hořet od pěti hodin, kdy nás zavírali, až do jedenácti hodin v noci, kdy oheň vypukl. A navíc – z kostela, který byl skladištěm, zmizelo prý mnoho věcí. Proto prý muselo hořet. Víím, že na Mírově ve skladištích hořelo asi třikrát.*“¹⁸⁹

Je tedy pravděpodobné, že velitelství se pokusilo požárem jednak zbavit nepotřebné připomínky náboženské víry přímo v areálu věznice a zároveň tím i zamaskovat možné rozkrádání zásob se skladiště. Ze zpronevěry a okrádání vězňů byl mimochodem obviněn i Weissův předchůdce velitel Oldřich Kohlíček. Mírovský kostel byl po vyhoření připraven k demolici, avšak zasáhli památkáři a kostel musel být uveden do původního stavu.

Na zdi hlavního dvora mírovské věznice byl také až do srpna 1952 umístěn velký dřevěný kříž s kovovým tělem ukřižovaného Krista. Ten byl trnem v oku již nacistům, kteří veleli mírovské věznici v období protektorátu. Nechali jej strhnout, po válce byl ale obnoven. Nyní se situace opakovala - velitel Weiss nařídil, aby jej strhli vězni, žádný to však nechtěl udělat. „*Tak bachaři s Weisssem uvázali na kříž provazy a nákladním autem jej strhli na zem. Nechali to tak. Ráno se kříže zmocnili stolaři. Ze dřeva nadělali spoustu malých křížků a rozdali je mezi spoluvězně. Sochu ukřižovaného Krista odvezli na dvůr. Naskládali na ni hromady dřeva. Tam byla hodně dlouho.*“¹⁹⁰

Počty duchovních vězněných na Mírově se poněkud rozchází. Bezpečně víme, že ke dni 25. srpna 1952, zde bylo umístěno 122 duchovních.¹⁹¹ Z tohoto údaje, i z dalších výpovědí pamětníků můžeme usuzovat, že zde byla záměrně soustředěna první větší komunita především katolických duchovních. Většina pamětníků uvádí počty

¹⁸⁷ ŠEDIVÝ, Zdeněk F. – ŠEDIVÝ, František: *Bory – Mírov*, Praha 2010, s. 135

¹⁸⁸ tamtéž

¹⁸⁹ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 79

¹⁹⁰ tamtéž, s. 80

¹⁹¹ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

z první poloviny padesátých let okolo dvou set osob. Podle Jakuba Zemka¹⁹² i Josefa Ondoka zde v padesátých letech v jednu dobu bylo uvězněno přes 200 kněží. Oto Mádr shodně udává číslo 240 kněží.¹⁹³ Podle Františka Šedivého jich zde bylo na konci roku 1952 na 130, tento údaj odpovídá i zmiňovanému seznamu ze srpna téhož roku.¹⁹⁴ Mons. Antonín Huvar, také zde v této době vězněný, uvádí poněkud vyšší číslo, v roce 1953 zde bylo podle něj vězněno na 640 kněží.¹⁹⁵ Toto číslo mi i na tehdejší poměry připadá poněkud nadsazené, přesto zde zcela jistě pobývalo několik stovek kněží, v tomto roce totiž podle Františka Šedivého začalo docházet k transportu některých kněží do Leopoldova či jáchymovských táborů, tudíž jejich koncentrace zde nutně v této době musela být nejvyšší. Rovněž koncem roku 1954 došlo k většímu transportu duchovních na Jáchymovsko, jak o tom mluví jeden z nich, františkán Inocenc Kubíček¹⁹⁶. Do Mírova jsou v této době z ostatních věznic transportováni staří a nemocní vězni, především nakažení tuberkulózou. V průběhu padesátých let zde zemřela řada duchovních, jmenujme například kněze Václava Říhu, Josefa Jakubce, Josefa Chadrabu či Bohuslava Buriana.

O práci vězňů v mírovské věznici píše Inocenc Kubíček: „*Dostal jsem zařazení do dílny, ve které se vyráběly dózické zámky. Myslím v Ostravě nebo Opavě byla továrna, kde se vyráběly součástky a my jsme ty zámky museli skládat a připravovat k nim dva klíče. Zámky jsme skládali na Mírově v letech 1953 - 54. Zámky se skládaly ve velké dílně, ve které pracovalo asi šedesát kněží, v čele byl jako kontrolor profesor Čulík, profesor náboženství na Jiráskově gymnáziu.*“¹⁹⁷

V průběhu roku 1955 jsou z Mírova propuštěni vězni odsouzení na základě retribučních dekretů. Na jaře roku 1955 byla zdejší stále silná komunita duchovních separována od ostatních a soustředěna do horních pater pevnosti, na 10. oddělení. Kněží zde měli i samostatné pracoviště. Pracovali buďto v dílnách, kde pletli košíky nebo drali

¹⁹² **Jakub Antonín Zemek OP** (1914-1989) Na kněze byl vysvěcen v roce 1937, později se stal převorem dominikánského kláštera ve Znojmě. Byl jedním z prvních zatčených duchovních v poúnorovém Československu. Byl postaven do čela vykonstruované protistátní skupiny a v září 1948 odsouzen za velezradu k 18 letům těžkého žaláře. Propuštěn byl v roce 1960.

¹⁹³ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 39

¹⁹⁴ ŠEDIVÝ, Zdeněk F. – ŠEDIVÝ, František: *Bory – Mírov*, Praha 2010, s. 128

¹⁹⁵ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*, Kostelní Vydří 2006, s.142

¹⁹⁶ **Inocenc Kubíček OFM** (1913 – 1993) Na sklonku 40. let působil na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži, od roku 1949 byl vychovatelem řádového dorostu v Hájků u Prahy, kde ho zastihlo obsazení klášterů. Byl internován v Hejnicích, Bohosudově a v Želivě. Roku 1952 byl zatčen a v roce 1953 odsouzen na 22 let za protistátní činnost v procesu „Dvořák a spol.“ Propuštěn byl na amnestii roku 1960. Poté pracoval několik let v pražské teplárně, 1968 získal státní souhlas pro výpomocnou duchovní službu. V letech 1980 – 1987 působil jako provinciál františkánů, přičemž byl při zátahu roku 1983 držen několik měsíců ve vazbě.

¹⁹⁷ *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

peří, či ve vazárně, nýtovali zednické metry nebo lepili celofánové sáčky. Někteří z nich měli na starost registrování pracovního výkonu a zásobování materiálem – ti pak vykazovali jen tak dostatečný výkon, aby jim nebyla zvednuta norma. Podle Josefa Ondoka byl na kněžských pracovištích při nepřítomnosti dozorce takovýto pracovní režim: nejprve probíhala meditace při práci, pak modlitba růžence a poté teologické a pastorační přednášky.¹⁹⁸

V roce 1960, po velké amnestii, zůstalo na Mírově jen 14 kněží, kteří byli spolu s ostatními vězněnými duchovními po celém Československu soustředěni do věznice ve Valdicích.¹⁹⁹

5.2.3 Leopoldov

Stavbu pevnosti na Západním Slovensku poblíž Trnavy zahájil císař Leopold I. roku 1665 ve snaze zabránit pronikání osmanských Turků do Horních Uher. Ti však byli nedlouho poté zatlačeni daleko na jih a pevnost ztratila na významu. Ten získala znovu roku 1855, kdy ji ministr vnitra Alexander Bach nechal přebudovat na trestnici. Ve druhé polovině 19. století zde byl zaveden na svou dobu progresivní vězeňský systém, který byl s postupnými změnami používán až do roku 1949. V této době začala být věznice využívána i jako vojenská trestnice a vyšetřovna StB. V materiálech sekretariátu ministerstva národní bezpečnosti z roku 1951 se dočteme o nutnosti předání Leopoldovské trestnice do správy tohoto ministerstva²⁰⁰ k 1. červenci 1951, přičemž zpráva mimo jiné hovoří o tom, že věznice je schopna pojmout 1 000 nejzávažnějších odsouzených protistátních zločinců.²⁰¹ Od této doby se o Leopoldově začíná mluvit jako o likvidačním zařízení, ve kterém panovaly poměry srovnatelné snad jen s jáchymovskými uranovými tábory.

O tom, jaké postavení měla Leopoldovská věznice mezi nápravnými zařízeními v Československu padesátých let, svědčí i to, že sem byli umisťováni méně přizpůsobiví a neukáznění vězni právě z jáchymovských dolů: *„Protože v jáchymovských dolech není možno [nechat] potrestané, kteří jak kázeňsky, tak i po pracovní stránce neustále hrubě ruší pracovní morálku, je třeba, aby byli tito rušitelé přechodně přemístěni do*

¹⁹⁸ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005

¹⁹⁹ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 42

²⁰⁰ Ve správě MNB byly v té době dále jen jáchymovské tábory a Trestní ústav pro ženy v Pardubicích.

²⁰¹ zápis ze schůze kolegia MNB ze dne 11.5.1951, ABS, f. Sekretariát MV, A2/1 - 46

státního vězeňského ústavu Leopoldov, aby zde za podmínek zostřené vězeňského režimu mohli být napraveni.“²⁰²

Víme, že ke 26. srpnu 1952 bylo v Leopoldově 23 odsouzených kněží, mezi nimi i čtyři biskupové.²⁰³ V průběhu padesátých let zde však duchovních postupně přibývalo, v květnu 1956 sem byla například přesunuta velká skupina duchovních po zrušení jáchymovského Tábora L.

Do Leopoldovské pevnosti začali být podle nařízení ministerstva národní bezpečnosti z roku 1951 soustřeďováni všichni tzv. prominentní zločinci. Jejich seznam vypracovala StB ve spolupráci se správou věznic.²⁰⁴ V průběhu padesátých let zde byla vězněna skutečná elita československé katolické církve – biskupové Trochta, Zela, Vojtaššák, Barnáš, Buzalka a Gojdič, později i Otčenášek; dále opati Tajovský, Machalka a Opasek, jezuitský provinciál Šilhan, přední teologové jako Zvěřina, Mandl, Brait, Urban ad., dále např. svatovítský kanovník Čihák, vicerektor pražského semináře Kohlíček, jezuita a publicista Kajpr či redemptoristé Blesík a Mastyliak. Také zde byli drženi katoličtí básníci jako Zahradníček, Renč, Kostohryz či Rotrekl.

Do režimu v československých věznicích a táborech se v této době zřetelně promítala i geopolitická situace – v důsledku toho byli někdy vězni naprosto izolováni, jindy byly jejich cely ponechány otevřené a oni tak měli možnost volného pohybu po táboře či věznici. Na podzim 1956, v souvislosti s revolučními událostmi v Maďarsku, bylo v Leopoldově podniknuto preventivní opatření a padesát vězňů bylo umístěno po dobu jednoho měsíce na samoty jako rukojmí pro případ vzpoury. Mezi jinými to byli premonstrát Vít Tajovský, františkán Inocenc Kubíček či evangelický duchovní Vratislav Petrovič.²⁰⁵

Krátce poté byli duchovní v Leopoldově separováni od ostatních vězňů. V areálu věznice byly vybudovány nové byty pro dozorce s rodinami a do starých ubikací na zahradě věznice byli umístěni kněží. Jednak aby se zamezilo jejich vlivu na ostatní vězně, a také proto, že ubikace ležely blízko zdi věznice a u duchovních byl předpoklad útěku přece jen menší než u ostatních vězňů. Budova s označením „10. objekt“ tak začala být specificky nazývána „Muklovský Vatikán“²⁰⁶. Na jedné cele zde pohromadě

²⁰² Zpráva o rozmístění potrestaných a odůvodnění návrhu na provedení diferenciac potrestaných v táborech vězeňského ústavu Ostrov ze dne 28.4.1952, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 89

²⁰³ NA, f.SSNV (neuspoř.), sv. 33 - kněží

²⁰⁴ KAPLAN, Karel: *Jáchymovské doly*, in: KAPLAN, Karel; PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993, s. 54

²⁰⁵ *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011; srov. TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořet*, Praha: Torst 2001, s. 302

²⁰⁶ srov. ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005

žilo asi šedesát kněží, mezi nimi i sedm biskupů, mezi nimiž jako nejvýraznější autorita figuroval olomoucký biskup Stanislav Zela²⁰⁷. Nejvýznamnější funkci, funkci „kápa“ či staršího kněžské izolace, vykonával Antonín Bradna²⁰⁸. Byl k ní určen právě Zelou, aby byli vyšší hodnostáři uchráněni případných trestů a zároveň nemuseli podvádět při psaní výkazů a podobně. Druhou nejvýznamnější funkci zastával jezuita Adolf Kajpr, který ráno po odchodu dozorce předkládal svým spoluvězňům myšlenky k rozjímání. Poté pak většina kněží sloužila mši svatou.²⁰⁹ Václav Vaško, který se na kněžské oddělení dostal díky svému tvrzení, že je farář, líčí situaci v Muklovském Vatikánu slovy: „*Tady se modlilo, studovalo, více či méně učeně diskutovalo, téměř nehádalo. Hovor byl tlumenější než jinde. Nemluvílo se sprostě a už vůbec ne oplzle. Jenom poměry v socialistickém státě, a ve vězení zvlášť, nebylo možné ani tady vyjádřit jinak než technickými termíny ‚bordel‘ a ‚buzerace‘. Také zde jsem přišel k poznání, že kněžské pomazání neznamena samo o sobě ani moudrost, ani svatost, ale také je nevylučuje. Stávalo se, ne často, ale stávalo, že jsem se ptal: Bože, podle čeho jsi si je vybíral? Přesto, čím více jsem je poznával, tím více jsem byl Bohu vděčný, že mi dopřál žít mezi nimi.*“²¹⁰

Naproti Muklovskému Vatikánu se nacházelo oddělení pro přestárlé, zmrzačené či nemocné vězně, nazývané „Muklheim“. Zde bylo vězněno na 400 starců a nemocných, mezi nimi například Jan Zahradníček či Jan Syrový. Když kapacita Muklheimu přestávala stačit, část vězňů z něj byla přesunuta do budovy Muklovského Vatikánu. Takto vzniklé oddělení dostalo mezi mukly pojmenování „Tajvan“.²¹¹

Také v leopoldovské pevnosti stál kostel. Ten stihl osud ještě krutější, než kostel sv. Máří Magdalény na Mírově. V roce 1953 velitelství věznice rozhodlo, že na místě kostela bude stát nová výrobní hala zbrojovky v Uherském Hradišti. Pro jeho zbourání bylo určeno komando zhruba stovky kněží.²¹² Někteří zpočátku odmítali demolici kostela provést. Pak si ale uvědomili, že další protesty nemají cenu, že k demolici budou

²⁰⁷ **Mons. ThDr. Stanislav Zela** (1893 - 1969) Knězem se stal roku 1917, dlouhá léta působil jako ceremoniář a sekretář olomouckých biskupů. Roku 1939 byl za protinacistické postoje zatčen a tři měsíce vězněn. O dva roky později byl jmenován olomouckým pomocným biskupem. V červenci 1950 byl zatčen a v prosinci odsouzen ke 25 letům vězení. Propuštěn byl roku 1963, zbytek života strávil v internaci v charitním domě v Radvanově.

²⁰⁸ **Mons. Antonín Bradna** (1922 - 2006) Vystudoval jezuitské gymnázium v Praze - Bubenči, poté pražskou teologickou fakultu. V roce 1948 byl vysvěcen na kněze, o rok později byl zatčen, ale na odvolání propuštěn. Znovu byl zatčen v roce 1952 a o rok později v procesu „Bradna a spol.“ v Ostravě odsouzen za velezradu na 15 let. Od roku 1971 působil ve farnosti Budyně nad Ohří.

²⁰⁹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 3. Církev vězněná*, Kostelní Vydří 2008, s. 212

²¹⁰ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 217

²¹¹ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 10

²¹² HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha: Univerzum 1990, s. 290

jinak určení další vězni a duchovní tak přijdou o možnost z kostela něco zachránit. „A skutečně se nám podařilo schovat některé bohoslužebné předměty, které jsme ukryli přímo na staveništi. Jiné vzácné věci jako ornáty, obrazy, sochy či kostelní oltář byly ovšem na místě zničeny samotnými bachaři.“²¹³

V roce 1956 navštívila Leopoldov zvláštní komise Mezinárodního červeného kříže. Velitelství předem určilo, kdo z vězňů bude s komisí moci komunikovat. Pro tento účel byl vybrán olomoucký biskup Zela, který už za války prošel nacistickým koncentračním táborem. Když ho komise požádala o srovnání, odpověděl, že možnost společného života na celách je lepší než v koncentráku, ale zacházení ze strany vedení věznice a dozorců je horší. Horší než v koncentračním táboře byly podle Zely také přiděly jídla.²¹⁴

I na tak rozsáhlém kněžském oddělení, jako byl Muklovský Vatikán se vytvářely skupinky duchovních, kteří k sobě měli blíž a více si rozuměli. Na sklonku padesátých let se zde vyprofilovala skupina odsouzených, soustředěná okolo teologa a archeologa Josefa Zvěřiny, přezdívaná „Zvěřinec“. Protože Zvěřina byl poměrně radikálním a nesmiřitelným vězněm, ne všichni ostatní duchovní však vždy souhlasili s jeho postoji, jak to dokládá agenturní zpráva z roku 1960: „*‘Zvěřinec’ představuje jádro reakce oproti opatření velitelství. Tak při zvýšení norem (z 35 na 75 pytlů na 1 osobu na směnu) se ‘Zvěřinec’ stavěl ostře za názor, aby se tato norma neplnila, aby se tak dokázalo, že je nemožné ji udělit. Pouze KUBÍČKOVI²¹⁵ a jiným rozumným kněžím lze děkovat, že svým postojem a autoritou dokázali ‘Zvěřinec’ přehlasovat a norma se plnila hned od prvního dne zavedení.*“²¹⁶

Již bylo řečeno, že velkým zlomem pro duchovní ve věznicích byla květnová amnestie roku 1960. Většina z nich byla v té době z výkonu trestu propuštěna a ti, kteří zůstali, byli přemístěni do věznice ve Valdicích u Jičína.

5.2.4 Valdice

Objekt bývalého kartuziánského kláštera ve Valdicích u Jičína byl státem zakoupen v roce 1857 a až do roku 1873 za provozu kontinuálně upravován pro potřeby trestního ústavu. Ústav byl určen k výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře pro odsouzené muže z Čech, Moravy, Slezska, Rakous, Solnohradska a Tyrolska s uloženým trestem

²¹³ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti*, Praha: Torst 2001, s. 264

²¹⁴ tamtéž, s. 309

²¹⁵ s největší pravděpodobností je zde míněn františkán Inocenc Kubíček

²¹⁶ Výpis z agenturní zprávy o Josefu Zvěřinovi, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

nad 10 let. Do roku 1868 byla vězeňská péče svěřena skupině milosrdných sester Kongregace sv. Karla Boromejského. První republika i nadále využívala valdickou věznici pro nepolepšitelné trestance. Ti však byli na sklonku roku 1938 přemístěni do věznic v Plzni a v Praze a ve Valdicích byl zřízen Ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně. Ten zde byl i v období protektorátu, k mladistvým a chorým vězňům však přibylí ještě vyšetřovanci gestapa. Těmi se nezřídka mohli stát i dřívější zaměstnanci věznice, jen v letech 1940 - 1942 jich bylo zatčeno za odbojovou činnost dvaadvacet.²¹⁷

Brzy po válce se věznice začala plnit vyšetřovanci mimořádných lidových soudů. Mladiství vězni byli v prosinci 1946 přemístěni do ústavu v Zámrsku. Po únoru 1948 byla řada dozorců nahrazena příslušníky z řad KSČ. Ke sklonku roku 1948 zde bylo ve vězeňské strážce zařazeno celkem 170 příslušníků SVS.²¹⁸ Podobně jako ve všech věznicích, i ve Valdicích propuštěné duchovní správce nahradili v roce 1949 tzv. osvětoví důstojníci.

Možnosti náboženského života byly postupně nahrazovány ideologickou výchovou v duchu marxismu - leninismu. Již dne 11. listopadu 1948 byla uspořádána oslava 31. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, při níž vrchní ústavní učitel K. Linhart objasňoval trestancům její význam. To mu ovšem nebránilo v tom, aby o několik týdnů později, na Štědrý den, v ústavním kostele pronesl přednášku na téma *Pokoj lidem dobré vůle*. O Vánocích bylo také povoleno provedení Hradilovy *České vánoční mše*. Chránová hudba byla ve Valdicích povolena až do konce února 1949 u příležitosti katolických a evangelických bohoslužeb.²¹⁹

Mezi lety 1953 - 1965 vystřídal valdická věznice čtyři různé názvy, po celou dobu však zde byli drženi především tzv. protistátní vězni, v úředních pramenech nezřídka označovaní jako „bývalí lidé“. V této době byla běžně překračována ubytovací kapacita věznice, stanovená na 1447 míst.

Po velké amnestii z 9. května 1960 byli do valdické věznice soustředěni vězni - muži, o kterých zvláště rozhodlo politbyro ÚV KSČ, že jsou z amnestie vyloučeni. Celkem takto politbyro rozhodlo o osudu 123 osob, mimo jiné i biskupa Pavla Gojdiče, který však ze zdravotních důvodů zůstal v Leopoldově, kde zemřel nedlouho po amnestii, 17. června 1960. Většina z těchto lidí byla hodnocena jako režimu více nebezpečná. Týkalo se to například Oty Mádra, Josefa Zvěřiny, Františka Šilhana, Josefa Ondoka, Antonína Bradny, Jana Evangelisty Urbana a mnoha dalších.

²¹⁷ KÝR, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, in: HP 2/2007

²¹⁸ tamtéž

²¹⁹ VACEK, Eduard: *Z činnosti trestního ústavu ve Valdicích v roce 1948*, in: HP 3/2007

Podle biskupa Jána Korce²²⁰ bylo ve Valdicích na počátku šedesátých let na 180 kněží, přičemž zhruba stovka jich byla propuštěna na následující amnestii v květnu 1962. Ostatní pak byli přeloženi na menší oddělení, přezdívané „Křížek“, kde byli opět zcela izolováni od laiků, cely sdíleli pouze s několika Svědky Jehovovými. I v šedesátých letech však do Valdic přibývali čerstvě odsouzení kněží, ale již s nepoměrně nižšími tresty než jejich spolubratři, odsouzení v padesátých letech. Poslední větší skupina odsouzených duchovních sem přišla v roce 1961.

Vzhledem k nově příchozím tak bylo podle Korce ještě v roce 1965 ve valdických celách vězněno okolo stovky katolických kněží.²²¹ Ti byli znovu přesunuti na menší oddělení, tentokrát nazývané „Butovec“ – tvořily ho čtyři cely, z nichž každou obývalo přes dvacet vězňů. Výhodou tohoto oddělení, ukazující již poněkud volnější vězeňský režim, byl volný přístup odsouzených do zahrady.

Valdickým celám, původně určeným pro jednoho řeholníka, byly zřejmě počátkem padesátých let vybourány stropy a na šesti tříposchodových postelích tu bydlelo až 18 vězňů. Ti ve Valdicích pracovali nejčastěji jako brusiči skla pro jabloneckou bižuterii a vyráběli ověsky na lustry určené pro export. Protože normy byly vysoké a práce nelehká, duchovní zde pracovali po skupinách, tzv. „kombajnech“. Tyto skupiny vytvořili, aby mezi sebou mohli přerozdělovat hotové výrobky před jejich odevzdáním. Výkonnější tak dali k dispozici své výrobky těm, kteří nemohli splnit požadované množství.

V areálu věznice se nachází také dřívější klášterní kostel sv. Josefa, dostavěný roku 1668. Ten přestal sloužit svému účelu spolu s ukončením duchovenské služby v československých věznicích a roku 1953 byl jeho interiér přestavěn. Do haly kostela byla vestavěna dvě dřevěná patra, na kterých odsouzení vyráběli bižuterii a plátěné sběráky pro zemědělské samovazy. V šedesátých letech zde paradoxně pracovaly velké skupiny zde soustředěných odsouzených duchovních.²²²

Po roce 1968 věznice i nadále sloužila především pro odsouzené s nejtěžšími tresty. V průběhu normalizačních let se ale podstatně změnil poměr kriminálních a politických vězňů. V roce 1987 se ve Valdicích nacházelo 2 503 odsouzených, z toho

²²⁰ **Ján Chryzostom Korec SJ** (1924) V roce 1939 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova, studoval filosofii a teologii. po likvidaci řeholí se ocitl v internaci, v říjnu 1950 byl tajně vysvěcen na kněze. Jen o rok později ho Pavol Hnilica tajně vysvětil na biskupa. Pomáhal bohoslovcům a studentům teologie, roku 1960 byl zatčen a odsouzen na 12 let. Propuštěn byl roku 1968, poté pracoval v dělnických profesích, tajně působil jako kněz. V roce 1990 se stal nitranským sídelním biskupem.

²²¹ KOREC, Ján: *Od barbarskej noci. Listy z väzenia*. Bratislava 2004, s. 194

²²² V 90. letech byla vestavěná podlaží odstraněna. V červnu 2008 byla v prostorách kostela zřízena stálá výstava *Z historie věznice Valdice 1857 – 2007*.

„pouze“ 82 oficiálně vězněných z politických důvodů.²²³ Ti se přesto ocitali na obávaném třetím oddělení, budově historické samovazby, kde i nadále docházelo k brutálnímu fyzickému i psychickému zacházení.

5.2.5 Jáchymovské uranové tábory

Od konce druhé světové války byly v provozu tři jáchymovské uranové šachty, na kterých pracovali především váleční zajatci. Doly měly příznačné názvy: Rovnost, Svornost a Bratrství. Prvním vězeňským táborem zřízeným při jáchymovských uranových dolech byl od 1. března 1949 Vykmanov, kam byl přeložen pracovní oddíl odsouzených z věznice Plzeň - Bory. V témže roce zahájily činnost tábory Mariánská, Horní Slavkov, bývalý zajatecký tábor Eliáš, Rovnost a Svornost. V lednu následujícího roku začal provoz také ve slavkovském táboře Ležnice, v únoru v táboře Bratrství. Technické zázemí těchto táborů bylo mnohdy žalostné, vězni byli ubytováni na dřevěných ubytovnách, které někdy ani nebyly vytápěny a nesplňovaly ani základní hygienické požadavky.²²⁴ Tábory měly často také problém se zásobováním pitnou vodou. Byly oploceny dvěma i více řadami ostnatého drátu nad kterými se tyčily strážní věže. Stráž na nich byla oprávněna použít zbraň kdykoliv při vstupu některého z vězňů do vyznačeného pásma.

K 1. lednu 1950 bylo v Jáchymovských dolech 3990 vězňů, podle údajů ministerstva spravedlnosti tvořil podíl politických vězňů 41,6 %.²²⁵ V této době ještě panovala snaha v uranových táborech zachovávat poměr kriminálních vězňů ku politickým 2:1. Protože se však pracovních sil pro těžbu uranové rudy stále nedostávalo, byl zmíněný poměr na podzim 1951 otočen na 1:2. V témže roce také přešla správa jáchymovských pracovních táborů z resortu ministra spravedlnosti do resortu ministerstva národní bezpečnosti.²²⁶ V souvislosti s tím došlo i k zostření režimu v táborech, vypracování nových vězeňských řádů a nové klasifikaci vězňů. Přestože dne 7. srpna 1951 byla uzavřena mezi zástupci ministerstva národní bezpečnosti, ministerstva spravedlnosti a státní prokuratury dohoda o rozdělení vězňů do sedmi kategorií a o tom, které skupiny mohou být v uranových dolech nasazeny, ze strany bezpečnosti byla tato dohoda často a záměrně porušována. Do pracovních lágrů tak byli

²²³ KÝR, Aleš - KAFKOVÁ, Alena: *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, in: HP 2/2007

²²⁴ Podle statistik nemělo na podzim 1950 v jáchymovských táborech 498 vězňů ani vlastní lůžko. Viz KAPLAN, Karel - PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993, s. 39

²²⁵ tamtéž, s. 37

²²⁶ Stalo se tak ke 31. květnu 1951

zařazování vojenští vězni z Opavy, přestože měli zákaz práce mimo ústav.²²⁷ Mezi ně patřila řada adventistů sedmého dne a Svědků Jehovových, kteří byli do vazby posíláni z vojny, kde buď odmítali cvičení se zbraní či sobotní práci.

Podle plánů MNB z jara 1952 měli být státně - bezpečnostní zločinci s tresty delšími než 10 let soustředěni v pracovních táborech Vojna u Příbrami, Nikolaj, Vykmánov II., Rovnost a Eliáš. Titíž zločinci s tresty pod 10 let měli pracovat v dolech při táborech Prokop, Svatopluk, Mariánská a Vršek.²²⁸ Z dalších pramenů ale vyplývá, že tato diferenciacce byla uskutečněna jen zčásti a zřídka od sebe byli striktně odděleni političtí a kriminální zločinci.

Volnější režim se poměrně dlouho udržel na jáchymovském lágru Eliáš za velení vrchního strážmistra Bognera. Ještě v průběhu roku 1950 zde duchovní, kteří tu byli vězněni, vykonávali s vědomím velitele bohoslužby. Vězni se také pravidelně scházeli v jedné místnosti k modlitbám. Ti, kterým velitel důvěřoval, dokonce chodili uklízet dozorcům ubikace, kde mohli poslouchat zahraniční rozhlas – většinou BBC, Hlas Ameriky či Vatikán.²²⁹ Tábor Eliáš byl však v polovině roku 1951 zrušen a přemístěn, neboť pod ním byla objevena ložiska uranové rudy. V nově vzniklém táboře Eliáš II. již bylo vedení složené z příslušníků SNB, a režim se tak zde „normalizoval“.

Na přelomu let 1954 – 1955 bylo na Jáchymovsko transportováno větší množství kněží z Mírova. Řada z nich skončila v Táboře L v Oddělení technické kontroly na pověstné „Věži smrti“.²³⁰ Jezuita Josef Cukr²³¹ tvrdí, že zde pracovalo okolo 150 vězňů, z toho asi 60 kněží, jeho odhad potvrzuje i Josef Ondok. Mezi jinými zde byli Josef Zvěřina, Josef Ondok, františkán Inocenc Kubíček či František Pevný, františkán Bernard Říšský, dominikán František Blaise. Šlo o trestní tábor, režim zde byl tvrdší a přísnější než jinde. Vězni zpravidla neměli žádné volno – pokud nepracovali na uranu, dozorcům je s oblibou šikanovali přidělováním nesmyslných povinných zaměstnání. Duchovní zde pracovali v třídně rud spolu s laiky, obývali však vlastní kněžské

²²⁷ KAPLAN, Karel - PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993, s. 39

²²⁸ Zpráva o rozmístění potrestaných a odůvodnění návrhu na provedení diferenciacce potrestaných v táborech vězeňského ústavu Ostrov z 28.4.1952, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 89

²²⁹ ŠEDIVÝ, František: *Legie živých aneb jáchymovské peklo*, Praha 2003, s. 93

²³⁰ Jednalo se o budovu se zařízením na drcení vytěžené rudy. Sem byla svážena uranová ruda z celé republiky, drcena, tříděna a následně odvážena do SSSR. Vězni tu bezprostředně přicházeli do styku s čistou uranovou rudou, vdechovali do plic radioaktivní prach a dělali se s těžkými břemeny. Bývali sem zpravidla přemístěni za trest. Dostávali se sem například ti, kteří přežili pokus o útěk.

²³¹ **Josef Cukr SJ** (1917) V roce 1936 nastoupil do noviciátu jezuitského řádu, studoval filosofii a teologii. V roce 1944 byl zatčen, vězněn v Terezíně a v únoru 1945 spolu s dalšími jezuity odsouzen na 16 měsíců vězení. Po válce studoval v Anglii, kde byl v roce 1946 vysvěcen na kněze. V roce 1950 byl přiřazen k PTP, o dva roky později byl zatčen a odsouzen za vyzvědačství na 11 let. V roce 1960 byl propuštěn, od roku 1968 působí v duchovní správě.

místnosti, které jim dávaly prostor ke skrytým modlitbám a k slavení liturgie. O těch se zmiňuje Karel Pecka ve svých vzpomínkách *Motáky nezvěstnému*: „Jeden ze dvou baráků je obsazen hlavně pátery. Jsou tam kněží všech vyznání, nejsilnější počtem jsou ovšem katolíci. Mají tam zastoupeny všechny své řády, celou hierarchii od prostého venkovského faráře až po vysoký klérus. Ten barák je hotová univerzitní knihovna. (...) Kněží jsou klidní, tiší a poslušní, až na otázku víry, tam jsou neoblomní. Žádné přesvědčování, převychovávání ani perzekuce se jich netknou, v diskusích jsou neporazitelní a velitelství se také už dávno vzdalo v tomto ohledu zbytečných snah. V současnosti panuje mezi protivníky jakýsi smír, bachaři je nechávají věřit po jejich právě za ten klid, který faráři osvědčují.“²³² V květnu 1956, v důsledku rušení tábora, byla zhruba stovka zde pracujících kněží rozdělena do tří skupin: jedna byla poslána do tábora Rtyně v Podkrkonoší, druhá do Mírova, třetí do Leopoldova.²³³

Náboženství se rozvíjelo i na ostatních táborech – Václav Vaško popisuje situaci na táboře Nikolaj: „S Gašparem Froncem jsme si po poradě s paterem Krajčíkem rozdělili úlohy, on že se bude starat o Slováky, já o Čechy. Zpočátku se mi to vůbec nelíbilo – třídit křesťany podle národnosti – ale když jsem se lépe zorientoval v situaci, tak jsem se s tím nerad, velice nerad smířil. Zájem o společné modlitby, o besedy na náboženská témata a o účast na svátostech byl, jak už to bývá v extrémních situacích, značný.“²³⁴

Velmi výraznými skupinami v pracovních táborech byli adventisté a Svědkové Jehovovi. Jak již bylo řečeno, spadali často mezi odsouzence vojenských soudů, kteří bývali, zřejmě kvůli své fyzické zdatnosti, posíláni na těžbu uranové rudy. Pro adventisty však nepřipadala v úvahu sobotní práce, pro Svědky Jehovovy zase těžba uranu k zbrojní účelům. Tato skutečnost byla ale poněkud v rozporu s představami MNB, které se roku 1952 pokoušelo provést diferenciaci vězňů na Jáchymovsku. V zápisu z jednání se přímo dočteme: „Diferenciace vězňů bude provedena postupně tak, aby nové rozmístění v žádném směru nemělo záporný vliv na těžbu rud.“²³⁵ To se však zcela nedařilo a tyto dvě skupiny nábožensky založených osob většinou zatvrzele vzdorovaly, čímž si vysloužily tvrdé zacházení, kruté tresty, ale často také obdiv svých spoluvězňů. O tom však bude řeč v následujících kapitolách.

²³² PECKA, Karel: *Motáky nezvěstnému*, Brno: Atlantis 1990, s. 305

²³³ srov. *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

²³⁴ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří: 1999, s. 210

²³⁵ Zpráva o rozmístění potrestaných a odůvodnění návrhu na provedení diferenciaci potrestaných v táborech vězeňského ústavu Ostrov, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 89

5.2.6 Ženská věznice v Pardubicích

Stavba původní Královské české zemské donucovací pracovny v Pardubicích byla dokončena roku 1891. V donucovací pracovně se soustřeďovali propuštění či znovu zadržení vězni mužského pohlaví, u nichž nebylo možné očekávat, že se budou nadále živit řádnou prací. Tomuto účelu sloužil objekt až do října roku 1943, kdy zde byl zřízen pracovně - výchovný tábor, v němž byli shromažďováni ti, kteří se vyhýbali nasazení nebo uprchli z nuceného pracovního nasazení v Německu. Zároveň sloužil jako „Anhaltelager“ - sběrný tábor pro transporty do koncentračních táborů. V poválečných letech se prostory bývalé donucovací pracovny naplnily osobami odsouzenými především podle retribučních dekretů. Také sem byla umístěna část nemocných vězňů z trestnice ve Valdicích u Jičína.

Podobně jako na Mírově, i v Pardubicích vzniknul v části ústavu k 1. lednu 1949 na základě zákona č. 247/1948 Sb. tábor nucené práce. Ten zde byl zrušen v průběhu roku 1951. K 1. květnu 1949 převzalo objekt ministerstvo národní bezpečnosti, čímž skončila existence zemské donucovací pracovny a k 1. srpnu 1950 se z pardubického ústavu stal zvláštní útvar nápravných zařízení. V dalších budovách byl zároveň v roce 1952 nově zřízen Státní vězeňský ústav Pardubice. Současně zde tedy existovalo několik typů vězeňských zařízení, spadajících pod kompetenci až tří různých ministerstev. V září 1952 pak byla celková kontrola nad vězeňským systémem ČSR převedena do kompetence ministerstva národní bezpečnosti. V témže roce začala být věznice používána pro výkon trestů, udělených ženám. V listopadu 1953 bylo vybudováno oddělení pro politické vězeňkyně na samostatné budově B, přezdívané „Hrad“. Z něj bylo o něco později vyčleněno ještě oddělení pro řeholní sestry, odsouzenými nazývané „Vatikán“. Pamětníci se shodují, že jejich cely byly nejhorší, především z hlediska hygienického.

Od počátku existence donucovací pracovny byl součástí jejího vedení také duchovní správce věznice. Ten měl na starosti církevní úkony, vyučování negramotných vězňů i správu ústavní knihovny. Bohoslužby byly slouženy v kapli svatého Josefa, umístěné ve 4. patře ložnicového traktu. Od otevření ústavu až do roku 1942 se zde v roli duchovního správce vystřídal šest katolických kněží. Po atentátu na Reinharda Heydricha protektorátní úřady duchovenskou činnost v ústavu zastavily.²³⁶

²³⁶ KALÁBOVÁ, Květoslava - KALÁB, Vladimír: *Historie zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR 2005

Od osvobození v květnu 1945 bylo ústavní kaple používáno jako soudní síně v přelíčeních s kolaboranty a zrádci. Zajímavé je, že již 28. září 1948 byl inventář kaple i s oltářem věnován kostelu sv. Bartoloměje v Pardubicích s dodatkem, „že byly-li by někdy v budoucnu bohoslužby v ústavu obnoveny, postará se arciděkanský úřad, aby na vhodném místě v pracovně byl postaven přenosný oltář a aby při bohoslužbách bylo používáno bohoslužebných rouch i kostelních nádob a kalichů patřících arciděkanskému kostelu v Pardubicích.“²³⁷ Je tedy zřejmé, že bohoslužby se v Pardubicích nekonaly již minimálně od září 1948, bylo-li jejich konání po roce 1945 vůbec obnoveno.

Jak již bylo řečeno, obdobou leopoldovského „Muklovského Vatikánu“ byl „Vatikán“ v pardubické věznici, ve kterém byly umístěny řádové sestry. Podobně jako politické vězeňkyně ve vedlejším „Hradu“ byly vyváděny jen na krátké vycházky na dvůr, zcela odděleně od ostatních vězeňkyň. Podle Albíny Palkoskové byl pro to jasný důvod: „Pro politické ženy hlouběji nábožensky založené – bylo jich mnoho – byly útočištěm, pozvedajícím ty, které se potřebovaly utvrdit, že jejich víra je hojivá a vyvede je čisté z tohoto smetiště zla a násilí.“²³⁸

Bydlení v Pardubické věznici popisuje ve své stížnosti k vedení věznice Anna Magdalena Schwarzová, která již prošla v letech 1941 – 1945 terezínským ghettem z důvodů židovského původu: „Bydlím na dřevěných barácích D a C od r. 1955. Tehdy nám p. náčelník slíbil, že je to ubytování pouze nouzové, na krátkou dobu. Za těch 5 let se podmínky ještě zhoršily, Pod podlahou je houba, krysy a myši běhají za bílého dne po celách. Na naší cele, C5, jsou přidáné postele navíc, takže není ani přístup k oknům; cela je doslova přecpána lidmi a jedno ze 3 oken zabedněno. (Hlášeno pí. Dr. Holubové, slíbena náprava a odbednění okna před 5 měsíci.) Vody teče tak málo (3 kohoutky na 140 lidí), takže je nutné stát dlouhé fronty na umytí, zvláště v sobotu večer a v neděli. V naší cele spíme jen mezi 23.30 – 4.45 pro nesnesitelný křik ze sousední izolace. Někdy přes stížnosti křičí i v noci mezi tou dobou. (Hlášeno postupně všem velitelům směny.)“²³⁹

Jak je vidět, ani v ženských věznicích nepanovaly příznivější podmínky. Pro ženy však bylo zřejmě obtížnější toto prostředí snášet.

²³⁷ tamtéž, s.12

²³⁸ VACKOVÁ, Růžena: *Vězeňské přednášky*, Praha: Archiv Univerzity Karlovy 1999

²³⁹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Anny Schwarzové

6. Náboženství v každodenní praxi

V předchozích kapitolách bylo nastíněno, jaké vězeňské komunity se utvářely mezi duchovními i laiky pronásledovaných církví a náboženských společností. Víme již, že v průběhu padesátých a první poloviny šedesátých let vznikaly v některých československých věznicích větší nábožensky orientované skupiny, které se musely potýkat s tím, že praktikování náboženství v těchto zařízeních nebylo tolerováno. Podívejme se nyní na to, jak se s omezením duchovního života tyto lidé pokoušeli vypořádat, jaká opatření a metody utajení museli volit. Pokusme se vysledovat, zda se ve vězeňských podmínkách vzdali některých náboženských úkonů či zda se naopak uchýlovali k náboženství, které jim skýtalo útěchu a jakousi ochranu před nepřízní okolního světa. V neposlední řadě nás bude zajímat, zda za své náboženské projevy byli trestáni a jaké metody represe či převýchovy byly vůči nim uplatňovány.

6.1 Vězeňská literatura a studium náboženských textů

V souvislosti s nástupem totalitní moci v Československu přelomu čtyřicátých a padesátých let a její snahou o ovládnutí společnosti v celé šíři, objevuje se zde značně normativní představa o tom, co je literatura a jaké mají být její funkce. V důsledku toho dochází nejprve živelně, později plánovitě, k „očistě“ veřejných knihoven od tzv. brakové literatury. Po vzoru SSSR z očí veřejnosti mizí knihy propagující určité politické směry, knihy režimem odsuzovaných autorů či literárních směrů, knihy protistátní či protisovětské a také knihy náboženské.²⁴⁰ Přesto, nebo právě proto, v průběhu padesátých let dochází k rozvoji vězeňských knihoven, které se stávají nástroji politického a ideologického ovlivňování odsouzených.²⁴¹

Podobně jako o zákazu bohoslužeb, ani o zákazu náboženské literatury se v žádném vězeňském řádu nedočteme, přestože jsou zde často definovány knihy, které smí a nesmí vězeňské knihovny obsahovat: „61) *Ve věznici je zřízena knihovna obsahující zábavnou, politickou a technickou literaturu a učebnice.* 62) *V knihovně nesmějí být knihy o chemii, lékařství a dále knihy, ve kterých se pojednává o útěku*

²⁴⁰ ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší. Cenzura a mocenské využití veřejných knihoven v poúnorovém Československu*, Praha: Academia 2009

²⁴¹ Roku 1958 byla na doplnění všech vězeňských knihoven uvolněna částka 40 900 Kč, v roce 1959 už to bylo 170 000 Kč; Stanovisko správy nápravných zařízení k usnesení komise poslanců NS z 4.11.1958, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 304

vězňů, vzpourách, životě a režimu ve věznicích, o metodách vyšetřování, o znacích a pravidlech morseovy abecedy a dále mapy s okolím věznice.“²⁴²

K samotnému zákazu studia náboženské literatury, stejně jako ke konání bohoslužeb, došlo po již zmiňované poradě velitelů oddílů SVS ze 6. dubna 1950. Na ní jeden z velitelů „znovu upozornil na stažení náboženských knih a dodal, že bible napomáhá zapojit se do ilegálního hnutí a že není důvodu, aby byla trpěna, že stoupencům komunismu nejsou také ve Španělsku dávány k dispozici knihy komunistického obsahu.“²⁴³ Veškeré knihy s náboženskou tematikou byly z vězeňských knihoven odstraněny k 1. květnu 1950. Provádění tohoto nařízení se však neobešlo bez určitých nedopatření a omylů, jak vyčteme ze zápisu z porady velitelů stanice SVS v Ostrově, kde je konstatováno, že osvětový instruktor současně s rozkazem o stažení náboženské literatury zároveň obdržel zásilku Nových Zákonů, opožděně dodaných podle starších dispozic.²⁴⁴

Distribuce tiskovin do nápravných zařízení byla značně omezená a jejich nabídka nebyla nikterak pestrá, do věznic se většinou dostalo jen Rudé právo, Práce a časopis Tvorba, v některých věznicích mohli retribuční vězni odebírat Tägliche Rundschau.²⁴⁵ Dne 24. listopadu 1949 zaslala Ústřední rada Církve československé na ministerstvo spravedlnosti žádost, aby směla do věznic zasílat svůj ústřední týdeník Český zápas. „K naší žádosti nás vede povinnost pastorační péče, aby provinilí příslušníci nezůstávali po dobu uvěznění bez spojení se svou církví. Přikládáme poslední dvě čísla Českého zápasu na ukázkou jeho ideového zaměření.“²⁴⁶ Přestože ideové zaměření přiloženého týdeníku je zcela evidentně prorožimní a titulní stránce vévodí fotografie Klementa Gottwalda, podepisujícího církevní zákony, nebylo ani Církvi československé vyhověno a její noviny se do věznic nedostaly. Interní pokyny ministerstva spravedlnosti to zdůvodňují takto: „Žádosti není vhodné zatím vyhovět, hlavně z toho důvodu, že v důsledku povolení týdeníku církve československé pro její příslušníky by takovou žádost mohly vznést také ostatní církve, jakmile by se o tom dozvěděly. Později bychom byli tedy nuceni povolení rozšířit na časopisy všech o to žádajících církevních společností.“²⁴⁷ V odpovědi ústřední radě Církve československé z 12. prosince 1949 však velitel SVS Milan Kloss uvádí poněkud jiný důvod: „K Vaší

²⁴² Řád pro výkon vazby ze dne 23.3.1963, ABS, f. Sekretariát náměstka MV Kotála, A5-426

²⁴³ Zápis o poradě velitelů oddílů SVS ze 6.4.1950, NA, f. SSNV, sv. 26; viz Příloha 1, str. 190

²⁴⁴ Protokol o pracovní poradě velitelství stanice SVS v Ostrově z 21.4.1950, NA, f. SSNV, sv. 26

²⁴⁵ Trestanci – četba denního tisku, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 36

²⁴⁶ Žádost o povolení zasílání církevního týdeníku Český zápas do věznic, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 36

²⁴⁷ tamtéž

žádosti (...) sděluji, že četba denního tisku byla zavedena ve vězeňských ústavech jen na zkoušku. Krátká doba tohoto povolení nedává ještě možnost posoudit, do jaké míry a v jakém rozsahu bude možno použít četby časopisů jako výchovného prostředku pro vězně. Se zřetelem k tomu nemůže být t.č. Vaší žádosti vyhověno.“²⁴⁸

V dubnu roku 1949 byla ve Valdicích pořádána dobrovolná anketa trestanců – čtenářů o četbě denního tisku. Vězni si k odběru mohli zvolit Rudé právo, Práci či Tvorbu – tiskoviny si hradili z vlastních příjmů. Ankety se zúčastnil také starokatolický kněz Jan Martin Vochoč²⁴⁹, odsouzený na základě retribučních zákonů. Ten si zvolil týdeník Tvorba, ve kterém ho nejvíce zaujaly ideologické a filosofické články. „*Jako křesťanský spiritualista a český tradicionalista zamýšlel jsem se vždycky nejraději nad věčnými problémy národními i všelidskými. Pochopitelně mne zajímá, jak se tytéž otázky jeví v zrcadle stoupenců dialektického materialismu a integrální revoluce.*“²⁵⁰ Na otázku, jak působí četba na jeho pracovní výkon, uvedl, že mu četba časopisu vrací alespoň částečně klid a vědomí lidského důstojství. Do volných návrhů pak napsal, že by pro kritické srovnání uvítal také revue odlišného, nemarxovského ražení, nejlépe protestantskou „Křesťanskou revui“ či nějaký tisk katolický. Ve druhé anketě, konané o měsíc později, se Vochoč nebál napsat: „*Myslím, že Tvorba by se mohla odvážit politické výchovy a ideologického školení. List, jenž má za sebou XVIII. ročníků obhajoby marx-leninismu, by mohl přinést konfrontace své doktríny s názory českých a světových filosofů, případně debaty s jinak smýšlejícími, pokud by se přihlásili.*“²⁵¹

Ve stejné době, tedy v květnu 1949, se vedení valdické věznice rozhodlo dát vězňům možnost vydávat vlastní časopis. V archivu se dochoval jeho první výtisk²⁵² s názvem *Okénko, zpravodaj vězňů trestního ústavu Valdice u Jičína*. V úvodu správa věznice vyjadřuje touhu, aby věžňové do časopisu přispívali a ten se stal jakýmsi jejich pojítkem. Na druhé stránce přináší zamyšlení nad nedělními přednáškami marxismu-leninismu a několik citátů Antonína Zápotockého či Ilji Ehrenburga. Rubriky kultura a život se pravděpodobně ujal zmiňovaný kněz Jan Martin Vochoč a je to vidět, začíná krátkým duchovním zamyšlením: „*Zaklapnutím zámku den pro nás nepřestává. Máš po*

²⁴⁸ tamtéž

²⁴⁹ **Martin Jan Vochoč** (1910 - 1967) Krátce studoval bohosloví na KTF, poté archivnictví, byl historiografem Řádu maltézských rytířů, 1936 byl vysvěcen na kněze Starokatolické církve. Za války pomáhal židovským rodinám, roku 1942 byl zatčen a několik let vězněn v pracovním táboře Coburg. V březnu 1947 byl odsouzen lidovým soudem za urážku prezidenta Beneše, aktivistické články a přednášky v kolaborantském Kuratoriu pro výchovu mládeže. Propuštěn byl roku 1952 a poté působil jako starokatolický duchovní.

²⁵⁰ Anketa trestanců – čtenářů o četbě denního tisku v trestním ústavě ve Valdicích u Jičína v květnu 1949, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 36

²⁵¹ tamtéž

²⁵² Archivní materiály nasvědčují tomu, že tento první zkušební výtisk byl zároveň i posledním.

práci, ztichli lidé, psi i ptáci, zhodnotíš vše, co ti den přinesl nového, najíš se, čteš, každý po svém. A ti snílkové zalezou si do koutka, naleznou si svůj myšlenkový záliv kde v klidu spřádají své nitě.“²⁵³ Vochoč dále pokračuje článkem o valdické kartouze, jakousi její virtuální prohlídkou, zaměřenou především na křesťanské umění, doprovázené filosofickými úvahami o životě a hodnotách umělecké tvorby. Stručně shrnuto, jde o článek veskrze křesťansky smýšlejícího autora. A tak přestože na dalších stránkách autoři časopisu doporučovali novinky v ústavní knihovně – spisy Gottwalda, Zápotockého a Stalina, s největší pravděpodobností časopis, psaný samotnými vězni, zůstal v pokusné fázi a druhého čísla se již nedočkal.

Již bylo řečeno, že ještě začátkem roku 1950 byla v některých nápravných zařízeních tolerována duchovní služba a konání bohoslužeb, ve vězeňských knihovnách byly k dostání Bible. Tato situace se ale radikálně změnila v souvislosti s tvrdou proticírkevní politikou, která byla nastolena v souvislosti s procesem proti představitelům řádů, úředně nazývaným „Machalka a spol.“, v březnu 1950.

V pracovním táboře Leskoun u Moravského Krumlova, kde v kamenolomu pracovali vězni, odsouzení za odpírání vojenské služby (bylo proto mezi nimi mnoho adventistů a Svědků Jehovových), došlo v důsledku toho dokonce k menší vzpouře. Po návratu ze směny nemohli tito vězni na svých celách najít Bible, které do té doby směli mít zcela legálně v držení. To je rozněvalo dokonce natolik, že odmítli nastoupit na další směnu, dokud jim Bible nebudou vráceny. Vedení tábora se snažilo dohledat vůdce vzpoury, ale marně, žádný totiž nebyl, akce byla spíše spontánní reakcí všech nábožensky založených vězňů, kterých v táboře byla většina. Velitel tábora si nevěděl se situací rady a povolal do tábora vojenskou posilu z Brna. Vojáci se samopaly snažili donutit vězně k nastoupení ranní směny, ale marně. Neústupní vězňové povolili až v momentě, kdy jim velitel přislíbil navrácení poloviny zabavených Biblí. Začali sice pracovat, po několika dnech ale přijel autobus a vzpurné vězně převezl do jáchymovských uranových táborů.²⁵⁴

Bible byla pro všechny křesťany v československých věznicích velmi důležitým a důkladně ukrývaným předmětem. Před komunistickým převratem byla samozřejmě součástí každé vězeňské knihovny, po roce 1948 ale byla se spoustou jiných, režimu nevyhovujících knih, cenzurou vyřazena. *„A přece jsme vždycky tuto knihu měli vedle sebe. Tajně jsme ji četli a pečlivě ji ukrývali. Tisíckrát nám ji našli. (...) A druhý den*

²⁵³ Okénko, zpravodaj vězňů trestního ústavu Valdice u Jičína, květen 1949, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 36

²⁵⁴ rozhovor s Petrem Jankovským pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 14.5.2011

byla propašována další a my v ní znovu nacházeli odpovědi na otázky, na které žádná marxistická literatura odpověď neměla.“ ²⁵⁵

O významu Bible vypovídá, že se vždy našel člověk ochotný riskovat a do věznice ji propašoval a předal vězněným. Nejčastěji to byli lidé ve věznici zaměstnaní, lékaři, ošetřovatelky, lidé pracující spolu s vězni mimo věznici a někdy i některý z dozorců ze „staré školy“. Tak se to povedlo například Svědkům Jehovovým v Leopoldově na sklonku padesátých let, jak popisuje Otto Neumann: *„Bibli jsme získali přes jednoho mukla, který měl kontakt s nějakým bachařem, který nám ji propašoval. Hned jsme ji rozdělali, jelikož jsme věděli, že ji neukryjeme jako celek. Na dílně jsem si nechal od Skohoutila vyrobit stůlek na náradí, který měl dvojité dno, ve kterém jsem měl vždy část Bible schovanou.*“²⁵⁶

Bible však byla ve věznicích a pracovních táborech z pohledu režimu nežádoucí, a to do té míry, že vedení jednoho z jáchymovských táborů dokonce odmítlo umožnit táborovému orchestru nastudovat partituru Dvořákových Biblických písní.²⁵⁷

V první polovině padesátých let se někdy podařilo, a bylo to především v pracovních táborech, kde byl režim i pohyb vězňů poněkud volnější než v pevných věznicích, že se mohly potají scházet menší skupinky křesťanů za účelem modliteb, diskusí či studia propašovaných biblických textů. Taková skupinka, zahrnující kromě adventistů také několik Svědků Jehovových, byla v roce 1956 odhalena dozorcí v táboře Barbora: *„Jednou nás načapali při tom setkání a vzali nám všechnu tu literaturu – my jsme tam měli malý bibličky a Nový Zákon třeba, to jsme různě schovávali... Tak nám to všechno pobrali a rozehnali nás. Octli jsme se bez literatury... Samozřejmě se jim to tak často nepodařilo, jestli to bylo pak ještě jednou, to už si tak nepamatuju... Tam ten lágr byl dost velký, těch pavilonů bylo hodně a my jsme taky měnili místa, kde jsme se scházeli, takže už se pak nic tak dramatického nestalo.*“ ²⁵⁸

Dozorci prováděli na celách čas od času namátkové kontroly, vězni nazývané „filcunky“. Během nich zpřeházeli vězňům veškeré osobní věci, prohledali slamníky i celou místnost a zabavili všechny nepovolené věci, dopisy, fotografie, literaturu. Za ilegální držení takovýchto věcí byl pak dotyčný vězeň kázeňsky potrestán, ať již zastavením výhod, jakými byly například balíčky z domova či návštěvy příbuzných, nebo přidělením zvláštní práce či umístěním na několik dní do korekce.

²⁵⁵ ROMAN, Petr: *Vlečen pod šibenici*, Zlín 1996, s. 99

²⁵⁶ rozhovor s Otto Neumannem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

²⁵⁷ KAPLAN, Karel - PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993, s. 146

²⁵⁸ rozhovor s Janem Fillou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 14.5.2011

Samovazba, někde nazývaná korekce, byla cela pro jednoho – kamenná či betonová kobka s malým větracím otvorem, bez jakéhokoliv vybavení kromě pryčny na spaní (někde ani ta nebyla) a kbelíku na vykonávání potřeby. V této kobce se nedostávalo světla ani tepla, vězni byli deprimováni a sužováni neustálým vlhkem a zimou, především v zimních měsících. Navíc trpěli sníženými přídělky jídla. Většinou byly rozlišovány tři stupně korekce:

- 1) Ostrá samovazba: vězeň byl v kobce sám, a to nepřetržitě, neboť nebyl vyváděn ani do práce, jednou denně dostal kus chleba s teplou vodou, jednou za tři dny normální stravu. Na požádání mohl dostat studenou vodu.
- 2) Izolace bez vyvádění: vězňů mohlo být i více pohromadě, nechodili však do práce a dostávali jen poloviční dávky jídla.
- 3) Izolace s vyváděním: vězňů opět mohlo být pohromadě více, dostávali normální přídělky jídla, chodili do práce a po směně se vraceli do korekce.²⁵⁹

V pracovních táborech často jako korekce sloužily betonové bunkry, ve kterých byla neustálá zima a vlhko, mnohdy neměly na výšku více než 160 cm a za prudších dešťů se zatopily vodou. Až do roku 1954 byla délka pobytu v korekcích neomezená, vězni zde mohli strávit i několik měsíců.²⁶⁰

Do takovéto korekce byl umístěn na několik dní ve vykmanovském Táboře L katolický kněz František Pevný, pouze kvůli držení teologických poznámek na kousku papíru. Nedlouho poté byl eskortován do leopoldovské věznice. Jen zopakujme, že Leopoldov neměl mezi politickými ani kriminálními vězni příliš dobrou pověst a režim zde byl přísnější než v jiných věznicích. To lze ilustrovat příkladem dalšího kněze, Antonína Bradny, v jehož osobním spise najdeme hlášení ke kázeňskému řízení právě z Leopoldova: „*Dňa 1. 5. 54 zabavil som modlitebnú knížku názov ‚Nový zákon‘ ktorý mal ods. Mrtvý, kniha patrí ods. Bradnovi, ktorý tú pobalil baliacím papierem čo su balené knihy z knižnice tiež jej dal číslo aby bola tato kniha pomaskovaná že je z knižnice. Žiadam prísne potrestať. Pripojujem k raportu tiež i knihu.*“²⁶¹ Bradna byl potrestán pěti dny tvrdého lože, pěti dny samovazby a zastavením vycházek na jeden měsíc. Jeho přečin byl kvalifikován jako „porušení domácího pořádku“.

²⁵⁹ BUBENÍČKOVÁ-KUTHANOVÁ, Milena: *Vybledlá fotografie*, Praha: Vyšehrad 1991, s. 114; srov. KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, Opava 2002, s. 36 - 48

²⁶⁰ ŠEDIVÝ, František: *Legie živých aneb jáchymovské peklo*, Praha 2003, s. 12

²⁶¹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Antonína Bradny

Další kněz, Karel Pilík²⁶², byl v roce 1957 v Leopoldově potrestán deseti dny korekce „za písanie motákov náboženského ako i politického obsahu, ktoré rozširoval medzi odsúdených simpatizujúcich s lidovcami. Uvedené motáky boli zachytené a sám menovaný sa k činu priznal.“²⁶³ Jen o několik měsíců dříve byl Pilík potrestán polovičním trestem, tedy pěti dny korekce, za chybné splnění rozkazu, když byl pověřen na chodbě 10. objektu zabetonovat uvolněné dlaždice v podlaze. Místo toho však tyto dlaždice vyházel a použil jiné, ze kterých v podlaze vytvořil kříž.²⁶⁴

Bible je základním textem všech křesťanských náboženství. Stávala se proto často spojovacím prvkem mezi příslušníky jednotlivých konfesí. Tak tomu bylo i v jednom z jáchymovských táborů, jak o tom vypráví adventistický kazatel Miloslav Bláha: „Byl tam se mnou jeden starší člověk, Jaromír Tomeček, a byl to zbožný katolík. A on když věděl co jsem, tak za mnou pak jednou přišel a povídá: ‚Pane Bláha, nechtěl byste si přečíst něco z Bible? Já říkám: ‚No to víte, že jo.‘ A on povídá: ‚Bude to mezi námi. Já vám věřím.‘ A ukázal mi, kam schovává Nový Zákon, který mu tam propašoval někdo z civilistů. Protože on dělal v nabíječce, kde se nabíjely baterie do mašinek a s těmi civilisty tam přišel do styku více nežli my. (...) Jednoduchá skryš. Když jsem prostě chtěl, tak jsem si něco přečetl, to nešlo každý den a vždycky, protože jsme nechtěli, aby to věděli ti druzí, co jsou s námi na pokoji... A jednou jsme přišli po filcunku, kdy tam všechno překutali a rozházeli a já jsem s tím už nepočítal, že to tam bude. A říkal jsem si co z toho bude, až budou vyslýchat, že na tom pokoji našli tuhle věc a komu to patří. A představte si, my jsme přišli a s Tomečkem jsme žasli: ten Nový Zákon ležel rozevřený na té hromadě těch věcí, které tam oni vyházeli.“²⁶⁵

Podobné „zázraky“ se při filcunku děly častěji. Někteří je považovali za šťastnou náhodu, jiní za řízení Boží prozřetelnosti či přímo zázrak, který je povzbudil a utvrdil ve vědomí, že Bůh stojí při nich. Nepodléhejme však představám, že každá takováto událost musela být nutně považována za zázrak a že křesťané byli nějak odtrženi od běžné reality. O tom svědčí i vyprávění Jiřího Pokorného: „Jednou po noční nastal filcunk. (...) Všechno zpřeházeli. Cukr, tabák mezi to... no negramoti. Já měl pod

²⁶² **Mons. Karel Pilík** (1918 - 2007) V roce 1937 v Praze maturoval a začal studovat medicínu. O dva roky později se rozhodl pro duchovní povolání a brzy nato začal studovat teologii na české koleji Nepomucenum v Římě, kde byl v roce 1945 vysvěcen na kněze. Po válce se stal prefektem arcibiskupského konviktu v Příbrami a po jeho zrušení v roce 1949 se výchově bývalých studentů věnoval tajně. Téměř dva roky se skrýval, v srpnu 1952 byl při informační schůzce s převaděčem zatčen a následujícího roku odsouzen v procesu „Bradna a spol.“ za velezradu na 12 let. Po propuštění pracoval jako dělník, během Pražského jara byl jmenován farářem v Karlíně. Za normalizace byl dále vyslýchán StB a perzekuován. V roce 1990 se stal rektorem obnoveného kněžského semináře v Praze.

²⁶³ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Karla Pilíka

²⁶⁴ tamtéž

²⁶⁵ rozhovor s Miloslavem Bláhou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 18.5.2011

podhlavníkem takovou malou knížečku – základní nauky Písma svatého. Prosil jsem Boha, aby ji zachoval. První, co jsem udělal, když jsem přišel na cimru, tak jsem zvedl podhlavník, a ta knížečka tam byla. Když jsem říkal Jendovi Klodovi, že nevím, jak je to možný, tak odpověděl: „No Jirko, třeba měl ten bachař věřící babičku a ta mu říkala: „Hele, buď na ně hodnej!““²⁶⁶

Adventista Juraj Krupa dokonce četl úryvky z Bible i v korekci plzeňské věznice. Podařilo se mu je tam propašovat v podrážkách bačkor. S podobným úspěchem uchovával na cele miniaturní opis Janova Zjevení ve skleničce se solí. Do té se dozorci nepodívali ani při prohlídce. Když vězení opouštěl, zanechal jej tam s nadějí, že snad dobře poslouží někomu dalšímu. Podobně si mohl číst Janovu Apokalypsu Pavel Roubíček v korekci tábora v Lubenci. Měl ji totiž neustále u sebe, zašitou v límci za krkem.

Adventisté v táboře Barbora zase schovávali úryvky zakázané náboženské literatury do železných rámců svých postelí. Protože ale zpravidla na každé místnosti byl umístěn donašeč, dlouho se jim takto své texty uchovávat nepodařilo, při filcunku o veškerou literaturu přišli. Stejnou zkušenost má z opavské věznice i Bohumil Dymáček. Od solidárních spoluvězňů sice již pár dní po svém příchodu obdržel dva listy, vytržené z Bible Kralické, o ty však už následujícího dne při filcunku přišel. Až později zjistil, že za to vděčí udavači, který byl s ním na cele. Přestože vzpomíná, že někteří spoluvězni si z listů Bible balili cigarety, později už se k jejím textům ve vězení nedostal.

O tom, za jaké bohatství považovali Bibli Svědkové Jehovovi v pracovním táboře Bytíz u Příbrami, vypráví Josef Janczik²⁶⁷: „Bible byla schovaná. Ale kdo chtěl, tak si ji mohl půjčit. Musel za bratrem, který ji měl ve skrýši a měl za ni zodpovědnost. Kde byla, to jsem nevěděl. To byla konspirace do krajnosti. On mi ji přinesl a říká: „Pak ji přines a já ji zase sklídím.“ O tom úkrytu ale musel ještě někdo další vědět, pro případ, kdyby někoho nečekaně z tábora odvezli.“²⁶⁸

V táboře Bytíz byla jedna z největších a nejvíce agilních skupin Svědků Jehovových. Ti si rozdělili služby tak, aby měli dostatek času na studia Bible i jiných textů, které navíc opisovali a šířili mezi sebou. „Byla tam maximální konspirace. Bratři byli vyčleněni, my jsme pracovali za ně a oni během té doby dole opisovali ty časopisy

²⁶⁶ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

²⁶⁷ **Josef Janczik** (1928) Pochází ze Slovenska, za války působil u partyzánů jako spojka. V roce 1955 byl odsouzen na pět let za údajné rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Většinu trestu si odpykal na Bytízu, kde se stal členem skupiny Svědků Jehovových a rovněž přijal křest. Po propuštění byl dlouhodobě sledován StB, v roce 1981 byl znovu odsouzen na dva roky za maření státního dozoru nad církvemi.

²⁶⁸ rozhovor s Josefem Janczikem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

Strážná věž, které jsme potom na lágru mohli studovat. Ručně to opsal z fotky nebo na stroji napsaného a to se v ruličkách propašovalo na lágr a tam to zase v patřičných skryších bylo schováno. Třeba v ešusu, v té ručce srolované, s tím nikdo nepočítal... ²⁶⁹

Náboženské texty byly pro uvězněné doslova pokladem. Stálo to hodně úsilí a také rizika, tyto materiály do věznic a táborů propašovat, a neméně úsilí vyžadovalo je uschovávat před nahodilými prohlídkami. Ještě větší strach však zakoušeli literáti, vědci, filosofové a teologové, kteří ve věznicích sami potají sepisovali vlastní díla. Jedním z plodných autorů byl například Josef Zvěřina, jehož chování během prohlídky zaznamenal jeden z nasazených agentů: *„Zvěřina při prohlídce sedmičky v předsíni trnul strachy o písemnosti, které zatím měl schovány v bedně odhozeného papíru, jenž je v předsíni. Dokonce Němcovi a Bartákovi, kteří tam s ním byli v jednom okamžiku řekl, když škvírou ve dveřích zjistil, že prohlídka je důkladná: ‚Já to z té bedny papíru zatím vytáhnu, oni přijdou prohlížet i v předsíni.‘ Pak však od toho upustil. Po prohlídce skákavými kroky (od radosti, že jeho věci nebyly nalezeny) odnášel schované z předsíně do světnice.* ²⁷⁰ A na jiném místě se dočteme: *„Čím delší čas uběhl od nějaké prohlídky na světnicích, tím roste Zvěřinova odvaha v psaní náboženských věcí na všelijaké cáry papíru (zvláště miniaturní) a zdá se, že to nejsou jen mešní modlitby.* ²⁷¹

Ale ne vždy se podařilo skrývané texty uchránit před dotěrným zrakem dozorců. Šlo vlastně o neustálý souboj, ve kterém měla navrch jednou ta, podruhé ona strana. A že i kněžím v té chvíli často povolovaly nervy, dosvědčuje další agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z Valdic: *„V jedné chvíli po prohlídce nadával přihlížejícím do sviní, po nějaké době však zasedl na svou postel zcela sklíčen a říká: ‚Zas musím do korekce! Vždyť jich (korekcí) už mám přes 20! Jeden z přihlížejících mi při poslední generální prohlídce řekl, že listy mnou psanými je zamořena celá křížová chodba. To ovšem není pravda. Beztoho vytáhl z kartotéky nějakou starší věc, psanou mou rukou a teď se s ní ohání.* ²⁷²

Stejně tak za nalezené motáky, psané na cigaretových papírcích, měl ve Valdicích v roce 1961 Felix Davídek tři měsíce zastavené výhody. Pro psaní

²⁶⁹ tamtéž

²⁷⁰ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 25.9.1961, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

²⁷¹ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 22.9.1962, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

²⁷² Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 22.1.1963, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

náboženských úvah a jejich rozšiřování mezi odsouzené byl v lednu téhož roku potrestán pěti dny korekce a dvěma měsíci zastavených výhod.²⁷³

Jak je vidět, literatura se nepašovala pouze do vězení. Přímo ve vězeňských celách vznikala literární díla skvělé kvality, umocněná prostředím, v němž byl jejich autor nucen žít a přežívat. V roce 1995 byla publikována kniha *Filosofie za mřížemi*, která je sestavena z filosofických úvah a přednášek PhDr. Pavla Křivského²⁷⁴. Ty v roce 1955, sepsané na obalech od dýmkového tabáku, v Leopoldově zazdil jeho spoluvězeň Antonín Bečvář, který je po téměř čtyřiceti letech znovu vynesl na světlo. Podobně byly v roce 1999 publikovány *Vězeňské přednášky* Růženy Vackové, které si v pardubické věznici zaznamenávala Dagmar Skálová. Té se podařilo sešity s poznámkami ukrýt pod falešným dnem kufru s osobními věcmi. Dalším nedávno publikovaným souborem odborných textů sepsaných za zdmi kriminálu jsou logické a právní úvahy prof. JUDr. Václava Chytila²⁷⁵, které sepsal během výkonu trestu v uranových lágrech Jáchymovska a Příbramska.

Na kněžských odděleních vzniklo mnoho teologických pojednání a filosofických textů. Široký záběr studovaných témat nastiňuje Oto Mádr: „*Davídek napsal stručné dějiny filosofie a solidní studii o existencialismu, královéhradecký profesor diecézního semináře Josef Hájek obecné církevní dějiny, jezuita Vašíček tomistické pojetí logiky, ontologie, etiky a kosmologie, dominikán Reginald Dacík kapitoly z dogmatiky a asketiky, slovenský jezuita Valerián Zavarský, který studoval malířství v Paříži, poskytl přehled dějin umění, Bárta napsal pro laiky z jiných oddělení populární úvod do křesťanské filosofie a pak i do teologie. Já jsem napsal metodiku vědecké práce, mnohé se mi při tom rozsvítilo natrvalo, a fundamentální teologii pro laická oddělení. (...) Václav Vaško, který mezi námi absolvoval čtyři roky, téměř by se dalo říci bohosloveckého semináře i se zkouškami z některých disciplín, napsal pro laiky z jiných oddělení zajímavé pojednání o křesťanském manželství.*“²⁷⁶

Dokonce i v obávané jáchymovské „věži smrti“ v Táboře L se podařilo Josefu Ondokovi přeložit německou knihu *Grundfragen der Philosophie* od katolického

²⁷³ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

²⁷⁴ **PhDr. Pavel Křivský** (1912 - 1989) Vystudoval filosofii a historii na FF UK, v roce 1935 byl vysvěcen na kněze. S církví se rozešel v roce 1946, dále byl činný v Junáku a po roce 1948 vedl sdružení mládeže Kruh. V roce 1952 byl zatčen a následně odsouzen na doživotí. Prošel věznicemi v Leopoldově a Valdicích. Propuštěn byl v roce 1965.

²⁷⁵ **JUDr. Václav Chytil** (1907 - 1980) Profesor právnické fakulty MU v Brně. V roce 1946 se stal poslancem Prozatímního a později Ústavodárného národního shromáždění za lidovou stranu. V listopadu 1949 byl zatčen a za špionáž a rozvracení republiky o rok později odsouzen ke 12 letům odnětí svobody. Propuštěn byl v roce 1958.

²⁷⁶ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 40

filosofa Augusta Brunnera, kterou mu opatřil jeden civilní zaměstnanec. Ondok se záměrně přihlásil na práci „boxaře“ – měl za úkol fedrovat uranovou rudu z boxů na pás, přičemž jeho denní norma byla 80 tun. Při takto těžké práci již ale vězni nebyli obtěžováni tzv. povinným zaměstnáním a měli tak více volného času. Během střídání boxařů tak Ondok přeložil již zmíněnou knihu, kterou se mu dokonce podařilo z tábora propašovat ven. Poslal ji domů, když se však po letech z vězení vrátil, zjistil, že kniha přestala být aktuální a jeho práce tak zůstala navenek bez užitku. Pro něj však měla zcela určitě velký morální význam.²⁷⁷

Již bylo řečeno, že z pohledu platných předpisů se náboženská praxe v československých věznicích v období komunismu nijak neměnila. I v sedmdesátých a osmdesátých letech tak museli vězni na své cely náboženskou literaturu pašovat ilegálně. Máme však doklady o několika výjimkách: na sklonku sedmdesátých let došlo k zatčení vedoucích signatářů Charty 77, mezi něž patřil i kněz Václav Malý. Tomu se v roce 1979 po šesti měsících vazby po mnoha urgentních žádostech podařilo získat do cely Bibli. To byla v té době událost nevídaná, sám Malý ji označuje jako průlomovou.²⁷⁸ Nevíme však, zda by mu byla Bible ponechána i mimo vyšetřovací vazbu, neboť před soud nakonec postaven nebyl.

Víme však o další takové situaci, kterou prožil další kněz a disident, jezuita František Lízna. Tomu podle jeho slov Bibli do ruzyňské vyšetřovací vazby v roce 1982 vydobyla maminka, která o to požádala kapitulního vikáře Hendrycha z Litoměřic. O Bibli se Lízna podělil se svým spoluvězněm, zlodějem Zvoníčkem, který mu pak v devadesátých letech napsal, že pod tímto vlivem začal uvažovat nad sebou a svým způsobem života.²⁷⁹

6.2 Tajné bohoslužby a svátosti

Nejsložitější situaci, spojenou s výkonem bohoslužeb a náboženských úkonů, měli katolíci. Jejich víra je totiž silně provázána s liturgií a svátostmi, k jejichž výkonu je nejčastěji zapotřebí kněz. To činilo problém především vězněným ženám, v mužských věznicích alespoň v padesátých a šedesátých letech nouze o kněze nebyla. Ti však často mívali problémy spojené s výkonem liturgie – ve vězeňských podmínkách bylo takřka nemožné dostat náročným pravidlům jejího zachovávání.

²⁷⁷ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 44

²⁷⁸ JANDOUREK, Jan: *Václav Malý. Cesta za pravdou*, Praha: Portál 1997, s.54

²⁷⁹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 220

Na to však byla církev připravena. Již v listopadu 1948 přivezl litoměřický biskup Štěpán Trochta z Říma pro církev v ČSR různé úlevy z Kodexu iuris canonici – tyto měly povahu organizační, disciplinární a liturgickou. Některé papežské pravomoci tak mohly být přeneseny na biskupy, potažmo i na kněze. Tím měla být zajištěna právní kontinuita církve v Československu i v případě, že jí nebude umožněn styk s Vatikánem. Tato opatření byla nazývána „mexickými fakultami“ – to proto, že obdobné úlevy udělil počátkem 20. století Pius X. pronásledované mexické církvi. Díky těmto mexickým fakultám vznikla u nás tajná alternativní církevní hierarchie, bohoslužby mohly být slouženy v rodinách, vězeňských celách i v uranových dolech.

O mexických fakultách mluví ve svých pamětech františkán Inocenc Kubíček, kterému bylo jejich šíření připočítáno k obžalobě: *„V Bohosudově jsme si dovolili najít kontakt s biskupem Trochtou, který tenkrát byl ještě v Litoměřicích, a vyprosili jsme si, aby nám dal směrnice, jak se máme zachovat, a on nám poslal tzv. mexické fakulty, co všechno nám je dovoleno v těchto situacích, jak máme sloužit mši, že k tomu nemusíme mít žádné mimořádné věci, jen to podstatné, a co všechno můžeme konat, že smíme zpovídat po celém území Československa, budeme-li mít k tomu příležitost.“*²⁸⁰

První ze sedmi svátostí katolické církve, svátost oltářní, je přímo spjata se sloužením mše, během níž kněz proměňuje chléb a víno v tělo a krev Ježíše Krista. Tajné bohoslužby se na kněžských celách sloužily většinou večer po zhasnutí na kavalci, často přímo pod palandou, na které spal některý méně spolehlivý spolubydlící, který většinou neměl tušení, co se pod ním odehrává. Celebující kněz odříkával liturgické texty v maximální tichosti. Pokud byla mše sloužena přes den za světla, celebrant zpravidla předstíral četbu stojíce opřen o kavalec. Na něm byl rozprostřen kapesník, na kterém bylo rozloženo několik kostek bílého pečiva a na lžičce několik kapek zkvašené hroznové šťávy. Kousky pečiva, proměněné v Tělo Kristovo, se pak po jedné balily do cigaretových papírků a ukládaly nejčastěji do krabiček od léků. Ty pak kněz uchovával přes noc u sebe, nejčastěji na hrudi, a druhý den předal některému spolehlivému distributorovi. Ten pak eucharistii předal dalším zájemcům na celách, kde nebyli kněží, a nemohly zde tudíž být slouženy bohoslužby. Jednotliví přijímající pak polykali hostie i s cigaretovým papírkem, neboť laici v té době neměli povoleno se eucharistie dotknout rukama. Někdy mohli kněží místo housky použít i skutečné hostie, které vězňům pašovali civilní zaměstnanci či rodinní příslušníci během návštěvy.²⁸¹

²⁸⁰ Vzpomínky Inocence Kubíčka, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

²⁸¹ srovnej Vzpomínky Inocence Kubíčka, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

Víno, nezbytné k slavení mše, vyráběli kněží většinou z hrozinek. Ty získali buďto v balíčku z domova nebo z vánoček od spoluvězňů, kteří měli dietu. Několik hrozinek pak vložili do skleničky a nechali stát ve vodě. Hrozinky během 24 hodin nabobtnaly, poté se voda slila a z hroznových kuliček se vymačkala šťáva. Ta se nechala několik dní odležet a zkvasit v lahvičce. Výsledkem bylo skutečné přírodní víno, vhodné ke sloužení mše.²⁸² S lehkou nadsázkou můžeme mluvit o velkovýrobě mešního vína v leopoldovském Muklovském Vatikánu, jak ji popisuje Inocenc Kubíček: „Skladiště byla pro nás ideální skrýš. V koutě u zdi se jeden balík pytlů vyndal, prolezlo se dovnitř a vzadu byl pokojíček, kde se vyrábělo mešní víno z hroznů, které se na podzim koupily v kantýně a nechaly se vykvasit. V podlaze byla skrýš, takže vylisovali dvanáct litrů vína na celý rok, a to stačilo pro všechny, protože přiděl na mše svaté byl vždycky jenom dvanáct kapek, aby zásoba stačila na celý rok. Lahve se vždycky někde našly, ale pro nás stačily jen ampulky od léků, do nichž se nakapalo trochu vína. Ta skrýš byla dobrá a nikdy nebyla odhalena.“²⁸³

Sloužení mše je pro katolického kněze jedním ze základů jeho duchovního povolání. Nezřídka tak duchovní sloužili bohoslužby i sami, třeba i ve vyšetřovací vazbě. Oto Mádr vzpomíná, že bohoslužby začal sloužit po odsouzení, když byl sám na cele v Ruzyňské věznici. Cely zde byly malé a bachaři z chodby viděli okénkem všude kromě koutku s umyvadlem. Tady Mádr konečně po půldruhém roce vazby sloužil mši svatou. Z domova si nechal poslat balíček, když předtím v dopise požádal, aby mu poslali nějaké sušené ovoce. V balíčku pak dostal půl kila hrozinek. „Na noc jsem si vždy vyžádal od dozorce balíček, který jinak zůstával přede dveřmi, vybral jsem z něho asi tři rozinky, namočil je a položil na papír. Z chleba jsem si uhnětl mističku, která potřebnou chvíli udržela víno, tj. šťávu, kterou jsem ráno vymačkal z nabobtnalých rozinek. Podle takzvaných mexických fakult to bylo v extrémních případech povoleno. Hostii zastoupila houska, kterou jsem si mohl koupit, protože malý nákup jsem už měl také povolen. Zpaměti jsem znal základní texty mše. Pak už bylo třeba jen dát pozor, aby mě nikdo nepřistihl. Byl jsem připraven během tří vteřin, než by dozorce otevřel dveře, mít vše v ústech.“²⁸⁴

Bohoslužby se sloužily i venku na vycházce a za pochodu. Ve vycházkovém prostoru se ve trojicích či čtveřicích seřadil organizovaný útvar vězňů. První a poslední řada vytvářela zvukovou kulisu, v předposlední řadě šel kněz, který odříkával mši,

²⁸² z rozhovoru s ThLic. Bohumilem Kolářem ze 30. 11. 2007

²⁸³ Vzpomínky Inocence Kubíčka, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

²⁸⁴ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 38

kteřou poslouchaly řady před ním. Při této bohoslužbě bylo samozřejmě nutné vyloučit všechny vnější projevy jako křižování, spínání rukou apod. Svaté přijímání pak kněz rozdával na světlici.

Kněží často neváhali riskovat, aby mohli duchovně posloužit svým spoluvězněm. Antonín Bradna dokonce na naléhání doktorů z leopoldovské vězeňské nemocnice předstíral zánět slepého střeva, aby jim mohl na Vánoce sloužit mši. Na oddělení byli umístěni převážně křesťané a bratislavský rabín Mikuláš Mordechaj Štern, který byl překvapen a dojat pozornou péčí křesťanů. Po svátcích však doktoři Bradnovi museli skutečně vyoperovat slepé střevo. Jakousi kompenzací pro něj mohly být následující dva měsíce rekonvalescence v nemocnici.²⁸⁵

Naprostou nutností pro sloužení tajných bohoslužeb byla vzájemná solidarita vězňů. Ti, kteří se bohoslužeb nechtěli účastnit, nebo se obávali trestu, většinou během mše opustili celu či barák, pokud to ovšem šlo. Prozrazení tajné mše by znamenalo izolaci kněze, tresty pro všechny zúčastněné a případné další vyšetřování, které mohlo vést k eskortování vězně do jiného nápravného zařízení nebo dokonce ke zvýšení trestu. O tom, jak slavení tajných bohoslužeb navenek vnímali nezasvěcení spoluvězni se dočteme v jedné z agenturních zpráv, kde je takováto bohoslužba mimoděk popsána: „V neděli chodí [Bárta] na světlici č. 1, kde společně s ním vysedávají odsouzení faráři: Zvěřina, Bárta, Vícha a někdy přijde i Lacina. Všichni mluví potichu a sedí tak většinou asi 1 hodinu. Do svého středu nikoho nepustí.“²⁸⁶

Tresty za slavení mše nebyly nikterak bezvýznamné: Inocenc Kubíček byl v Leopoldově přistižen při sloužení rekviem za svého zemřelého otce, jemuž nesměl jít na pohřeb. Za to byl poslán na pět dní do korekce.²⁸⁷ U Felixe Davidka byly v dubnu 1955 na Mírově nalezeny spolu s motáky též oplatky, které mu sloužily jako hostie, za což byl potrestán pěti dny samovazby a dvěma měsíci zaražených výhod. V únoru 1960 ve Valdicích byla u něj nalezena lahvička s vínem, o výši trestu se zde však hlášení nezmiňuje. Podobnou zkušenost měl na Mírově i František Kohlíček, v jehož vězeňském spise najdeme hlášení ke kázeňskému řízení: „Určuji uvedeného k raportu, že měl u sebe víno, které si udělal z hrozinek (měl je pravděpodobně na sloužení mše).“²⁸⁸ Za to byl Kohlíček potrestán šesti měsíci zastavení výhod a jedním měsícem

²⁸⁵ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002; srovnej DOLEŽAL, Miloš: *Cesty Božím (ne)časem*, Kostelní Vydří 2003

²⁸⁶ Agenturní zpráva o Janu Bártovi a Josefu Zvěřinovi z NVÚ MV Valdice z 4.11.1965, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954453 MV

²⁸⁷ *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

²⁸⁸ NA, f. SSVN (neuspoř.), osobní spis Františka Kohlíčka

samovazby po zaměstnání. Františka Adamce²⁸⁹ podle jeho vlastních slov kvůli nedovolené pastorači zavírali do korekce o sobotách a nedělích preventivně.²⁹⁰ Petrin Josef Ondok byl v listopadu 1959 přistižen seržantem Štefanem Štípou při distribuci mešního vína. Odmítl se však podrobit prohlídce a mezi oběma muži došlo k prudké hádce, za kterou strávil Ondok několik týdnů v korekci a v nastalém soudním řízení mu byl trest navýšen o dva roky za údajné násilí na veřejném činiteli.²⁹¹ Dozorce Ščípa popsal konflikt takto: „*Hned' při vstupe do mojej služobnej kancelárie som ONDOKA Jozefa vyzval, aby sa podrobil osobnej prehliadke. Tento sa na mňa hrubu osočil a povedal mi, že co má vo vrecku, že mi to stejně nedá, že i keď ho dám hned' do korekcie. Po tomto som pristúpil k odsúdenému ONDOKOVI Jozefovi a chcel som mu prehliadku urobiť i proti jeho vôľy. Vďaka, ako som k němu pristúpil mňa hned' tento od seba odsotil a skočil ku dverám kancelárie a chcel mi újsť na célu. Vďaka tomuto som já zabránil tým, že som ho od týchto dverí odsotil. Znovu som ho slušným spôsobom vyzval, aby všetko čo má vo vreckách vyložil na stôl.(...) V tom veľmi šikovne vytiahol odsúdený ONDOK z vnútorného vrecka svojho kabáta asi decovú, alebo poldecovú lahvičku z ktorej niečo vypil /bolo zistené, že ide o jablčkové víno/. Keď toto z lahvičky vypil, hodil túto do obloka nač osa táto rozbila, myslené do obloka mojej služ. kancelárie, kde je i oblok prasknutý.*“²⁹² Vzhledem k Ondokově rezolutnímu rozhodnutí dozorci lahvičku nevydat se zde nabízí varianta, že víno bylo již proměněné, bylo tedy kněžími vnímáno jako reálná krev Ježíše Krista. Aby ji uchránil před znesvěcením, musel si Josef Ondok počínat, jak bylo výše popsáno, což mu vyneslo další soudní proces a přičtené dva roky k jeho původnímu sedmnáctiletému trestu.

Důležitá pro slavení bohoslužeb byla funkce tzv. chodbařů. To byli vybraní vězni, mající určitou důvěru dozorců, kteří měli na starosti roznášení jídla na cely, vynášení nádob na tělesnou potřebu a podobně. Často mezi nimi byli donašeči, ale pokud se jednalo o spolehlivé lidi, většinou po nich vězni posílali kněžím chleba, oplatky a hrozinky potřebné k bohoslužbě. Zpátky pak chodbaři roznášeli proměněné Tělo Páně mezi ostatní vězně. Bohumil Kolář vzpomíná, že ve Valdicích z cely, na

²⁸⁹ **František Adamec** (1922) V roce 1946 byl vysvěcen na kněze, o rok později se stal studijním prefektem na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži. V roce 1949 byl zatčen a odsouzen k necelým pěti letům odnětí svobody za sdružování proti státu. Po odvolání mu byl trest zvýšen na deset let. Byl podmíněčně propuštěn v roce 1956, poté mu byl až do roku 1989 střídavě udělován a odebírán státní souhlas. Od roku 2000 je kanovníkem kroměřížské kapituly.

²⁹⁰ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

²⁹¹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Ondoka; srov. ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 98

²⁹² NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Ondoka

které jich bylo sedmnáct, roznášeli chodbaři svaté přijímání dalším osmdesáti vězňům.²⁹³

Větší volnost pro slavení bohoslužeb měli kněží, kteří fáráli v jáchymovských uranových dolech. Dolů se dozorcí většinou neodvážili, takže nehlídání muklové měli dostatek času na bohoslužbu. Ve štolách bylo navíc hodně úkrytů, které i v případě objevení neprozradily toho, kdo je používal. František Vích²⁹⁴ vzpomíná: „V uhlí jsme měli zahrabaný ‚kněžský‘ kufřík a jenom kněží věděli, kde je. Kalich byla obyčejná zlomená lžice, v tubičkách od léků byla voda a víno vymačkané z hroznů od návštěv. Hostie nám obstarával kuchař Áda, který napekl nekvašené placky. My jsme je pak nalámali a ubalili do cigaretových papírků. Po proměnění roznášeli Tělo a Krev Páně spolehliví muklové ostatním vězněným věřícím.“²⁹⁵ Práce i pobyt v šachtách však byly značně nebezpečné. Kněží Martin František Vích a František Babíček²⁹⁶ byli poté, co sfárali do Tmavého dolu ve Rtyni a sloužili zde tajnou bohoslužbu, zavaleni v hloubce 830 metrů pod zemí. Podporou jim byla eucharistie, kterou měli u sebe, modlitba a vzájemné rozhřešení, které si udělili. Vyproštění byli až o den později.²⁹⁷

Laik Jaroslav Brodský vzpomíná, že v jáchymovském Táboře L byly slouženy mše dvakrát týdně. „Byly tajné, pokaždé na jiné místnosti a vždycky šel za to někdo do korekce. Pak se ale přišlo na to, že jeden z kněží a zpovědníků není kněz, ale zloděj a bonzák, který v mládí dlouhá léta ministroval při mši a naučil se to od faráře.“²⁹⁸

Navzdory nepřítomnosti kněze se čas od času naskytla možnost k přijetí eucharistie také ženám v pardubické věznici. „Matka Bohumila²⁹⁹ recitovala z paměti všechny mešní modlitby a pak měly svaté přijímání. Hostie se ovšem nepodobaly těm v kostele. Měly podobu suchých dortových oplatek, které se ovšem daly lámat na kousky. Přicházely do trestnice v balíčcích, které směla sestra Vojtěcha dostávat vzhledem ke

²⁹³ z rozhovoru s ThLic. Bohumilem Kolářem ze dne 30.11.2007

²⁹⁴ **Martin František Vích CSsS** (1921 - 2008) Po válce vystudoval filosofii a teologii v Českých Budějovicích, na kněze byl vysvěcen v prosinci 1949. V srpnu 1953 byl zatčen a odsouzen na 10 let vězení. Byl vězněn na Pankráci, ve Rtyni, Valdicích a na Mírově, propuštěn byl v roce 1960. Od dubna 1967 působil v duchovní správě.

²⁹⁵ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 372

²⁹⁶ **František Babíček SJ** (1915 - 1978) Studoval filosofii v Nizozemsku, roku 1943 dokončil teologická studia v Praze a stal se knězem. V červenci 1949 během poutě na Hostýn odmítl dát svolení k vedení mše prorežimnímu knězi A. Ungrovi, o rok později byl odsouzen za údajnou velezradu na 10 let, propuštěn byl v říjnu 1959. Pracoval jako dělník, od roku 1968 v duchovní správě na Velehradě, od roku 1974 pak u sester františkánek ve Zdislavicích.

²⁹⁷ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 371

²⁹⁸ BRODSKÝ, Jaroslav: *Řešení gama*, Praha: Lidové noviny 1990, s. 74

²⁹⁹ **Žofie Bohumila Langrová SCB** (1896 - 1979) Po druhé světové válce se stala generální představenou Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Po únoru 1948 umožnila novickám v řádu složit řeholní sliby bez obvyklé čekací lhůty. Po jistou dobu ukrývala Oto Mádra. S ním pak byla v roce 1952 odsouzena na 20 let vězení, propuštěna byla na amnestii roku 1960.

svému špatnému zdravotnímu stavu. Balíčky jí posílala sestra Emilie. Nevíme, jakým způsobem se tyto dvě rodné sestry domluvily na dálku, jistě nějakým náznakem v dopise, také intuicí, zbystřenou velkou sesterskou láskou. Sestřičky nosily posvěcené hostie v plátěném pytlíčku stále u sebe a moc se strachovaly, aby je bachařka při prohlídce nenašla. Jen jednou se stala tato smutná nehoda, a to sestře Evaristě. Kolik slz lítosti potom prolila u nohou Matky Bohumily, s tváří v jejím klíně! Spasitel byl zneuctěn, i když bachařka považovala Hostie za kousky obyčejné oplatky, kterou vězeňkyně měla u sebe nedovoleně.³⁰⁰

I v sedmdesátých a osmdesátých letech se uvězněným kněžím naskýtaly příležitosti k slavení mše svaté, spíše než na pronásledování dozorců a kázeňské tresty zde ale naráželi na nepochopení a výsměch ostatních, většinou kriminálních vězňů. František Lízna sloužil v roce 1982 na Borech denně mši svatou: „Většinou, když jsem přišel po noční směně o půl jedenácté na celu, lehl jsem si na postel, otočil se ke zdi a sloužil mši. Do toho často vězni vyslovovali ty nejsprostší nadávky. Nebylo to jednoduché, ale neměl jsem jinou možnost. V neděli za mnou docházel mladý vězeň Láďa a účastnil se mše svaté. Otočili jsme se k oknu na chodbě a modlili se. Při proměňování jsem držel v ruce kalíšek od kosmetiky s pár kapkami vína z hrozinek, propašovaných od Niny Schwarzové, a v druhé jsem držel hostii. V téměř prázdné kantýně na Borech totiž jakoby zázrakem prodávali macesy, tj. židovský chléb. Venku jsem se s tím nikdy nesetkal.“³⁰¹ Podobně kněz Radim Hložánka³⁰² sloužil začátkem osmdesátých let ob den mši ve vyšetřovací vazbě v Litoměřicích. Společníkem na cele mu byl Ivan Martin Jirous, který se bohoslužeb zúčastňoval: „Hltal všechny duchovní věci, texty, latinské formulace, které jsem znal. Napsal o mně ve své *Summě* jednu *Labutí píseň*:

*Služební psi na dvoře vyjí
a Radim slaví eucharistii
Slova písně Ó svatý Michaeli
linou se z cely.
Kalich je lžíce a hostie jsou z veky.*

³⁰⁰ HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha*, <http://www.knihovna.net/>, vyhledáno 22.6.2011

³⁰¹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 224

³⁰² **Radim Hložánka** (1923) V září 1948 vstoupil do kněžského semináře v Olomouci, po jeho zrušení nastoupil jako dělník na vodní stavby na Ostravsku. V roce 1961 byl zatčen a odsouzen k 11 letům žaláře. Trest si odpykával ve Valdicích, odkud byl propuštěn v roce 1963. V roce 1967 byl tajně biskupem Trochou vysvěcen na kněze. Během normalizace působil jako kaplan a aktivně se podílel na vydávání samizdatu. Za to byl roku 1982 odsouzen na 20 měsíců vězení, který si odpykal na Borech. V roce 1985 byl kvůli šíření samizdatu opět vyšetřován, ale případ byl nakonec zastaven. V roce 2002 se stal kanovníkem kroměřížské kapituly.

Pán Bůh je s námi po všechny věky.“³⁰³

Další významnou katolickou svátostí je svátost smíření, během níž Bůh prostřednictvím kněze udílí kajícímu se hříšníkovu odpuštění. Zpovídání bylo zřejmě tou nejjednodušší svátostí, kterou mohli kněží v kriminálech poskytovat, nebylo k nim totiž potřeba žádných zvláštních pomůcek. Pokud měli přístup k ostatním vězňům, dělo se tak zpravidla na vycházkách. Kněží se vzájemně měli možnost vyzpovídat na celách. Pokud byli od laiků striktněji odděleni, naskytla se možnost k svátosti smíření například v nemocnici či v čekárně u zubaře. Josef Ondok spolu s knězem Kosíkem se navzájem zpovídali, ač byl každý umístěn na jiné cele. Domlouvali se spolu odpadovou rourou po vyčerpání vody ze záchodového sifonu. Zpovídali se latinsky, aby jim náhodou někdo neporozuměl. Ondok vzpomíná, že si občas nějaká latinská slova museli vymýšlet, protože pro ně v latině neexistoval výraz.³⁰⁴ O významu zpovědi netřeba se šířeji rozepisovat. Můžeme je přirovnat k rozhovoru se školeným psychologem, který vyslechne lidské problémy a trápení, aniž by se o nich dále šířil a viníka posuzoval, pokusí se poradit a navíc zde vystupuje v roli Božího prostředníka. Z těchto důvodů byla svátost smíření velmi vyhledávanou a měla pozitivní dopad na psychický stav mnoha odsouzených.

Kněží si vytvořili prostor pro slavení a poskytování všech svátostí svým bližním. Velmi často také udíleli svátost pomazání nemocných. Výjimkou kupodivu nebyla ani svátost manželství, jak tvrdí Antonín Bradna. Podle něj došlo v kriminále k situaci, kdy se uvězněný muž domluvil se svou milou, která byla na svobodě, že se v přesnou dobu spojí v manželství a od té chvíle se budou považovat za manžele. Ve stanovený den šla tedy ona dívka do kostela, jejímu nastávajícímu stvrdil spojení obou lidí Bradna ve vězení požehnáním.³⁰⁵ Můžeme tedy zde mluvit o jakémisi udělení svátosti manželství na dálku, neboť tuto svátost neudílí kněz, ale muž a žena sobě navzájem.

Protože ve věznicích byla držena také řada biskupů, mohlo zde docházet i k udělení svátosti kněžství. Ve Valdicích byl Karlem Otčenáškem roku 1962 vysvěcen jezuita Jan Rybář³⁰⁶. V prosinci roku 1958 byl v Leopoldově byl vysvěcen další jezuita

³⁰³ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 125

³⁰⁴ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005

³⁰⁵ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se...*, Kostelní Vydří 2002; srov. DOLEŽAL, Miloš: *Cesty Božím (ne)časem*, Kostelní Vydří 2003

³⁰⁶ **Jan Rybář SJ** (1931) V roce 1949 vstoupil k jezuitům, padesátá léta prožil v internaci nebo u PTP. V roce 1960 byl zatčen a odsouzen ke dvěma letům vězení. Ve Valdicích byl roku 1962 tajně vysvěcen na kněze. Za normalizace byl nepřetržitě sledován StB.

Jaroslav Pilík³⁰⁷. Kromě světícího biskupa Gojdiče byl přítomen i František Pevný a zřejmě i další kněží. V osobním vězeňském spise Jaroslava Pilíka samozřejmě žádný záznam o jeho vysvěcení nenajdeme a můžeme se jen domýšlet, jaká perzekuce by jemu i biskupu Gojdičovi hrozila, kdyby vše vyšlo najevo. Samotné svěcení proběhlo zhruba takto: „*Režim se postaral, aby o biskupy nebyla ve vězení nouze, ale patřičné liturgické knihy jakýmsi nedopatřením nedodali. Text si bohužel nikdo nepamatoval natolik, aby bylo možné obřad provést. Ale chyběly i jiné věci: kalich, patena, dalmatika, ornát a především svatý olej. Zdálo se, že kandidát kněžství zůstane kandidátem ještě dlouho. Pak přišla spásná myšlenka provést svěcení podle východního ritu. Pan biskup Hopko měl při zatčení u sebe malý pontifikál*³⁰⁸. *Ten teď ležel skoro na dosah ruky ve skladě spolu s ostatními osobními věcmi vězňů. Kromě toho na Východě nepoužívají při ordinaci olej, ale ruce kandidáta světit přímo vkládáním Těla a Krve Páně. Během obřadů se svěcenci postupně oblékají liturgická roucha. Ta se dala snadno udělat z pytlů, které kněží v Leopoldově spravovali pro slovenské mlýny. I ostatní nutné pomůcky mohli poměrně snadno tito již zkušené kriminálníci improvizovat. Zbývalo tedy jen dostat se k Hopkovu pontifikálu. Bohudíky i mezi personálem káznice byly dobré duše. Ve skladě pracoval jeden právník z Bratislavy, dobrý katolík. Ten knihu ‚vypůjčil‘ a poslal na izolované kněžské oddělení. Pavel Hučko, bazilián, který celé svěcení zajišťoval, text opsal a pontifikál obratem vrátil. 26. prosince, v době, kdy většina vězňů šla na hodinovou vycházku, zůstali konspirační na cele. Tak tedy přijal Jaroslav Pilík jáhenské a kněžské svěcení.*“³⁰⁹

Na kněze byl ve Valdicích tajně vysvěcen také Josef Veselý³¹⁰. Stalo se tak 8. prosince 1962 z rukou biskupa Jána Korce. Zaručili se za něj mj. František Šilhan³¹¹ a Josef Zvěřina, na chodbě tou dobou hlídal Antonín Bradna. Novokněz však byl vázán slibem mlčenlivosti, aby neohrozil svého světitele a další zúčastněné a nesměl se o

³⁰⁷ **Jaroslav Pilík SJ** (1926 - 2005) V době teologických studií byl obviněn z protistátní činnosti a roku 1951 odsouzen k 16 letům vězení, v roce 1958 byl tajně vysvěcen v Leopoldově na kněze. Po propuštění pracoval jako dělník, od roku 1968 jako kněz.

³⁰⁸ Pontifikál je liturgická kniha, obsahující texty a předpisy pro obřady vyhrazené biskupům.

³⁰⁹ GÁBOR, Pavel: *Ornát z pytlů*, <http://www.hostyn.cz/jezuite.htm>, vyhledáno 17.6.2011

³¹⁰ **Mons. Josef Veselý** (1929 - 2010) V roce 1948 maturoval na gymnáziu v Kroměříži, poté studoval kněžský seminář v Olomouci. Po jeho zrušení v roce 1950 nastoupil na 3 roky k PTP. Byl činný v okruhu kněží a laiků okolo Vladimíra Neuwirtha, tzv. Společenství. Za to byl v roce 1961 zatčen a odsouzen na 13 let. Byl propuštěn v roce 1965. Od sedmdesátých let působil v duchovní správě, v roce 2001 obdržel Cenu Petra Bezruče za své básnické dílo.

³¹¹ **PhDr. František Šilhan SJ** (1905 - 1985) Studoval v Holandsku filosofii a teologii, v roce 1933 je zde vysvěcen na kněze. Po válce se stal provinciálem české provincie jezuitů, v dubnu 1950 byl v monstrprocesu s představiteli řádu odsouzen na 25 let žaláře. Prošel věznicemi v Leopoldově a Valdicích, odkud byl propuštěn roku 1965. Snažil se dále ilegálně duchovně působit. Byl pod neustálým dohledem StB, proto předal v roce 1971 úřad provinciála Janu Pavlíkovi. Zbytek života strávil nuceným pobyt v Radvanově a na Moravci.

svém vysvěcení zmínit ani po propuštění před svými nejbližšími. Nakonec dostal potvrzení, že byl vysvěcen spolu s dalšími bohoslovci v září 1969.³¹²

Silné řeholní komunity měly ve věznicích také vliv na neřeholní kněze. Někteří z nich se nechali spiritualitou řádů oslovit a stali se řeholníky – buď později, nebo přímo ve vězení, jako např. František Pevný³¹³: „*Intenzivněji jsem začal přemýšlet o vstupu do řádu během věznění ve Valdicích. Hovořili jsme o tom s dominikánem P. Habáněm, který se domníval, že bych mohl vstoupit do jeho řádu. (...) Takně jsem mu ale naznačil, že uvažuji spíš o jezuitech. Nějakou tichou poštou se k nim ta informace dostala. P. Šilhan si mě v Leopoldově našel sám a na rovinu se zeptal: ‚Tak jak je to s tebou? Chceš vstoupit do Tovaryšstva, nebo ne?‘ Nesměle jsem přikývl, a tak mi přidělil jako novicmistra P. Kajpra. Mnohé věci jsme probírali během látání pytlů nebo na vycházkách. Vysvětloval mi řádová pravidla a dával exercicie. Také jsem se naučil nazpaměť evangelium podle Lukáše, velkou část Matoušova evangelia a značný kus Renčových litaní. Měl jsem štěstí, že v Leopoldově byl zrovna vězněn můj světící biskup dr. Stanislav Zela, s nímž P. Šilhan domluvil můj vstup do řádu. Pan biskup mě uvolnil z diecézní služby, P. Šilhan mě přijal do Tovaryšstva a složil jsem i první sliby.*“³¹⁴

I v ženských věznicích docházelo ke skládání řeholních slibů, jako například v Pardubicích v první polovině padesátých let: „*Na Štědrý den v roce 1953 si boromejky udělaly půlnoční slavnost. Neměly tam hodiny, nemohly načasovat půlnoc přesně, ale utěšovaly se tím, že na věčnosti také žádné hodiny nejsou. Sestry i z jiných řádů se oslavy zúčastnily. Na cele Matky Bohumily u její postele byla umístěna nízká stolička, prostřená bílým ubrouskem, na kterém ležela svatá Hostie. Sestra z řádu sv. Vincence kdesi objevila malou vánoční svíčičku. Ani ne celou, už si s ní někdo posvítil. Ale dodávala stolečku vánoční náladu. Hlavní osobou slavnosti byla sestra Doloris. Bude skládat věčné sliby do rukou generální představené za přítomnosti spolusester. Oslavenkyně měla na sobě ošoupané kalhoty, modrou záplatovanou kazajku a na nohou pantofle. Vše bylo chudičké a přece kouzelné. Všechny přítomné byly dojaty, slzy prolévala i sestra Doloris, ale byly to slzy hluboké vnitřní radosti.*“³¹⁵

³¹² VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 353

³¹³ **František Pevný SJ** (1921) Po maturitě v roce 1941 nastoupil do kněžského semináře v Olomouci. Rok nato byl totálně nasazen v Berlíně. V červenci 1947 vysvěcen na kněze, o dva roky později byl za rozšiřování protikomunistických letáků zatčen a odsouzen na 12 let, Nejvyšší soud mu rozsudek zvýšil na 14 let. Ve vězení vstoupil do jezuitského řádu. Roku 1960 byl propuštěn. Poté pracoval jako pomocný dělník a údržbář. V únoru 1969 se vrátil do duchovní správy, ve které setrval do roku 1993.

³¹⁴ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 353

³¹⁵ HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha*, <http://www.knihovna.net/>, vyhledáno 22. 6. 2011

Jedinou svátostí, o jejímž udělení se pamětníci nezmiňují, byla svátost biřmování, která má v křesťanovi rozvíjet působení Ducha Svatého. K jejímu udělení je potřeba posvátné křížmo, tedy olej smíchaný s balzámem, posvěcený biskupem. To mohla být jistá technická obtíž, spíše se však můžeme domnívat, že o udělení této svátosti nebyl ve věznicích až tak velký zájem – velká většina uvězněných katolíků byla již pravděpodobně biřmována. Při křtu dospělých se však tato svátost udílí zároveň, proto se můžeme domnívat, že během křtů konvertitů docházelo též k udělení svátosti biřmování.

Poslední ze sedmi svátostí, přestože chronologicky je vlastně první, je křest. O něm a konverzích, ke kterým ve věznicích a táborech docházelo, však bude řeč v následující samostatné kapitole, kde se zaměříme i na některá nekatolická vyznání.

6.3 Konverze

Konverze ve věznicích nebyly ničím neobvyklým, zvláště v období padesátých let, kdy v nich pobývala řada duchovních i laiků mnoha vyznání, kteří po svém způsobu vydávali svědectví o své víře. Tato svědectví nezůstávala bez ohlasu a šířila se věznicemi i pracovními tábory, a to nejen mezi vězni politickými, ale i kriminálními. Katolická svátost křtu rozhodně nebyla ve vězeňských zařízeních výjimkou. Podle Oto Mádra jenom františkán Jan Evangelista Urban za prvních deset let vězení připravil ke křtu a pokřtil kolem 25 konvertitů. „*Jednou mi řekl, že díky mimořádným zmocněním udělil ve vězení všechny svátosti, až na kněžské svěcení.*“³¹⁶ Na následujících řádcích se pokusme uvést alespoň několik příkladů konverzí a nastínit podmínky, za jakých k nim docházelo.

Kněz Bohumil Kolář se ve Valdicích setkal s vrahem, který zde byl již šestnáctým rokem. Ten se ve vězení nechal pokřtít a skutečnost svojí nesvobody vzal jako pokání.³¹⁷

Ve vězení se nechal pokřtít i pozdější plukovník Luboš Hruška³¹⁸, odsouzený za pokus o ilegální přechod hranice. Prvním a zřejmě nejdůležitějším impulsem k jeho

³¹⁶ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 40

³¹⁷ rozhovor s ThLic. Bohumilem Kolářem ze dne 30.11.2007

³¹⁸ **plk. Luboš Hruška** (1927 - 2007) Po válce nastoupil na Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Po únoru 1948 se podílel na ilegální činnosti proti komunistům, před zatčením se pokusil utéci přes hranice. V roce 1949 byl zatčen a odsouzen za velezradu a špionáž na 18 let těžkého žaláře. Po propuštění na amnestii v roce 1960 se oženil a pracoval jako dělník. Od roku 1962 začal realizovat projekt meditační zahrady a Památníku obětem zla.

konverzi bylo setkání s františkánem Karlem Ondřejem Frgalem³¹⁹ brzy po odsouzení, na tzv. tranzitní cele. Hruška vypráví: „*Ocitl jsem se mezi deseti dalšími, kteří byli právě odsouzeni. Věděl jsem, že absolutní trest byl sice zažehnán, ale netušil jsem, co mě čeká. V tom mi jde v ústrety drobný človíček v hnědém hábitu přepásaném bílou šňůrkou, na temeni vyholené kolečko. S úsměvem, rozpaženými rukama a srdcem na dlani mě vítá. Byl to páter Ondřej, civilním jménem Karel Frgal, představený kláštera menších bratří františkánů v Sokolově. Chvilí přede mnou byl rovněž za velezradu a špionáž odsouzen k 15 letům těžkého žaláře. Teprve později jsem si uvědomil, že jsem se tehdy poprvé setkal s Kristem. To mě ovlivnilo na celý další život.*“³²⁰ Na křest ho později v Leopoldově připravil provinciál jezuitů František Šilhan, který s ním byl na cele. Bylo to ještě před vytvořením separovaného kněžského oddělení, již popisovaného Muklovského Vatikánu. „*Po šichtě jsme chodili s Frantou okolo cely. Já jsem se ptal a on mi odpovídal. Ani vězňové nevěděli, co si povídáme, poněvadž v každý cele byl někde nějaký práskač. Potom jednou v noci zazvonili: ‚všechny věci sbalit a na chodbu‘. Franta říká: ‚Už se neuvídíme, pojď, já Tě bleskově pokřtím‘.*“³²¹ Za kmotra Hruškovi byl jeho spoluvězeň a velký přítel plukovník Petr Duda.

Dalším pokřtěným byl student a skaut Jiří Navrátil, kterého na křest během vycházek v mírovské věznici připravil františkán Urban. Pokřtil ho pak českobudějovický spirituál Václav Říha³²² v tamější vězeňské nemocnici.³²³

Také adventisté zvali ke svým utajeným setkáním a biblickým studiím prověřené spoluvězně, většinou jednotlivce, kteří nepříslušeli k žádné církvi a projevíli zájem o nauku Církve adventistů sedmého dne a především o duchovní společenství, které se jim tím otevíralo. Zde je třeba zmínit především případ kriminálního vězně, vraha Vojtěcha Matyáše³²⁴, který se po své konverzi stal mezi vězni jáchymovského gulagu proslulým. Kazatel Rudolf Duda o tom vypráví: „*Pokud vím, byl Matyáš vrahem. Zabil*

³¹⁹ **Karel Ondřej Frgal OFM^{Cap}** (1908 - ?) Představený Řádu menších bratří kapucínů v Sokolově, v prosinci 1949 byl odsouzen za ukrývání kněze hledaného StB a dvou studentů, mífících přes hranice. Za tuto „velezradu“ mu soud vyměřil 12 let vězení.

³²⁰ KASTNEROVÁ, Irena: *Křížová cesta Luboše Hrušky (životem)*, <http://protikomunisticke.misto.cz/>, vyhledáno 24.6.2011

³²¹ rozhovor s Lubošem Hruškou ze dne 11. 7. 2006, archiv Post Bellum o.s.

³²² **Václav Říha** (1923 - 1956) Prefekt a spirituál kněžského semináře v Českých Budějovicích, v roce 1953 odsouzen v procesu „Jarolímek a spol.“ na 12 let vězení. Zemřel na Mírově v září 1956 bezprostředně po traumatické prohlídce kněžského oddělení příslušníky SVS.

³²³ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 3. Církev vězněná*, Kostelní Vydří 2008, s. 205

³²⁴ **Vojtěch Matyáš** (1923) Narodil se v Košicích do nuzných poměrů, záhy přišel o oba rodiče. Druhou světovou válku prožil v maďarském pracovním oddíle, poté se živil jak se dalo, nakonec se dopustil loupežné vraždy a v roce 1948 byl odsouzen k 25 letům vězení. Prošel Leopoldovem, Ilavou a mnoha tábory Příbramska a Jáchymovska. Tady se setkal s adventisty a stal se jedním z nich. Po propuštění v roce 1968 vyhledal kazatele Miloslava Bláhu, který mu pomohl najít zaměstnání.

hajného a byl za to odsouzen. Jak se s námi seznamoval, tak se měnil, byl jiný a chtěl být adventistou. To se samozřejmě rozprsklo a každého poslali na jiný lágř a už jsme o Matyášovi neslyšeli. Jenom vím, že myslím bratr Bláha po dvou letech slyšel, že tam někde je a každou sobotu stojí mezi ostnatými dráty... sám, bez křtu. Až potom se nechal pokřtít. To bylo takovou posilou, když to člověk slyšel.“³²⁵ Dudova slova stvrzuje i adventistický kazatel Miloslav Bláha³²⁶, vězněný na táboře Eliáš v letech 1953 - 1956. Ten s Matyášem přímo pracoval a dotvrzuje, že si kvůli radikálnímu odmítání sobotní práce vytrpěl více, než jiní adventisté.

Také Svědkové Jehovovi rozvinuli širokou činnost evangelizační, zmiňovali jsme případy dvou konvertitů: Ladislava Šmejkal a Otto Neumanna, kteří v důsledku své nové víry po propuštění z vězení odmítli nastoupit vojenskou službu a do vězení se tak na několik let znovu vrátili.

Za nejaktivnější jehovistickou vězeňskou skupinu můžeme považovat tu, jež se utvořila v příbramském táboře Bytíz. Svědkové zde navazovali rozhovory s nově příchozími, otevřeně s nimi mluvili o Bohu a náboženské víře, což bylo pro vězně často zajímavé téma k rozhovoru. Pokud někdo projevil zájem, nejprve si ho dostatečně prověřili, zda nejde o donašeče nebo provokatéra, a teprve potom ho začali zasvěcovat do své víry i do toho, jak ji praktikují v táboře. Jeden z nich o tom hovoří: „*To byla ta padesátá léta, kdy my tam na lágřu jsme ke všem lidem mluvili, tam nebylo trestance, který by s námi nemluvil. Kdo přišel nový, okamžitě jsme si je rozdělili a okamžitě jsme s každým hovořili, abychom se s nimi podělili... Tak jsem se dostal i já ke Svědkům Jehovovým, protože okamžitě se mě ujali. Ne, že by mně něco vnucovali. (...) Říkali: ‚My musíme nejdřív vědět jednu věc: jestli jsi důvěryhodný. A to si počkáme.‘ Když zjistili, že jsem důvěryhodný, tak mně dali k dispozici Bibli, mohl jsem si půjčit jakoukoliv publikaci.“³²⁷*

Takto alespoň prošel „úvodní zkouškou“ Josef Janczik, který nepocházel z nijak nábožensky aktivní rodiny a v mládí spíše tíhnul k marx-leninské ideologii. O tom, že se Svědkové měli na pozoru před provokatéry a udavači, svědčí i zkušenost Ladislava Šmejkal. Ten byl odsouzen v březnu 1953 krajským soudem v Liberci za velezradu,

³²⁵ rozhovor s Rudolfem Dudou pro Post Bellum z roku 2007, archiv Post Bellum o.s.

³²⁶ **Miloslav Bláha** (1927) Vystudoval teologii na adventistické škole biblických nauk v Praze, od roku 1950 působil jako kazatel v Hradci Králové a okolí. O rok později byl povolán k PTP. Za to, že v sobotu nepracoval, byl v únoru 1953 odsouzen k 1 roku vězení, v květnu téhož roku byl však propuštěn na amnestii. Nastoupil znovu k PTP, kde opět odmítl sobotní práci. Na podzim 1953 byl odsouzen k 6 letům vězení, prošel věznicemi na Pankráci, jáchymovskými lágřy a Mírovem. Propuštěn byl v roce 1956, v téže roce byla i oficiálně povolena Církev Adventistů sedmého dne, v níž do roku 2006 působil jako kazatel.

³²⁷ rozhovor s Josefem Janczikem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

jež obsahovala ponejvíce rozšiřování protistátních letáků, ke čtrnácti letům odnětí svobody. S prvními Svědky se ale setkal již v průběhu vyšetřovací vazby: *"Přeložili mě do jedné cely a tam byl jeden svědek Jehovův, tak mě to zajímalo. Jenže já jsem ho chudáka poplašil. Říkal jsem mu, že by mě to moc zajímalo, ať mi o tom vypráví. On si chudák myslel, že jsem nějaký provokatér, protože aby se někdo takhle se zájmem ptal... Za měsíc jsem byl zase v jiné cele, zas tam byl svědek Jehovův, pak zas v jiné cele a tam byl další, tak za těch jedenáct měsíců vyšetřovací vazby jsem byl asi se šesti. Ti další byli velmi sdílní. Já jsem Bibli neznal. Nikdy předtím se mi nedostala do ruky. Ale tím, že jsem hodně četl, tak jsem zjistil, že v literatuře je toho z Bible spousta, tak jsem se tomu takhle věnoval, a když mě pak převezli na Bratrství, tak jsem se po nich sháněl. Jenže tam mi řekli: ‚Jó, hochu, s těma tady velmi špatně zacházeli, bylo to velmi zlé. Někam je odvezli, a už o nich nevíme nic.‘"*³²⁸

Prověřené zájemce začali postupně Svědkové do své víry zasvěcovat. I v pracovních táborech se pro to našel čas a prostředky. Na Bytízu byla skupina dobře organizovaná a zájemců o víru byl dostatek. Takto se seznamoval s náboženskou praxí Svědků Jehovových Josef Janczik: *„V květnu jsem začal biblické rozhovory, v září mi bylo naprosto jasné, že to je to, co jsem hledal, čili chci být jeden ze Svědků Jehovových. Oni mě vzali v patrnost a zařadili mě do těch shromáždění. V listopadu už jsem měl úkol v teokratické škole – že bych si měl něco přečíst a učit se o tom mluvit. (...) A pak jsme vedli biblická studia s jinými lidmi, s pomocí těch publikací.“*³²⁹

Po nějaké době byla skupinka konvertitů na Bytízu připravena na křest. Vůdce Svědků Albín Sikora tehdy pokřtil vězně čtyři, známe však jména pouze dvou z nich: Ladislav Šmejkal a Josef Janczik. Díky sdružení Post Bellum, které natočilo jejich vzpomínky, můžeme nyní jejich vyprávění porovnat. Jozef Janczik vzpomíná, že první pokus jim nevyšel, byli spatřeni některým z dozorců:

„My jsme se k tomu rozhodli, oznámili jsme to bratrům a oni řekli: ‚Tak fajn, zkusíme provést na lágru Bytíz křest.‘ Tak se naplánovalo, že by to mělo být v pondělí, v červenci. (...) Tak my jsme se ráno proplížili, aby nás neviděli z těch věžiček, čtyři plus ti dva bratři – ten jeden, který měl kontakt s tím, co hlídal a jeden, co nás křtil. A sotva jsme tam přišli, tak bratr říká: ‚Pryč, pryč!‘ Tak jsme samozřejmě okamžitě zmizeli od té chladicí věže, na náraziště a první klecí dolů. (...) No a skutečně: někdo nás pozoroval, tam z té špačkárně, a podal hlášku, takže křest neproběhl. Tak jsme si řekli, zkusíme to zítra. Tak to úterý to proběhlo v pořádku. Tak jsme tam přišli, sundali

³²⁸ rozhovor s Ladislavem Šmejkalem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

³²⁹ rozhovor s Josefem Janczikem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

jsme fáráky, do trenýrek, postavili jsme se, tam bylo vody asi takhle, příjemná, vlažná voda. Bratr pronesl biblický proslov, pomodlili jsme se, jiný bratr hlídal a současně tam byl jako svědek, aby to bylo směrodatné. Potom jsme byli ponořeni, pak jsme se znovu pomodlili. Oblékli jsme se tak, že jsme to na sebe navlékli, no a švihali jsme k šachtě. Takže všechno se to odehrálo tak v průběhu nějakých patnácti minut.“³³⁰

Podle Janczika byli o rok později stejným způsobem pokřtěni další čtyři vězni. Téhož dne jako on byl pokřtěn i Ladislav Šmejkal, který blíže hovoří o místě, kde se křest udál: „Byly tam chladicí věže. Základ byl takový betonový čtverec, ve kterém byla voda. Vody tam bylo asi metr. To byla voda, která šla z kompresorů, protože všechno v šachtě bylo na stlačený vzduch. Ta teplá voda potom šla do té věže. Voda, která tam přitékala, se nahoře rozprskla a v podobě deště padala dolů. My jsme si řekli, že by tam byl vhodný křest. Udělali jsme si biblickou přednášku na táboře. Pak jsme přišli k tomu bazénu, tam jsme se svlíkli do trenýrek a provedl se křest. Bylo to v rychlosti. Přišli jsme tam, krátce si něco řekli a hned se šlo do vody a zase ustrojít a pryč. Druhý den nám muklové řekli: ‚Kluci, co jste tam dělali? Když jste odešli, tak tam vletělo asi deset čertů, ale už tam nikoho nenašli.‘ Taky jsme v tom viděli ochranu pana Jehovy.“³³¹

Doložit, kolik Svědků Jehovových přijalo v padesátých a šedesátých letech víru v některém z československých nápravných zařízení, není ze svědeckých vyprávění možné. Můžeme se domnívat, že přímo pokřtěno, či jenom významně myšlenkově ovlivněno bylo zcela jistě několik desítek vězňů.

Skutečnost, že někteří vězni přijali ve vězení víru některé náboženské skupiny, neušla pozornosti dozorců. V případě Svědků Jehovových se tento fakt mohl projevit častým objevováním dotyčného ve společnosti ostatních Svědků, projevy neposlušnosti či přímo odmítnutím práce v uranových dolech. Aby velitelé věznic a táborů zamezili šíření takového chování, přemísťovali Svědky často po krátké době do jiných zařízení. Tak o tom mluví například Josef Skohoutil, odeslaný z Jáchymovska za náboženskou aktivitu: „Jeden z důvodů, proč mě poslali do Leopoldova, byla skutečnost, že jsme tam získávali lidi. Byl tam jeden mladý člověk, grázl to byl, a ten se změnil. Vím, že mě kvůli tomu volali a já jim říkal, že by měli být rádi, že ten člověk už není grázl.“³³²

Pro člověka, který není vychováván v náboženské víře a až v dospělosti se rozhodne víru přijmout, je křest zcela zásadní událostí a bodem velkého obratu v jeho životě. Konvertité často projevují větší zápal a hlubší víru než ti, kteří k církvi náležejí již

³³⁰ rozhovor s Josefem Janczikem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

³³¹ rozhovor s Ladislavem Šmejkalem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

³³² rozhovor s Josefem Skohoutilem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 24.5.2011

od dětství a jejich víra tak ztrácí některé vnější projevy. O tom, že někteří z nich brali nově přijatou víru skutečně vážně, svědčí již zmiňované případy Svědků Neumanna a Šmejkalů, kteří neváhali kvůli své nově nabyté víře odmítnout vojenskou službu a znovu se vrátit na několik let do vězení. Rovněž Luboš Hruška prokázal opravdovost své víry vybudováním meditační zahrady a Památníku obětem zla v Plzni, jehož součástí je také křížová cesta a kaple sv. Maxmiliána Kolbeho.

6.4 Vězeňské vzdělávání a teologická studia

V souladu s pravidlem, které tvrdí, že kde je církev, tam je i teologie, můžeme se setkat s jejím studiem i ve věznicích, zvláště, je-li zde uvězněn výkvět teologů a církevních hodnostářů. Katolický kněz Bohumil Kolář³³³ tvrdí: „*Takový koncil bychom nikdy nedokázali zorganizovat, na kterém by byli zástupci z tolika oblastí církevního života, a aby trval celou řadu let, nepřetržitě ve dne v noci.*“³³⁴

V Leopoldovské věznici pracovalo na drani peří v jedné dílně asi čtyřicet lidí, u jednoho stolu jich sedělo dvanáct. Kontroly dozorců probíhaly přibližně jednou za hodinu, takže vězni měli dostatek prostoru věnovat se svým tématům. Pohromadě seděli většinou duchovní, mezi nimi se však někdy paradoxně vyskytovali i prominentní komunisté, kteří byli kněžskými trpěni a byli za to vděční. Takto se i oni mohli účastnit vědeckých přednášek a dokonce na nich aktivně participovat – například bývalý československý velvyslanec v Izraeli, prof. Eduard Goldstücker přednášel o české literatuře.³³⁵

Přednášky probíhaly nejen v dílnách při práci, ale i na celách či během vycházek. U obyvatel kněžských oddělení se týkaly převážně duchovní tematiky, ale i jiných oborů. Největší zájem byl pravděpodobně o studium jazyků, které vyučoval každý, kdo jen trochu nějaký jazyk ovládal. Taková výuka probíhala nejprve formou učení slovíček – žák si zapsal dvacet slovíček, která se za den naučil. Večer pak papírek musel zničit, protože za jeho objevení hrozila korekce. Poté, co žák uměl dvě stě slovíček, začal se svým učitelem konverzovat. Výuka jazyků byla tvrdě trestána, neboť byla kvalifikována jako příprava k útěku. Jezuitský provinciál František Šilhan dostal

³³³ **Mons. ThLic. Bohumil Kolář** (1924) Studoval teologii v Praze a v Římě, kde byl v únoru 1948 vysvěcen na kněze. Do roku 1952 působil jako kaplan v Roudnici nad Labem, zde byl v roce 1952 zatčen a odsouzen k trestu 10 let odnětí svobody. Trest si odpykal ve Valdicích, odkud byl v roce 1960 propuštěn. Poté pracoval jako dělník, v roce 1968 se vrací do duchovní služby. Od roku 1992 je sídelním kanovníkem svatovítské kapituly.

³³⁴ z rozhovoru s ThLic. Bohumilem Kolářem ze dne 30.11.2007

³³⁵ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002

v Leopoldově za cizojazyčná slovíčka v lednu 1958 trest sedm dní korekce. Antonín Mandl byl ještě v roce 1961 ve Valdicích potrestán za nalezená francouzská slovíčka třemi měsíci zastavení výhod.³³⁶

Podobně jako venkovské ženy při draní peří, i vězni v Leopoldově při stejné činnosti probírali různá témata. Četní vojenští hodnostáři vyprávěli své zážitky z válek, univerzitní profesori našli ve věznicích často vděčnější a pozornější posluchače než na vysokých školách. Olomoucký biskup Zela vyprávěl o svém předchůdci biskupu Leopoldu Prečanovi a církevních slavnostech, jež se za jeho působení pořádaly. Dominikán Silvestr Braitto přednášel eklesiologii, spiritualitu a duchovní život. Za „živou chodící encyklopedii“ byl považován redemptorista Ivan Mastiliak³³⁷.

V otázkách nábožensko - právních byl nejuznávanějším odborníkem biskup Zela, který měl také v tomto ohledu největší pravomoci. Řešila se např. otázka interkomunia³³⁸, neboť někteří evangelíci se údajně dožadovali možnosti svatého přijímání³³⁹. Dokladem, že někteří nekatolíci skutečně přijímali eucharistii, je například úryvek z motáku Václava Vaška, popisující vánoce na lágru Nikolaji: „Více než polovina přítomných přistoupila k svatému přijímání. Jako poslední Zdeněk, hlásící se k církvi československé. Byl jsem zmaten, co teď? Ovšemže nic. Zdeněk poklekl a přijal Nejsvětější svátost tak pokorně a s takovou zbožností, že jsem se cítil zahanben.“³⁴⁰

Ve Valdicích, ale i předtím na Mírově, byl skutečnou duší a hlavou „muklovského“ vzdělávání teolog Oto Mádr³⁴¹. Ten organizoval přednášky probíhající během práce v brusírně skla i jinde, sám četl veškerý tisk dostupný ve věznici, zatrhával v něm hodnotné články a distribuoval je ostatním.³⁴² Prvotní podnět k tomu získal podle

³³⁶ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spisy Františka Šilhana a Antonína Mandla

³³⁷ **ThDr. Ján Ivan Mastiliak CSsR** (1911 - 1989) Člen řeckokatolické větve redemptoristů v Michalovcích, souzen v procesu s představiteli řádů. Ze všech obžalovaných dostal nejvyšší trest – doživotí. Amnestován byl v roce 1965. Poté se věnoval překládání a přípravě bohoslovců.

³³⁸ Interkomunio - termín používaný na poli ekumenismu. Rozumí se jím společenství věřících různých křesťanských církví u stolu Páně. Zatímco většina protestantských církví interkomunio připouští a praktikuje, v katolické církvi se připouští (kromě výjimek udělených biskupem) jen tam, kde obě církve mají apoštolskou posloupnost a víru v Kristovu reálnou přítomnost v eucharistii.

³³⁹ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002

³⁴⁰ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 211

³⁴¹ **Mons. ThDr. Oto Mádr** (1917 - 2011) Narodil se v Praze, vystudoval teologii na UK. V roce 1942 byl vysvěcen na kněze. Po válce působil na KTF UK jako asistent, v letech 1948-49 studoval v Římě morální teologii, v roce 1950 získal doktorát. Po zrušení KTF odmítl působit na komunisty kontrolované Cyrilometodějské teologické fakultě a ujal se vedení katolických kroužků mládeže v ilegalitě. Za to byl v červnu 1950 zatčen a o dva roky později odsouzen v monstrprocesu „Mádr a spol.“ na doživotí. Odseděl si přes 15 let na Mírově a ve Valdicích. Během pražského jara spoluzakládal Dílo koncilové obnovy a začal přednášet morální teologii. Za normalizace byl z fakulty propuštěn a poslán do duchovní správy. V roce 1978 mu byl odebrán státní souhlas. Od té doby se zabýval organizací, psaním a rozmnožováním katolického samizdatu. Vedl tajné přednášky, organizoval bytové semináře, vedl též poradní grémium kardinála Tomáška. Od roku 1990 byl šéfredaktorem Teologických textů.

³⁴² VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

svých slov na Mírově: „Jednou týdně nás na celu chodíval holit mladík odsouzený za vraždu. Byl věřící, ale ke zločinu ho svedli špatní kamarádi. Jednou mi tento ‚pucifous‘ řekl: ‚My víme, že tady máte Bibli, misál a takové ty věci, proč nám nepošlete aspoň na neděli epištolu, evangelium a nějaký komentář k tomu?‘ Ťuknul jsem se do čela a na příští neděli jsem mu dal lístek s očekávaným obsahem, který se dal dobře pronést. Brzy měli zájem i na dalších celách. (...) Vytvořili jsme si ‚tiskárnu‘. Spoluvězněové opisovali naše texty, celkem asi v deseti exemplářích.“³⁴³ Vše bylo psáno drobným písmem na malé papírky, které bylo možno v případě nebezpečí ihned spolknout. Na jedné cele byla za tímto účelem zřízena písarská dílna pod vedením královéhradeckého kněze Josefa Blahníka.³⁴⁴ Podle odhadů duchovních se jejich týdeník dostal do rukou dvěma až třem stům především politických vězňů.³⁴⁵ Duchovní si tak vydobyli prostor pro pastorační, přestože byli od laických vězňů striktně odděleni. Tento „Katolický týdeník“ vycházel na Mírově plné čtyři roky. Podobně zde také Václav Vaško sestavoval výběr článků z ruských novin, přezdívaný *Sovietica*.³⁴⁶

Podobně horečnou náboženskou a teologickou činnost jako Mádr vyvíjel na Mírově i Felix Maria Davídek, Václav Vaško dokonce hovoří o Davidkově „Cyrilometodějské mírovské univerzitě“: „Mé mírovské studium trvalo čtyři roky, dostalo systém a bylo kontrolováno řádnými zkouškami. Poznámky z přednášek jsem si zapisoval droboučkým písmem na cigaretovém nebo toaletním papíře. (...) Můj pracovní stůl byl asi nejživější z celého oddělení. Seděli za ním Mádr, Davídek, františkán Bárta, Jindřich Jenáček z brněnské diecéze, petrin Martin Vích a další. Zde se přednášelo, diskutovalo, nádherně přelo.“³⁴⁷ Vaško zde studoval filosofii, dogmatiku, asketiku, církevní dějiny a církevní umění, morální teologii, soudobou hudbu.

Dalším neúnavným představitelem muklovského vzdělávání byl Josef Zvěřina. V říjnu 1957 v Leopoldově rozšiřoval motáky náboženského i politického obsahu, v důsledku čehož prožil několik dní v izolaci. V roce 1961 ve Valdicích byl potrestán dvěma dny v korekci a třemi měsíci zastavení výhod za to, že „provádí na světnici

³⁴³ tamtéž, s. 254

³⁴⁴ **Josef Blahník** (1918-1989) Pocházel z Náchoda, v roce 1938 vstoupil do kněžského semináře. V roce 1953 byl zatčen a odsouzen k 9 letům vězení, propuštěn byl roku 1960. Do pastorační práce se však vrátit nesměl. Roku 1970 byl Felixem Davidkem tajně vysvěcen na biskupa. Od roku 1987 směl konat bohoslužby, zemřel několik dní po převratu, 2. prosince 1989.

³⁴⁵ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 43

³⁴⁶ tamtéž, s. 87

³⁴⁷ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 3. Církev vězněná*, Kostelní Vydří 2008

výpisy pro školení druhých kněží. Napsal si sám povolení pro studium archeologie.³⁴⁸ O rok později v téže věznici strávil v korekci plný týden za soustavné vyučování náboženské ideologie a narušování převýchovy ostatních odsouzených. Ve stejném roce dostal také tři dny korekce za studium archeologie.³⁴⁹ O tom, že Zvěřina potají vyučuje některé spoluvězně, mělo vedení věznice také přehled díky donašečům, takzvaným bonzákům. Ocitujme zprávu z 30. ledna 1962 z Valdic: „*Ods. ZVĚŘINA Josef chodívá pravidelně na vycházkách spolu s býv. bohoslovcem Janem NOVÁKEM a přednáší mu katol. věrouku, jmenovitě v poslední době traktát o vlastnostech Božích.*“³⁵⁰ A jinde se hlášení o Zvěřinovi zmiňují: „*Slovem silně působí na bohoslovce Pokorného, s nímž pracuje u jednoho brusu, na brusírně, dále ovlivňuje Zvěřina bohoslovce Veselého, hlavně přednáškami z věrouky a křesťanského umění.*“³⁵¹

Vězeňské vzdělávání mělo svou úroveň, zvláště díky přítomnosti řady univerzitních pedagogů. Také oni se zde ale dovzdělávali a rozšiřovali své obzory, na Mírově dokonce došlo i k udělení doktorátu z teologie. Obdržel ho františkán Jan Baptista Bárta³⁵². Ten napsal svou disertační práci na fakultě již v roce 1949. Studium však už nestihl dokončit, a tak se nechal v padesátých letech vyzkoušet na Mírově přítomnými profesory. U zkoušky obstál, dokonce mu byl vystaven diplom, který pak kněží později zazdili ve Valdicích. Protože získaný titul nebyl společensky ani akademicky relevantní, Bárta se jej pak pokoušel později získat na litoměřické teologické fakultě, ale marně, doktorátu z teologie již nikdy nedosáhl.³⁵³

Soustředěním výkvětu československých teologů a filosofů na jednom místě komunistický režim nechtěně a nevědomky vytvořil vysoký potenciál pro rozvoj teologie a diskuse o reformách nejen v katolické církvi. Premonstrátský opat Tajovský tvrdí: „*Hovořili jsme o budoucnosti církve, zkoumali její potřeby, vyměřovali si zkušenosti z pastore a probírali celou řadu otázek, které se později řešily na koncilu –*

³⁴⁸ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Zvěřiny

³⁴⁹ tamtéž

³⁵⁰ Zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 30. ledna 1962, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

³⁵¹ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 22.9.1961, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

³⁵² **Jan Baptista Bárta OFM** (1921 - 1982) Za druhé světové války byl totálně nasazen v Říši, poté vstoupil do františkánského řádu. Vystudoval teologii a v roce 1947 byl vysvěcen na kněze. Krátce před dokončením doktorátu z teologie byl internován v klášteře v Želivi, odkud po několika měsících uprchl. Po měsících skrývání a pastoračního působení v úzkých kroužcích byl zatčen a v roce 1952 odsouzen ke 20 letům vězení. Byl propuštěn v roce 1966. Věnoval se tajné výuce teologie a tvorbě samizdatu. V roce 1980 byl znovu zatčen a odsouzen k šestnácti měsícům věznění, trest však ze zdravotních důvodů nenastoupil.

³⁵³ NOVOTNÝ, Vojtěch: *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, Praha: Karolinum 2007, s. 59

*například zavedení mateřského jazyka do liturgie, ekumenismus nebo větší zapojení věřících do života církve. Mnohé z toho, k čemu jsme ve vězení došli, se později také uskutečnilo.*³⁵⁴

Přesto se i duchovní některým tématům raději vyhýbali. Šlo většinou o sporné momenty či postavy, Vít Tajovský vzpomíná, že duchovní v Leopoldově raději zavrhl diskusi o Janu Husovi, aby se zbytečně nehádali.³⁵⁵

Z uvedeného však vyplývá, že v tomto smyslu se věznění míjelo účinkem - kněží sice nepůsobili navenek a neměli žádný větší vliv v tehdejší společnosti, ale získávali cenné zkušenosti a dozrávali v nich velké osobnosti, které často dovedly nabyté poznání zúročit a v pozdějších letech převést do praxe, čímž ovlivnily stovky lidí.

6.5 Slavení náboženských svátků

Přestože se komunisté snažili co nejvíce vymýtit křesťanské svátky, jen těžko se mohli vyhnout tomu nejzákladnějšímu, kterým je neděle, byť často vnímaná jen jako den pracovního volna. I ve věznicích a pracovních táborech tak měli trestanci v neděli většinou volno. Pokud byl klid a vězni nebyli pod stálým dohledem dozorců, konaly se tajné bohoslužby, jak již bylo výše popsáno. Čas od času se však vedení věznic a hlavně pracovních táborů pokoušelo přimět odsouzené k práci v neděli. Zde pak docházelo k častému odmítání této práce ze strany nábožensky založených jednotlivců i skupin. Stejně tak vzdorovaly četné skupinky adventistů, pro něž je největším svátkem v týdnu sobota. Protože jde o poměrně zajímavý fenomén, vztah k práci u nábožensky perzekuovaných osob bude popsán v příští samostatné podkapitole.

Ani na Boží hod Velikonoční, největší křesťanský svátek, vězni nemuseli pracovat, byť jen z toho prostého důvodu, že jde o neděli. Do práce však nemuseli ani následující den, tedy v pondělí velikonoční. Velikonoce podle Antonína Bradny slavili kněží v Leopoldově takto: na Zelený čtvrtek měl někdo z nich promluvu, na Velký pátek ve tři hodiny, pokud k tomu byl prostor, se modlili křížovou cestu a rozjímali o Kristově utrpení. Kněží také diskutovali o způsobu a vhodnosti velikonočních obřadů. Od 50. let totiž v katolické církvi existuje tzv. Vigilia restaurata, tedy slavení obnovené velikonoční vigilie na Bílou sobotu v noci. Mnozí z uvězněných kněží s touto novinkou

³⁵⁴ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti*, Praha: Torst 2001, s. 275

³⁵⁵ tamtéž, s. 277

ale ještě neměli zkušenost a neskrývali své rozpaky či pochybnosti nad tím, zda se nový způsob osvědčí.

Velikonoce se často stávaly záminkou ke zostřenému dohledu, někdy i šikaně některých dozorců. František Adamec popisuje, jak se ho v táboře ve Zdicích několik z nich na Velký Pátek snažilo ponížit: „*Chtěli mě ‚odsvětit‘ – musel jsem holýma rukama vybírat a mačkat výkaly z kýblů z baráků a vynášet je do jámy. Bachař mě přitom častoval: ‚Jestli kecneš, tak máš kuli v hlavě! Když ty tvé ruce mohly brát pečená kuřata a chlastat víno, tak tě teď odsvětíme, ty sviño!‘*“³⁵⁶ V polovině padesátých let měl jeden z dozorců v jáchymovském Táboře L výhrady dokonce i vůči velikonočním mazancům, jak vzpomíná Inocenc Kubíček: „*Blížily se Velikonoce 1955 a měl přijít nějaký náčelník, myslím, že to byl Kolář, tak se kuchaři snažili nám trochu zpestřit jídelníček. Chtěli nám upéct mazance. Měli je připravené k pečení, když přišel zásobář a ptal se: ‚Proč máte na tom těstě kříže?‘ ‚To se tak dělá, když se pečou mazance.‘ ‚Ty kříže musí zmizet!‘ Tak takhle jsme tam žili.*“³⁵⁷

O Velikonocích často kněží sloužili pobožnost křížové cesty. Antonín Huvar uvádí, že na Velký Pátek 1953 vedl na jejich cele františkán Jan Baptista Bárta křížovou cestu tak intenzivně a sugestivně, až jeden starší kněz, P. Mojžíš, dostal záchvat mrtvice a brzy nato zemřel.³⁵⁸

Slavení svátků samozřejmě motivovalo duchovní k sloužení bohoslužeb. V této době však dozorci prováděli důkladné prohlídky. Příslušníci SVS mívali o svátcích zvýšenou pohotovost, nejvíce pozornosti ale věnovali průběhu vánočních svátků, které považovaly pro křesťany za nejvýznamnější. Proto jejich pozornost o Velikonocích byla o něco menší.

Zato o Vánocích byli za jakékoli náboženské projevy vězni tvrdě trestáni. Podle Jakuba Zemka šlo vedení mírovské věznice až tak daleko, že o Vánocích 1952 nahradilo skleněná kukátka ve dveřích některých cel sítkem, aby bylo slyšet, zda vězni nezpívají koledy.³⁵⁹ Starý řeckokatolický kněz Dominik Trčka³⁶⁰ byl za tiché broukání koledy na Štědrý večer 1958 zřejmě podnapilými leopoldovskými dozorci označen za

³⁵⁶ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

³⁵⁷ *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

³⁵⁸ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 143

³⁵⁹ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 78

³⁶⁰ **Dominik Metoděj Trčka CSsR** (1886 - 1959) V roce 1904 složil řeholní sliby v řádu redemptoristů a v roce 1910 byl vysvěcen na kněze. Během první světové války se staral o utečence z východu a Balkánu. Po válce přijal z pověření svých nadřízených východní obřad a začal působit na východním Slovensku. V roce 1952 byl odsouzen ke 12 letům odnětí svobody. Prošel věznicemi v Ilavě, Mírově a Leopoldově, kde 23. března 1959 v důsledku krutého zacházení a neposkytnutí lékařské péče zemřel. Spolu s biskupem Pavlem Gojdičem byl 4.11.2001 v Římě Janem Pavlem II. prohlášen za blahoslaveného.

organizátora vzpoury na 10. oddělení a uvřazen na deset dní do korekce. Olomoucký kanovník Holubíček, který podotkl, že za Hitlera směli kněží ve věznicích sloužit bohoslužby, dostal též deset dní korekce. Alojz Bakoš, který se Trčky přímo zastal, putoval do korekce na pět dní. Třiasedmdesátiletý Trčka dostal v temnici zápal plic, takže ho dozorcí přemístili na samotku, kde byl alespoň slamník a dřevěná podlaha. Žádosti lékaře, který se dožadoval Trčkova ošetření, však nebylo vyhověno a 23. března Metoděj Dominik Trčka v Leopoldově umírá. O jeho posledních chvílích vypráví další redemptorista Jan Blesík: *„V noci byl naprosto klidný a ráno v pondělí 23. března 1959 svým milým humorným hlasem řekl: ‚Tak, hoši, vstávat, pomodlit se a šupity do práce. já si potom musím zdřímnout, poněvadž celou noc jsem vás hlídal.‘ Od rána jsme všichni čekali blížící se katastrofu. P. Trčka byl však klidný. U jeho lůžka se stále střídali spoluvězni - kněží (...) Nevím ani, kolik bylo hodin, když náš milý spolubratr klidně usnul a už se neprobudil. To měl službu právě ten dobrý strážmistr, který nás měl rád a který, ač sám byl luteránem, byl jinak velmi zbožný. Sám dovolil, aby všichni přišli do naší světnice a tam se pomodlili nad zemřelým spolubratrem. (...) Čtyři jsme nesli nosítka celou dlouhou chodbou a za márami kráčelo 8 biskupů, spolubratři a přes 100 kněží. Tolik biskupů a kněží by mu jistě nikde nepřišlo na pohřeb.“*³⁶¹

Vánoce 1954 v jáchymovském táboře Nikolaj popisuje Václav Vaško v jednom z motáků domů: *„Na vánoce jsem se těšil a dobře jsem se na ně připravoval. Naši kněží (redemptorista Krajčík, dominikán Zemek, křížovník Šebesta a salesián Szabados), měli plné ruce práce, vyslechli desítky zpovědí. Na Štědrý den, z bezpečnostních důvodů už odpoledne – výjimečně se nefáralo – se na čtyřech světnicích zúčastnili ‚půlnoční‘ mše desítky muklů. V naší světnici se nás kolem patera Szabadose sesedlo nejmní třicet. Mše byla latinská, recitovaná, jinak to tehdy nešlo. (...) Všichni, i ti, kteří nás sledovali z povzdálí, jsme byli dojati a druh druhu bližší než jindy.“*³⁶² Tyto Vánoce na Nikolaji údajně proběhly mimořádně poklidně a tolerantně, dozorcí nechali vězně celý večer na pokoji a umožnili trubačům z lágrového orchestru hrát a zpívat koledy. Okolo půlnoci dokonce prošli jednotlivé cely a popřáli vězňům hezké vánoce.³⁶³

Až téměř dojemné je vypravování J. Fedora o slavení půlnoční bohoslužby na dole Mariánská: *„Na Mariánské měli muklové směnu i na štědrovečerní noc. Bylo myslím kolem dvaadvacáté hodiny, když se zastavila práce i těžba na třetím patře šachty Eva. Přidali se k nám i nemnozí civilní zaměstnanci spolu se štajgrem. Mířili jedním*

³⁶¹ LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrt' za mrežami*, Prešov 2006, s. 281

³⁶² VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 211

³⁶³ tamtéž

směrem do choby. Bylo nás kolem padesáti. Na konci chodby byl postavený dřevěný podstavec a vedle stál malý vánoční stromeček, na kterém svítila jedna svíčka. (...) Pater Tomčík sloužil mši svatou. Poslouchali ji všichni. Tento svatý okamžik setřel všechny náboženské rozdíly. To vše bylo přerušeno kroky. Byli to dva bachařští dozorci, kteří kontrolovali pravidelně provoz na šachtě. Oba zůstali stát opodál, a jeden dokonce sňal z hlavy přilbu. V tichosti setrvali až do konce a pak tiše odešli.“³⁶⁴ Žádné vyšetřování se sice po této události na lágru nekonalo, přesto však pater Tomčík strávil tři dny v korekci a poté byl eskortován na trestní tábor L.

V Leopoldovské věznici si na počátku padesátých let mohli odsouzení dopřát vcelku nerušenou oslavu Štědrého dne. Nechme ji popsat Víta Tajovského: „Vzpomínám si zvlášť na jedny Vánoce, kdy jsem pracoval ve výrobní hale a na cele nás bylo asi čtyřicet odsouzených různého vyznání, povolání i národností. Všichni jsme se dohodli, že si na Štědrý den tajně určíme v parku smrček a ozdobíme si ho. Skutečně se nám to povedlo a na smrček jsme navěsili věci, které někteří z nás dostali v balíčcích. (...) Už v jedenáct hodin dopoledne se rozdávala strava na celý den, protože bachaři chtěli také slavit Vánoce, a tak jsme měli skoro jistotu, že nebudeme tolik hlídáni jako jindy. Dohodli jsme se, že přes den budeme držet půst a kapra se salátem si necháme až na večer. Ve dvě hodiny odpoledne jsme se ztišili a každý myslel na své drahé doma. Asi po hodině jsme si začali vyprávět o Vánocích a o tom, jak jsme je prožívali na svobodě. Pak jsme si tiše zazpívali koledy a asi v pět hodin jsem sloužil mši svatou. Byl jsem tam totiž mezi ostatními jediný kněz. (...) Po vánoční bohoslužbě jsme povečeřeli a rozdali si dárky. Někteří pak rozbalovali balíčky, co dostali z domova a dělili se s ostatními, kterým nepřišlo nic. (...) Na Štěpána se sice nepracovalo, ale čekaly nás filcunky, protože jsme prý slavili Vánoce nějak moc křesťansky.“³⁶⁵

Ve Valdicích došlo v roce 1962 k incidentu, když velitelství věznice o Vánocích přemístilo čtyři kněze na samotky. Byli jimi Jan Baptista Bárta, Ladislav Hanus, Josef Ondok a František Šilhan. Ve dnech 24. – 27. prosince byli umístěni na III. oddělení. Jan Baptista Bárta poté sepsal stížnost, která se dostala až do kanceláře prezidenta republiky. V reakci na ni píše velitel věznice, kpt. Stanislav Král: „Ve zdejším ústavu je soustředěna značná část odsouzených – kněží, kteří nepřestávají ani ve výkonu trestu s propagací náboženské ideologie, se snahou získávat na svou stranu pro ně vhodné odsouzené. Z toho důvodu je jim věnována také zvýšená pozornost, za účelem maření jejich snah a proto v rámci možností jsou izolováni od jiných odsouzených. Přesto však

³⁶⁴ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 53

³⁶⁵ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti*, Praha: Torst 2001, s. 290-291

mezi nimi se vyskytují odsouzení kněží, kteří vystupují méně aktivně. V jejich středu však se nacházejí odsouzení, kteří jsou po této stránce daleko aktivnější a o kterých je nám známo, že jsou tzv. ideoví vůdci, kteří svým vyloženě nepřátelským postojem k dnešnímu zřízení ovlivňují nebo mají snahu ovlivňovat ostatní kněze. Vzhledem k tomu, že o velikonočních a vánočních svátcích se zpravidla jejich intenzita zvyšuje, určil jsem po projednání s náč. odd. výchovy a operat. pracovníkem čtyři takovéto odsouzené po dobu vánočních svátků k přemístění na III. oddělení, aby tato možnost jim byla překažena. (...) Přemístění mělo za účel vyloučit tyto odsouzené z kolektivu kněží, nemělo však sloužit k tomu, aby jim byly odejmuty výhody, jak se v daném případě stalo, neboť omezení některých výhod odpovídalo kázeňskému potrestání – izolace a k tomu nebylo žádných důvodů neboť pracovní morálka i chování odsouzeného navenek je dobré.“³⁶⁶

Bárta dostal finanční odškodnění 12 Kčs jako náhradu za zkaženou smaženou rybu, kterou měl v balíčku, jenž mu byl odebrán. Příslušník SVS, který zapříčinil odepření výhod odsouzeným byl podle velitele věznice kázeňsky potrestán. O jiné kompenzaci pro poškozené kněze se zpráva nezmiňuje.

Někteří odsouzení, a především ti v uranových dolech, kde smrt nebyla nic mimořádného a kde si nikdo nebyl jist, zda toho dne z šachty vyfárá živ, také slavili dušičky, tedy památku všech věrných zemřelých. Karel Kahoun jednoho dne, právě na dušičky, objevil šachty na Rovnosti rozsvícené světlem svíček. Ty „muži odsouzení k likvidaci“ rozsvěcovali všude tam, kde někdo z jejich kamarádů přišel o život. Po šichtě však i tato smutná připomínka musela rychle zmizet.³⁶⁷

V letech normalizačních bylo v našich nápravných zařízeních o poznání méně nábožensky založených osob, které tak mnohem více pociťovaly samotu a beznaděj. Jaroslav Kovařík, odsouzený v roce 1977, popisuje vánoční svátky ve Valdicích někdy okolo roku 1980: „Muklovský Štědrý večer je kapitola sama pro sebe. Fasujeme jablka, oplatek za korunu a dokonce i citron. Ve slavnostní náladě pochodujeme pro řízek se salátem. Řízek je sice zlatnická práce, ale máme ho jednou za rok, tak co. Po sčítáku posloucháme rádio, muklové sedí po všech koutech a slzí vzpomínkami. Já si hraju na drsnáka, ale v posteli mi tečou slzy a modlím se, i když vím, že Bůh byl z těchhle míst vyhnán a místo něj přišla ‚spravedlnost‘ a my.“³⁶⁸

³⁶⁶ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Bárty

³⁶⁷ KAHOUN, Karel: *Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka*, Praha: ÚDV 2006

³⁶⁸ KOVAŘÍK, Jaroslav: *Na druhém břehu řeky. Pravdivý a drsný příběh z valdické věznice, viděný a poznamenaný láskou*, Praha: Pragma 1991, s.37

Někdy ale měli odsouzení výhrady i vůči průběhu svátků, provázených pracovním volnem. Chartista Jiří Wolf vnímal důsledky svátků a volných dnů ve vězení negativně: „*Nejhorší je situace, kdy se o svátcích nejde do práce. Jinak se otročí všechny soboty a neděle. O svátcích je cela plná, špatné větrání vyvolává bolesti hlavy, oči trpí zánětem spojivek a kouř se dá pytlovat.*“³⁶⁹

O tom, že vedení věznic mohlo naopak hodnotit vliv náboženských svátků pozitivně, vypovídá hlášení z valdické věznice z roku 1965: „*Zájem převážné části odsouzených se začíná orientovat na vánoční svátky. Projevuje se to nejen v častějších diskusích kolem nadcházejícího volna, ale i v jejich celkovém chování. V ústavech I. a III. nápravně výchovné skupiny je zaznamenána zlepšená kázeň a zvýšená aktivita při plnění pracovních úkolů.*“³⁷⁰

Chceme-li shrnout otázku slavení náboženských svátků v československých věznicích v období komunismu, výrazně nám zde vyvstávají příklady kněžských oddělení padesátých a šedesátých let, kde byly tyto významné dny slaveny skutečně poctivě a radostně. Horší situace panovala v místech, kde nebyli duchovní a obecně v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy vězni slavili svátky výrazně méně religiózně. Přesto však tyto dny většinou vítali, neboť je vytáhly ze stereotypu a těžké práce a stávaly se mezníkem v pomalu plynoucím čase. I ve svobodné společnosti se především vánoční svátky stávají dny klidu, rodiny, případně vnitřní usebranosti. O to se také snažili lidé za branami věznic a táborů, vzpomínali na své rodiny, často přemýšleli o své víře, smyslu života a o tom, co přijde po něm. Domnívám se, že u průběhu svátků velmi často záleželo na jednotlivých společenstvích, která vězni tvořili a na tom, jaká nálada v nich s příchodem svátků zavládla.

6.6 Vztah k práci u nábožensky perzekuovaných osob

Poměr k vězeňské práci byl často mezi katolickými duchovními předmětem diskusí. Podle jejich přístupu k práci je můžeme rozdělit zhruba do tří skupin: na ty, kteří pracovali pilně a svědomitě, jak byli zvyklí, a byli za to dokonce odměňováni, na ty, kteří pracovali jen tak, aby nebyli trestáni za neplnění norem, a na ty, kteří práci záměrně sabotovali a byli trestáni za nízké výkony. Můžeme říci, že nejméně bylo těch, kteří mnohonásobně překračovali normy a získávali např. finanční odměny – ne snad,

³⁶⁹ WOLF, Jiří: *Mám se stále dobře*, In: GRUNTORÁD, Jiří – Uhl, Petr: *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*, Praha: Orbis 1990, s.51

³⁷⁰ Situace mezi odsouzenými, 1965, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

že by se o to někteří nesnažili, ale plnění stanovených norem nebylo ve vězeňských podmínkách nijak jednoduché. Dlužno dodat, že jsem nikde nenarazil na zmínku o tom, že by se některý z duchovních zapojil do pracovního soutěžení nebo uzavřel nějaký závazek. Do socialistického soutěžení se nezapojil ve Valdicích ani evangelický farář Josef Jirků³⁷¹, i když k tomu měl podle posudku všechny předpoklady. Výchovní referent si kladl otázku, zda tento jeho nezáměr nepramení z určité antipatie.³⁷²

Václav Vaško komentuje pracovní morálku duchovních slovy: *„Byli kněží, co říkali: ‚Cokoliv dělám, musím dělat poctivě.‘ Houbelec! Přece musím dělat na nucených pracích jenom tak, aby mě netrestali. Ale rozhodně nebudu dělat o jedno procento víc, než sto procent... jestli vůbec! Toto byly někdy spory. Protože někteří kněží nedokázali ve své poctivosti nic odfláknout. Ale většina byla taková, jako normální mukul, který dělal buď švejka, nebo sabotoval.“*³⁷³

Ani duchovní neměli často zábrany a používali všelijaké muklovské triky, aby dosáhli stanovené normy. Antonín Bradna byl v dubnu 1954 v Leopoldově napomenut za to, že sypal do peří sůl, aby bylo těžší. Dominikánský převor Jakub Zemek přiznává, že občas dokonce do sedraného peří močili, aby mělo o pár dekagramů navíc.³⁷⁴ Za svérázné loupání cibule byl na Mírově Felix Davídek potrestán třemi dny korekce a měsícem zaražených výhod: *„Jmenovaný byl určen na loupání cibule a toto se snažil dělat podvodně a to tak, že malou cibuli, kterou se mu nechtělo loupat, házel do klosetu, a dále se dopustil přestupku tím, že se snažil obelhat příslušníka tím, že dával do bedny menší cibuli nahoru a větší dával dolů, aby si tak neprávem mohl započítávat vyšší výdělky a lepší plnění norem.“*³⁷⁵

Největší skupinu tvořili ti, kteří plnili normu, jak bylo předepsáno, ale nijak výrazně ji nepřekračovali a pracovali jen tolik, kolik museli. Je to dáno také tím, že kde k tomu byla příležitost, tam duchovní utvářeli pracovní kolektivy – tzv. kombajny. V těchto skupinách mezi sebou přerozdělovali hotové výrobky před jejich odevzdáním. Výkonnější tak dali k dispozici své výrobky těm, kteří nemohli splnit požadované množství. Přestože normy byly vysoké, takto přerozdělené výrobky zajišťovaly téměř vždy jejich splnění pro všechny členy „kombajnu“. Ostatní vězni, kteří takovému

³⁷¹ **Josef Jirků** (1908 - 1990) Duchovní Českobratrské církve evangelické, působil ve sborech v Prostějově, Praze a na Sázavě. V padesátých letech se stal tajemníkem Synodní rady ČCE, v letech 1962 – 1963 byl vězněn. Trest si odpykal v nápravném zařízení ve Valdicích. V roce 1968 se vrátil do duchovenské služby.

³⁷² Hodnocení ods. Josefa Jirků, Valdice 7. 3. 1963, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Jirků

³⁷³ rozhovor s Václavem Vaškem z roku 2006, archiv Post Bellum o.s.,

³⁷⁴ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 88

³⁷⁵ Hlášení ke kázeňskému řízení, Mírov, 3. 2. 1960, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

skupiny nevytvářeli, se museli potýkat s plněním vysokých norem na vlastní pěst. Dosvědčuje to například posudek Silvestra Braita³⁷⁶ z Leopoldova z června 1956: „*U menovaného nemožno hovoriť o chuti do práce, avšak plnenie normy si všetci odsúdení vypomáhajú pri plnení pracovného výkonu a takto si pomáhajú, aby si získali výhody vyplývajúce z plnení pracovného výkonu.*“³⁷⁷

K velké krizi svědomí u mnoha křesťanů docházelo v momentě, kdy byli postaveni před požadavek práce v neděli. Ta je pro ně dnem, kdy mají dodržovat klid a odpočinek a prožívat den duchovně. Někteří pracovat odmítli, jiní s tím vůbec problém neměli. Záleželo na osobním svědomí každého křesťana. Neděle byla i ve věznicích dnem pracovního volna, od padesátých let začaly být náboženské obřady nahrazovány ideologickými přednáškami či projekcí vhodného filmu. V socialistickém hospodářství se však někdy naskytla nutnost přimět vězně k nedělní práci, někdy byla její příčinou také snaha zlomit nábožensky založené trestance. Ti pak volili různé formy vypořádání se s tímto požadavkem.

Ve Valdické věznici se často naskýkala příležitost navštívit v neděli dopoledne kino. Byl to záměr, komunističtí ideologové se tímto způsobem snažili nahradit dřívější náboženské zvyky. I zde ovšem byli vězni někdy nuceni k nedělní práci. Měli za úkol na celách kompletovat spínací špendlíky. Podle Františka Adamce však jednoho řeckokatolického kněze nedělní práce rozčílila natolik, že vysypal špendlíky do kýblů s výkaly a veliteli pak sdělil, že jim nebyly dodány potřebné součástky.³⁷⁸

V Mírovské věznici se dozorci snažili přimět vězně k nedělní práci neustálým zvyšováním norem. V zimě pak lákali prostory vězně na dobrovolnou nedělní práci do vytopených dílen. Kněží většinou obstáli, jako například Jakub Zemek: „*Po několika nedělích si mě zavolał Kroutil a říká: ‚Proč nechodíte v neděli dobrovolně do práce?‘ Odpověděl jsem mu: ‚My říkáme lidem, aby v neděli nepracovali, když to není třeba. Považovali bychom to za zradu svého povolání. Pokud nám to ovšem nařídíte, budeme muset jít.‘ Tu mi on řekl: ‚My vám to nařizovat nebudeme. My chceme, abyste nám dokázali, že jste se na tu neděli vysrali.*“³⁷⁹

³⁷⁶ **ThDr. Silvestr Maria Braito OP** (1898 - 1962) V roce 1916 vstoupil do dominikánského řádu, po šesti letech byl vysvěcen na kněze. Krátce poté začíná přednášet fundamentální teologii a eklesiologii na teologickém učilišti v Olomouci. Věnoval se publikační činnosti, podílel se také na dosud jediném českém překladu Sumy teologické Tomáše Akvinského. V roce 1950 byl v procesu s představiteli řádů odsouzen k 15 letům vězení, propuštěn byl s podlomným zdravím roku 1960. Brzy nato na pražském Břevnově umírá.

³⁷⁷ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Silvestra Braita

³⁷⁸ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

³⁷⁹ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 78

V pardubické věznici byla před povinnost nedělní práce jednu dobu postavena skupina odsouzených řeholnic. „V jistou dobu musely vězeňkyně pracovat i v neděli. Některé řeholnice odmítly. Za trest musely jít ‚do díry‘ čili do korekce. Byla to studená kobka, bez světla a bez topení. A jídlo skoro žádné. Vzhledem k tomuto tvrdému trestu Matka Bohumila přikázala boromejkám, aby se podřídily a v neděli nastupovaly do práce. Vojtěcha³⁸⁰ se tím netajila před Libuškou, že ji ten příkaz Matky Bohumily mrzí. Nakonec ji Bohumila před korekcí neuchránila.“³⁸¹

Rovněž karmelitka Anna Magdalena Schwarzová odmítla v neděli 29. listopadu 1959 z důvodů náboženského přesvědčení nastoupit do práce. Ačkoliv tuto pracovní absenci druhý den odpracovala, byla potrestána deseti dny korekce a třemi měsíci zastavených výhod. Do korekce navíc byla zlomyslně zavřena 22. prosince a strávila v ní tak sama vánoční i novoroční svátky.³⁸² To jí však nebránilo sepsat obsáhlou stížnost, ve které se kriticky vyjádřila k poměrům ve věznici a neopomněla zmínit ani náboženskou perzekuci: „Ačkoli náboženská svoboda je ústavou zaručena, činí velitelství vše, aby potlačilo a znemožnilo jakýkoli náboženský projev. Nutí ženy pod pohrůžkou trestu k nedělní práci, zabavuje psané modlitby a zásadně nepovoluje náboženské knihy a nadto pan náčelník náboženské projevy tupí a odsuzuje.“³⁸³

Nejvíce problémů s pracovním nasazením zažívali příslušníci Církve adventistů sedmého dne. Ti rovněž často odmítali pracovat v den, který byl pro ně posvátný, ostatně to byl také nejčastější důvod jejich věznění. Tímto dnem pro ně však v návaznosti na starozákonní tradici byla sobota, což se ukázalo jako velký problém.³⁸⁴

Adventista Rudolf Duda, odsouzený za to, že na vojně odmítl vzít do ruky zbraň, byl z „výchovných“ důvodů umístěn na práci do jáchymovských uranových dolů, nejprve na Nikolaji, pak na Eliáši. Když zde každou sobotu odmítl nastoupit do práce, musel strávit celý den postaven u brány mezi dráty. Zde byl přinucen za jakéhokoliv počasí stát a čekat až do večera, kdy se pracovní skupina vrátila do tábora. Poté byl na noc zavřen do korekce. Jednou si jej nechal předvolat velitel tábora. Duda líčí, jak se mu vlastní neústupností podařilo dohnat velitele k zoufalství: „Vstoupil jsem dovnitř do

³⁸⁰ Je zde míněna boromejka Vojtěcha Hasmandová, matkou Bohumilou je míněna Žofie Bohumila Langrová.

³⁸¹ HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha*, <http://www.knihovna.net/>, vyhledáno 22.6.2011

³⁸² NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Anny Schwarzové

³⁸³ tamtéž

³⁸⁴ V padesátých letech trval pracovní týden šest dní, volno bylo pouze v neděli. Adventisté jistě s velkým ulehčením pozorovali, že v průběhu šedesátých let byla sobotní práce stanovena pouze jednou za čtrnáct dní. Definitivní úlevu měla přinést vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 63/1968 Sb., která v tehdejší ČSSR konečně zavedla pětidenní pracovní týden. Ani ta však konec adventistickým peripetím neučinila – socialističtí plánovači přišli s novinkou, tzv. pracovní sobotou, která byla tu a tam vyhlašována nařízením vlády a poslední se uskutečnila ještě v dubnu 1990.

kanceláře, zrovna před jeho stůl. On říká: ‚Duda, tak vy nebudete dělat, ano?‘ Říkám: ‚Pane veliteli, já jsem kvůli tomu odsouzen. Já jsem nikdy v sobotu nepracoval. Já nemohu, je to moje zásada.‘ ‚Kvůli tomu vás sem poslali. Toto je výchovný ústav. My vás tu musíme převychovat a vy budete makat jako hodinky. Já vám ukážu.‘ A ukázal mi, abych šel ven. Já si říkám, že ven nepůjdu, to by vypadalo, jako že souhlasím s tím, že půjdu v sobotu dělat. On tedy říká bachaři: ‚Jděte do skladu, přineste šlauchy a dejte do toho železo. Já ho naučím makat!‘ Pořád mi ukazoval, abych šel ven. Já nešel, nemohl jsem. Vyskočil od stolu, chytil mě, fackoval a řval. Já si říkal: ‚Pane, až přinesou ty šlauchy a budou mě mlátit, prosím tě pomoz mi.‘ Jak velitel řval, tak se najednou chytl za vlasy, vyběhl ven, řval a řval a šel po lágru pryč.³⁸⁵

Jana Fillu se k sobotní práci pokoušel přesvědčit dokonce prokurátor, který ho navštívil v korekci jáchymovského tábora Barbora. ‚Říkal něco v tom smyslu, že je mě škoda, že jsem se dostal na špatnou cestu, že jsem byl zfanatizován nějakou sektou a že budu v té korekci tak dlouho, dokud si to nerozmyslím. To byla jenom výhrůžka, protože za několik dní přišel obávaný bachař, říkali mu Psovod, beze slova pro mě přišel, a protože už bylo po večeri, tak ještě se mnou šel do kuchyně k okýnku a řekl, aby mi dali večeri.‘³⁸⁶ I přesto, že věděli, co je v takové korekci čeká, trvali členové Církve adventistů sedmého dne na zachovávání soboty a pravidelně tak nastupovali svůj obvyklý kázeňský trest, v táboře Barbora byli dokonce tři: ‚Když jsme nefárali v pátek na odpolední, v sobotu na odpolední nebo v sobotu na ranní, tak následovala korekce. To byla basa v base. Vzpomínám si, jak jsme jednou v létě já, Julek Hybšman, Jenda Filla a Jenda Kloda čekali na korekci. Vidím to jako dnes. Bylo sluníčko, tak jsme se snažili aspoň trošku do sebe vsát paprsky toho slunce, protože jsme věděli, že budeme několik dní zavřený v kobkách. Před námi pustili z korekce nějakého Janatku, katolíka. Vyšel odtamtud a padnul zesláblej na zem. My to viděli a teď jsme tam měli jít! Říkali jsme si: ‚Pane, prosím tě, pomoz nám!‘³⁸⁷

O tom, že ani v polovině šedesátých let nebylo zacházení o mnoho mírnější svědčí vyprávění Pavla Roubíčka³⁸⁸. Ten si odpykával svůj trest v zemědělském pracovním táboře Drahonice u Lubence. Takto popisuje zdejší korekci: ‚Hlad, nemytí, vši, štěnice, bití, tvrdé jednání, řev a zima. (...) A bývalo tam na tom Karlovarsku až

³⁸⁵ rozhovor s Rudolfem Dudou pro Post Bellum z roku 2007, archiv Post Bellum o.s.

³⁸⁶ rozhovor s Janem Fillou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 14.5.2011

³⁸⁷ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

³⁸⁸ **Pavel Roubíček** Pochází z Podkrkonoší, oba rodiče byli adventisté a žili v neustálém strachu, že jim úřady syna odeberou. Studium mu bylo znemožněno, vojenskou službu vykonával u PTP. Po udání, že v sobotu nepracuje, byl odsouzen ke 20 měsícům vězení. Propuštěn byl v roce 1965.

*mínus pětadvacet. Takže si vzpomínám, jednou v té korekci, když už jsem tam byl chvíli, tak jsem se nějak opřel o zeď, už jsem byl unavený a za chvíli jsem se nějak vzpamatoval a nemohl jsem se od té zdi odtrhnout, protože jsem přimrzl za záda.“*³⁸⁹ Zpočátku v korekci trávil většinu času, později ale vedení tábora usoudilo, že Roubíček málo pracuje a tak byl do korekce zavírán jen na sobotu a neděli, přes týden musel normálně do práce.

Ani korekcí ovšem nátlak a týrání nemuselo končit. I zde byly prostředky k tomu, jak vězně ještě více ponížit a psychicky zdeptat. V případě adventistů jako nástroj další perzekuce posloužila již tolikrát zmiňovaná sobota: *„V sobotu po nás chtěli, abychom si tam zametli. Po Julkovi Hybšmanovi chtěl bachař, aby zametl, a on řekl, že nebude. Ještě mu to řekl jednou a pak mu dal železa. Tak mu je přitiskl, že jsem slyšel, jak ten Julek nařká. Na to oni byli frajeři. Já jsem mu pomoci nemohl, tak jsem se za něj modlil...“* Ke svému vyprávění Jiří Pokorný³⁹⁰ dále dodává: *„Některé korekce byly ale ještě mnohem horší. Muklové spali přímo na betonu. Jeden náš dobrý přítel, nějaký Vojta, taky adventista, byl v korekci, kde stála voda.“*³⁹¹ Řeč je tu o již zmiňovaném Vojtěchu Matyášovi, který nepatřil mezi politické vězně, byl v roce 1948 odsouzen za vraždu. Ten, přestože nebyl pokřtěným adventistou a k této církvi konvertoval až během svého uvěznění, dodržoval soboty poctivě. Za to byl častým návštěvníkem betonového bunkru příbramského tábora Vojna. V této korekci nebylo zhora nic, vězeň neměl ani kde spát a celý čas trávil chozením po cele: *„Tak dali mi tam do tej korekcie, naliali mi vodu do izby a že aby som šuroval. A ja som si povedal nebudem to robiť, je sobota. Tak som celý deň bol v tej vode a nohy som mal úplne modré.“*³⁹²

Dalším trestem, který dozorcí používali vůči adventistům, odmítajícím pracovat v sobotu, bylo dlouhé stání na místě, venku, za každého počasí. Vězni stáli před velitelským barákem či někde mezi ostatními dráty tak, aby byli na očích nejen dozorcům, ale také výstrahou všem ostatním vězňům. Zmíněný Vojtěch Matyáš to zakusil několikrát, často za extrémních podmínek: *„Bylo to jednou v zimě. Když se začíná stavba, tak jsou všude nákladáky, bláto atd. Stálo tam několik set muklů a bachař si všiml, že Matyáš, který odmítá pracovat, má holínky, a někdo vedle je nemá.“*

³⁸⁹ rozhovor s Pavlem Roubíčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 9.5.2011

³⁹⁰ **Jiří Pokorný** (1933) Pocházel z adventistické rodiny, za odmítání sobotní služby na vojně byl dvakrát zatčen a odsouzen, ve vězení strávil celkem tři roky. Aby se vyhnul třetímu odvodu na vojnu a třetímu zatčení, nastoupil na deset let do kladenských dolů, kde utrpěl těžký úraz.

³⁹¹ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

³⁹² rozhovor s Vojtěchem Matyášem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

„Matyáš! Holínky dolů a dáte je tomu, kdo jde na stavbu.“ V zimě a mrazu ho tam nechali stát... Druhá zkušenost, to bylo někdy v létě. Nechali ho stát před branou, protože nešel v sobotu do práce. Bylo kolem třiceti stupňů, bez jídla, no strašné. Utekl jim na tábor, ale bachaři si ho přivedli a velkýma hřebíkama mu probili bagančata na nějaký dřeva, aby jim neutekl. Oni mu neprobili nohu, trefili se mezi prsty. Někdo by řekl – náhoda, jenže my jsme těch zkušeností měli mnoho, tak jsme věřili, že když byl Matyáš věrnej, že se k němu Bůh přiznal.“³⁹³

Dlouhé stání v mrazu či horku bylo po delší době zcela nesnesitelné, řada vězňů po nějaké době prostě omdlela. Ti odolnější ale stáli dlouhou dobu, až se pro ně poslání do korekce stalo doslova vysvobozením, jak vzpomíná Rudolf Duda: *„Tak jsem stál. Už byl večer, setmělo se, nikde nikdo. Tak jsem si řekl, Pane, kde je ten obláček bílý? Hvězdy svítily. Kdyby aspoň někdo přišel a řekl mi: ‚To je krásný, jak jsi věrný a dodržuješ Boží přikázání.‘ Pane, kde jsi? To se už nedá vydržet. Pak zařvali ‚Duda do korekce!‘ To jsem byl hrozně rád, když jsem tam lehl.“³⁹⁴*

Jan Filla, vězněný v letech 1955 – 1957 v jáchymovském táboře Barbora, měl větší štěstí. Adventisté, kteří táborem prošli před ním, mu podle jeho slov „prošlapali cestu“. Díky tomu, že o rozvrhu směn rozhodovali samotní vězni, mohl být Filla a jeho společníci zařazováni do směn tak, aby nemuseli pracovat v sobotu. To ovšem znamenalo si sobotu napracovat, tedy nastoupit hned po skončení šestnáctihodinové noční směny ze čtvrtka na pátek na další směnu dopolední. To byl ale jenom malý detail pro ty, kteří chtěli poctivě zachovávat sobotu jako den, kdy se nepracuje. Je nutné všem zmiňovaným adventistům přiznat, že se jim to v drtivé většině případů dařilo i navzdory tvrdým trestům.

Podle Jana Filly se přístup k vězňům poněkud odlišoval před rokem 1956 a po něm. Slýchal sice v táboře Barbora vyprávění o Svědcích Jehovových, stojících dlouhé hodiny na mraze, sám však už žádnou takto brutální perzekuci Svědků ani adventistů nezažil. I tak ale tvrdí, že dostávali tu nejhorší práci, při které šlo často o život, on sám unikl smrti jen o vlásek hned první den na šachtě, když byl poslán na úsek šachty bez výdřevy a došlo k závalu. Jeho tvrzení podporuje i fakt, že jeho společníkem v této chvíli byl právě jeden ze Svědků Jehovových.³⁹⁵

I když mnoho pamětníků dokládá, že nejtvrdší perzekuce a šikana ze strany dozorců byla praktikována a tolerována v první polovině padesátých let, ani

³⁹³ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

³⁹⁴ rozhovor s Rudolfem Dudou pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

³⁹⁵ rozhovor s Janem Fillou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 14.5.2011

v pozdějších obdobích nemusel být přístup k vězňům o mnoho mírnější – zpravidla záleželo na samotném veliteli věznice, jaké kázeňské tresty volil a za co byly vězňům udělovány. V návaznosti na to pak záviselo na individuálních přístupech jednotlivých dozorců, mezi kterými vždy byli „ti slušnější“ a ti, kteří v psychickém i fyzickém týrání vězňů nacházeli zalíbení. V obecné rovině lze říci, že do situace ve věznicích se vždy určitým způsobem promítala celková politická situace v zemi a jednotlivé vlny uvolňování či opětného „přituhování“.

Další výraznou skupinou odsouzených, která se stavěla odmítavě k některým druhům práce, byli Svědkové Jehovovi. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, nejčastějším důvodem jejich věznění bylo odmítání vojenské služby. Odsouzení vojenskými soudy byli většinou umístováni do jáchymovských uranových táborů.³⁹⁶ Není třeba dodávat, že pro lidi, kteří odmítli třeba jen cvičit se zbraní, bylo nepřípustné podílet se na sovětském jaderném zbrojení těžbou jáchymovského uranu.

O neústupnosti Svědků Jehovových se šířily zvěsti mezi vězni ve všech táborech Jáchymovska. Adventistického kazatele Miloslava Bláhu v táboře Eliáš uvítali jeho spolubydlící vyprávěním o třech Svědcích Jehovových, kteří odmítli pracovat: „*No tak je svlékli do podvlékaček, v mrazu, a vyhnali je na střechu toho baráku co jsem byl. A kluci na pokoji mi říkali: ‚Tadyhle odpadli na té střeše. Tam, dokud to vydrželi, tak stáli, než padli. Co s nimi bylo potom, nikdo už neví. Tak takové máš vyhlídky.‘*“³⁹⁷

O mučení svědků v táboře Eliáš vypovídá i Jiří Navrátil: „*Stáli den, stáli noc, sněžilo. Začalo to budit neklid, stáli tam chlapi, kteří nic nedělali, kteří děkovali veliteli, že je nechal osvědčit věrnost Bohu – asi od Sovětů pak přišel rozkaz to rozpustit.*“³⁹⁸

František Šedivý ve svých vzpomínkách na Jáchymovsko popisuje případ Svědka Michala Kovacze, který byl spoutaný vystaven 24 hodin horské vichřici na střeše korekce tábora Barbora.³⁹⁹ Důstojník Antonín Raiskub viděl podobné zacházení v táboře Ležnice u Horního Slavkova: „*Pokud vzpomíná na mučení, vybaví se mu Ležnice, tvrdá zima, mráz, půl metru sněhu. Jdou z lágru na šachtu, na směnu. V zahradě u velitelství stojí tři živí sněhuláci, příslušníci křesťanské sekty - snad jehovisté, či baptisté. Prý odmítli sfárat a vůbec pracovat s uranem, který chápali jako materiál pro válku. Zasněžení a nazí tam stáli několik dnů. Potom náhle zmizeli, prý je odvezli jinam, aby nenarušovali pracovní morálku.*“⁴⁰⁰

³⁹⁶ KAPLAN, Karel - PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993, s. 39

³⁹⁷ rozhovor s Miloslavem Bláhou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 18.5.2011

³⁹⁸ rozhovor s Jiřím Navrátillem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 25.5.2011

³⁹⁹ ŠEDIVÝ, František: *Legie živých aneb jáchymovské peklo*, Praha 2003, s. 10

⁴⁰⁰ VACEK, Eduard: *Causa „Spravedlnost“*, in: HP 2/2005, s. 11

Podobně se, možná jako vůbec první, se Svědky Jehovovými pokusil vypořádat velitel dalšího pracovního tábora František Paleček⁴⁰¹: „*Na Rovnosti byli tři: odmítli za prvé fárat do šachty v uranových dolech i po přemlouvání, že uranu se v SSSR používá k mírovým účelům; za druhé odmítli zdravit předepsaným způsobem esenbáky (tj. pět kroků před SNB zastavit, smeknout čepici a smeknuto mít tak dlouho, dokud esenbák nepřejde), argumentovali: ‚Klaněti se přísluší Bohu, nikoli lidem, tím méně služebníkům Satanovým!‘ Za trest dal velitel Paleček Svědky Jehovovy dokola ostrážat, dal jim sebrat čepice a nařídil, aby stáli na příjezdové silnici ve dne v noci – ve 20-30° mrazech. Stáli, dokud nepadli. Odnesli je pak na marodku, dali do pořádku a poslali je stát znovu. Zakončení trestu (stáli tak celou zlou a krutou zimu) vyústilo v jakýsi kompromis: jeden šel pracovat do prádelny, druhý krmit prasata a třetí připravovat dřevo. Esenbáky však nezdravili nikdy.*“⁴⁰²

Podobně tuto historku zmiňují i další političtí vězni ve svých vzpomínkách. Díky tomu lze na této příhodě dobře ilustrovat, jak se málokterá vyprávění pamětníků zcela shodují. Lidská paměť má mnohá úskalí, s přibývajícímí lety slábne, vyprávění se proměňují s počtem odvykládaných historek, lidé z nich vytěšňují, často snad i nezáměrně, skutečnosti, které by snad mohly pokazit výsledný obraz jejich či celého vyprávění. Příběh tří Svědků, mučených na Rovnosti, se ve skutečnosti odehrál s drobnými odlišnostmi. Alespoň to tak vyplývá z vyprávění přímého aktéra události Petra Jankovského⁴⁰³. Prvním rozdílem oproti původnímu vyprávění je to, že Jankovský nebyl Svědkem Jehovovým, ale studentem evangelické teologické fakulty a pozdějším evangelickým farářem.

Jankovský byl prvním členem Českobratrské církve evangelické, který odmítl nastoupit vojenskou službu. Za to byl odsouzen ke čtyřem letům vězení, které si začal odpykávat v kamenolomu Leskoun u Moravského Krumlova, kde bylo vězněno celkem asi padesát odpíračů vojenské služby, mezi nimi mnoho adventistů a Svědků

⁴⁰¹ V mnoha pamětnických vzpomínkách je jméno Paleček zmiňováno pouze jako přezdívka a jako pravé jméno je uváděno Albín Dvořák. Nejspíše zde došlo k záměně dvou osob. V souladu s Tomášem Bursíkem, který vychází z archivních pramenů se přiklání k používání jména František Paleček. srov. BURSÍK, Tomáš: *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949 – 1961*, Praha: ÚSTR 2009, s. 100

⁴⁰² BUBENÍČKOVÁ-KUTHANOVÁ, Milena: *Vybledlá fotografie*, Praha: Vyšehrad 1991, s. 92

⁴⁰³ **Petr Jankovský** (1927) Jeho rodiče po roce 1918 konvertovali od římskokatolické církve k ČCE. Po maturitě začal studovat na evangelické fakultě bohosloví, zde patřil po únoru 1948 ke skupině odmítající spojování církve se státem. Za jeden takovýto výstup na synodu ČCE byl v roce 1950 zatčen a krátce vyšetřován. Nedlouho poté dobrovolně zanechal studia a brzy dostal povolávací rozkaz. Vojenskou službu odmítl a byl odsouzen ke 4 letům vězení. Propuštěn byl na amnestii 1953, poté pracoval jako dělník, koncem šedesátých let dokončil teologická studia a působil jako farář ČCE.

Jehovových. V táboře panoval velmi volný režim, velitel tábora dokonce nechával vězně chodit samotné do Moravského Krumlova k zubaři. „Byly tam tyto skupiny lidí, naprosto spolehlivých, o kterých velitel věděl, že mu neutečou. Oni věděli, že my zásadně neutíkáme. My totiž jsme zde z toho důvodu, abychom vydávali svědectví. Což jsme také vydávali a skutečně některé jsme získali pro víru v Boha. A většinou to byli lidé, kteří potom byli ještě horlivější než my.“⁴⁰⁴ Tato skupina nábožensky perzekuovaných získala velkou jednotu ve vystupování, která jejím členům pomáhala i po transportu na Jáchymovsko. Někteří zůstali pohromadě a odmítli fárat do uranových dolů. Zde se je podle Jankovského pokoušeli zlomit, všude zakoušeli nejhorší tresty a ponižování.

A nyní se dostáváme ke druhé verzi předchozí události z tábora Rovnost. Jedním ze tří vězňů, kteří odmítli těžít uran, byl tedy Petr Jankovský, jeho dva společníci byli skutečně Svědci Jehovovi - jeden z nich byl Slovák Juraj Galánek, druhý Maďar Michal Borosz. Druhým důvodem jejich mučení bylo zdravení velitele tábora Františka Palečka. „On totiž vymyslel pozdrav, který byl naprosto ponižující, a který my jsme také odmítli. A ten pozdrav se skládal z toho, že když jste šel kolem něho, nejenom že jste musel sundat čepici, což to by bylo pochopitelné, ale tou čepicí jste musel prásknout do nohy, aby to bylo slyšet. A teď v pozoru ho sledovat, jak jde.“⁴⁰⁵

Velitel tábora dokonce přizval náčelníky okolních táborů, aby přihlíželi, jakými prostředky donutí vzpurné vězně k poslušnosti. Možná vůbec poprvé tehdy byla použita metoda mučení přírodními živly, později v jáchymovských táborech tolik využívaná. Po úvodním bití nechal náčelník vězňům sebrat čepice a přinutil je chodit mezi ostnatými dráty ve sněhu ve dne i v noci. Jankovský líčí, že takto zůstali šest dní a šest nocí, občas usnuli za chůze a padli na zem. Strážní je ovšem nenechali dlouho spát, polili vězně, ležící ve sněhu, studenou vodou a donutili je pokračovat ve vysilující chůzi nadále v mokrém oblečení. Přesto nikdo z nich do práce na uranu nenastoupil. Nakonec přišel velitel s nabídkou jiné práce, než bylo fárání v dolech.⁴⁰⁶

Vidíme tedy, že i když se průběh obou vyprávění poněkud odlišuje, jejich závěr je stejný. Došlo zde k podobnému vyústění jako v předchozím líčení případů adventistů sedmého dne: po dlouhém odolávání tvrdému nátlaku se dvěma Svědkům a jednomu evangelíkovi podařilo vyvzdorovat řešení, které se nepříčilo jejich svědomí.

⁴⁰⁴ rozhovor s Petrem Jankovským pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 14.5.2011

⁴⁰⁵ tamtéž

⁴⁰⁶ tamtéž

Někteří velitelé věznic a táborů si se vzpurnými vězni hlavu příliš nelámali a raději se jich co nejrychleji zbavili. Podle adventisty Miroslava Šlecht⁴⁰⁷ se tak zachoval velitel slavkovského tábora XII.: „Byl jsem eskortován opět na Pankrác. Zde sestavili skupinu asi 15 ‚sobotářů‘ a 20 svědků Jehovových a poslali nás společně opět na tábor Bratrství a odtud na pověstný tábor XII. Už cestou jsme se rozhodli všichni bez rozdílu kolektivně odmítnout dobývat uran na výrobu atomové bomby. Své rozhodnutí jsme nahlásili okamžitě při příchodu na tábor s požadavkem nezařazovat nás na práci v šachtě. (...) Kolektivně jsme celá skupina odmítli nechat se zařadit na dobývání uranu na atomovou bombu. Velitel si od každého z nás vyžádal individuální odmítnutí a víc se s námi nepáral. Druhého dne nás vrátil na ústředí. Odtud nás všechny přepravili do vojenské věznice v Opavě.“⁴⁰⁸

S pracovními požadavky ve věznicích měli, jak jsme ukázali, největší problémy adventisté a Svědkové Jehovovi. Svým důsledným odmítáním sobotní práce a těžby uranové rudy si vysloužili tvrdé tresty, které jim nezhřídkou přivodily podlomené zdraví. Kromě šikany a nenávisti dozorců si ale často získali také respekt a obdiv svých spoluvězňů. Jejich svědomí zůstalo čisté a především: jejich psychika zůstala nepodlomena a stávala se stále odolnější vůči psychickému i fyzickému nátlaku. V neposlední řadě také učinili výpověď o své víře, která zůstala v paměti mnoha odsouzených a nezhřídkou i některých dozorců.

6.7 Fenomén modlitby a význam náboženského přesvědčení

Zdeněk Nejedlý ve svém pojednání o náboženství označuje náboženské smýšlení za nižší stupeň řešení společenských otázek. V návaznosti na Marxe se domnívá, že náboženství je přirozenou obranou člověka proti nadpřirozenu, jeho strachu ze samoty. „Socialismus odstraňuje však příčiny náboženství i jinou ještě cestou – svým zásadním a uvědomělým kolektivismem. Hrůza z neznámého zavalovala kdysi člověka i proto, že se v tom cítil odkázán sám na sebe.(...) Kolektivita socialistická je naproti tomu docela jiná, uvědomělá, třídní, a v ní proto cítí se člověk docela jinak bezpečným proti útokům zvenčí, jak se strany světské vrchnosti, tak i domnělé nads skutečné moci, jež vnucovala

⁴⁰⁷ **Miroslav Šlechta** (1928) Pocházel z rodiny drobného živnostníka, která před válkou vstoupila do Církve adventistů. Roku 1951 nastoupil vojenskou službu, kde odmítl účast na sobotním cvičení, za což byl odsouzen k 18 měsícům vězení. Roku 1953 byl propuštěn, poslán k PTP a záhy za svěcení soboty znovu odsouzen na 21 měsíců. Po propuštění roku 1955 setrval v dělnických profesích.

⁴⁰⁸ rozhovor s Miroslavem Šlechtou, <http://www.politictivezni.cz>, vyhledáno 25.5.2011

lidem představu boha v nejrozmanitějších jeho podobách.“⁴⁰⁹ Lidé, o kterých se píše v této práci, však měli zcela opačnou zkušenost – skutečnou hrozbou pro ně byla ona „socialistická kolektivita“, která rozhodně nepřinášela pocit bezpečí ani ochranu před hrůzou z neznámého a často byla příčinou jejich vězeňského pobytu. Naopak, jejich Bůh pro ně byl důvěrníkem a oporou, kýmsi blízkým, nikoliv něčím neznámým a tajemným, k čemu se slepě vztahovali.

V protikladu k socialistické kolektivitě můžeme vidět kolektiv duchovních v kriminálech – o jejich mimořádné jednotě a solidaritě svědčí Václav Vaško: *„Kolem velikonoce 1956 se vynořily pověsti, že kněží budou individuálně propuštěni na svobodu a zařazeni do pastore. (...) Nicméně kněží dospěli ke vzácné jednomyslnosti, že i kdyby jim byla nabídnuta amnestie, přijali by ji jen s podmínkou, že se bude vztahovat nejen na všechny kněze, ale i na řeholníky v internacích, a že udělení státního souhlasu k duchovenské činnosti amnestovaným nebude znamenat jeho odebrání těm, kdo jsou dosud v pastoreci.*“⁴¹⁰

Ne vždy ale lidé, držení v komunistických věznicích, měli možnost trávit svůj trest v takto mimořádném kolektivu. Všichni političtí vězni padesátých let shodně popisují jako nejhorší čas strávený ve vazbě. Někteří z nich strávili dlouhé měsíce na samotce, zcela odtrženi od společnosti, svých blízkých a ponechání napospas zvůli svých vyšetřovatelů. V té byli většinou zcela sami, někdy ve dvou, často s člověkem, se kterým neměli nic společného, někdy i s nasazeným udavačem. Vězni zde byli vystaveni fyzickému i psychickému nátlaku, nedostatku spánku a jídla, značné nejistotě o svém příštím osudu a o osudu svých blízkých. V takových chvílích opuštěnosti a stísněnosti často i nevěřící vyhledávali modlitbu jako rozhovor s někým, kdo je slyší a kdo jim rozumí.

Vězeňský život, to je především stereotyp. Ten po čase vede ke značné otupělosti - tedy pokud člověk nežije bohatým vnitřním životem, který stereotyp nezná. Proto byla samota pro uvězněné velkou zkouškou. Ti duchovně založení měli oproti ostatním výhodu modlitby - tedy komunikace s Bohem, která může pocit osamělosti alespoň částečně eliminovat. Další předností je pak společenství církve a vědomí, že pronásledování pro víru není nic nového a že pro ni stojí za to trpět. Antonín Bradna vzpomíná, jak jej ve vazbě na samotce povzbudily vzkazy vyryté zespodu na ešusu, ze kterých vyčetl přítomnost dalších kněží v kriminále. Zároveň myslel na statisíce křesťanů internovaných na Sibiři i v ČSR. Karlu Pilíkovi se dostalo povzbuzení ihned

⁴⁰⁹ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Slovo o náboženství*, Praha: Melantrich 1949, s. 23

⁴¹⁰ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 227

po jeho zatčení a uvěznění v brněnské vazební věznici: „Dobře si pamatuji, že první věc, kterou jsem udělal, bylo, že jsem si klekl a pomodlil se *Te Deum* a *Magnificat*. Za chvíli jsem v podhlavníku našel růženec – na šňůrce vytažené ze slamníku deset kuliček z chleba.“⁴¹¹

Inocenc Kubíček ve svých pamětech popisuje několik snů, které se mu zdály během jeho pobytu ve vazbě: „Jednou jsem viděl u oltáře starého kněze, měl dlouhé šedivé vlasy a sloužil *requiem* za oba mé rodiče, a najednou jsem poznal, že ten kněz jsem já. Úplně jsem cítil, že jsem to já. To mě utvrzovalo v přesvědčení, že se už tady nedočkám setkání se svými rodiči. Jednou jsem se zase propadal do nějaké hluboké jámy, cítil jsem, že tohle je nebezpečné a že je to možná nějaké varování pro mne. Můj psychický stav mohly způsobit nějaké drogy, protože ráno nám dávali šálek černé bryndy, v které mohlo něco být.“⁴¹² Podávání látek s výraznými účinky na lidskou psychiku nebylo ve vazbě ničím neobvyklým – zkušenost se skopolaminem v jídle měli z duchovních např. Vít Tajovský či Adolf Kajpr.⁴¹³

Ve vazbě kněžím také pomáhala dobrá znalost kalendáře a církevních svátků – díky návyku denně se modlit breviář se nejen udržovali v psychické kondici, ale také měli přehled o tom, který je den, případně který svátec má ten den svátek. Inocenc Kubíček takto využíval a trénoval svou paměť a každý den svému spolubydlícímu vyprávěl o životě onoho konkrétního světce, čímž zároveň ve spoluvězni probouzel zájem o křesťanství.⁴¹⁴ Takzvaný breviář, denní modlitba katolických duchovních, tvoří několik modliteb během celého dne, především starozákonní žalmy a biblická čtení. Každý den se liší – jeho knižní forma je proto značně obsáhlá. K breviáři se věznění a vyšetřovaní kněží samozřejmě neměli možnost dostat, proto jej nahrazovali modlitbou růžence. Ta je založena na vnitřním klidu a rozjímání, katoličtí vězni se ji často modlili i během jednoduché manuální práce, jako zřejmě i Felix Davídek při práci ve valdické brusírně v roce 1960: „Hned od počátku projevoval nezájem o tuto práci ani nikterak se nesnaží doposud. Při práci je pomalý, vypadá to jako když se u toho modlí. Zboží, které odevzdává je nekvalitně prováděno.“⁴¹⁵ Za to byl Davídek potrestán dvěma měsíci zaražených výhod.

Václav Malý, který strávil koncem sedmdesátých let ve vyšetřovací vazbě sedm měsíců, zakoušel rovněž samotu a opuštěnost. „To vězení, už jsem to mnohokrát řekl,

⁴¹¹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 294

⁴¹² *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

⁴¹³ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti*, Praha: Torst 2001, s. 245

⁴¹⁴ *Vzpomínky Inocence Kubíčka*, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

⁴¹⁵ Hlášení ke kázeňskému řízení z 13.2.1960, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

*mně pomohlo si znovu uvědomit, co to znamená věřit bez jakýchkoli vnějších opor, protože tam jsem nemohl sloužit bohoslužbu, číst Písmo, nemohl jsem se tam opřít o víru někoho jiného, takže jsem ze sebe musel vydat dosud to nejlepší a z toho nějak žít. Já těch sedm měsíců, a vůbec se nestylizuji do nějakého hrdinství, pokládám za veliký dar právě v takovém tom duchovním zrání.*⁴¹⁶ Právě zde mu byla největší oporou modlitba, kterou navíc začínal vnímat jinak než dříve, podle svých slov se naučil s Bohem navázat vnitřní rozhovor přímo, teprve ve vězení se naučil modlit.

Ve vězení se začali modlit také někteří komunisté, oběti stranických čistek. Dřívější slovenský pověřenec pro věci církevní, Ladislav Holdoš, popsal v rozhovoru s Karlem Bartoškem své tehdejší úniky do jiného světa: *„Vracel jsem se ve vzpomínkách ke své mamince, která byla zbožná protestantka, vracel jsem se do svého domova, do svého dětství a mládí. A v té souvislosti ve mně zazněla slova otčenáše... Balzám modlitby se stal každodenností. Zvykl jsem si modlit denně. Po ranním budičku jsem vstal a umyl se a chodil až do raportu po cele a v duchu se modlil.*⁴¹⁷

Modlitba byla pro vězně záchytným bodem především v okamžicích samoty a úzkosti. Prostřednictvím modlitby se mohli spojit s Bohem ale i se svými blízkými. V roce 1952 píše Růžena Vacková z vězení: *„Drazí moji všichni vespolek, věřte, že je mi dobře; na těle jsem zdravá a na duchu si dělám niterné exercicie a tak jste mi všichni ještě blíží a dražší. Člověk vidí mnohé v pravém světle, na co ve shonu nemá kdy a nad čím se nezamyslel. A v tomto světle i lidé i věci nabývají mnoho podstaty a krásy.*⁴¹⁸

Ještě větší význam měla modlitba pro vězně, čekající rozsudek či už přímo vykonání trestu smrti. Pro ně se stal rozhovor s Bohem, i když v něj dosud třeba nevěřili, jedinou nadějí, jedinou útěchou a možností, která mohla alespoň na chvíli ulevit jejich těžce zkoušené psychice. Milan Havlín⁴¹⁹, odsouzený počátkem padesátých let k trestu smrti, popisuje genezi svého kontaktu s Bohem následovně: *„Ano, napadlo mi najednou. Snad by modlitba pomohla! Začal jsem se modlit: ‚Otče náš, jenž jsi na nebesích...‘, smrt, smrt, poprava - . (...) Taková modlitba není k ničemu, říkal jsem si.*

⁴¹⁶ rozhovor s Václavem Malým pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 6.6.2011; srov. JANDOUREK, Jan: *Václav Malý. Cesta za pravdou*, Praha: Portál 1997, s.54

⁴¹⁷ HOLDOŠ, Ladislav - BARTOŠEK, Karel: *Svědék Husákova procesu vypovídá*, Praha: Naše Vojsko 1991 s. 71 – 72

⁴¹⁸ VACKOVÁ, Růžena: *Ticho s ozvěnami*, Česká křesťanská akademie 1994

⁴¹⁹ **Milan Havlín** (1928 - 2007) Po únoru 1948 založil na Moravě skupinu „Lilka“, která organizovala ilegální přechody do zahraničí. Při jednom z přechodů byl zatčen, ale uprchl. Poté organizoval skupinu „Jánošíci“, se kterou osvobodil politické vězně z psychiatrické léčebny v Brně – Černovicích. Byl prvním politickým vězněm, nad kterým Státní soud v Brně vyslovil v padesátých letech trest smrti, ten mu byl později zmírněn na doživotí. V roce 1968 emigroval do Kanady. Podílel se na vybudování Památníku obětem komunismu v Masaryktownu v Torontě. Své paměti s názvem *Vlečen pod šibenici* publikoval pod pseudonymem Petr Roman.

Stále myslím na smrt a nemyslím na slova modlitby. Budu se muset modlit jinými slovy! Nenaučenými, která si budu muset vymýšlet! Zkusil jsem to. „Pane Bože, můj Bože. Dnes jsi to Ty jediný, kdo mne může slyšet, dnes jsi to Ty jediný, se kterým můžu rozmlouvat“, pronášel jsem tiše slova vyjadřující mé myšlenky. (...) Ani jsem si neuvědomil, že rty se už nepohybují, ale že s Někým, s tím svým Bohem, rozmlouvám svým nitrem, celou svou bytostí. Zapomněl jsem na svoje tělo a propadl myšlenkám jako v hlubokém transu. Byl tu se mnou! Byl tu se mnou v této kobce! Měl jsem společníka, se kterým jsem mohl hovořit, kterému jsem si mohl postěžovat a který mi odpovídal, mohl mě povzbudit a posílit. Cítil jsem jeho mystickou přítomnost. (...) Dosáhli jsme určité formy dialogu. Odpovídal na moje otázky. A vám, kteří se nad těmito řádky usmějete a pomyslíte si něco o blouznění, vám bych chtěl jen připomenout, že vy jste ještě nikdy nebyli tak opuštěni, izolováni a spoutáni hlubokou, nekonečnou a prázdnou černou samotou – před smrtí.“⁴²⁰

Modlitba však nebyla jen východiskem ze samoty a opuštěnosti. Na některých celách se duchovním podařilo iniciovat společné modlitby, ke kterým se brzy přidávali i kriminální vězni. Stávalo se také, že tito právem potrestaní začali trpět výčitkami, když viděli křivdu, která byla spáchána na jejich spoluvěznicích. Právě tyto chvíle zapříčinily četné konverze, ke kterým ve věznicích docházelo.

V protikladu k samotě byl nedostatek soukromí. Ten se někteří vězni snažili eliminovat vytvářením „kolektivů pro samotu“ – to byly hloučky vězňů, kteří společně mlčeli.⁴²¹ Pro všechny nábožensky založené vězně byly bezesporu důležité především večerní chvilky ztišení a modlitby. Pokud nebyl v dohledu dozorce či udavač, modlili se vězni v leopoldovském Muklovském Vatikánu společně i před jídlem.

Jako určitý druh modlitby bychom také mohli chápat básně, které v nesvobodném prostředí psala řada politických vězňů. Nešlo jen o přední uvězněné katolické spisovatele, jakými byli Václav Renč⁴²² či Jan Zahradníček⁴²³. Mnoho později publikovaných básní ve vězení napsali také Josef Kostohryz, Vladimír Sís, Zdeněk Rotrekl, Jan Dokulil, Josef Veselý a mnoho dalších. Některé tyto básně, často nábožensky motivované, pak kolovaly po věznicích a ústně se předávaly od vězně k

⁴²⁰ ROMAN, Petr: *Vlečen pod šibenici*, Zlín 1996, s. 96 - 98

⁴²¹ KAHOUN, Karel: *Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka*, Praha: ÚDV 2006

⁴²² **PhDr. Václav Renč** (1911 - 1973) Český katolický básník, dramatik a překladatel, roku 1951 byl zatčen a o rok později spolu s dalšími katolickými spisovateli byl v procesu s tzv. Zelenou internacionálou odsouzen na 25 let. Propuštěn byl v květnu 1962.

⁴²³ **Jan Zahradníček** (1905 - 1960) Jeden z vrcholných představitelů české katolické poezie, již před únorem 1948 ostře vystupoval proti komunistům. V roce 1952 byl odsouzen ke 13 letům vězení. Propuštěn byl na amnestii v květnu 1960, nedlouho poté umírá.

vězni. Příkladem za všechny budiž Renčova Popelka Nazaretská nebo jeho litanie k Panně Marii. Tu Václav Renč oslavuje jako vzor dokonalosti, cestu ke spáse, a především jako ideál ženy a matky, krásy a něhy. Nejen tedy pro svůj náboženský podtext a charakter modlitby, ale i pro oslavu ženské krásy, čistoty a dokonalosti se tato skladba šířila doslova jako lavina po československých věznicích, od ucha k uchu. A nejenom po věznicích, řada z těch, kteří tyto verše uchovávali ve své paměti, je vynesla z vězeňských zdí a šířila dál po celém Československu. Pro Bezpečnost muselo být šokující, když zjistila, že veřejností kolují básně, jejichž autor sám dlí tou dobou ve vězení. Básník byl kvůli tomu také několikrát vyšetřován.

Sám Renč píše v dopise literárnímu historikovi Jaroslavu Medovi u příležitosti prvního vydání Popelky Nazaretské v roce 1969: *„Tahle skladba vznikla a slovo od slova byla zapsána do paměti už před mnoha lety, ‚tam‘, v nejneprostější samotě, tj. už ve vyšetřovacích vazbách. Stovky a stovky muklů ji znali z paměti buď částečně nebo celou, v nesčetných opisech (všelijak zkomolených) obíhala po světě už dávno předtím, než já jsem se vrátil domů. (...) Vychází tak, jak mi v těch samotách byla darována, zcela doslovně darována, proto jsem se neodvážil změnit, když šla do tisku, ani slůvko, třeba by se zdálo (a mně prvnímu), že tu onde by byla na místě menší korektura. Nic na těch okolnostech neromantizuji (...) a jsem si vědom celé řady mimořádností, včetně toho ‚kladného‘ světa útěchy a překonávání temnot světlem milosti.“*⁴²⁴

Adventista Bohumil Dymáček zase zjistil, že mu v paměti uvázlo mnoho textů a myšlenek díky náboženským písním, které dobře znal. Zpěv mu také pomáhal v nelehké situaci v korekci opavské věznice, kde strávil kvůli odmítání sobotní práce několik měsíců: *„Já jsem rád zpíval, takže jsem si začal zpívat jednu písničku, kde se v refrénu zpívá ‚k matce přijdu tam, díky jejím modlitbám‘. Tak jsem to začal zpívat a rozbřečel jsem se. Už jsem nebyl schopný dál. A teď jsem přemýšlel, proč jsem vlastně tady, když moji kamarádi si hrají volejbal, jsou venku... a mě tehdy přišla myšlenka: ‚Protože jsi právě teď na řadě.‘ To byla myšlenka, jenom. Ale mě ta myšlenka natolik uklidnila, že já jsem si uvědomil: ‚Ty jsi tady potřeba, nějak.‘ Takže to byl takový fajn pocit.“*⁴²⁵

K modlitbě někteří tíhli více, někteří méně, to platilo i v mezi duchovními. Inocenc Kubíček, přes fyzickou slabost, kterou pociťoval v důsledku vazby, se k modlitbě uchyloval častěji než ostatní kněží ve společné cele na Mírově: *„Byl jsem tehdy vnitřně nespokojen a málo jsem spal. Když všichni usnuli, jsem si klekl a modlil se potichu třeba hodinu a zase jsem zalezl do postele. Pak mě pater Cukr, který spal vedle*

⁴²⁴ RENČ, Václav: *Popelka Nazaretská*, Brno: Blok 1991 (z doslovu Jaroslava Medy, s. 81-82)

⁴²⁵ rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

mne, vyhuboval, abych to nedělal a raději spal. Ale já jsem měl pořád vědomí, že je třeba svět napravovat modlitbou.“⁴²⁶

V křesťanství má velký význam utrpení – utrpení Ježíše Krista, který je chápán jako vtělený Bůh, který svou smrtí a zmrtvýchvstáním přinesl lidstvu vykoupení. Vědomí, že jejich Bůh trpěl stejně nevinně jako oni, bylo pro mnoho křesťanů velkou vzpruhou a povzbuzením. Jedním z lidí, kteří přijali křest ve vězení, byl zmiňovaný Luboš Hruška. Takto popisuje svůj zážitek z korekce borské věznice: „*Šli jsme tam krouceným schodištěm a když jsme přicházeli, před katrem stál jeden vězeň, asi pětáctýřicetiletý chlap. Úžasně inteligentní tvář, ale mučednická, ztýraná. Tehdy mě napadlo, že takhle jsem si vždy představoval tvář Krista.*“⁴²⁷ Utrpení lidské a utrpení božské se stalo pro Hrušku inspirací k vybudování Památníku obětem zla, na kterém soustavně pracoval již od doby svého propuštění v roce 1960.

Byli ovšem i vězni, které utrpení a opuštěnost dovedly až ke ztrátě víry. Jejich, zřejmě spíše tradičně pojímaná víra, jim nedávala odpovědi na křivdy, které byly páchany na nich i stovkách dalších nevinných lidí. Vězeňskou zkušenost u většiny odsouzených můžeme chápat jako zkoušku víry. Ti, kteří věřili málo nebo povrchně, svou víru ztratili. Ti, kteří spoléhali na Boha a nepřestávali se modlit, často dosáhli velkého prohloubení své víry. Troufám si tvrdit, že takových případů byla u politických vězňů většina.

Na závěr dejme opět slovo Zdeňku Nejedlému: ten ve svém pojednání vytýká kněžím, že pro samé kostelní formality a politickou agitaci nemají čas na náboženství: „*Náboženská kontemplace a dnešní kněz! Cítíme to i z jeho výkonu u oltáře: to je služba, úřad, obřad, ale ne náboženství. Duše, srdce? Ty jsou někde docela jinde, jsou-li tu vůbec někde.*“⁴²⁸ Pokud bychom třeba jen částečně připustili, že měl pravdu, pak si můžeme být jisti, že duchovní, kteří prošli komunistickými tábory a věznicemi, této jeho definici již naprosto neodpovídají.

⁴²⁶ Vzpomínky Inocence Kubíčka, <http://www.sfr.cz/>, vyhledáno 16.6.2011

⁴²⁷ Poslední rozhovor s Lubošem Hruškou, in: HP 2/2007

⁴²⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Slovo o náboženství*, Praha: Melantrich 1949, s. 32

7. Vztahy nábožensky perzekuovaných vězňů s okolím

U většiny náboženství se setkáváme se snahou jejich představitelů šířit svou víru dál, získávat nové příznivce. Věřící by se proto v ateistickém prostředí měli snažit jít příkladem, ukázat, čím se jejich víra vyznačuje, jaká jsou její pozitiva, co může člověku nabídnout. V křesťanství se pro to používá termínu evangelizace, tedy hlásání evangelia, přičemž velký důraz je zde kladen na osobní svědectví jednotlivých křesťanů. Pokusme se nyní zaměřit na to, jaké svědectví o své víře vydávali křesťané v československých věznicích a pracovních táborech. Zaměříme se na několik okruhů: na vztahy, jaké měli křesťané a především duchovní s ostatními vězni, dále pak na to, jak probíhalo soužití příslušníků jednotlivých konfesí, pokusíme se přiblížit otázku udavačů a agenturní činnosti na kněžských odděleních. Budou nás zajímat také vztahy s dozorci a pohled těch, kteří hodnotili chování vězňů a to, jak posuzovali křesťany. Třetím okruhem bude komunikace s vnějším světem – do jaké míry byla povolena a jaké alternativní cesty pro ni odsouzení volili.

7.1 Vztahy s ostatními vězni

Podle Vězeňského řádu z roku 1951 se k sobě vězňové navzájem měli chovat slušně, měli zakázáno dorozumívat se mezi celami, z oken, při procházkách, přednáškách a podobných příležitostech. Rovněž si nesměli mezi sebou cokoli prodávat, půjčovat vyměňovat ani darovat. Nalezené cizí věci měl vězeň povinnost odevzdat příslušníkovi SVS. Vězeň, kterému bylo ostatními ubližováno, byl, vyjma nutné sebeobrany, odkázán na stížnost k veliteli ústavu.

Na počátku padesátých let ještě panovala snaha oddělit kriminální vězně od politických, jak se můžeme dočíst v zápisu bezpečnostního kolegia MV z roku 1952: „Vězně odsouzené pro kriminální zločiny a správní přestupky je třeba přísně oddělit od vězňů, odsouzených pro protistátní zločiny, aby se zabránilo zhoubnému vlivu, který na kriminální delikventy mají při společném věznění státněbezpečnostní zločinci.“⁴²⁹ Jasně tedy vidíme snahu uchránit kriminální zločince před režimu nebezpečným ideologickým ovlivněním, nikoli snahu uchránit politické vězně před návyky a zkažeností zločinců a deviantů nejrůznějšího druhu. Přesto v praxi toto pravidlo důsledně dodržováno nebylo a političtí vězni často přišli s kriminálními do styku, nejvíce asi v pracovních táborech.

⁴²⁹ Důvodová zpráva k návrhu na provedení diferenciaci vězňů v prostoru Jáchymov a Příbram ze 6.3.1952, ABS f.Správa MV, A2/1 - 77

To bylo na vyšších místech vnímáno jako problém: „*V táborech VÚ Ostrov jsou dosud věznění vězni bez ohledu na povahu trestního činu a délku trestu. Tento stav vede k tomu, že někteří méně nebezpeční zločinci, zvláště z řad kriminálních elementů, se dostávají pod vliv nejnebezpečnějších státně-bezpečnostních zločinců. Tak místo aby tito vězni byli v ústavech přivedeni na správnou cestu a vrátili se do společnosti napraveni, zatím vycházejí z vězení často otráveni jedem protistátních záští, které jim naočkovali protistátní zločinci – spoluvězni.*“⁴³⁰

Přestože kněží byli zhruba od poloviny padesátých let od ostatních vězňů co nejvíce separováni, aby nenarušovali jejich socialistickou převýchovu, do kontaktu s nimi přesto přišli, především při společné práci v dolech i jinde. Přítomnost tolika katolických kněží v lágrech a věznicích byla pro ostatní vězně svědectvím o tom, že církev bere své poslání vážně. Za tvrdých vězeňských podmínek býval často kněz pro ostatní vítanou osobou a záchytným bodem, člověkem, kterému se mohli svěřit, ke kterému mohli mít důvěru, vždyť takové by mělo být jeho poslání v životě civilním, o to více pak v životě nesvobodném a omezovaném. Již jsme podotkli, že ani ve věznicích duchovní neztráceli svou sociální roli. Přesto byly styky s laiky ryze individuální a kněží se nemohli ubránit pocitu, že jim chybí farní společenství.

Zhruba do poloviny padesátých let, a pak znovu po amnestii v roce 1960, byli kněží umístěni na cele spolu s laiky. Mons. Antonín Huvar, odsouzený již v listopadu 1948 na deset let, byl hned po rozsudku umístěn na izolované oddělení borské věznice, spolu s dalšími asi třiceti vězni. Jednalo se většinou o vojáky, byli mezi nimi generálové Mrázek, Janoušek, Pelich, Přikryl či pozdější plukovník Hruška. Huvar vzpomíná: „*Bylo zajímavé, že tito ostržilní mazáci si nikdy nenechali ujít duchovní slůvko na večer, které jsem jim já, šestadvacetiletý mladík, jako klukům ve skautu vyprávěl. Také jsme se společně modlili, a přitom ne všichni byli katolíci – třeba generál Mrázek byl český bratr. Dokonce i bachaři respektovali naši modlitbu a myslím, že nikoho kvůli ní neponižovali.*“⁴³¹ To bylo ovšem v počátcích snah o budování totalitního systému a situace ve věznicích se brzy začala měnit. Staří a režimu nepohodlní dozorcí byli poslání do výslužby či na jiná místa a místo nich nastoupili mladí příslušníci, většinou horliví zastánci komunistické ideologie. Takovouto generační výměnu symbolizuje například odchod velitele mírovské věznice Červinky a jeho nahrazení Weissem. Toho komentuje opat Zemek slovy: „*Byl to člen Hitlerjugend. Byl velmi agilní. Potom*

⁴³⁰ Zpráva o rozmístění potrestaných a odůvodnění návrhu na provedení diferenciac potrestaných v táborech vězeňského ústavu Ostrov, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 89

⁴³¹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

schoval odznak s hákovým křížem a nasadil si ‚hvězdu‘. Komunisté potřebovali takové lidi, aby za ně provedli každou špinavou práci. Vždy jim totiž mohli pohrozit: ‚Vzpomeň si na svou minulost!‘“⁴³²

Někteří duchovní měli pověst, která je předcházela. Většinou zásluhou vykonstruovaných obvinění komunistických soudů, jako například dominikánský převor Jakub Zemek: *„Ve vězení o tom byly různé knihy. Třeba ‚Mír či válka‘ od Hromka, pak tam bylo ‚Spiknutí Vatikánu proti republice‘; po procesu s opaty v 50. roce se objevila kniha ‚Co se skrývalo za zdmi klášterů‘. A všude opakovali jako papoušci: ‚Převor dominikánů ve Znojmě Zemek přeměnil klášter v arzenál zbraní!‘“⁴³³* Je třeba dodat, že takovéto pověsti se Zemek těšil nejen mezi spoluvězni, kteří vše brali spíše s nadsázkou a humorem, ale i mezi některými příslušníky SVS, kteří naivně věřili všemu, co jim kdo z vyšších míst předložil. Ovšem, i kdyby nevěřili, tyto pověsti pro ně byly dostatečnou záminkou, aby dali těmto „zvláště nebezpečným“ vězňům dostatečně pocítit svou moc a svou převahu, jak o tom mluví i Zemek: *„Tak jsem kvůli tomu musel nejednou do korekce, kde jsem musel dřepovat a držet si podvlékačky, protože šňůrku jsme nesměli mít, abychom se prý neoběsili. Takovou měli o nás péči.“⁴³⁴*

Kněží byli mezi intelektuály vítanými konzultanty i po stránce odborné, např. Antonín Bradna vzpomíná, jak Václavu Renčovi pomáhal pašovat jeho verše k Silvestru Braitovi a Adolfu Kajprovi⁴³⁵, aby zkontrolovali, zda neobsahují nějaké dogmatické chyby.⁴³⁶ I když kněží byli převážně na společných celách, na práci byli často přidělováni spolu s ostatními spoluvězni. Ti často a rádi využívali jejich služeb, ať již k duchovnímu rozhovoru či zpovědi, či k přijímání jiných svátostí, nejčastěji eucharistie. Výjimkou nebyla ani bohoslužba sloužená na jejich úmysl, Antonín Bradna býval v Leopoldově tradičně generálem Kutlvašrem pověřen, aby sloužil mši za padlé legionáře: *„Vždy ve výroční den bitvy u Zborova mi říkal: ‚Bratře armádní kaplane,*

⁴³² ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 71-72

⁴³³ tamtéž

⁴³⁴ tamtéž

⁴³⁵ **Adolf Kajpr SJ** (1902 - 1959) Pocházel z chudého prostředí, ve 26 letech vstoupil do jezuitského řádu. Studoval filosofii v Belgii, zdejší tříletý kurs absolvoval po dvou letech v roce 1932. Poté studoval teologii v Innsbrucku, knězem byl vysvěcen roku 1935, začal působit u sv. Ignáce v Praze. V roce 1940 začal přednášet filosofii na pražské teologické fakultě. Za svou novinářskou činnost byl o rok později zatčen a prošel koncentračními tábory v Terezíně, Mauthausenu a Dachau. Po válce obnovil katolický týdeník *Katolík* a stal se jeho šéfredaktorem. Kolem novin se brzy vytvořil široký okruh katolických intelektuálů, kteří se po roce 1950 setkávají v komunistických věznicích. Kajpr byl odsouzen na jaře téhož roku v monstrprocesu s představiteli řádů na 12 let. V roce 1959 v Leopoldově umírá.

⁴³⁶ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002; též DOLEŽAL, Miloš: *Cesty Božím (ne)časem*, Kostelní Vydří 2003, s. 174

*dnes je třeba slavit panychidu za naše padlé bratry. Tak jsme slavili tajnou mši svatou.*⁴³⁷

Křesťanství ve věznicích stmelovalo i na první pohled zcela odlišné skupiny vězňů, například sedláky, profesory či vojáky. Mnoho vězňů bylo osloveno duchovní vyspělostí a mravní silou vězněných duchovních. Někteří si v nich našli své životní vzory, někteří se díky nim nakonec stali též duchovními. Jako příklad můžeme vzít Stanislava Lekavého⁴³⁸, který se octl na Borech na jedné cele s dominikánským převorem Antonínem Jakubem Zemkem. „*Pokud jsem s ním byl v jedné kobce, byl jsem velmi šťastný. Je to snad divné, že ve vězení může být člověk šťastný, ale je to tak. Svou přítomností vyzařoval vzácnou ušlechtilost a řekl jsem, že bych rád byl knězem jako on!*“⁴³⁹ K tomu nakonec skutečně po mnoha letech došlo, Lekavý byl v roce 1979 tajně vysvěcen na kněze řeckokatolického ritu.

Křesťanské náboženství se navenek neprojevuje jen náboženskými úkony a bohoslužbami, naopak se má co nejvíce promítat do všedního života a vztahu k ostatním lidem. Duchovní se snažili i ve vězení žít podle svých křesťanských zásad a není sporu o tom, že život na jejich celách byl pokojnější a mnohem méně konfliktní jež jinde. Příkladem pro ostatní byl například řeckokatolický biskup Pavol Gojdič, který s láskou pečoval o své spoluvězně, například zaslal po chodbaři čtvrtinu chleba kněžími Bradnovi a Korbelovi ihned po jejich příjezdu do Leopoldova.⁴⁴⁰ Nutno dodat, že v této době vězni v Leopoldově trpěli značným hladem. Podobně líčí Ota Rambousek ve svých Pamětech lichoběžníka případ kněze Stanislava Dubiny, který v Mírovské věznici pomalu chřadnul a když jednoho dne omdlel, zjistilo se, že rozdává své, i tak dost žalostné přiděly chleba mezi ostatní vězně. Obětavý duchovní tak došel až téměř k smrti hladem.⁴⁴¹ Jindy se duchovním jejich štědrost a obětavost vyplatila. Dominikánský převor Jakub Zemek podaroval v Brně na Cejlu chlebem a mlékem spoluvězně, který tři dny předtím nejedl. Po několika dnech byl tento muž z vězení propuštěn a Zemkovi pravidelně dvakrát týdně nosil do vězení jídlo, dokud ten nebyl převezen na Bory.⁴⁴²

⁴³⁷ DOLEŽAL, Miloš: *Cesty Božím (ne)časem*, Kostelní Vydří 2003, s. 173

⁴³⁸ **Stanislav Lekavý** (1930) V roce 1948 po ukončení dvouleté obchodní školy byl zatčen za šíření protikomunistických letáků a odsouzen na 2 roky. V září 1950 byl propuštěn, poté strávil dva roky u PTP. V roce 1957 odmaturoval a neúspěšně se hlásil na TF v Litoměřicích. Byl opakovaně vydírán StB a nucen ke spolupráci. Aby unikl, koncem padesátých let se oženil, manželství ale ztroskotalo. V roce 1968 začal dálkově studovat teologii, kterou tajně dokončil v roce 1971. V roce 1978 byl tajně vysvěcen na kněze řeckokatolického ritu tajným biskupem Klementem. V roce 1998 bylo v Římě jeho manželství anulováno a téhož roku byl vysvěcen na římskokatolického kněze.

⁴³⁹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 170

⁴⁴⁰ BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002

⁴⁴¹ RAMBOUSEK, Ota: *Paměti lichoběžníka. Paměti agenta-chodce*, Praha: Primus 1999, s. 158

⁴⁴² ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 63

Obětavost a křesťanská snaha pomoci bližním mnohdy až hraničily se zdravým rozumem či sebetrýzněním. Tak tomu bylo třeba na jáchymovském Táboře L, kde kněží vykonávali jednu z nejtěžších prací, při které byli silně vystaveni radioaktivnímu záření z uranové rudy. Proti tomu je měl ochránit příděl půl litru mléka denně, z kterého ovšem duchovní vypili jen málo. Většinu dali k dispozici nově přichozím nebo propuštěným z korekce. Problém ovšem nastal, když na tábor přišel soudruh Hojtaš, slovenský komunista a oběť stranických čistek, který osobně asistoval při zatýkání kněží, nyní vězněných v táboře. „*Otcové v táborovém Vatikánu zasedli, aby se usnesli, zdali i v případě Hojtaše se zřeknou mléka. Nemohlo to dopadnout jinak – dávali mu je denně. Říkal vždycky, bezbožník: ‚Zaplat’ vám to Pán Bůh, přátelé,‘ a začal dostávat barvu.*“⁴⁴³

Kněží také usilovali o vytváření pokud možno příjemného prostředí ať už v celách či na pracovišti. Nezřídka se tak dělo nejen po stránce duchovní, ale i po stránce materiální či estetické. Mons. Antonín Huvar popisuje, jak se první přihlásil na záchrannou akci k vyproštění 47 horníků, uvězněných požárem na Slepém dole ve Rtyni. Podařilo se jim vyprostit 40 horníků, ale v důsledku vysílení strávil pater Huvar několik dní na marodce. Po zotavení už nemusel nastoupit do těžby a začal vykonávat na Tmavém dole funkci strojníka. „*Během volných chvil jsem kreslil na stěny a strop strojovny obrázky zvířat a květin, náměty ze skautského života, postavy horníků a nade všechno jsem napsal řecky metrovými písmeny ‚Pokoj Kristův v království Božím‘. Na těch freskách jsem dělal dva roky.*“⁴⁴⁴

Bylo by ovšem chybou myslet si, že duchovní byli vždy trpělivými a ideálními společníky na celách. Je samozřejmé, že po několika měsících, strávených v nepřetržité společnosti stále těch samých lidí, začne zde působit určitá únava a někdy se třeba probudí i vzájemná nevraživost. Dominik Pecka⁴⁴⁵ to komentuje slovy: „*I v žaláři platí příkaz lásky k bližnímu. Ale obtíž lásky v žaláři je právě v tom, že ten druhý je vskutku bližní, tj. člověk dnem i nocí únavně a stejně a nezměnitelně blízký. Kdybychom ho neměli dnem i nocí na krku, bylo by mnohem snadnější ho milovat.*“⁴⁴⁶

⁴⁴³ BRODSKÝ, Jaroslav: *Řešení gama*, Praha: Lidové noviny 1990, s. 74

⁴⁴⁴ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 144

⁴⁴⁵ **ThDr. Dominik Pecka** (1895 - 1981) Studoval teologii v Brně, v roce 1918 zde byl vysvěcen na kněze. Na podzim 1953 je zadržen a po dvoudenním nepřetržitém výslechu StB propuštěn. Znovu zatčen je v květnu 1954, propuštěn je na amnestii v roce 1955. Stává se zpovědníkem u milosrdných sester v Brně. V souvislosti s nimi je znovu zatčen a v roce 1958 odsouzen na 14 měsíců vězení, odkud se vrací v únoru 1960. Během června 1969 je slavnostně promován na čestného doktora teologie. Věnuje se psaní, ale během normalizace již opět nesmí publikovat, některé knihy mu vychází v Římě v Křesťanské akademii.

⁴⁴⁶ PECKA, Dominik: *Z deníku marnosti*, Brno: Atlantis 1993, s. 126

Dokud byli kněží ve věznicích silnou skupinou, měli většinou u ostatních politických i kriminálních vězňů respekt a uznání. Tak například vzpomíná na léta na Mírově, kde byla komunita až dvou set duchovních, teolog Oto Mádr: „*U takzvaných kriminálních vězňů bylo vidět, že nás považují za elitu v elitě. Uměli rozeznat, že politickým vězňům mohlo jít i o moc, ale nám šlo o velké hodnoty a o svobodu pro všechny.*“⁴⁴⁷

Po amnestii v roce 1960 se výrazně obměnilo spektrum vězňů v nápravných zařízeních. Většina politických vězňů byla amnestována a ti zbylí zůstali osamoceni a odtrženi od společnosti intelektuálů, na kterou byli zvyklí. Náhle byli konfrontováni se skutečnými kriminálníky a tato konfrontace pro ně byla často velmi nepříjemnou a posléze začala být únavnou. Růžena Vacková v dopise sestře z věznice v Pardubicích ze 17. května 1961 píše o svých mladých spoluvězeňkyních: „*Zde jsou děvčata toho druhu, která vydávají o svém pokolení sice deformované, avšak o to příznačnější svědectví. Poznala jsem je v minulých měsících ostatně velmi zblízka, až moc, avšak jsem vděčná Bohu za tu zkušenost. Je to strašlivě bolestné mládí. (...) Ovšem, my starší nemáme přirozenou ani vychovanou autoritu, protože pohrdají vším, co bychom jim mohly povídat; nevěří, že někdo za něčím opravdu stojí.*“⁴⁴⁸ A v dopise z října 1960: „*Nemohu psát, protože tu neustále někdo žvaní, a to křiklavým hlasem. (...) Stanu se úplně nerudná na mluvící lidi. A skoro docházím k názoru, že ženy jsou žvanící netvoři. Bude mne velmi zajímat názor mužů na kříž se svými spolumuži. Jistě měli nějaké zvláštní nesnáze navzájem, ale asi jiného druhu.*“⁴⁴⁹

Podobně jako duchovní ostatních církví, i adventističtí kazatelé se stávali pro své spoluvězně oblíbenými partnery k rozhovorům, především ze strany dalších politických vězňů. Těm sloužili jako duchovní útěcha, morální opora i třeba jen jako vrba, do které mohli vyprávět své problémy a strasti. Je signifikantní, že lidé, odsouzení za náboženské přesvědčení měli takřka vždy takovéto postavení, tedy alespoň mezi vězni politickými. Dokonce i odsouzení komunisté, oběti stranických čistek, často hledali v rozhovoru s těmito lidmi útěchu nebo alespoň důstojné partnery s nimiž mohli diskutovat na úrovni. Budoucího kazatele Jiřího Veselého takto vyhledávali během vycházek jeho starší spoluvězni: „*Bylo zajímavé, že já jsem byl oproti nim prostě ucho. A oni mi vyprávěli ty své životní příběhy a chtěli, co já na to řeknu. Ale mě to došlo: oni nechtěli, co já na to řeknu, ale co by asi na to řekl Pán Bůh. Jak by on hodnotil ten*

⁴⁴⁷ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 88

⁴⁴⁸ VACKOVÁ, Růžena: *Ticho s ozvěnami*, Česká křesťanská akademie 1994

⁴⁴⁹ tamtéž

jejich život. A tak mi vyprávěli ty své příběhy, to byly velice zajímavé příběhy. A já jsem jim zase říkal to, co jsem si pamatoval z Bible. A to byl pro ně jakoby balzám, opravdu povzbuzení.“⁴⁵⁰

Byli však i političtí vězni, kteří na skupinky duchovních nepohlížely v tom nejlepším světle. Nejčastěji jim vytýkali poddajnost a poslušnost, kterou kněží často projevovali ve vztahu k dozorcům. Mluví o tom například Alois Macek: „Řeknu vám ale upřímně, že neznám jediného kněze, který by se ve vězení otevřeně proti něčemu postavil. Dostali se sice do korekcí, ale většinou proto, že někdo prozradil, že na světnici sloužili mši. Možná to byla taktika - mlčet a kývnout hlavou, ale to pro mě znamenalo strašně málo.“⁴⁵¹ Přestože takto nekonfliktních lidí byla mezi duchovními možná většina, viděli jsme a ještě uvidíme, že i v jejich řadách se našli lidé průbojnější, kteří si nenechali všechno líbit.

Působení kněží a kazatelů na ostatní vězně se samozřejmě dostávalo do zorného pohledu vedení věznice a také agentů StB, kteří se našli i na kněžských odděleních. Takto informoval své nadřízené spolupracovník „Jindra“ o působení Josefa Zvěřiny ve Valdčích v září 1961: „Zvěřina Josef má v úmyslu nábožensko-mravně působit na brusírně na laika nekněze Josefa HEJDU a už nejednou se o něm vyjádřil: ‚Ten si skutečně zasluhuje, aby my kněží si ho zvlášť všímali. Nevypadá zkaženě jako ostatní chuligáni a i k tomu svému trest. činu přišel kdoví jak. Zvlášť ke konci šichty je vidět Hejdu u Zvěřinova brusu, jak dostává od Zvěřiny nábož. poučení a jak se zájmem poslouchá. Ještě to o něm Zvěřina řekl: ‚Je velmi vnímavý a nábož. věci ho velmi zajímají.‘“⁴⁵²

O činnosti spolupracovníků StB, kteří se ve vězení dostali do přímé blízkosti některých představitelů katolické církve, bude ještě řeč v samostatné kapitole. Díky jejich hlášením však můžeme ilustrovat rozhovory, jaké se mezi kněžími a nevěřícími při práci odehrávaly: „Odsouzený ZVĚŘINA – farář, na pracovišti Křížík vypravoval odsouzenému ŠILHANOVÍ, že na brusírně mu kdosi říkal (z brusičů), že ztratil víru v Boha, když se dozvěděl, že jsou kněží, kteří nezachovávají celibát. ZVĚŘINA prý mu to

⁴⁵⁰ rozhovor s Jiřím Veselým pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 9.5.2011

⁴⁵¹ PINEROVÁ, Klára: Vývoj vězeňských subkultur v Československu v letech 1948 – 1960, Diplomová práce ÚHSD FF UK 2006, s. 91

⁴⁵² Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 25.9.1961, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

vymlouval, že takových je málo a vzorem jejich je PLOJHAR. Toho vylíčil prý tak, že byl dotyčný překvapen. Nakonec řekl ZVĚŘINA, že se dotyčnému ani nijak nediví.“⁴⁵³

Nebyli to však vždy jen laikové a nevěřící, kteří se od svých spoluvězňů něčemu naučili. Vzájemné učení fungovalo v obou směrech. Také duchovní ve věznicích získali zcela jiný náhled do života svých věřících i nevěřících, mohli se naučit rozumět kriminálníkům, jejich potřebám i životním návykům. Mons. Antonín Huvar vzpomíná, jak ho kasaři na cele kárali: „*Povídali: ,Vy kněží to děláte špatně, pořád úzkostlivě hledáte jenom hříchy. Máte vidět i to dobré, a jestli máte v srdci dostatek dobra, není tam pro hřích už místo.*“⁴⁵⁴ Nejenom kněžské komunity a vzájemné společenství biskupů, opatů, teologů a filosofů, ale také běžné každodenní rozhovory s věřícími i nevěřícími se ukazovaly být pro duchovní ve vězeňských podmínkách obohacujícími. Mnozí z kněží a farářů, kteří prošli komunistickými věznicemi, pak po roce 1989 nastoupilo do duchovenské služby ve věznicích.

V normalizačních letech bylo v českých věznicích stále méně lidí, vězněných z náboženských důvodů. Odsouzených duchovních nebylo mnoho, o nějakých kněžských odděleních již nemohla být řeč, političtí vězni navíc byli od sebe záměrně oddělováni. O to horší situace tito jedinci prožívali, nuceni trávit svůj vězeňský pobyt mezi kriminálními vězni. Celkově vzato, političtí vězni měli i v této době mezi ostatními vězni stále to nejnižší postavení, které bylo o to horší, oč méně politických vězňů v nápravných zařízeních pobývalo. A mezi politickými často byli nejvíce utiskováni a zahrnováni opovržením právě duchovní či lidé věznění z náboženských důvodů. Vnímá to tak například Jaroslav Kovařík ve své knize vzpomínek z valdické věznice z počátku osmdesátých let.⁴⁵⁵

Společnost vězňů ve vazebních celách se stala nástrojem působení vyšetřovatelů. Disident a pozdější biskup Václav Malý líčí svůj pobyt ve vazbě jako velmi nepříjemný, přestože dozorcí se vůči němu nedopouštěli fyzického násilí. Po mnoho měsíců mu však byl odepřen kontakt s jinými lidmi, než byli ti, kteří s ním sdíleli celu. To byli buďto zločinci, odsouzení za vraždu či znásilnění, nebo agenti StB, kteří měli z Malého tahat informace. „*O víře jsem s nimi nemohl mluvit. Není ale možné přistupovat k někomu přezíravě, když s ním sdílím místnost o ploše jeden a půl krát dva a půl metru. To mě naučilo komunikovat i s těmito lidmi, a ne je předem odsuzovat a přistupovat k nim*

⁴⁵³ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 15.6.1962, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁵⁴ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 154

⁴⁵⁵ KOVAŘÍK, Jaroslav: *Na druhém břehu řeky*, Praha: Pragma 1991, s.74

svrchu a s pohrdáním. Byla to výborná škola, že jsem se naučil i v nich nacházet něco ryzího, čistého a neporušeného, čeho jsem se mohl zachytit. Nemohl jsem vystupovat jako ten, který je spravedlivý, nikdy jsem nezdůrazňoval, že já jsem stíhaný nespravedlivě a oni spravedlivě.“⁴⁵⁶

I v sedmdesátých a osmdesátých letech ale duchovní plnili ve věznicích dál svoje poslání, nepřestávali se denně modlit a udivovat tím řadu svých spoluvězňů, kteří se tak o náboženství začali blíže zajímat. Většinou politických vězňů byli kněží stále vnímáni jako spolehliví a morálně silní lidé. To dosvědčuje František Lízna, za normalizace třikrát vězněný, který se v osmdesátých letech na Borech seznámil s Václavem Havlem. Ten si pak Líznu přizval jako jednoho ze tří poradců, kteří mu byli povoleni ke konzultaci, když měl podat žádost o milost, na jejímž základě měl být okamžitě propuštěn: „*Dozorci nám postupně strkal pod nos mikrofon a měli jsme se k věci vyjádřit. (...) Ted' zůstalo rozhodnutí na mně. Začal jsem jako kazatel: ‚Václave, já si tě nesmírně vážím, protože už tady sedíš čtyři roky. Máš špatné zdraví a doma tě čeká manželka. A já mám ted' rozhodovat. Nemám vůbec odvahu. Hrozně bych byl rád, kdybys šel domů...‘ Pak jsem se ale vzpamatoval: ‚Tys mě ale požádal, abych ti řekl svůj názor. Tak ti říkám: nedělej to, ty nemusíš žádat o milost, vždyť jsi dělal jen dobré věci pro národ. Oni tě musí pustit sami. Když je požádáš o milost, bude to vypadat, jako bys něco provedl.*““⁴⁵⁷ Havel nakonec žádost o milost podepsat odmítl, což mu vyneslo nejen další vězeňský pobyt, ale také horší pracovní zařazení.

Přestože bylo řečeno, že podmínky věznění šedesátých let a let sedmdesátých a osmdesátých nezaznamenaly zásadních změn, přesto nás překvapí tvrzení kněze Radima Hložánky, který zakusil věznění v obou dekadách: „*Musím říct, že věznění pro mě bylo v 80. letech mnohem těžší, než když jsem seděl v 60. letech. Tenkrát jsem si z toho dělal srandu, ale ted' mi do smíchu příliš nebylo; naprostá většina vězňů na Borech byli kriminálníci, panovala tam vulgarita, násilníci, drogy, homosexualita. (...) Vězni se mě jako faráře stranili, protože se chtěli dostat na podmínku ven a nechtěli si zadat. Nechtěli se mnou jako s černou ovci vůbec mluvit a ignorovali mě.*“⁴⁵⁸

Zhoršení situace politických vězňů a určité projevy nadřazenosti vězňů kriminálních je průvodním jevem normalizačního vězeňství.

⁴⁵⁶ JANDOUREK, Jan: *Václav Malý. Cesta za pravdou*, Praha: Portál 1997, s. 54

⁴⁵⁷ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 223

⁴⁵⁸ tamtéž, s. 127

7.1.1 Soužití různých vyznání a rozvoj ekumenismu

V předchozích kapitolách jsme se dozvěděli, jak důležitá byla pro některé politické vězně víra. Nebylo podstatné, že každý věřil svým způsobem, podle svého vyznání a svého přesvědčení. Víra, která byla a je tak často záminkou k náboženským rozepřím a válkám, v kriminálech spojovala. Dagmar Šimková vzpomíná na první léta v Pardubicích: „*Pookrály jsme. Každá v něco věří. Především je to víra v Boha. Ta dává rozměr životu za jeho fyzickou hranici. Přestaly jsme se bát chřadnutí, nemoci, stárnutí, záhuby. Modlíme se pravidelně, je to nepřetržitý řetěz, jako kdysi ve středověkém Cluny. Poučujeme se od sestřiček o pravidlech noviciátu. Vede to ke kontrole myšlení, je to spirituální náhrada materiálních nedostatků.*“⁴⁵⁹

Na kněžská oddělení byli někdy umisťováni i představitelé nekatolických vyznání a příslušníci menších církví a náboženských uskupení. V průběhu padesátých let se tak v Leopoldovském Muklovském Vatikánu sešlo spolu s několika desítkami katolických kněží i několik evangelických duchovních, baptisté, metodisté, adventisté, duchovní Církve československé a také Svědci Jehovovi. Nekatolíci byli do kněžských oddělení umisťováni se záměrem rozdmýchat konflikty a náboženskou nesnášenlivost. To byl ovšem omyl – namísto nenávisti panoval v těchto odděleních duch solidarity a ekumenismu, který většinu zúčastněných spíše obohatil, především kněze, neboť o společenství všech křesťanů se v katolické církvi více začalo mluvit až s nástupem II. vatikánského koncilu.

Představitelé nekatolických vyznání ale byli oproti katolíkům v kriminálech ve velké menšině. Bohumil Kolář, vězněný v letech 1953 – 1960 ve Valdicích, odhaduje, že se za ta léta setkal přibližně s tisícovkou katolických kněží, nekatolíky by však spočítal na prstech – potkal údajně dva představitele Československé církve, jednoho metodistu, jednoho evangelíka a asi pět Svědků Jehovových. Vztahy se všemi jinověrci označuje za výborné a maximálně korektní. Dokonce i Svědkové Jehovovi podle něj, přestože byli uzavřeni vůči ekumenismu, zaujímalí vůči kněžím přátelský postoj.⁴⁶⁰

Podle Víta Tajovského v Leopoldově během tajných mší u dveří hlídali evangelíci, kteří měli bohoslužby vlastní. Vzájemná účast na bohoslužbách se podle Tajovského tehdy ještě moc nepěstovala. Situace ale byla velmi rozdílná na jednotlivých celách a v jednotlivých věznicích, hodně zde záleželo na individuálních přístupech jednotlivých duchovních či laických vězňů.

⁴⁵⁹ ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*, Praha: Orbis 1991, s. 26

⁴⁶⁰ z rozhovoru s ThLic. Bohumilem Kolářem ze dne 30.11.2007

Podobně jako řada uvězněných katolických kněží, i adventisté vzpomínají na solidaritu mezi spoluvězni, napříč všemi vyznáními a určitý nádech ekumenismu, který se rozvinul mezi kazateli jednotlivých církví: „*Tam ve vězení bylo jedno, kdo je z jaké církve. Jestli to byl katolík, byl to můj bratr. Zpíval se mnou písničku ‚Blíž k tobě, Bože můj‘, třeba. Dokonce jestli to byli Svědci Jehovovi, tak žádný odstup, nic takového... Takže tam jsme drželi všichni zajedno.*“⁴⁶¹ Vztahy s příslušníky jiných církví si ve vězení pochvaloval také další adventista, Juraj Krupa: „*Oni komunisté diskriminovali všechny církve, bez rozdílu. Oni se snažili mezi nás sem tam vnést nějaké rozpory, abychom se chytli... ale protože jsme byli všichni pod stejným tlakem, tak vztahy byly rozhodně lepší než předtím, když nás takhle nešroubovali.*“⁴⁶²

Ze svědeckých výpovědí lze rekonstruovat, že se čas od času některá skupina nábožensky orientovaných odsouzených uzavřela sama pro sebe a s ostatními spoluvězni komunikovala jen v nejnútnejších případech. Nejčastěji jsou v této konotaci zmiňováni Svědkové Jehovovi. Zkusme se zamyslet, co bylo důvodem.

Svědkové Jehovovi, přestože vychází z protestantského apokalyptického hnutí, nejsou obvykle ostatními církvemi považováni za křesťany. Nepovažují totiž Ježíše Krista za pravého Boha, ale za stvořenou bytost a prvního z andělů. Dále odmítají nesmrtelnost duše, křesťanskou symboliku včetně kříže, slavení Vánoc a ostatních svátků. Připomínají si pouze poslední večeři Krista s jeho učedníky.

Zajímavé jsou vztahy vězněných Svědků Jehovových s ostatními vězni, především s katolickými duchovními. Je těžké ze svědectví pamětníků vyvodit nějaký závěr: katolických kněží byly v československých nápravných zařízeních v padesátých letech vězněny stovky a co jednotlivec, to zpravidla jiná zkušenost a jiný názor. Obecně lze říci, že obě skupiny k sobě přistupovaly s obezřetností, větší nedůvěru však bylo možno rozpoznat ze strany Svědků Jehovových. Tomu se nelze příliš divit, kritika a odmítavý postoj ke katolické církvi byla součástí učení Badatelů Bible již od dob zakladatele Charlese Russela a vystupňovala se za časů jeho nástupce Rutherforda. V roce 1947 vydal katolický exerciční dům ve Frýdku brožurku s názvem „Co chtějí Svědkové Jehovovi?“, která vysvětluje z katolického pohledu údajné bludy Russelova učení a poukazuje i na poznámky Rutherfordovy o katolické církvi: „*Jakým způsobem mluví Rutherford o kněžích a církvi o tom několik ukázek. Tážeme se, zda může člověk, z něhož mluví slepá nenávist, býti poslem Božím? Může člověk, který proti svým bližním rozšiřuje tolik lží a pomluv, a ani se nepokouší, aby své výroky dokázal, může takový*

⁴⁶¹ rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

⁴⁶² rozhovor s Jurajem Krupou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 16.5.2011

*člověk ještě býti považován za člověka poctivého? „Duchovenstvo na zemi“ – píše - „smíchal se s obchodem, politikou a se vším možným, co tvoří část tohoto světa, díl organisace d'ábla. Mimo toho zneuctívají Pána, představují v d'ábelském učení Boha jako nepřítele. Nemůže na ně býti pohlíženo jako na spravedlivé.“*⁴⁶³

Pokud bylo Svědků ve vězení více, často se drželi pohromadě a komunikovali pokud možno jen mezi sebou. Na představitele katolické církve, kterých bylo v nápravných zařízeních vskutku početně, pohlíželi minimálně s nedůvěrou a v souladu se svým přesvědčením, že „*největším nepřítelem Jehovovým je římskokatolická hierarchie, která se snaží udržet lid v nevědomosti jako farizeové a zákoníci v době Kristově.*“⁴⁶⁴

O silné averzi vůči katolickým duchovním ze strany Svědků Jehovových svědčí i příhoda, kterou popisuje biskup Ján Korec – odehrála se ve Valdicích na Vánoce 1965. Za evangelickým duchovním Jozefem Jurášem⁴⁶⁵ přišel na Boží hod mladý Svědek Jozef Chudík a vyčítal mu, že slavil Vánoce s katolíky: „*Pán Juráš, prečo vy ťaháte jarmo s neveriacimi?!*“ – *Juráš sa rozčulil: „Ako to rozprávaš? Nuž tebe sú tito katolícki kňazi neveriaci?! Ty nevidíš, ako žijú, ako pracujú, ako sa modlia?!“*⁴⁶⁶ Podle Korce také mezi Svědky kolovala informace, že všichni katoličtí kněží jsou vězněni „pre smilstvo“.

Ve valdické věznici se na počátku šedesátých let na společné cele ocitli katoličtí duchovní Josef Valerián⁴⁶⁷ a Josef Veselý, tři duchovní Českobratrské církve evangelické a dva Svědkové Jehovovi. Josef Valerián vzpomíná na vztahy s evangelíky jako na bratrské a otevřené. Oproti tomu Svědkové podle něj na své spolubydlící donášeli, aby si získali výhody.⁴⁶⁸ Je to ovšem jednostranné tvrzení, které nemáme čím doložit.

Ovšem ani katolíci většinou nevystupovali vůči Svědkům Jehovovým příliš otevřeně, často je vnímali jako podivnou a podezřelou sektu, označující sice sebe sama

⁴⁶³ *Co chtějí Svědkové Jehovovi?*, vydal Exerciční dům ve Frýdku, 1947, s.23

⁴⁶⁴ PECKA, Dominik: *Z deníku marnosti*, Brno: Atlantis 1993, s. 54

⁴⁶⁵ **Jozef Juráš** (1912 - 1975) Slovenský evangelický farár a publicista, byl tajemníkem Sdružení evangelické mládeže. Za války se zapojil do odboje a SNP. Roku 1953 byl několik měsíců držen ve vazbě a krutě vyslýchán. V roce 1962 byl odsouzen ke 13 letům vězení, propuštěn byl roku 1968, poté působil jako duchovní ve sboru v Bratislavě. Roku 1973 mu byl odňat státní souhlas a byl nuceně penzionován.

⁴⁶⁶ KOREC, Ján: *Od barbarskej noci. Listy z väzenia*. Bratislava 2004, s. 293

⁴⁶⁷ **Mons. Josef Valerián** (1925) Vystudoval teologii v Brně, v červenci 1949 byl vysvěcen na kněze. Poté nastoupil jako kaplan do Jaroměřic nad Rokytnou, kde v roce 1951 zažil tzv. babické události, v souvislosti s nimiž byl zatčen a internován v Želivě. Po dvou letech nastoupil k PTP, poté pracoval jako dělník, v roce 1956 se vrátil do duchovní služby. V listopadu 1962 byl zatčen a v lednu následujícího roku odsouzen ke dvěma a půl letům vězení za podvracení republiky. Trest si odpykal ve Valdicích. Po propuštění v květnu 1964 pracoval jako dělník, v roce 1968 se vrací do duchovní služby.

⁴⁶⁸ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 329

jako Badatele Bible, ale vykládající Písmo poněkud jednoduše a doslovně. Většina z kněží ve svých vzpomínkách líčí Svědky jako uzavřenou skupinu, nezřídka pohlížející na katolické duchovenstvo stejně nenávistně jako na příslušníky státní bezpečnosti.

Na druhou stranu katolíci již ve čtyřicátých letech vnímali horlivost Svědků Jehovových a jejich neutuchající aktivitu při rozšiřování své víry. Známá byla také jejich odvaha a mučednictví v letech nacistických perzekucí. Mnoho kněží se s nimi poprvé setkalo až v komunistických žalářích, kde jim mohli i zaimponovat svou nezlomnou vírou. Možná i z toho důvodu je mrzelo, že Svědkové se drží stranou a nesdílí s dalšími věřícími křesťanské společenství. V tomto smyslu bychom alespoň mohli chápat vyjádření teologa Oty Mádra: *„Ty kriminály byly v duchovním smyslu skutečně krásná doba. Jako kněží jsme se snažili být si co nejlepšími přáteli a pomáhat si. Byli jsme na jedné palubě a na stejné lodi. Musím říct, že s členy ostatních křesťanských církví jsme drželi pohromadě a byli si bratři – tady se už tehdy formovala ekumena. Sloužili jsme třeba podle katolického ritu a ostatní se účastnili. (...) Jen Svědkové Jehovovi se drželi stranou a odmítali ostatní.“*⁴⁶⁹

Karel Kahoun se poprvé setkal se Svědky v plzeňské věznici. Jako mladý katolík byl velice překvapen, že někdo svou argumentaci proti němu opírá o Bibli. Mladí Svědkové mu byli sympatičtí, obecně s nimi souhlasil, cenil si jejich horlivosti a schopnost získávání nových členů. Postupně však začal odkrývat některé nedostatky jejich učení, distancoval se od fanatismu, netolerance a nekritického přejímání informací ze Strážné věže. Došel k přesvědčení, že katolíci jsou v chápání Bible o dost napřed před Svědky Jehovovými, kteří ji vykládali takřka doslovně. Přesto si ale Kahoun soužití s nimi v Plzni pochvaloval, nejen kvůli náboženským diskusím, ale také díky občasným dvojitým porcím jídla, které od nich dostával, protože Svědkové odmítali jíst krev a jelita.⁴⁷⁰

Abychom si neudělali mylnou představu, že všichni Svědkové hleděli na kněze se záští a opovržením, ocitujme pro změnu zkušenost jednoho ze Svědků, který se dostal do styku s katolickým knězem, v té době již vlastně tajně vysvěceným biskupem: *„Byl jsem asi čtyři hodiny v antonu s dr. Otčenáškem. Čekali jsme spolu v Hradci na transport. Protože jsme tam byli sami, svázaní řetězem, tak jsme si mohli volně vyprávět. Já jsem citoval z bible, on přemýšlel a potom řekl: ‚Ano, je to tak.‘ Byl to moc milý rozhovor. Bylo vidět, že je to vzdělaný člověk, že ty věci zná.“*⁴⁷¹

⁴⁶⁹ tamtéž, s. 255

⁴⁷⁰ KAHOUN, Karel: *Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka*, Praha: ÚDV 2006

⁴⁷¹ rozhovor s Josefem Skohoutilem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 24.5.2011

Evangelíka a pozdějšího faráře Petra Jankovského spojoval se Svědky Jehovovými společný osud – podobně jako mnozí z nich byl odsouzen za odepření vojenské služby. Spolu s nimi byl také umístěn v pracovních táborech Jakubčovice nad Odrou a Leskoun, určených právě pro vojenské provinilce. Tady zažil velkou míru solidarity všech nábožensky perzekuovaných vězňů. Do ruky se mu také dostalo několik výtisků Strážné věže, které byly ve vězeňských podmínkách povzbudivé i pro lidi s poněkud odlišným pojetím víry, než prezentovali Svědkové Jehovovi. „*Pravidelně, vždycky nějakým způsobem se k nám dostala Strážná věž – Watch Tower a ta byla velmi pozorně studována. Ačkoliv jsem v mnohých věcech s tím nesouhlasil, přesto tam byly některé věci velmi pozitivní, kde se nějakým způsobem ukazovalo na to, že všechno musí mít svého původce a že tudíž není možné si představit, že by tento svět nebyl stvořen Stvořitelem.*“⁴⁷² Spolu se Svědky si také dodávali kuráž zpěvem písně „Čest buď Jehovovi, jenž všeho je pán“, jejíž tehdejší význam pro ně srovnává Jankovský s významem chorálu „Kdož sú boží bojovníci“ pro husity. Strážní v táboře prý byli natolik konsternováni, že vězně nechali přezpívat píseň celou.

Velká skupina nábožensky perzekuovaných se ocitla na sklonku padesátých let také v pracovním táboře ve Rtyni v Podkrkonoší. O solidaritě a sounáležitosti, ze které nevyčnívali ani Svědkové Jehovovi, mluví evangelický farář Jan Jelínek: „*Jednu dobu tam bylo asi jedenáct farářů římskokatolických, tři evangeličtí, tři Svědkové, dva sedláci – kulaci, dva zloději a jeden vrah. Svědkové byli zavřeni za to, že nechtěli volit a že nesouhlasili s režimem. My, faráři, za pobuřování. (...) Na pokoji jsme byli všichni zajedno. Když katoličtí kněží měli pobožnost, někdo z nás hlídal, aby v případě příchodu bachařů mohl upozornit. Bible a církevní tisk byly tajně schovávány pod kamny. Dostal jsem od jehovistů Nový zákon, který jsem čítával, když jsem byl osamocen 400 metrů pod zemí.*“⁴⁷³

Svědkové Jehovovi, pokud netvořili zcela uzavřenou skupinu, často ve věznicích vytvářeli skupinky s adventisty sedmého dne, ke kterým mají z hlediska věroučného zřejmě nejbližší. Zmiňovali jsme společná biblická studia na jáchymovském táboře Barbora. A pokud tyto dvě skupiny nestudovaly společně, alespoň si navzájem kryly záda, jak to dosvědčuje adventista Jiří Pokorný: „*Svědkové byli hodní hoši. Když jsme si my adventisté někde tajně v rohu na cimře něco četli, tak jeden Svědek chodil po chodbě a hlídal nás, aby nás bachař nepřekvapil. Měli jsme takové smluvené gesto. Když šel bachař, tak Svědek kopnul do dveří nebo přišel a křiknul: „Kluci bacha, schovejte*

⁴⁷² rozhovor s Petrem Jankovským pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 14.5.2011

⁴⁷³ rozhovor s Janem Jelínkem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 27.5.2011

všechno, jde Psod!‘ Psod byl takovej malej bachař, kterej v minulosti dostal od muklů, bál se, tak chodil se psem a od té doby si na něj už nikdo netroufnul.“⁴⁷⁴

Kuriozní situace nastávaly, když dozorcí nebyli schopni rozdíly v obou konfesích odlišit anebo zaměňovali jejich vyznavače. Adventista Jiří Veselý se dostal na celu společně s jedním mladým Svědkem Jehovovým: „*Oni teda věděli, že tam mají dva nějaké náboženské fanatiky. (...) Byl tam jeden dozorce, říkali jsme mu Ferda Mravenec, ten se vždycky snažil buzerovat. Jenomže on si to přehodil. Mě považoval za jehovistu a jehovistu považoval za adventistu. Ten rozdíl, to je jedno, věřící - věřící. Ale Svědkové prakticky nesvětlí žádný den. (...) A on vždycky přišel v sobotu za tím chlapcem, za tím jehovistou a buzeroval ho: ‚Ještě jsem tě neviděl nic dělat!‘ Ale ten s tím neměl problém, protože jemu to bylo jedno.*“⁴⁷⁵

Vidíme, že i Svědkové Jehovovi byli často dobrými společníky a pomocníky v nelehkém vězeňském soužití. Společná křesťanská víra většinou sblížovala vězně všech vyznání. Svědkové, pokud se drželi své víry, byli pro ostatní vězně vzorem věrnosti vlastnímu přesvědčení a křesťanské lásky k bližním, pokud se nejednalo o jednotlivce s fundamentalistickými sklony. Prameny ovšem vypovídají o tom, že mezi Svědky bylo takových jedinců poměrně hodně a takový údaj nás nepřekvapí – značně kritický postoj k některým jiným konfesím je pro Náboženskou společnost Svědků Jehovových signifikantní. Nechtějme ale generalizovat, jako vždy a všude, i zde záleželo především na přístupu jednotlivců.

7.1.2 Agenturní činnost ve věznicích

Nemalý problém pro duchovní, umístěné na kněžských odděleních, představovali donašeči, ve vězeňském slangu bonzáci, většinou vězni spolupracující s StB pod příslibem kratšího trestu či vydírání například strachem o rodinné příslušníky. Některé se Bezpečnosti podařilo získat i přímo z řad kněží a duchovních, někteří se za kněze pouze vydávali, často ale velmi neuměle. František Adamec dostal v Ruzyni na celu spoluvězně, který se představil jako kněz, což hned dokazoval svou fotografií v kolárku. Již to bylo Adamcovi podezřelé, neboť vězni u sebe fotografie většinou mít nesměli. Když mu pak jeho nový spolubydlící navrhl vzájemnou zpověď, předstíral, že

⁴⁷⁴ rozhovor s Jiřím Pokorným pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 9.5.2011

⁴⁷⁵ rozhovor s Jiřím Veselým pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 9.5.2011

zapomněl začátek zpovědní formule, čímž dostal tohoto agenta do úzkých a vzápětí mu do očí řekl, co si o něm myslí.⁴⁷⁶

O těch agentech, které StB naverbovala přímo z řad kněží, mnoho nevíme. Víme jen, že mezi kněžími bylo takových lidí o poznání méně než mezi ostatními vězňenými. „*Bonzáků bylo na našem oddělení nesrovnatelně méně než jinde, byli tři, možná čtyři. Až na jednoho pravého Jidáše to byli chudáci, kteří si svou slabostí jenom ztížili vězení. Žili ve strachu před estébáky, jejichž příkazy neradi vyplňovali, i před spolubratry, že budou odhaleni. Trpěli výčitkami svědomí.*“⁴⁷⁷ Jediným otevřeným bonzákem mezi knězi na Mírově byl podle Václava Vaška benediktin Adolf Ungr⁴⁷⁸, který působil jako starší kněžského oddělení, a jehož se údajně báli i dozorcí⁴⁷⁹.

Málokdy o donašečích vězni nevěděli. Většinou bylo otázkou času, kdy se takzvaný bonzák prozradí. Potom byla jeho situace velmi svízelná, i když duchovní k násilí většinou nesahali a donašeče prostě ignorovali a vyhýbali se mu. I mezi duchovními však byly prudší povahy, které si nenechaly všechno líbit. Jan Baptista Bárta ve Valdicích neváhal v listopadu 1961 uštědřit jednomu bonzákovi facku. Tím byl s největší pravděpodobností kněz Jiří Dítě⁴⁸⁰. To ovšem zachytil další donašeč, Adolf Ducháček⁴⁸¹, který přivolal dozorce. Situace pak vyústila podle popisu Josefa Ondoka takto: „*Pro vedení vězení to byla vítaná příležitost, jak zostudit ‚faráře‘. Ve vězeňském rozhlase, jehož program dělal jeden z bonzáckých muklů podle příkazů vedení kriminálu, se po celý týden vysílal – a to dvakrát denně – program uváděný titulem ‚Hle, jak se milují!‘. Začínal zvukem varhan, po nichž zaznělo ‚Dominus vobiscum‘ a reportáž o tom, jak surový kněz Bárta zbil nebohého mukla bonzáka. To však mělo nečekaný dopad. Bárta se stal populárním kněžským muklem v celém kriminále a i náš kněžský*

⁴⁷⁶ tamtéž

⁴⁷⁷ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 224

⁴⁷⁸ **Adolf Petr Ungr** (1914 - ?) Benediktin, působil jako farář v Orlové. Na sklonku čtyřicátých let byl exkomunikován. V září 1951 ho Státní soud v Praze odsoudil za údajnou velezradu ke 20 letům vězení, kde aktivně spolupracoval s StB.

⁴⁷⁹ srov. VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s.142

⁴⁸⁰ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Bárty; srov. VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2*, Kostelní Vydří 2007, s. 64

⁴⁸¹ **Adolf Ducháček** měl na svědomí pokus o vraždu a znásilnění. Za války byl vězněn jako recidivista v koncentračním táboře, po skončení války se díky elementárním znalostem teologie, v níž se sám vzdělával, vydával za nedostudovaného kněze. Vedle zneužívání svého „kněžství“ k vylákání peněz od duchovních provozoval po válce pašování, překupnictví, převádění osob přes hranice a falšování dokladů. Po svém odsouzení za tyto delikty se stal agentem StB. Navštívil v roli prchajícího duchovního několik kněží v jižních a západních Čechách a na Moravě a žádal od nich přenocování a peníze na cestu. Po určité době došlo k jejich zatčení. Ducháček byl rovněž nasazován na cely ve vyšetřovací vazbě i ve vězení k některým kněžím a vyzvídal od nich jako „zatčený kněz“ informace o jejich činnosti; viz HORNÁKOVÁ, Lucie: *Hospitálský řád sv. Jana z Boha v období dvou totalit*, Diplomová práce, FF MU 2007

*stav doznal zvýšení prestiže v očích muklů. (...) Na vězeňské zdi se objevil dokonce nápis „Faráři, bijte bonzáky!“*⁴⁸² Bárta byl potrestán třemi dny korekce a třemi měsíci zastavení výhod.

Agenti, zlákaní či donucení ke spolupráci se Státní bezpečností, podepisovali tzv. vázací akt, kterým vyjadřovali svůj souhlas s požadavky StB, za což byli zvýhodňováni kázeňskými odměnami, slušným zacházením, které ovšem nesmělo být příliš očividné, a slibem brzkého propuštění. To ovšem nebylo zcela v zájmu Státní bezpečnosti poté, co se jí podařilo získat agenturního spolupracovníka, požívajícího důvěry svých spoluvězňů.

Hlavním cílem agenturní činnosti bylo odhalovat a potlačovat protistátní činnost vězňů, odkrývat zamlčené informace, včas odhalovat a zamezovat útěkům, sebevraždám, vzpourám, sabotážím a špionáži vězňů při pracovním nasazení a odhalovat spojení na svobodu. Není nezajímavé, že až do roku 1963 byli terčem sledování i vlastní příslušníci nápravných zařízení.⁴⁸³ Často ale byli agenti nasazováni i na kriminální vězně, ze kterých tahali informace o jejich společnících či ukrytých penězích a kradených předmětech.

Zápis z kolegia ministerstva vnitra dokládá, že k 1. červnu 1958 provádělo agenturu na celách vyšetřovacích věznic VB v celém Československu celkem 62 osob, přičemž celkem tuto práci od jejího zavedení konalo již 122 osob. Obecně toto kolegium seznalo, že agenturní práce je na nízké úrovni a je třeba lépe vybírat pracovníky a vhodněji volit metody konspirace.⁴⁸⁴

Jedním ze sledovaných byl na Mírově například kněz Felix Davídek, kde byl sledován od října 1953 do října 1955 agentem s krycím označením „Jindra“, který předával informace o činnosti jeho i dalších kněží a jejich reakcích na politické události. Davídek a několik dalších kněží bylo nakonec umístěno na izolované oddělení, odkud však byli posléze propuštěni, neboť vedení věznice k tomu nenašlo legální zdůvodnění.⁴⁸⁵

Agenti Státní bezpečnosti však mohli způsobit mnoho problémů i po svém propuštění, a právě po něm. Sledované osoby je znaly z vězení jako důvěryhodné osoby, které často instruovaly, koho mají po svém propuštění navštívit a jaké zprávy mají předat. Tím získávala Bezpečnost napojení na ilegální skupiny. Tak například

⁴⁸² ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 117

⁴⁸³ TOMEK, Prokop: *Vyzvědači ve Valdicích*, in: HP 3/2007

⁴⁸⁴ Zpráva o stavu agentury na celách ve vyšetřovacích věznicích VB k 1.6.1958, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 282

⁴⁸⁵ TOMEK, Prokop: *Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989*, Praha: ÚDV 2000, s. 18

v NPT Valdice byl na dřívějšího lidoveckého poslance Jaroslava Cuhru⁴⁸⁶ nasazen tajný spolupracovník StB „Motolský“⁴⁸⁷: „Rozpracováním bylo zjištěno, že ods. CUHRA ve výkonu trestu pokračuje v činnosti KDS a získává pro svoji myšlenku další stoupence. Konkrétně získal ods. POLÁKA Václava (...) a KARL Jaroslava (...), kteří byli již propuštěni z výkonu trestu. Těmto osobám předával instrukce, jak hovořit mezi lidmi, jak tyto získávat pro případné úkoly atd. Tímto způsobem získal též TS „MOTOLSKÉHO“, který mu byl za tím účelem podstaven. Tohoto před odchodem z výkonu trestu instruoval, aby po měsíci zavolal telefonicky manželku CUHRY a vyřídil této pozdrav. Toto údajně stačí, aby jej po měsíci navštívili nezávisle na sobě dva muži. Jeden z nich se jmenuje HLAVÁČ a druhý BONAVENTURY. Oba jmenovaní mají spojení na zahraničí, tj. Itálie, NSR, Rakousko, Polsko a BONAVENTURY přímo na Vatikán. Písemné materiály pro propagaci KDS dováží jistá osoba z Polska. Odsouzený CUHRA tvrdí, že jeho celá rodina je aktivně zapojena do jeho činnosti. (...) Podle posledního jednání s uvedenými orgány získal TS „MOTOLSKÝ“ naprostou důvěru CUHROVÉ a začíná plnit i ostatní úkoly. V ústavu Valdice pokračuje rozpracování CUHRY dle stanoveného plánu.“⁴⁸⁸

Podobně bylo ve Valdicích postupně v průběhu šedesátých let nasazeno několik agentů na okruh osob kolem teologa Josefa Zvěřiny. Ten byl mezi od roku 1956 držen v leopoldovské pevnosti, odkud byl na sklonku července 1960 transportován do Valdic. Zde na něj byl založen pozorovací svazek s odůvodněním, že se chová mezi faráři jako mluvčí a inspirátor náboženských úkonů⁴⁸⁹ a dále, že se zaměřil na vyučování nedostudovaných teologů jako byli Rybář, Vrbenský a další.⁴⁹⁰ „Skoro by mohl být pokládán vůbec za nejvlivnějšího kněze.“⁴⁹¹

Na své spoluvězně měl Zvěřina velký vliv, což zaznamenali i někteří spolupracovníci StB, kteří na něho byli nasazeni. Na počátku šedesátých let takto ve

⁴⁸⁶ **ing. arch. Jaroslav Cuhra** (1904 - 1974) Vystudoval architekturu na ČVUT, účastnil se protinacistického odboje, stal se členem Třetího řádu sv. Františka. Byl členem ČSL, po válce působil jako poslanec. V roce 1948 byl zatčen a v roce 1950 odsouzen na 12 vězení, propuštěn byl 1960. Za své úvahy o vytvoření křesťanskodemokratické strany byl v roce 1961 znovu odsouzen na 8 let, propuštěn byl 1966; více např. CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti*, Olomouc: Poznáni 2009

⁴⁸⁷ v archivních fondech ABS je pod krycím jménem Motolský veden pouze jediný člověk – Bohumil Siebert, narozený 16.04.1909; <http://www.abscr.cz/>, vyhledáno 1. 7. 2011

⁴⁸⁸ Zpráva o využívání prostředníků v agenturně-operativní práci v NVÚ MV, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-792

⁴⁸⁹ Plán opatření do pozorovacího svazku Zvěřina Josef z ÚNZ MV Valdice, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹⁰ Důvodová zpráva k uložení pozorovacího svazku na odsouzeného Zvěřinu Josefa z NVÚ MV Valdice, 29.11.1965, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹¹ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice, 22.9.1962, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

Valdicích s tajnou policií spolupracovali i tři uvězněni duchovní.⁴⁹² Na základě jejich zpráv pak byli někteří kněží rozptýleni do jiných ústavů, aby nebyli vystaveni Zvěřinovu vlivu.⁴⁹³

Zvěřina byl silnou a charismatickou osobností nejen mezi laiky, vynikal i v řadách duchovních. Vždy se kolem něj soustředil okruh osob, které byly ochotny mu naslouchat a spolupracovat s ním na jeho záměrech, které byly vždy v souladu s jeho neutuchající teologickou aktivitou. O tom, jak tato skupina sama sebe nazývala a co bylo její náplní a cílem, hovoří agenturní zpráva agenta „Lubora“ z roku 1960:

„Zvěřinec je společnost, která se shromáždila v Leopoldově na X. objektu kolem osoby Josefa ZVĚŘINY. Náleží do ní Jaroslav PILÍK (pojmenován „Brácha“), Josef ONDOK (pojmenován „Medvěd“), Bohumír RÁKOSNÍK (pojmenován „Macek“).

Účelem této společnosti je vzájemná podpora jak finanční (společná kasa, společné zásoby), tak i morální (přátelství mezi jednotlivými členy, dělání kulturních výstupů při příležitosti svátků, propuštění do civilu apod.). Zároveň však „Zvěřinec“ produkoval traktáty, které byly posílány přes nemocnici na oddíly až do doby odchodu Josefa BEINA, kdy bylo ztraceno spojení. Např. ONDOK psal své pojednání o filosofii a matematice, které v době, kdy pramen odcházel, ještě nebylo dokončeno, ZVĚŘINA psal přehled svátků v srpnu, které se marně pokoušel propašovat TOMKOVÍ na samoty, nebo dále pojednání ZVĚŘINY o etice uměleckého díla, dosud nedokončené, a dále návrh biskupům v Leopoldově (OTČENÁŠKOVÍ a TROCHTOVÍ) a generálním vikářům (JAROLÍMKOVÍ a VLČKOVÍ), jak organizovat semináře, společný pro pražskou, budějovickou, litoměřickou a hradeckou diecézi, ihned po očekávaném zvratu.“⁴⁹⁴

Agenturní zprávy nasazených agentů nám potvrzují, že ani po mnoha letech, strávených ve věznicích, neustávali kněží a teologové ve své práci a trpělivě se připravovali na čas, kdy z brány věznice vyjdou a znovu se zapojí do činnosti své církve. Je patrné, že ani počátkem šedesátých let nikdo z nich příliš nevěřil ve stabilitu stávajícího zřízení a neváhali tak připravovat plány pro svobodné působení katolické církve, koneckonců v leopoldovské věznici byla stále pohromadě dosti reprezentativní skupina jejích představitelů: „ZVĚŘINA navrhuje, aby ihned po očekávaném zvratu byl v Praze v budově semináře vytvořen jediný seminář pro celé Čechy, a to proto, protože bude nedostatek profesorů teologie. Tento stav bude asi 2 - 5 let, než se vychovají noví

⁴⁹² Jde o spolupracovníky s krycími jmény Karel (Jiří Dítě), Lubor (Jaroslav Vančura) a Jindra

⁴⁹³ Důvodová zpráva k uložení pozorovacího svazku na odsouzeného Zvěřinu Josefa z NVÚ MV Valdice z 29.11.1965, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹⁴ Výpis z agenturní zprávy o Josefu Zvěřinovi, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

profesoři z kněží, kteří nebyli ‚poskvrnění‘ spoluprací s nynějším zřízením, a než jich bude tolik, aby jimi mohli jednotliví biskupové v Čechách zásobit v dostatečném počtu své semináře. Při tom ZVĚŘINA počítá, že pro jeden seminář bude třeba nejméně 25 profesorů (ideální stav by byl kolem 40), protože tito profesori mají nejenom vyučovat, ale také psát články do vědeckých a populárních časopisů a tvořit moderní katolickou teologii (knižně), TROCHTA se o věci nevyslovil, neboť ji ještě nemá prostudovanou, OTČENÁŠEK má po prostudování výhrady, JAROLÍMEK je pro tuto myšlenku, VLČEK se také ještě nevyjádřil.“⁴⁹⁵

Díky agenturním zprávám můžeme, samozřejmě poněkud s nadsázkou, ilustrovat i některé méně obvyklé zážitky duchovních z vězení, například i jejich sny. Takto jeden sen Josefa Zvěřiny ze srpna 1961 zaznamenal agent „Karel“: „Zvěřina – farář – vypravoval sen: Zdálo se mu prý, jak sloužil mše a podával při tom přijímání. V tom prý k němu přišla nějaká bába a hrubým způsobem od něho žádala nějakou věc. Zvěřina se rozčlilil a vyhnal ji. V tom prý k němu přišli nějakí lidé, říkali mu, aby si z toho nic nedělal, že prý je to jedna z těch novodobých věřících.“⁴⁹⁶ To je zajisté příhoda k pousmání, přesto je z ní patrné, že v duchovních hluboko vězela velká obava z návratu do svobodného života a pastore. Z toho, zda jim bude vůbec umožněna a z toho, jaký vývoj zaznamenala katolická církev v Československu během jejich pobytu ve vězení. Ale i Josef Zvěřina měl sny jako každý vězeň kdekoliv na světě – v lednu 1963 se spolubydlícím svěřil, že se mu již po dvě noci zdálo o propuštění.⁴⁹⁷

Archivní prameny dokládají, že i v řadách kněží a řeholníků se našli jedinci, kteří se nechali přesvědčit k tajné spolupráci s StB a ještě za zdmi nápravných zařízení donášeli na své spoluvězně a informovali o jejich činnosti. Jedním z nich byl také jezuita Jaroslav Vančura⁴⁹⁸. Ten byl ve druhé polovině padesátých let nasazen do cely bývalého provinciála slovenských jezuitů Rudolfa Mikuše. Na něm vyzvěděl jména čtyř tajně vysvěcených biskupů, z nichž dva, Ján Korec a Petr Dubovský, skončili ve vazbě. Po odpykání trestu byl Františkem Šilhanem pověřen předat zprávy tajným jezuitským komunitám. To odstartovalo ještě v roce 1960 novou vlnu jezuitských procesů, ve

⁴⁹⁵ Výpis z agenturní zprávy o Josefu Zvěřinovi, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹⁶ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 29.8.1961, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹⁷ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 12.1.1963, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁴⁹⁸ **Jaroslav Vančura** (1928 - ?) Do jezuitského noviciátu vstoupil roku 1947, roku 1950 byl s ostatními jezuiti internován v Bohosudově. Ze zdravotních důvodů se vyhnul zařazení do PTP, pracoval u dráhy, jezdil do Polska a stýkal se s místními jezuiti. Horlivě pokračoval v řeholním životě a roku 1953 byl zatčen a pravděpodobně získán pro spolupráci s StB. Tu zřejmě neplnil dostatečně svědomitě, jednoho z přátel údajně dokonce varoval a doporučil mu emigrovat. Roku 1955 byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 8 let, propuštěn byl v roce 1960.

kterých bylo zatčeno 38 řeholníků.⁴⁹⁹ Vančura byl v roce 1960 určen k pozorování Josefa Zvěřiny, o němž se ve zprávě dočteme: „*Pramene zná z Leopoldova. Vyučoval jej a PILÍKA na ŠILHANOVU žádost teologii, vykládal mu na vlastní pramenovu žádost teorii uměleckého díla. Osobně je jeho dobrým přítelem, jako jezuitovi mu důvěřuje.*“⁵⁰⁰

Při propouštění Vančury z Valdic, požádal ho Zvěřina, aby v Praze navštívil jeho rodiče, informoval je o poměrech v Leopoldově a speciálně, aby vyřídil jeho otcí, že se nesmí zlobit, že je často v korekci nebo v izolaci nebo má zaražené výhody: „*Řekni mu, co dělám a že to dělám proto, že jsem kněz a jednat jinak nemohu, pořád by mě hryzalo svědomí, že kolaboruji, anebo bych čekal, až mě zavřou.*“⁵⁰¹

Dále Zvěřina Vančuru požádal, aby v Bráníku navštívil faráře Wenera, který měl po Zvěřinovi převzít kroužky umělců. „*ZVĚŘINA měl totiž v Praze v letech 1948–51 různé studentské kroužky, které zahrnovaly mimo studenty různých oborů také umělce, jako nynějšího hudebního skladatele EBENA, člena redakční rady časopisu VESMÍR, jehož si pramen nevzpomíná (začíná R...) a další. Část těchto umělců přešla později k uvedenému knězi WENEROVI a tvoří dále kroužky podle vzoru francouzské katolické organizace, podobné JOCu. O těchto umělcích má potom pramen prostřednictvím ZVĚŘINOVÝCH rodičů vhodným způsobem v dopisech ZVĚŘINU informovat: zda se scházejí, co se na kroužcích probírá, jak se drží ti, kteří ZVĚŘINU znají a on je, po politické stránce a pod.*“⁵⁰²

Na sklonku šedesátých let byla agenturní činnost ve věznicích zakázána, jen o pár let později však byla obnovena a doznala většího rozkvětu než dříve. V letech 1974 – 1989 bylo evidováno vnitřní ochranou SNV 1600 agentů a 2700 důvěrníků. Hlavními sledovanými byli vězni, odsouzení za vyzvědačství podle § 105 trestního zákona.⁵⁰³

7.2 Vztahy s dozorci

Není na škodu zmínit, že perzekuce po únoru 1948 zasáhla i do řad příslušníků Sboru uniformované vězeňské stráže, který byl zřízen ústavním dekretem presidenta republiky č. 94/1945. Již v době okolo únorového převratu docházelo k zakládání akčních výborů, které si uzurpovaly důležitá rozhodování v továrnách, místní

⁴⁹⁹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 3. Církev bojující*, Kostelní Vydří 2007, s. 94

⁵⁰⁰ Výpis z agenturní zprávy o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z července 1960, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁵⁰¹ tamtéž

⁵⁰² tamtéž

⁵⁰³ TOMEK, Prokop: *Vyzvědači ve Valdicích*, in: HP 3/2007

samosprávě, na ministerstvech, školách a úřadech. Nejinak tomu bylo i v SVS. Takzvané „vyakčňování“ se stalo osudným mnoha příslušníkům, kteří nebyli nově nastolenému režimu dostatečně nakloněni.⁵⁰⁴

Sbor vězeňské stráže byl reformován zákonem č. 321 ze dne 22. prosince 1948. Podle něj byla provedena očista dosavadního sboru, ze kterého nebylo do SVS převedeno 170 příslušníků. K 1. únoru 1949 tedy měl SVS 1477 příslušníků. Zatímco dozorců ubývalo, odsouzených rychle přibývalo. Byl proto proveden rozsáhlý nábor do řad vězeňské stráže. Noví zájemci měli být československými státními občany, politicky spolehlivými, ke službě způsobilými, absolventy prezenční vojenské služby a věku mezi 21 a 30 lety. Měli projít odborným a politickým školením pod vedením osvětových instruktorů.⁵⁰⁵ Naprostá většina nově přijatých příslušníků SVS byla dělnického původu.⁵⁰⁶

Ani důsledná očista vězeňské stráže od „reakčních živlů“ však režimu nestačila. S úmyslem zastrašit dozorce, kteří by se odchylovali od nového přístupu k vězeňství, neváhal postavit několik bývalých příslušníků před soud a neváhal zajít až k trestu smrti. Za všechny jmenujme první takový případ – vykonstruovaný plán vzpoury v plzeňské věznici, za který byl kromě jiných v květnu 1950 popraven také strážmistr Čeněk Petelík.

V důsledku prováděné očisty SVS z věznic odešlo mnoho dlouholetých pracovníků, oplývajících bohatými zkušenostmi. Ti byli nezdárně nahrazeni režimu oddanými kariéristy, postrádajícími dostatečnou praxi a vzdělání. Tento viditelný pokles profesionality předznamenal následnou sovětizaci československého vězeňství, o které již byla v předchozích kapitolách řeč. Ze vzpomínek politických vězňů vzniká výsledný obraz SVS padesátých let, ve kterém bylo odměňováno násilí, páchané na odsouzených a trestány veškeré projevy sympatií. Tato praxe se sice postupem času zmírnila, především pod vlivem působení Výzkumného ústavu penologického od roku 1965, k zásadnějším změnám však až do roku 1989 nedošlo.

Podle Vězeňského řádu z roku 1951 se příslušníci SVS měli k vězňům chovat vážně a pevně, klidně a spravedlivě, jsouce si vědomi toho, že účelu trestu může být dosaženo jen budou-li sami svým vzorným jednáním příkladem vězňům. Příslušníci Sboru měli povinnost vězňům vykat a slušně s nimi nakládat.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ První dosud zjištěnou obětí čistek ve vězeňství se stal Václav Prüher, ředitel ústavu ve Valdicích, odvolaný Okresním akčním výborem v Jičíně již 26.2.1948.

⁵⁰⁵ Informace pro zástupce ministra vnitra pro bezpečnost, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 1810

⁵⁰⁶ HLADÍK, Ondřej: *Únor 1948 a jeho dopad na Sbor uniformované vězeňské stráže*, in: HP 1/2011

⁵⁰⁷ Vězeňský řád, vydalo MS – velitelství SVS 1951, NA, f.SSNV (neuspoř.)

O tom, jak měli být příslušníci SVS počátkem padesátých let formováni, jasně hovoří zápis z celostátní porady velitelů oddílů SVS, konané 9. dubna 1951 na ministerstvu spravedlnosti. V něm je kladen velký důraz na geopolitickou situaci a význam Československa v socialistickém boji za mír: „*Školení příslušníků SVS zaměříme ještě konkrétněji na otázku míru. Budeme jim právě na příkladech protistátních delikventů, kteří jsou svěřeni jejich střežení, názorně ukazovat špinavé záměry imperialistů, budeme jim ukazovat, jak činy těchto lidí podporovaly nebo měly podporovat snahy imperialistů o rozpoutání nové války a o zničení našeho státu. Ukážeme jim, že tito lidé jsou nejen nepřátelé našeho státu, ale i nepřátelé každého z nás, a naučíme je vidět v nich své osobní nepřátele, kterými tito lidé skutečně ve svém nitru jsou.*“⁵⁰⁸ Velitelé oddílů SVS také pokládali za nutné zvyšovat morálně - politickou úroveň příslušníků SVS formou účasti na politických procesech, dále zvýšit osvětovou činnost mezi vězni a provést jejich důslednou třídní diferenciaci. Jako překážku v úspěšném splnění třetího roku pětiletky vnímali nedostatek pracovní příležitosti především pro vězně menších věznic, přičemž poukazují na to, že práce jako draní peří vyvolávají ve vězních pocity méněcennosti a vyřazenosti ze společnosti pracujících. Ostatně, ze zápisu je patrná snaha přesunout co největší množství vězňů do masové průmyslové výroby.

Porada velitelů SVS klade také důraz na to, aby dozorcí nebyli k vězňům příliš shovívaví a hlavně, aby se jimi nedali zlákat ke spolupráci. „*Nekázeň příslušníka SVS začíná lehkomyšlností ve službě, pitím alkoholu, přechází pak ke lhostejnosti, k alibismu a nakonec k tomu, že neukázněný příslušník SVS je získán jako služebník třídního nepřítele.*“⁵⁰⁹ Jako příklad je zde uváděn již zmíněný případ borského dozorce Čenka Petelíka, popraveného 23. května 1950, který se však dosud podle velitelů SVS stále nestal účinnou výstrahou všem příslušníkům SVS.

Většina intelektuálů byla častým terčem nenávistných útoků ze strany příslušníků SVS, kteří cítili a nemohli vystát intelektuální i morální převahu odsouzených. „*Snad ještě těžší bylo postavení světských i řádových duchovních, mužů i žen, jež si dosti simplexní myšlení vyšetřovatelů sice redukovalo na ‚agenty Vatikánu‘, ale za nimiž tušilo inspirující sílu něčeho, co se vymykal jejich chápání.*“⁵¹⁰ Kněží, řeholníci a řeholnice se navíc stali oblíbeným terčem útoků z důvodů svého celibátu.

⁵⁰⁸ Zápis z celostátní porady velitelů oddílů SVS, 9.4.1951, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 43

⁵⁰⁹ tamtéž

⁵¹⁰ HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha: Univerzum 1990, s. 156

Nově přijatí příslušníci vězeňské stráže byli vychovááni v nenávisti k náboženství i jeho představitelům. Jejich, často dosti jednoduché smýšlení, nezřídka přejímalo informace tak, jak jim byly na politických školeních předkládány. Mluví o tom například František Adamec, který při brutálních výsleších ve vazbě upadl na několik dní do bezvědomí, a který v rozhovoru s Vojtěchem Vlčkem uvádí: „Vyhrožovali mi však dál: *„Budeš viset, můžeš se modlit jak chceš, tady ti ani Pánbůh nepomůže. Vy jste Vatikánem nasazená garda na rozbíjení dělnické třídy.“*“⁵¹¹ Dozorci prý také často přiváděly k nepřítelosti i sebemenší náboženské projevy: „*Pokřičování, sepnutí rukou, modlitba a jakýkoliv náboženský projev je uváděl do stavu zuřivosti. Patrně si byli vědomi, že v náboženství má vězeň oporu proti jejich praktikám a že modlitba jako myšlení vůbec je věc ryze niterná, kterou nelze hrubými prostředky, jako jsou zdi, mřížce, zámky, klíče nijak zasáhnout. Nikdo mě nemůže donutit, abych si myslel něco jiného, než si myslím. Duch je svou podstatou svoboden.*“⁵¹² Většina pamětníků shodně uvádí, že větší averzí vůči duchovním trpěli paradoxně slovenští bachaři, kteří žili v těsnějším sepětí s katolickou církví a často byli vychovááni v tradiční náboženské víře.

Našli se dozorci, kteří dávali největší průchod svojí agresi a nenávisti v chování vůči známým církevním osobnostem, především biskupům. Ve Valdicích byl biskup Ján Vojtaššák, již pokročilého věku, takřka permanentně perzekuován za neplnění normy. Kněží, kteří se mu snažili pomoci a byli přistiženi, byli potrestáni spolu s ním. Ve Valdicích v roce 1951 zapráhl dozorce Václav biskupy Gojdiče a Buzalku, spolu s knězem Karlem Schreiberem a laikem Václavem Petříkem do pluhu jako koně a nutil je orat zahradu, přičemž retribučního vězně Kyziváta pověřil úlohou kočího.⁵¹³

Těžké časy prožili duchovní odsouzení v procesu s představiteli řádů na jaře 1950. Po vynesení rozsudku byli na krátkou dobu převezeni na Mírov, ale brzy byli eskortováni do věznice ve Valdicích. Premonstrátský opat Vít Tajovský, který byl v tomto procesu odsouzen na dvacet let, vzpomíná: „*V Kartouzích pak začala ta nejprísnejší izolace na samotkách, kdy o nás nesměl nikdo vědět a naše jména neznali ani bachaři. Každému z nás přidělili číslo a dozorci se každý měsíc měnili, aby s námi snad nenavázali nějaký osobní kontakt. Nesmělo se na vycházky, nesměli jsme nic číst ani psát, každý byl úplně sám. Celý den se muselo neustále chodit po cele a sednout*

⁵¹¹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

⁵¹² PECKA, Dominik: *Starý profesor vzpomíná. Vlastní životopis*, Praha: Zvon 1996, s. 224

⁵¹³ HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha: Univerzum 1990, s. 272, srov. LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrt' za mrežami*, Prešov 2006, s. 205

nám dovolili jen k jídlu.“⁵¹⁴ Tajovský také začal trpět halucinacemi a poruchami paměti. Když pak klíčovou dírkou zahlédl bachaře, jak vězňům sype něco do jídla, došel k závěru, že jim podávají skopolamin a začal obědy vyhazovat do kbelíku s výkaly. „*Skopolamin nám začali dávat v době, kdy nás znovu vodili k výslechům. Chtěli z nás asi ještě něco dostat. Ale možná se nás snažili jenom zničit, abychom snad později nemohli svědčit proti nim.*“⁵¹⁵ Tajovský kvůli odmítání potravy nakonec po několika dnech omdlel vysílením. Doktor ho prohlédl a řekl, že pokud bude nadále odmítat potravu, zemře. Situace se poté obrátila k lepšímu, Tajovský navíc dostal na celu spolubydlícího, jezuitu Adolfa Kajpra. Ten měl stejnou zkušenost se skopolaminem v jídle. Tajovský tvrdí, že kdyby se nesetkal s Kajprem, brzy by se na cele sám zbláznil.

Navzdory primitivnímu a agresivnímu zacházení si duchovní často dokázali uchovat vnitřní klid a ve vztahu k dozorcům vystupovat pokorně a důstojně, vzorem jim v tomto směru byla většina biskupů. Mezi duchovními bylo ale také mnoho navenek nepoddajných a nebojácných mužů, navíc obdařených humorem. Mezi ně patřil například břevnovský opat Anastáz Opasek. Ten se v Ruzyni nebál na vlastní oči ukázat jednomu z dozorců, který ho nazýval „černoprdelníkem“, že se toto označení nezakládá na pravdě. Nádvkem se ho pak zeptal, zda by se mu líbilo, kdyby jej nazýval „rudým gestapákem“. Vzápětí byl Opasek eskortován z Ruzyně do Leopoldova.⁵¹⁶

Mons. Josef Veselý odpovídá na otázku ohledně dozorců: „*Byly mezi nimi značné rozdíly. Někteří se snažili nám vězení neztrpčovat, jiní naopak slídili, dělali prohlídky a zabavovali nám věci. Když se na ně zpětně dívám, myslím, že jsme byli ve společenství se spolubratry kněžími svobodnější než bachaři; báli se jeden druhého, zatímco my jsme byli vůči pravdě svobodní a mohli si důvěřovat.*“⁵¹⁷

Některé z kazatelů či duchovních se pokoušela StB nebo velitelé táborů získávat pro spolupráci. Málokterí se k ní nechali zlákat, přestože jim byly slibovány nejrůznější výhody, zahrnuje v to i například větší vliv na spoluvězně a tedy i teoretickou možnost náboženského působení. Tak to alespoň formuloval velitel tábora Eliáš v rozhovoru s adventistickým kazatelem Miloslavem Bláhou. Ten se podle Bláhova vyprávění protáhl od deseti hodin večer až do jedné hodiny noční a zabrousil i do náboženských témat: „*A v tu jednu hodinu potom vyskočil od stolu, já jsem čekal co bude, on vyskočil*

⁵¹⁴ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti*, Praha: Torst 2001, s. 245

⁵¹⁵ *tamtéž*, s. 249

⁵¹⁶ *tamtéž*

⁵¹⁷ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 351

*a říká mě: „Prosím vás, teď už se rychle seberte a běžte pryč. Nebo jestli zde ještě budete chvíli, tak mě přesvědčíte a já to nemůžu potřebovat.“*⁵¹⁸

Tvrdou perzekuci zažívali také příslušníci některých menších náboženských skupin, především Svědkové Jehovovi, na které pohlíželi nejen příslušníci SVS, ale i mnoho spoluvězňů, jako na náboženské fanatiky a poblouzněnce. Svědkové, přestože to byli většinou mírní lidé, snažící se o laskavé a vstřícné vystupování navenek, neměli dobré vztahy s dozorci. Odmítali je totiž příslušným způsobem zdravít, jak jsme zaznamenali již v konfliktu s velitelem tábora Rovnost Palečkem. Všichni vězňové měli nařízeno před příslušníky smeknout, což bylo v rozporu se smýšlením Svědků, kteří byli ochotni klanět se pouze Bohu. O tom, že dozorci se v jejich očích netěšili velké úctě, svědčí také další příhoda z tábora Nikolaj, kterou zaznamenal adventista Rudolf Duda: „*Bachař prohlížel ešus. Jak ho má kdo čistý a tak dále. Předě mnou stál svědek Jehovův Kočiš. Bachař mu říká: „Ukažte ešus!“ Ukázal mu ho. „Běžte si ho umýt!“ On nechtěl jít, tak se ho bachař ptá: „Proč tak jednáte? Běžte si ho umýt, jinak nebudete jíst!“ Kočiš odpověděl: „Já jsem Svědek Jehovův a Kristus nás učí, abychom perly před svině neházeli.“ Bachař na to: „Tak já jsem svině?!“ Zmlátili ho tak, že jsem ho na světnici poznal jenom podle jmenovky.“*⁵¹⁹

Paradoxně ale dozorci věděli, že v jiných ohledech je na Svědky spolehnouti, například, že nejsou násilnické povahy nebo se nepokusí z vězení utéci. To dosvědčuje Josef Skohoutil, vězněný v roce 1951 na zámku v Kuřívodech za odpírání vojenské služby. Zámeček tehdy sloužil jako věznice, ležel ale ve vojenském prostoru Ralsko a panoval v něm mírnější režim. I přesto měl Skohoutil volnější pohyb než ostatní: „*Když velitel útvaru zjistil, že jsem svědek Jehovův, tak mi dal volný pohyb. Občas mě chytla eskorta a volali, že jsem utekl. Velitel jim říkal, ať se neboje, že se vrátím.*“⁵²⁰ Do vězení se mu také podařilo propašovat Bibli, kterou chodil spolu s jedním adventistou studovat do věže zdejšího kostelíka.

Svéráznou osobností, která musela příslušníky SVS čas od času dohánět k zuřivosti, byl Felix Maria Davídek. Ze čtyřiaadvaceti osobních spisů nábožensky perzekuovaných osob, které jsem prošel, nejvíce hlášení ke kázeňskému řízení obsahuje právě ten jeho. Nejčastějším důvodem trestů v jeho případě byla nízká pracovní morálka, přechovávání nedovolených předmětů a psaní ilegálních písemností, ale také neposlušnost a drzost vůči dozorcům. Jeden z incidentů, který bychom mimoděk mohli

⁵¹⁸ rozhovor s Miloslavem Bláhou pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 18.5.2011

⁵¹⁹ rozhovor s Rudolfem Dudou pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

⁵²⁰ rozhovor s Josefem Skohoutilem pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz>, vyhledáno 24.5.2011

zaměnit za zápis ze třídní knihy základní školy, takto popsal jeden z mírovských dozorců: „*Při svačině houpal se na židli při čemž ji kazil. Při upozornění se choval neukázněně. Smál se mi – šermoval rukami [!] před mima [!] očima a přitom se pohupoval na špičkách a patách nohou. Dělal posměšky a ze sebe hrdinu před spoluodsouzenými.*“⁵²¹ Toto provokativní chování vyneslo Davídkovi pět dnů izolace a měsíční zákaz korespondence. Podobných hlášení najdeme v Davídkově spise několik, nechybí v nich ani Davídkovo zřejmě oblíbené šermování rukama před obličejem dozorce. Takřka neuvěřitelných čtrnáct dní korekce a půl roku zastavených výhod vynesla Davídkovi pouhá jedna věta, kterou pronesl v Mírově v červenci 1952: „*Určuji k raportu uvedeného Davídka Felixe č. 875/52. Když byl dotázán, co dělá, odpověděl hrubým slovem: ‚Čekám, až to praskne.‘ Žádám o nepřísnější potrestání.*“⁵²²

Navzdory uvedeným příkladům někteří dozorcí navázali s duchovními dokonce přátelství nebo si od nich nechávali poradit v otázce studia. Antonín Bradna byl takto po svém propuštění kontaktován jedním z leopoldovských dozorců, kterého nakonec připravil na křesťanskou smrt a zaopatřil ho.⁵²³ Vít Tajovský vypráví o starém dozorcí z Leopoldova, který s mukly sympatizoval: „*Říkali jsme mu Dětičky moje, protože nás takto pěkně oslovoval. Patrně byl i věřící, protože nám vždycky po neděli vykládal, co bylo v kostele za kázání.*“⁵²⁴ O dalším oblíbeném dozorcí, kněžími v mírovské věznici přezdívaném „Táta“, se zmiňuje Jan Blesík v souvislosti se smrtí Metoděje Trčky v březnu 1959: „*Dojalo nás všechny, když do světnice vstoupil náš dobrý strážmistr, kterému jsme všichni říkali Táta, který měl právě službu, sundal si čepici a postál chvíli v hlubokém dojetí. Potom přistoupil k mrtvému spolubratrovi, udělal mu křížek na chladnoucí čelo, řekl tiše: ‚S Pánem Bohem‘, a rozplakal se.*“⁵²⁵ Tento dozorce byl podle Blesíka luterán, s duchovními na kněžském oddělení velmi dobře vycházel a snažil se jim nelehký život všemožně usnadnit. I takoví dozorcí se v řadách SVS na sklonku padesátých let vyskytovali, byli však velmi výjimeční.

A do třetice, dozorkyně se srdcem na správném místě se našly i v ženských věznicích, jako například v bývalém klášteře ve Svatém Janu pod Skalou, kde byly vězněny nemocné a staré ženy, mezi nimi také Antonie Hofmanová. Takto vzpomíná na jeden ze silvestrovských večerů s dozorkyní, které říkaly Bětuška: „*Povolila nám zatančit si. Dostaly jsme čisté vyžehlené košile, a tak hurá k tanci. (...) Z nedalekého*

⁵²¹ Hlášení ke kázeňskému řízení, Mírov, 28.5.1957, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

⁵²² Hlášení ke kázeňskému řízení, Mírov, 19.7.1952, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

⁵²³ MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 90

⁵²⁴ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořet*, Praha: Torst 2001, s. 260

⁵²⁵ LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrt' za mrežami*, Prešov 2006, s. 281

kostela se ozval zvon, aby oznámil, že nastala bilance dobrého i zlého. Bětka stála na chodbě v pozoru, sundala si čapku a přežehnala se křížem se slovy: „Pane Bože, odpusť mi všechny hříchy, které jsem s těmahle babama tady napáchala.“⁵²⁶

Přístup příslušníků SVS k odsouzeným byl nejtvrdší počátkem padesátých let, v souladu s nastolenou politickou linií boje proti třídnímu nepříteli. Převor Zemek označuje léta 1951-53 za likvidační roky vězňů, přesto se v této době podle něj ještě našli slušní dozorcí: *„Dobří bachaři nám říkali: ‚Denně se nám na školení zdůrazňuje, že čím víc muklů zdechne, tím lépe.‘ Dávaly se za to hvězdičky. Za zastřelení vězně na útěku na jáchymovsku dostal vrah zlatou hvězdičku; stal se poručíkem a mohl z Jáchymovska jít do vnitrozemí.“⁵²⁷*

Přesto někteří příslušníci SVS procházeli určitým vývojem a měnili své postoje k odsouzeným. K takovým patřil i obávaný velitel tábora Rovnost, již zmiňovaný František Paleček. Ten byl sice vězni považován za zvrhlého a krutého sadistu a vraha, pamětníci se však shodují, že byl poměrně inteligentní. Dokládají také, že postupem času u něj začalo docházet k určitým posunům ve smýšlení, snad se začínalo ozývat svědomí. Možná na tom měli svůj podíl i kněží a kazatelé církve adventistů a Svědkové Jehovovi, které Paleček tak často krutě týral. *„Dovedl být nesmírně krutý, ale před jedinci, kteří neměli strach se mu postavit, měl respekt... vzpomínám si, jak jednoho dne táborový rozhlas vyzýval všechny kněze a bývalé seminaristy, aby se okamžitě dostavili do jeho kanceláře. Po dvou hodinách se kněží vrátili. Po celou dobu s nimi Paleček diskutoval o víře a Bohu. Stalo se ještě několikrát, že si k sobě pozval jednoho nebo dva kněze, aby jim kladl otázky. Znepokojovala ho myšlenka, zda Bůh může odpustit tomu, kdo zabil. K této otázce se prý stále vracel.“⁵²⁸*

7.2.1 Posudky nábožensky perzekuovaných osob a snaha o jejich převýchovu

Za hlavní prostředky převýchovy odsouzených byly považovány jednak produktivní a společensky prospěšná práce, správný táborový režim a kulturně osvětová činnost, za jejíž provádění byl zodpovědný náčelník NPT a na starost ji měl kulturně-osvětový pracovník. Na jeho činnost pak dohlížel zástupce náčelníka pro věci

⁵²⁶ HOFMANOVÁ, Antonie: *Žijeme jen jednou*, Praha: Nové Město 1998, s. 126

⁵²⁷ ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991, s. 82

⁵²⁸ HAVLÍČKOVÁ, Helena: *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948 – 1989*, Olomouc: Votobia / Poznání 2002, s. 77

politické.⁵²⁹ Celostátní porada velitelů SVS v roce 1951 definovala takovéto postupy při převýchově vězňů: „*Je třeba ještě ve větší míře informovat o SSSR, a to jak přednáškami, filmem a literaturou, tak i tím, že budeme úspěšně zavádět na pracovištích, kde pracují vězni, sovětské pracovní metody, které jsou nejpřesvědčivějším důkazem o síle sovětského zřízení.*“⁵³⁰

V roce 1950 uzavřelo 2 561 vězňů kolektivní pracovní závazek a 489 vězňů individuální pracovní závazky. Na Slovensku pak pouze 95 vězňů 5 kolektivních závazků a 231 individuálních. Na dole Fierlinger uzavřelo 130 vězňů kolektivní pracovní závazek jako odpověď na přepadnutí Koreje americkými imperialisty.⁵³¹

V průběhu ledna 1951 bylo pro potrestané ve všech ústavech provedeno celkem 73 politických školení, 165 politických přednášek, shlédnuto bylo 112 filmů, 7 divadelních představení, 17 koncertů a 7 různých kulturních pásem. Nejčastějšími tématy přednášek a školení byl Košický vládní program, mezinárodní situace a boj za mír, život a smrt V. I. Lenina, zavraždění Karla Liebkechta a Rosy Luxemburgové či situace v Koreji. Promítány byly filmy Pád Berlína, Němá barikáda či Čestný soud.⁵³²

Duchovní byli od počátku považováni za nebezpečné reakční živly, které v podstatě není možné převychovat. Nebezpečí představovali především díky svému vzdělání a také „chybnému světonázoru“. V osobním spise Františka Kohlíčka najdeme jako zvláštní upozornění důležité pro výkon trestu, že se jedná o velmi vzdělaného katolického kněze. Sám Kohlíček uvádí ve vstupním dotazníku za pohnutku své trestné činnosti křesťanský světový názor a na otázku, jak chce společnosti nahradit škodu, kterou způsobil, odpovídá: „*Nejsem si vědom, že bych společnosti způsobil škodu, ovšem chci vždy být svým bližním co nejvíce prospěšným.*“⁵³³

Antonín Mandl ve stejném formuláři píše, že pohnutkou k jeho trestné činnosti byly: „*Oddanost církevní hierarchii, které jako řk. kněz podléhám. V některých věcech nevážnost vůči platným zákonům lid. demokratického zřízení.(...) Jsem si vědom, že jsem jednal proti zákonům lidově demokratického zřízení.*“⁵³⁴

V průběhu trestu byli odsouzení častokrát, především v souvislosti s udělovanými amnestiemi, dotazováni a podrobováni zkoumáním, zda jejich nepřátelské

⁵²⁹ Směrnice pro provádění kulturně-politické činnosti mezi vězni v NPT MV ze 6.7.1956, ABS, f. Správa MV, A2/1 - 1006

⁵³⁰ Zápis z celostátní porady velitelů oddílů SVS, 9.4.1951, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 43

⁵³¹ tamtéž

⁵³² Zpráva o osvětové a výchovné činnosti příslušníků SVS i potrestaných za leden 1951, ABS, f. MV - Správa táborů nucených prací Praha, E/1 - 83

⁵³³ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Františka Kohlíčka

⁵³⁴ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Antonína Mandla

zaujetí vůči režimu doznalo nějakých změn. V řadách duchovních však komunisté naráželi na tvrdý odpor, duševní převahu či alespoň lhostejnost a nezáměr o spolupráci. Ota Mádr vzpomíná: „Několikrát mě volali k výslechu a vyptávali se na moje názory, co chci dál dělat atd. Říkal jsem jim pravdu a oni tvrdili, že s takovým přesvědčením mě propustit nemohou. Napsal jsem jim třeba do dotazníku v roce 1960 na otázku: Jak se díváte dnes na svou trestnou činnost: ‚Jsem na ni hrdý.‘ Kromě toho jsem obsáhle popsal svůj případ a přes dobrého prokurátora poslal do parlamentu.“⁵³⁵

Dominikán Silvestr Braitto, vynikající teolog, byl v průběhu padesátých let odvezen z výkonu trestu v Leopoldově do Prahy. Zde dostal den na rozmyšlenou, zda půjde přednášet na státem kontrolovanou teologickou fakultu v Litoměřicích nebo se vrátí do vězení: „Bylo to strašné,“ líčil Braitto své pocity. „Na jediném slově záleželo, zda půjdu zítra domů, nebo strávím další roky v kriminále. Prosil jsem Ducha Svatého o moudrost a sílu. Když přišli: ‚Tak jak? Ano, nebo ne?‘ Řekl jsem: ‚Ne.‘ Odešli a já padl na kolena a zpíval: *Te Deum laudamus!*“⁵³⁶ Z vězení byl Braitto propuštěn až v roce 1960. O dva roky později na následky podlomeného zdraví zemřel.

Posudek Jana Baptisty Barty z února 1966, tedy z doby, kdy Bárta seděl za mřížemi již patnáctým rokem, říká: „Pochází z dělnické rodiny, sám však se stal fanatickým přívržencem Vatikánu. (...) Za prvního pobytu v Mírově jeho pracovní morálka byla špatná, stanovené normy neplnil a v této době se vyslovil, že pro dnešní zřízení nestojí za to pracovat. (...) Projevoval se jako člověk příliš sebevědomý, výbojný a vůči ostatním odsouzeným panovačný. Byl 4x kázeňsky trestán.(...) V pracovním soutěžení zapojen není, pracovní závazky neuzavírá a prohlašuje, že to je pouze formalismus. (...) Jeho chování ve výkonu trestu, zejména až do roku 1963 bylo neukázněné, neboť byl vícekrát kázeňsky trestán pro narušování řádu, napadení odsouzeného, neukázněné chování vůči příslušníkům MV. Od roku 1963 se jeho chování podstatně změnilo. Povahy je vznětlivý, příliš sebevědomý a málo sebekritický. Domnívá se, že je mu neustále ubližováno ze strany příslušníků MV.“⁵³⁷ Jiný posudek z roku 1964 o Bártovi píše, že je mezi knězi oblíben pro svou nepřátelskou činnost vůči dnešnímu zřízení.

Naopak Antonín Bradna je v posudku z ledna 1964 hodnocen valdickým velitelem vesměs pozitivně: „Od skončení záúční doby stanovené normy plní a překračuje. Je vedoucím kolektivu, který si vede dobře. Pracovní závazky však

⁵³⁵ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006 s. 256

⁵³⁶ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 221

⁵³⁷ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Barty

neuzavírá a ani celodílný závazek nepodepsal. Nezapojil se ani do kolektivní soutěže. Za dobrou pracovní morálku byl také odměněn. (...) Komise zdejšího útvaru po celkovém zhodnocení jmenovaného dospěla k závěru, že si z uloženého trestu odpykal již podstatnou část a i když se nijak výrazněji neprojevuje, lze mít za to, že se nové trestné činnosti již nedopustí. Podmíněné propuštění z výkonu trestu doporučuji.“⁵³⁸ Ještě o rok dříve se ale v Bradnově hodnocení z Valdic objevuje: „Podle charakteristiky krajské prokuratury v Ostravě jedná se o kněze, který se veřejně staví proti dnešnímu zřízení, o záluďného a úlisného člověka. (...) V jeho chování se vyskytují občasné nedostatky pramenící z porušení pravidla denního řádu, za které byl kázeňsky trestán. Při osobním pohovoru se neprojevuje, ale je na něm přímo vidět, že s naším zřízením nesouhlasí. V kolektivu odsouzených vystupuje povýšenecky a není u některých odsouzených oblíben.“⁵³⁹ Podobné změny v chování lze vysledovat i v posudcích jiných odsouzených duchovních. Je možné, že tito vězni začali přehodnocovat modely svého chování v momentě, kdy většina jejich spoluvězňů odešla v květnu 1960 na amnestii. Zároveň se nabízí myšlenka, že pozitivněji hodnoceni začínali tito lidé být v průběhu šedesátých let v důsledku politického uvolňování a snah o snížení počtu politických vězňů.

Vesměs pozitivního hodnocení a častých odměn za pracovní výkony se dostávalo také bohoslovcí Jaroslavu Pilíkovi, a to i přesto, že do vstupního dotazníku napsal: „Po stránce ideové jsem s komunismem nemohl souhlasit jako přesvědčený katolík a komunisty jsem pokládal za absolutně vládnoucí teroristy.“⁵⁴⁰ Bohoslovec Pilík byl také jedním z těch, kteří ve vězení dosáhli kněžského svěcení, jak o tom již byla řeč v jedné z předchozích kapitol.

Antonín Mandl údajně ve Valdicích „pracoval jen proto, aby dosáhl určitých výhod, ale o zvyšování výkonnosti neměl zájem. Po povahové stránce je hodnocen jako člověk falešný a vychytralý. Projevoval se jako náboženský fanatik a šířitel náboženských myšlenek mezi odsouzenými.“⁵⁴¹

Podobně byl hodnocen i provinciál jezuitů František Šilhan. Ten byl kromě náboženského fanatismu a role ideového vůdce mezi kněžími obviňován také z ilegálního „dálkového“ vedení jezuitů: „Tuto skutečnost dokazuje jeho činnost, na kterou nás upozornila Generální prokuratura svým přípisem (...) ze dne 18.2. 1960.

⁵³⁸ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Antonína Bradny

⁵³⁹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Antonína Bradny

⁵⁴⁰ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Jaroslava Pilíka

⁵⁴¹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Antonína Mandla

V tomto přípise nám bylo sděleno, že Šilhan odesílal z výkonu trestu v dopisech instrukce k usměrňování protistátní činnosti ilegálního vedení řádu jezuitů. Tuto činnost prováděl prostřednictvím spojky při návštěvách. (...) Z uvedeného je patrné, že jmenovaný výkon trestu hrubým způsobem narušoval a za toto nebyl odsouzen jedině proto, že v této době měl uloženu maximální výměru trestu.“⁵⁴²

Farář Českobratrské církve evangelické Josef Jirků si na konci svého ročního pobytu ve Valdicích vysloužil takovýto posudek: „Po dobu výkonu trestu nebyl kázeňsky potrestán. Za dobré pracovní výsledky byl odměněn potravinovým balíčkem a pochvalou náčelníka. Je povahy klidné a mírné. U spoluodsouzených pro svoji povahu je oblíben. O kulturu a celkové dění se zajímá, navštěvuje přednášky, televize i kino. Každou práci novou, která je mu přidělena, lehko pochopí a rád, když je toho třeba, vysvětluje v okolí spoluodsouzeným. Přestože se po pracovní stránce dobře projevuje, rovněž ani na jeho chování během výkonu trestu není žádných stížností, nelze mít za to, že by již trest splnil svůj účel, protože zásadně neuzavírá prac. závazky a ani jinak se výrazněji neprojevuje. Plní jen své základní povinnosti.“⁵⁴³ I přesto byl necelý měsíc po sepsání tohoto hodnocení Josef Jirků propuštěn z vězení na základě udělené milosti prezidenta republiky.

I mezi katolickými kněžími a řeholníky se našli vzpurní a nepřizpůsobiví jedinci, kteří vzdorovali pokusům o převýchovu a nebáli se ani kázeňských trestů. Mezi ně můžeme zařadit například Felixe Davídku, Jana Baptistu Bártu, Josefa Ondoka či Bohuslava Buriana⁵⁴⁴. Ten se opakovaně pokusil z vězení uprchnout. V jeho posledním útěku byl zainteresován i Antonín Bradna, který jej po dlouhém přemlouvání nakonec v rámci samosprávy poslal spolu s dalšími vězni ven z Leopoldova uklízet do místního kulturního domu. Burian si zakryl útekářskou pásku kabátem a v kulturním domě pak uprchl propadlem z jeviště. V blízké vesnici se schoval u staré ženy, jejíž syn se ho nabídl odvézt do bezpečí. Místo toho jej však odvezl na místní stanici SNB. P. Burian byl brutálně fyzicky ztrestán, psychicky zcela zlomen a nedlouho poté v Mírovské věznici zemřel.

⁵⁴² NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Františka Šilhana

⁵⁴³ Hodnocení odsouzeného Josefa Jirků, Valdice 12.9.1963, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Jirků

⁵⁴⁴ **Bohuslav Burian OSA** (1919 - 1960) Od roku 1938 členem rádu augustiniánů, za 2. sv. války byl vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. V roce 1947 byl vysvěcen na kněze. Dne 19.7. 1949 v Brně odvážně přečetl pastýřský list známý jako „Hlas biskupů a ordinářů v hodině těžké zkoušky“ namísto váhajícího biskupa Skoupého. Po šesti měsících ve vyšetřovací vazbě byl propuštěn a uprchl do Rakouska, odkud se po čase vrátil a začal převádět emigranty přes hranice. Byl ale zatčen a v roce 1952 odsouzen ke 20 letům vězení. Dne 27. ledna 1959 se mu podařilo uprchnout z vězení v Leopoldově, po pěti dnech byl však vyzařen a dopaden. Zemřel v dubnu 1960 na zápal plic v mírovské věznici.

Svědék Jehovův Ladislav Šmejkal byl rovněž jedním ze vzdorujících vězňů, jak to můžeme vyčíst z jeho vězeňského spisu. Takto byl hodnocen v září 1959 v příbramském táboře Bytíz: „*Chování ve výkonu trestu má neukázněné. Byl 6x kázeňsky trestán. Častěji porušoval táborový řád, neuposlechl rozkazu příslušníků, odmítl pracovat v hlubině. Tyto tresty nesplnily dosud výchovný účel, neboť se i nadále dopouští přestupků proti táborovému řádu, za což je určován na mimořádné práce.*“⁵⁴⁵ V listopadu 1954 byl Šmejkal kupříkladu potrestán čtrnácti dny ostré samovazby za to, že odmítl pracovat v hlubině. V prosinci 1955 mu pak byla udělena důtka za nezdravení příslušníků v táboře, v červnu téhož roku byl potrestán pěti dny korekce a dvěma měsíci zastavených výhod pro hrubé chování k příslušníkům.⁵⁴⁶

Ve Svědcích Jehovových byla většinou dozorců spatřována podivná sekta, jejíž členové jsou obdivuhodně vytrvalí ve svých náboženských postojích. Jako takoví nebyli příliš často vystavováni pokusům o převýchovu a ideologickému působení, častěji docházelo spíše k brutálním pokusům o „zlomení“ jejich vzpurnosti, jak bylo popsáno výše. Čas od času se však našel osvětový instruktor SVS, který se pokoušel diskutovat s některým ze Svědků o výhodách marxisticko-leninské ideologie. Jeden takový rozhovor o literatuře prožil Ladislav Šmejkal v táboře Rtně v Podkrkonoší: „*Jednou mě zavolali na velitelství. Byl tam politruk, co si mě zavolal: ‚Šmejkal!‘ a ukázal mi novou knihu. Krásný desky a na nich velkými písmeny MARX-LENINISMUS. ‚Znáš tuhle knihu?‘ Říkám: ‚Tuhle knihu neznám, je zřejmě nová, ale marx-leninismus znám dobře.‘ Povídá: ‚A co tomu říkáš?‘ Odpověděl jsem: ‚Víte, to, co vy máte v ruce, je příliš mladé na to, aby se mohlo říci, že to je pravda. Ale ta Bible, to jsou staletí a tisíciletí, které ji potvrzují.‘ Koukal na mě a zajímavým způsobem to ukončil: ‚Ale Šmejkal, dyť je to volovina.‘ A poslal mě pryč.*“⁵⁴⁷

Nutno dodat, že erudovanost těchto osvětových instruktorů nebyla povětšinou příliš vysoká. Především v padesátých letech, kdy v československý věznicích odpykávala svůj trest značná část protirežimní inteligence, stávali se tyto instruktoři postavami spíše k obveselení politických vězňů, neboť tyto absolventi pochybných škol, mezi jaké patřila například Škola osvětových důstojníků SNB Litoměřice, často pouze opakovali naučené fráze, aniž by rozuměli jejich významu a v diskusi s vysokoškolsky vzdělanými osobami málokdy obstáli.

⁵⁴⁵ NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní vězeňský spis Ladislava Šmejkala

⁵⁴⁶ *Hlášení ke kázeňskému řízení*, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní vězeňský spis Ladislava Šmejkala

⁵⁴⁷ rozhovor s Ladislavem Šmejkalem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

Dokonce ani takové novinky ve vězeňské praxi, jakými bylo kino a televize, nemusely napomáhat šíření marxisticko – leninské ideologie, takovéto výchovné působení mělo zpravidla dopad zcela opačný: „V NVÚ-MV Valdice bylo zjištěno, že u jednotlivých odsouzených se v týdnu sovětské televize ve zvýšené míře objevilo pomlouvání a hanobení socialistického zřízení. K těmto útokům docházelo zejména při sledování televizních programů.(...) Negativní projevy k těmto pořadům se vyskytly i v jiných NVÚ-MV.“⁵⁴⁸

K argumentaci proti nenáviděné ideologii nezřídka křesťanům posloužila i literatura z vězeňských knihoven. O tom, že se dala využít jinak, než osvětoví instruktoři zamýšleli, svědčí důvodová zpráva k založení pozorovacího svazku na Josefa Zvěřinu: „Již v době, kdy byl umístěn v Ostrově, a i na pozdějších pracovištích se snažil mezi odsouzené spoluvězně rozšiřovat náboženskou literaturu. K tomu mu sloužily knihy a to zvláště pokrokové, ze kterých si dělal výpisky a sám obracel jejich význam proti našemu zřízení. Vykládal opačně to, co bylo v knihách napsáno. Výpisky používal také k tomu, aby školil stále faráře proti materialismu.“⁵⁴⁹

Po amnestii v květnu 1965 si zklamany Zvěřina podal žádost o podmíněčné propuštění. V reakci na něj sepsal náčelník Valdické věznice mjr. Stanislav Král toto hodnocení: „Jako bývalý kněz ideologicky působil na spoluodsouzené a napsal také několik motáků – budoucích tzv. ideologických konceptů v činnosti KDS, které rozšiřoval mezi odsouzené. Byl celkem 13x kázeňsky trestán pro různé přestupky, což svědčí o jeho značně neukázněném chování. Pracovní morálku měl poměrně dobrou, stanovené normy plnil. Jeho práce je kvalitní a v současné době je vedoucím kolektivu, který si dobře vede. Na pracovišti dbá na pořádek a vede k němu i ostatní odsouzené ze svého kolektivu. Pracovní závazky zásadně neuzavírá a ani není zapojen do soutěže o titul BVP. V současné době se chování jmenovaného podstatně zlepšilo, rozkazy příslušníků plní bez připomínek, v osobních věcech udržuje náležitý pořádek a dbá na svůj zevnějšek. Povahy je tiché, klidné, někdy ironický, zvláště při jednání s příslušníky. V kolektivu odsouzených je oblíben. V zájmové činnosti odsouzených zapojen není, navštěvuje pouze některé pořady pro odsouzené. Komise zdejšího útvaru po celkovém zhodnocení jmenovaného dospěla k závěru, že ve výkonu trestu má sice dobrou pracovní morálku i chování, ale tím plní jen základní povinnosti odsouzeného. Svým vystupováním však nikterak neprokázal snahu po nápravě a nelze mít za to, že doba

⁵⁴⁸ Situace mezi odsouzenými, 9.3.1965, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

⁵⁴⁹ Důvodová zpráva k založení pozorovacího svazku na odsouzeného Josefa Zvěřinu z 20.12.1961, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

strávená ve výkonu trestu splnila již u něho svůj výchovný účel. Jeho podmíněné propuštění z výkonu trestu nedoporučuji.“⁵⁵⁰ I přesto však Okresní soud v Jičíně rozhodl dne 26. listopadu 1965 ve veřejném zasedání v NVÚ-MV ve Valdicích o podmíněčném propuštění Josefa Zvěřiny.

Ani řeholní sestry se často nedočkaly kladných posudků na své osoby. Posudek Anny Magdaleny Schwarzové z Pardubické věznice ji hodnotí: „*Chování v době výkonu trestu měla neukázněné, drzé. Často se dopouštěla poklesků. Dosahovala pouze průměrný pracovní výkon. O jeho zvýšení se nikdy nesnažila. V práci byla nestálá, všechno nechtěla dělat a k uloženým úkolům měla plno výhrad. Jedná se o náboženskou fanatičku, proti dnešnímu zřízení silně zaměřenou. Styky udržovala s nejreakčnějšími odsouzenými.*“⁵⁵¹

Je příznačné, že jen málo vzdorujících vězňů byli odsouzení biskupové. Ti si zachovávali důstojnost a pokorně snášeli příkoří, které na nich bylo pácháno. O vyrovnanosti biskupa Jána Vojtaššáka vypráví František Adamec: „*Jindy tam přišel potentát z krajského výboru z Hradce Králové a vysmíval se mu: ‚Vy jste se dřív klaněl papeži a Pánubohu, ale teď se budete klanět mně!‘ Dali mu kartáč, musel se před ním sklonit a drhnout podlahu. ‚Však my vás budeme drhnout, až vás vyčistíme!‘ Biskup Vojtaššák mu na to řekl: ‚Ponižovat mě můžete. Kristus to také v životě neměl lehké, byl ponižován a přece nezatrpkl. Ať vám Bůh odpustí.‘ Oni tam stáli a nevěděli, co na to říct.*“⁵⁵² O klidné povaze dalšího biskupa, Štěpána Trochty, vězně dvou totalit, svědčí jeho posudek z června 1959 z leopoldovské pevnosti: „*Chovanie menovaného v priebehu výkonu trestu je dobré a nariadenia predstavených plní. Bol doposiaľ 1 krát kázeňsky potrestán a to 12.3.1959 2 mesiaci zastavenia výhod za nedovolené opustenie cely. Inak sa nedopustil žiadných závažných priestupkov, ktoré by smerovali k narušeniu poriadku v NPT. Je tichej povahy, čiastočne sebavedomý a povýšenecký. Pocit viny k spáchanému trestnému činu priznává iba v malej miere.*“⁵⁵³ Přesto však byl hodnocen jako osoba zaměřená proti současnému zřízení, propagující náboženskou ideologii. V tomto případě se komise rozhodla udělení milosti jmenovanému nedoporučit.

Obdobné posudky nalezneme rovněž ve spisech Karla Otčenáška, Ladislava Hlada či Stanislava Zely. Tito lidé byli sice popisováni jako klidní a poslušní, zároveň

⁵⁵⁰ Hodnocení Josefa Zvěřiny z ÚNZ MV Valdice z 2.6.1965, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Josefa Zvěřiny, č. 6438,

⁵⁵¹ NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Anny Schwarzové

⁵⁵² VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

⁵⁵³ Posudek Štěpána Trochty, NPT Leopoldov 13.7.1959, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Štěpána Trochty

však byli označováni za zaryté odpůrce lidově demokratického zřízení a hodnoceni jako nepřevychovatelní. Byli-li kázeňsky trestáni, zpravidla to bylo za neplnění pracovních norem.

Jak jsme již naznačili, zcela opačné povahy byl pozdější tajně vysvěcený biskup Felix Davídek. *„Jeho poměr k práci byl podle hodnocení z tohoto útvaru špatný. Mezi odsouzenými prováděl kampaň za snížení pracovního výkonu a šťval proti těm odsouzeným, kteří podávali dobré pracovní výkony. Rozšiřoval mezi odsouzenými nepřátelskou ideologii a to prostřednictvím různých motáků. Jeho chování bylo hodnoceno jako velmi neukázněné a byl celkem 17 x kázeňsky trestán a to pro drzé chování, neplnění rozkazu, přechovávání nepovolených písemností a řadu dalších přestupků.“*⁵⁵⁴ V jednom ze straších posudků se o Davídkovi také dozvídáme: *„Je zákeřný, falešný, samolibý, hašteřivý a provokativní. Ani mezi samotnými duchovními není oblíben pro svoji úchylnou povahu. (...) Výkon trestu na něho převýchovně naprosto nepůsobí a není ani naděje, že se stane převýchově přístupným.“*⁵⁵⁵

Felix Davídek ve vězeňském dotazníku uvedl jako pohnutky ke svojí trestné činnosti: *„Naprostý nesouhlas s ideologií dialektického materialismu, který v praxi naprosto paralyzuje anticko - křesťanské základy evropské kultury, neboť dialektický materialismus znamená SMRT Logice (tj. Rozumu) a Svobodě (tj. Svobodné vůli), tedy je proti ČLOVĚKU jako OBRAZU BOŽÍMU.“*⁵⁵⁶ Na otázku, jakému povolání se chce věnovat po propuštění, Davídek odpovídá: *„Jsem knězem, byl jsem knězem a zůstanu – zůstávám knězem.“*⁵⁵⁷

Tyto tzv. prominentní vězně komunistický režim sledoval a jejich případné propuštění pečlivě zvažoval. Ještě v návrhu na amnestii ke 20. výročí osvobození ČSR, tedy v roce 1965, upozorňuje náměstek MV plk. Jindřich Kotál na to, že by mohlo dojít k propuštění některých významných odsouzených a tento fakt předkládá ministru Štrougalovi k uvážení: *„Ke zvážení se dává řešení otázky odsouzených za protistátní trestnou činnost a odsouzených podle retribučního dekretu, kteří v den vyhlášení amnestie budou nepřetržitě ve výkonu trestu 15 let a nebyli ve výkonu trestu odsouzeni za další závažný trestný čin. Upozorňuji, že v tomto případě by došlo k propuštění odsouzených cizinců, jako je*

Emil KLEIN, nar. 21.12.1897, býv. německý generál,

⁵⁵⁴ Hodnocení Felixe Davídka, NZ-MV Valdice 24.2.1964, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

⁵⁵⁵ Posudek Felixe Davídka, Mírov, 7.9.1956, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

⁵⁵⁶ Dotazník, Mírov 2.11.1957, NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

⁵⁵⁷ tamtéž

Heinz KRÜGER, nar. 8.1.1921, příslušník SS,

Diana FERDINANDOVÁ, nar. 14.4.1929, st. příslušnice NSR.

Dále pak bývalých význačných osob jako je

Alexander MACH, nar. 11.10.1902, býv. ministr Slov. státu,

Jan MASTILIAK, nar. 5.1.1911, profesor theologie,

Matěj HUŤKA, nar. 16.7.1904, funkcionář HSLS,

František ŠILHAN, nar. 7.1.1905, provinciál řádu jezuitů.⁵⁵⁸

Vidíme tedy, že ještě čtrnáct let po jejich zatčení budí možné propuštění Františka Šilhana a Jána Mastiliaka v představitelích režimu značné obavy, dokonce jsou vnímáni podobně nebezpečně jako bývalí nacističtí důstojníci či představitelé Slovenského státu. Zcela stejně však vnímání nebyli, na rozdíl od jiných byli na amnestii roku 1965 z vězení propuštěni.

7.3 Komunikace s vnějším světem

Jen málo událostí, o kterých se vězni mohli dočíst v tehdejšímu tisku, mezi nimi způsobilo větší rozruch. Byly to samozřejmě zmínky o amnestiích a událostech, ke kterým by se případná amnestie mohla vázat. Byly to ale i zmínky o vztahu státu a církvi či některé zmínky o Vatikánu, které se dostaly do tehdejšího přísně kontrolovaného tisku. Pro duchovní, vězněné v Československu ještě počátkem roku 1965, mělo velký význam jmenování Josefa Berana, dlouholetého vězně stejného režimu, kardinálem: „*Mezi odsouzenými – bývalými duchovními, způsobilo značný rozruch oznámení v tisku o jmenování arcibiskupa Berana kardinálem. Této události je připisován dalekosáhlý význam, zejména ve vztazích mezi státem a církví. V souvislosti s jeho jmenováním se mezi těmito vyrojilo mnoho úvah a dedukcí o výhodách, které s sebou tento akt pro církev u nás i pro ně samotné přinese. Např. všichni odsouzení duchovní v útvaru NZ-MV Valdice pevně věří, že budou v květnu t.r. propuštěni na svobodu. Rovněž odsouzení duchovní v útvaru NZ-MV Plzeň očekávají, že na základě jmenování arcibiskupa Berana kardinálem a ustavení dr. Tomáška do funkce administrátora, dojde k uvolnění napětí mezi státem a církví, což bude mít kladný vliv i na jejich předčasné propuštění z výkonu trestu. Odsouzení „jehovisté“ v útvaru NZ-MV Příbram v této události spatřují vzájemné sbližování naší republiky s Vatikánem, k němuž byla naše vláda přinucena s ohledem na dolarovou půjčku od Spojených států,*

⁵⁵⁸ Návrh alternativ předpokládané amnestie prezidenta republiky k 20. výročí osvobození ČSR z 20.10. 1964, ABS, f.Správa MV, A2/2 - 979

kterou prý bude Vatikán podporovat. Na základě toho předpovídají, že bude naše vláda shovívavější k jejich náboženské sektě ‚Svědci Jehova‘, a to proto, že centrum jehovismu je v USA a má značný vliv na politickou a hospodářskou činnost vládnoucích kruhů. “⁵⁵⁹

Pokud mohli, sledovali odsouzení denní tisk a důležité zprávy zvenčí se mezi nimi samozřejmě šířily ústně. Pro katolické kněze byly zajímavé především postoje Vatikánu, které mezi sebou živě diskutovali, příkladem budiž sledovaný Josef Zvěřina: *„Z posledních zpráv v tisku mám takový dojem, jako by komunisté chtěli říct o církvi toto: Ano, my jsme kdysi kladli církve do jednoho pytle s americkými válečnými imperialisty, ale hlavně Jan XXIII. svou linií ukázal, že tomu tak není, ani nebude. Církev má tedy sice odlišnou ideologii, ta však je odlišná i od té americké, nelze je tedy směšovat dohromady. A směšné na věci zůstává, že chtějí světu namluvit, jako by se církev změnila a ne oni – sovětští komunisté. “⁵⁶⁰*

A na jiném místě agenturní zpráva praví: *„Nedávno četl ZVĚŘINA v jednom článku čísla Aufbau und Frieden o tom, že se na vatikánském koncilu projednává i morálnost či amorálnost ženských šatů a plavek. Byl proti tomu, proč prý se do takových věcí církev plete. Aspoň by ženám neměla nařizovat, co se smí či nesmí oblékat, protože ženy stejně neposlechnou a udělají si dle svého. “⁵⁶¹*

Na jaře roku 1965 vzbudila ve Valdicích rozruch také audience biskupa Tomáška u prezidenta Novotného. *„Zpráva o audienci biskupa TOMÁŠKA u p. pres. rep. zapříčinila mnoho dohadů o důvodu audience. Sasina se domníval, že to byla nástupní audience,⁵⁶² Bárta se domníval, že byl na ‚koberečku‘ a skupina kolem ods. ZVĚŘINY je toho názoru, že to bylo v souvislosti s jednáním mezi církví a státem. “⁵⁶³*

Politictí vězni v padesátých letech neměli mnoho příležitostí být navštíveni svými blízkými, návštěvy ve věznicích probíhaly počátkem padesátých let nejvýše jednou za tři měsíce, navíc mohly být vězni zcela odepřeny, jako kázeňské potrestání. Přesto se někdy občasným návštěvám podařilo do vězení něco propašovat – Josef

⁵⁵⁹ Situace mezi odsouzenými, z 9.3.1965, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-792; Josef Beran byl jmenován kardinálem v Římě dne 25.2.1965

⁵⁶⁰ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 30.8.1963, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁵⁶¹ Agenturní zpráva o Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 14.10.1963, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

⁵⁶² Dne 18. února 1965 byl František Tomášek jmenován papežem Pavlem VI. apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze (řízení se oficiálně ujal 11. března 1965).

⁵⁶³ Agenturní zpráva o Janu Bártovi a Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 25.7.1965, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

Veselý vzpomíná, jak Vladimíru Neuwirthovi přinesli jeho blízcí v koláčcích zapečené svitky encykliky *Pacem in terris*.⁵⁶⁴

S korespondencí to nebylo jiné. Ta podléhala přísné cenzuře, vězni nesměli psát o svých skutečných problémech a utrpení, mohli se vyjadřovat jen neutrálně a spíše jen nezávazně konverzovat se svými rodinami o tom, jak jejich blízcí žijí a jak se jim daří. I přes striktní cenzuru však mohli odsouzení často sdělit v dopise mnoho informací, zvláště uměl-li příjemce dobře číst mezi řádky. Tajný biskup Ján Korec, který později většinu své korespondence z vězení publikoval, o dopisech, které posílal rodičům z Valdic, píše: *„I keď som sa vyhýbal výrazom viera, Pán Boh, Cirkev, Sv. písmo, modlitba atď. – naši doma vedeli moje listy dobre čítať a cítili, že aj vo väzení žijeme z viery a z modlitby a pamätáme i na nich, i na všetky duchovné potreby Slovenska.“*⁵⁶⁵ Co se týče cenzury, ta začala od počátku šedesátých let ve věznicích polevovat a dopisy tak začaly nabývat více duchovního, někdy až pastoračního charakteru.

Také Svědkové Jehovovi se pokoušeli udržovat kontakt se svými bratry i přes ostnatý drát. Návštěvy byly ovšem povoleny jen zřídka a výhradně rodinným příslušníkům. Jako hlavní komunikační prostředek tak sloužila korespondence – buďto cestou ilegální, prostřednictvím motáků, anebo cestou legální, kdy ovšem bylo nutné počítat s cenzurou kontrolních orgánů. Pisatelé se pak snažili psát co možná nejvíce neutrálně, aby dopis cenzurou prošel. Příkladem takového dopisu může být list, který zaslal Ladislavu Šmejkalovi do tábora Bytíz jeho „bratr“, přičemž vše naznačuje tomu, že zde šlo o bratra ve smyslu duchovním, se kterým se Šmejkal setkal v předchozích letech v některé z věznic či táborů. Z dopisu ocitujeme několik úryvků:

*„Důležité však je, že alespoň ty dva krátké pozdravy došly bez většího zpoždění a že jsi nyní počátkem dubna slavil, tak jako všichni z naší rodiny, náš jediný veliký svátek. (...) Otec dbá věrně o to, abychom nebyli o nic ochuzeni, i když většina lidí tvrdí, že naše rodina je chudou a nuznou. (...) Ta pravá bohatost pokrmů je v mírnosti a skromnosti a v chlebě, kterého se nelze přejít. Inspirovaný básník napsal, že ,nejenom chlebem živý bývá člověk, ale i každý slovem...‘ a to má v naší rodině hluboký význam. (...) Čas plyne a všechny věci spějí ke svému konci, pro celou naši rodinu v brzké době přijde trvalá radost a štěstí bez překážek. To je nutno vidět před sebou a pak všechny věci kolem změní svoji tvářnost v rostoucím světle porozumění.“*⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 352

⁵⁶⁵ KOREC, Ján: *Od barbarskej noci. Listy z väzenia*. Bratislava 2004, s. 94 - 95

⁵⁶⁶ NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Ladislava Šmejkala

Dlužno dodat, že tento dopis se nakonec přes cenzuru nedostal (jinak by se nám nejspíš ani nedochoval). Podle cenzorských poznámek ale můžeme snadno rozpoznat, že důvodem zamítnutí tohoto dopisu byla pasáž, ve které si „bratr“ stěžoval na mizerné pracovní výdělky a vyslovil otázku, kolik pracujících si to nechá líbit a co budou podnikat.

Pokud vězni vycházeli na práci ven z budovy, občas se jim podařilo najít spolehlivou osobu nebo skryš, které jim napomohly k vynášení vzkazů. Antonínu Huvarovi se podařilo z Borské věznice propašovat zprávy o zdejší situaci, které se dostaly až do Vatikánu. Jeden z přátel mu pak do vězení zanesl růženec, jako dar od Svatého otce a symbol uznání za věznění. *„Generál Mrázek si ho prohlédl se slzami v očích a povídá: ‚Otecko, církev přežije, když má takového velitele a takové pěšáky.‘“*⁵⁶⁷

Výjimečně vězňům zprostředkovali informace zvenčí někteří přístupnější dozorcí. Vít Tajovský mluví o starém leopoldovském bachaři, kterému přezdívali „Dětičky moje“: *„Když byl v roce 1958 zvolen nový papež, nechal nás dokonce hádat, kdo se jím stal. Někteří chlapci studovali v Římě, a tak mnohé kandidáty znali, ale tipovali někoho mladšího, než byl Jan XXIII.(...) Zpočátku jsme z této volby nebyli ani my nějak zvlášť nadšeni, teprve později jsme se dozvěděli, co všechno tento papež vykonal.“*⁵⁶⁸

Ve věznici sepsané texty se občas podařilo vynést ven některému z propuštěných vězňů – např. Martin František Vích pronesl v květnu 1960 z Mírova několik cenných samizdatů uschovaných v konečnicku.⁵⁶⁹

Napojení na vnější svět a komunikace s blízkými ale fungovala také „dálkově“. Václav Vaško popisuje „řetězový růženec“, který se modlili vězňové v lágru na Bytýzu spolu se svými blízkými doma. Každý, kdo byl do tohoto řetězce zapojen, se modlil denně jeden z patnácti desátků růžence, čímž vytvořil řetěz spolu s dalšími čtrnácti lidmi. Došlo tak k symbolickému duchovnímu spojení vězňů s lidmi žijícími na takzvané svobodě.

Za pašování dopisů z Mírova prostřednictvím návštěvy byl v červenci 1958 potrestán Felix Davídek pěti dny korekce, třemi měsíci zastavených výhod a měsíčním zákazem dopisování. V tomto motáku, psaném drobným písmem na cigaretových papírcích, bylo mimo jiné psáno: *„Nedat se žádnými řečmi zastrašit, žádnou oblbovací taktikou KSČ. (...) Nabádám k jednotě, k veliké LÁSCE jeden ke druhému i tam, kde*

⁵⁶⁷ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

⁵⁶⁸ TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořet*, Praha: Torst 2001, s. 260

⁵⁶⁹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 373

*není pro nedostatek lidství a Milosti od práva. Nepřátelé dobře využívají našich slabostí. Nabádám ke klidu, vyrovnanosti.(...) ONI se snaží nedat člověku čas na věci duchovní, na intimní rozhovor člověka s člověkem, člověka se svým svědomím. Snaží se zneklidňovat jen, aby byl člověk otrok státu – strany. (...) Žijeme na ubikacích i na pracovištích pod dohledem, je to prolezlé fízly, kteří donášejí vše, co se dozví, i to, co není pravda. (...) Zakoušíme stálou ochranu boží, to bych však musel vynášet ústně, nedá se to psát. (...) Školíme zde novou inteligenci za těchto bídnych podmínek a také musí být solidně připravena. Sháníme tedy spolupráci, kde se dá, především u těch, kteří mají pochopení a kteří jsou sto stavět pozitivní prací základy.*⁵⁷⁰

Mezi kněžími a řeholníky nechyběly osobnosti, které se odvážily stěžovat si na těch nejvyšších místech. Citovaly jsme zde obsáhlou stížnost Anny Magdaleny Schwarzové či dopis Vojtěchy Hasmandové generálnímu tajemníkovi OSN. V září 1955 odeslal také Felix Davídek z mírovské věznice dopis prezidentu republiky Antonínu Zápotockému. Tento byl nadepsán slovy „Přípis o nápravných zařízeních: Kritika etického niveau, požadavek nápravy“. Tento čtyřstránkový dopis je ostrou kritikou nápravných zařízení, vycházející z Davídkovy pětileté zkušenosti. Dovolme si ocitovat některé pasáže:

„Stávající nápravný systém je fikcí: cílem každého výchovného systému je ztvárnění člověka v osobnost; tento však osobnost rozkládá:

MATERIELNÍMI PODMÍNKAMI (které mají základní vliv na tělesné i duševní zdraví);

DUCHOVNÍM KLIMATEM, které jako celek se při nejlepší vůli nedá klasifikovat jinak, než cílevědomé rozleptávání osobnosti člověka – třídního nepřítel. (...) A co je pro mne nejdůležitější (jsem kněz, především rozumem zaměřený k Bohu a k náboženství) je to, že je odpírána jakákoli v možnost LITURGICKÉHO PROJEVU (sloužení mše sv. a modlitba breviáře). Je nutno zvlášť důrazně poukázat na to, že soukromý liturgický projev NEMŮŽE a NESMÍ být pod žádnou záminkou odpírán (ani ve vězení), jestliže je ústavou zaručena SVOBODA SVĚDOMÍ, SVOBODA NÁBOŽENSTVÍ a NÁBOŽENSKÉHO PROJEVU. Domácí řád je takto v příkrém rozporu s ústavou. Tento rozpor mezi ústavou a praxí je tak jasný, že fakt sám nelze neklasifikovat jako nejtěžší projev třídního despotismu. (...)

Jsem občan tohoto státu a jako takový jsem oprávněn vyzvat i Vás, pane prezidente, abyste nepokládal za obtížné či zbytečné pravidelně visitovat věznice. Není

⁵⁷⁰ Opis motáku ods.z.č.148 Felixe Davídka, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka

to jen právo hlavy státu, nýbrž i povinnost, poněvadž dějiny národů se žijí nejen na svobodě na recepcích, nýbrž bohužel i v kriminálech. (...)

Vaše excelence, jsem přesvědčen, že jsem psal věcně; tak, jak skutečnost prožívám. Přísný soud, jehož výrazem je styl, je podmíněn tím, že mne život naučil nebrat na lehkou váhu nic, co je proti člověku, ať příteli či nepříteli. A mezi mými učiteli života byli kdysi i někteří, co byli hluboce vkořenění ve vašem ideologickém táboře (prof. Tuček, prof. Kamenář aj.). I od nich mám to, co zde, v tomto ústavě, bývá tak často nazýváno drzost a podobně; co však není nic jiného, než smysl pro čest a spravedlnost, jímž protestuji a nesouhlasím tam, kde je zabíjen člověk.

KONEC TOHOTO DOPISU JE ZAČÁTEK NADĚJE, ŽE PŘÍŠTÍ ČAS BUDE PLODNĚJŠÍ NA LÁSKU A SPRÁVEDLNOST.

ŘÍKÁME-LI MÍR, TEDY NEJDŘÍVE SPRÁVEDLNOST.

ŘÍKÁME-LI ČLOVĚK, TEDY PŘEDEVŠÍM LÁSKA. “⁵⁷¹

O několik měsíců později byl Davídek vyrozuměn, že jeho dopis nebyl prezidentu republiky předán pro urážlivý a provokativní obsah a pokud má Davídek nějakou prosbu k prezidentu republiky, aby ji napsal znovu slušnou formou a v mezích stávajících předpisů. Ani jeho hlas, volající po nápravě, tedy svého adresáta nenalezl.

⁵⁷¹ Přípis o nápravných zařízeních: Kritika etického niveau, požadavek nápravy, NA, f.SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davídka; celé znění dopisu viz Příloha 3, str. 191 - 194

8. Život po propuštění a důsledky vězeňského pobytu

Řada významnějších duchovních a řeholníků, kteří často měli vysoké tresty a byli odsouzeni jako hlavy vykonstruovaných protistátních skupin, zůstávala v nesvobodě i po velké amnestii v květnu 1960. I po svém propuštění ale zůstávali v zorném poli Státní bezpečnosti. Někteří se mohli vrátit do duchovenské služby, někteří mohli vykonávat jen čistě manuální práci. O tom, jak se duchovní i prostí věřící různých konfesí vraceli do svých dřívějších domovů, svědčí poznatky k amnestiím šedesátých let, dochované ve fondu sekretariátu náměstka ministra vnitra Kotála. Pomocí některých citací se pokusme přiblížit situaci, jaká pro tyto odsouzené nastávala po propuštění.

Někteří měli štěstí a mohli se vrátit ke svému duchovenskému povolání: „*Římsko-katolický farář z Lukova píše M. Angele FOJTÍKOVÉ, Zborovice, Domov duchodců, že slouží mše a zpovídá řádové sestry v Lukově a pokračuje: „...v žaláři mi také posměšně říkali: Faráři – ty už se k řemeslu nevrátíš!! A – vrátil jsem se, a k tomu zase do Nedašova, zbožní katolíci mne vymodlili a obětaví komunisté mne vymohli zpět. Za oboje se modlím, i za toho svého největšího nepřítele, který mne i k lidovému soudu pohnal, - okresní církevní tajemník Blažek. „Otče odpusť mu, on neví, co činí.“ Tu naději mi nikdo nevytrhne ze srdce, že na 50. výročí posvěcení nedašovského kostela, tj. 25. března 1966 budu v Nedašově a v tom samém kostelíčku, ve kterém jsem 25.3.1916 zazpíval první Gloria...“*“⁵⁷²

Jiní sice své povolání nemohli dále vykonávat, ale dostalo se jim vřelého přivítání a hmotné podpory od přátel, příbuzných či dřívějších farníků. „*Do obce Svárov se vrátil býv. farář Karel Brabec, který byl odsouzen na 17 let. Je usídlen na faře a nábožensky založení občané i z okolí jej na faře navštěvují a přinášejí mu potraviny.*“⁵⁷³

„*Dne 11. 5. 1960 se navrátil do obvodu O-VB Znojmo řím. kat. farář Josef Nevrkal, nar. 25. 1. 1912 a přišel ke svým rodičům do obce Hodonic. V odpoledních hodinách se šel hlásit na MNV. Když se vracel z MNV, bylo před budovou MNV několik dětí, vesměs z páté třídy, které předaly Nevrkalovi několik kytic. Farář byl překvapen, pak se zeptal se dětí jak se jmenují a po krátkém rozhovoru s nimi odešel domů.*“⁵⁷⁴

⁵⁷² Poznاتky o amnestii prezidenta republiky, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-

81

⁵⁷³ tamtéž

⁵⁷⁴ tamtéž

Ne všichni ale měli to štěstí a dostalo se jim takto vřelého přijetí. Ideologická masáž komunismu na mnoha místech zapustila kořeny a představitelé církví, vracející se z vězení, byli vnímáni s nedůvěrou, despektem a obavami.

Kněží byli často odlišně vnímáni rozdílnými skupinami obyvatelstva: „*Do obce Bučany, okr. Trnava se vrátil amnestovaný řím. kat. kněz Rudolf Bosnak, kterého ihned navštívili místní občané, zejména ženy. Bosnak nehodlá prý vykonávat církevní činnost, protože je prý určen k lopatě. Dělníci kovoslužby v Trnavě diskutovali o amnestii v tom směru, že političtí vězni neměli být amnestováni, neboť tito jsou nepřátelé našeho spol. zřízení, k němuž nebudou mít nikdy kladný poměr.*“⁵⁷⁵

„*Orgánové OVB Rakovník operativní cestou zjistili, že farář Hubert z Kryr říkal, že lidé nenechají starého faráře Kindla Antonína z Jesenice, který byl propuštěn na základě amnestie, trpět nouzi a že mu budou platit na ‚Intensie‘, tj. sloužení mše v bytě Kindla na nějaký úmysl. To znamená, že by mu lidi posílali peníze (za takovouto mši se platí kolem 50,- Kč). Tento poznatek nejde prozatím zadokumentovat. (...) Antonín Kindl, nar. 10. 11. 1910 z Jesenic č. 65, po svém propuštění dosud nenastoupil práci, což je místními občany nepříznivě kritizováno, neb jmenovaný zde dříve působil jako farář a nemá v obci dobrou pověst. Bylo zařízeno prostřednictvím ONV Rakovník odb. prac. sil, aby byl zařazen v lupkových závodech na Horkovci. (...) Občané z obce Jesenice v okrese Rakovník a jeho okolí mají obavu, aby amnestovaný řím. kat. farář Antonín Kindl nevykonával funkci faráře, protože již o toto místo žádá. Nechtějí, aby Kindl v Jesenici bydlel.*“⁵⁷⁶

Lze se domnívat, že bezprostředně po propuštění se jen málo duchovních ihned pouštělo do náboženské činnosti, která v jejich případě navíc byla často ilegální. Někteří však neztráceli odvalu a brzy po návratu z vězení riskovali, že se do něj zase vrátí.

„*Minulý týden se vrátil do Třince amnestovaný kněz církve JEHOVA Jan Gogolka, který byl trestán proto, že nabádal členy náboženské sekce, kteří měli nastoupit vojenskou základní službu, aby nebrali do rukou zbraně. Pokud bylo zjištěno, Gogolka má dosud stejné přesvědčení a jak již bylo prověřeno, má úmysl v tomto šíření svých idejí pokračovat i nadále. Rovněž se do Třince vrátil i jehovec Karel Vrecionko, bytem Třinec 6, který se po svém návratu vyjádřil před občany, že byl vězněn bezdůvodně a že svou jehovskou činnost bude nadále provozovat.*“⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Poznatzky o amnestii prezidenta republiky, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

⁵⁷⁶ tamtéž

⁵⁷⁷ tamtéž

Důvodem k dalšímu vyšetřování propuštěných ale nemusela být jen náboženská činnost: „*Bývalý farář VOSMIK, bytem Zbynohy, okr. Jihlava, který se vrátil na základě amnestie, mezi občany prohlašuje, že nemá cenu vydělávat, neboť co měl ušetřeno, všechno mu sebrali. Styky, které měl před nástupem trestu, obnovil.*“⁵⁷⁸

První kroky nábožensky založených vězňů vedly nejčastěji do kostela. Tam děkovali Bohu za přežití i za zkoušky, které přestáli. „*Značný rozruch vzbudilo amnestování kněží. V poznatkách je projeven živý zájem o jejich příští pracovní zařazení a vyslovována lítost nad tím, že nebudou vykonávat své kněžské povolání. Zajímají se také o kněze, kteří propuštěni nebyli, nejčastěji jsou uváděni BERAN, ZELA a BRAITO. Vedle těchto poznatků je konstatováno, že vracející se vězni jsou hluboce nábožensky založeni a jejich první cesta vedla do kostela. Poznatek byl získán v Olomouci a je v něm dále zdůrazňováno, že toto byla velká rána pro místní komunisty. Velký rozruch také způsobila skutečnost, že do Olomouce přijel plný vlak kněží z Mírova.*“⁵⁷⁹

„*V obvodu MO VB Praha 4 byl důvěrnou cestou zjištěn poznatek, že se dne 11. 5. 1960 v souvislosti s návratem amnestovaného Tomáše VLASÁKA*⁵⁸⁰*, náboženského fanatika, konala v kostelíčku v Praze 4 Krči slavnostní mše.*“⁵⁸¹ Další cesta většiny kněží potom vedla k rodičům – ti už ale velmi často nebyli naživu a jejich synové tak mohli navštívit jen jejich hroby, málokterý z nich mohl být totiž přítomen na pohřbu. Duchovní, a zejména katoličtí, kteří neměli rodinu, se ocitli po mnoha letech mimo zdi věznic a táborů často zcela sami. V takové chvíli většinou vyhledali někoho ze známých a přátel, které získali ve vězení.

Čím výraznější a výše postavená osobnost, tím větší ohlas vyvolal její návrat z vězení. „*V obvodu MO VB Praha 6 způsobil největší vzruch návrat opata OPASKA z Břevnova. Občané z břevnovské vilové čtvrti zvané VATIKÁN říkají, že uvedený název je skutečně přiléhavý, zvláště když za jejich obvod kandiduje ve volbách do ONV za ČSL býv. ředitel pozemků kláštera sv. Markéty a do NS ministr Plojhar. Do obvodu MO VB*

⁵⁷⁸ tamtéž

⁵⁷⁹ ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

⁵⁸⁰ **Tomáš Vlasák** (1932 - 2008) Na VŠ nebyl přijat kvůli protirežimnímu postoji. Prošel jednotkou PTP, pracoval jako dělník. Byl opakovaně vyslýchán StB a několikrát zatčen. V roce 1992 přijal kněžské svěcení, v pražské arcidiecézi byl pověřen nemocniční a vězeňskou duchovní správou.

⁵⁸¹ Poznanky o amnestii prezidenta republiky, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

Praha 7 se navrátil Karel PILÍK, býv. duchovní, který je stále fanatickým zastáncem své víry a neztotožňuje se s dnešním zřízením.“⁵⁸²

Jak bylo řečeno, velkým mezníkem pro všechny odsouzené se v roce 1960 stala květnová amnestie prezidenta republiky. V reakcích na ni se dočteme: „*Některé skupiny odsouzených, např. duchovní, část bývalých prominentních osob, nepočítali, že by se i na ně v takovém rozsahu amnestie vztahovala. (...) V NPT Leopoldov byly získány konkrétní zprávy a názory na amnestii mezi bývalými římskokat. duchovními. Tyto osoby sdílejí názor, že amnestie je velmi rozsáhlá a jsou značně překvapeny, že se vztahuje i na duchovní. Hodnotí situaci tak, že musí být dobrá politická situace, když strana při zvýšené aktivitě za ateismus se nebojí propustit aktivní vyznavače církve. Panuje mezi nimi všeobecná radost, slibují, že budou ochotně pracovat a předpokládají, že když se osvědčí, bude jim později dovoleno konat i církevní úkony. (...) V NPT Leopoldov Josef Silvestr BRAITO, kterému byla udělena amnestie, bývalý profesor rady Dominikánů, se vyjádřil o rozsahu amnestie v tom směru, že nikdo z kněží nepočítal s tím, že by byl propuštěn na svobodu. Proto amnestii hodnotí jako akt, který je odrazem velké síly lidově demokratického zřízení a zejména, že je velkým překvapením, že byla vrácena čestná práva občanská.*“⁵⁸³

Ti kněží, kteří nebyli propuštěni na amnestii roku 1960, byli přemístěni do věznice ve Valdicích, odkud byli postupně propouštěni na svobodu. Někteří dříve, někteří později – těch se netýkala dokonce ani amnestie z května 1965: „*Amnestie všeobecně způsobila zklamání. Nikdo tento způsob amnestie nečekal. Každý očekával určitou úlevu a k tomu jsou takové poznámky, že tato amnestie byla ubohá. Odsouzený Bárta se vyjádřil: Příčina je mezinárodní situace, která se v poslední době citelně zhoršila. Hlavně jsou to poměry v Německu a pak se domnívá, že i naše hospodářská situace není nejlepší. Toho názoru je i ods. Zvěřina, který i se Sasinou k tomu přidávají i dosavadní neúspěch v jednání mezi církví a státem. Dle ods. Bárty, Zvěřiny, Vícha je třeba klidně žít vězeňským životem, neztrácet víru a naději.*“⁵⁸⁴

Pokud si položíme otázku nad významem náboženství ve věznicích, uvědomíme si, že víra má velký potenciál vzdorovat násilí i totalitním tlakům – důkazem budiž odvážný vzdor Svědků Jehovových či některých adventistů. Řeč byla také o významném vzájemném ovlivňování, ke kterému docházelo mezi duchovními a laiky na

⁵⁸² Poznatzky o amnestii prezidenta republiky, ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, A5-81

⁵⁸³ tamtéž

⁵⁸⁴ Výpis z agenturní zprávy o Janu Bártovi a Josefu Zvěřinovi z ÚNZ MV Valdice z 12.5.1965, ABS, f. MV-KR, sv. arch. č. 954342 MV

kněžských odděleních. Odvážíme-li se zobecnovat, můžeme říci, že duchovní prokázali vytrvalost a pevnost ve víře. Stali se morálními vzory i důležitými důvěrníky mnohých vězňů, kteří by sami onu tragickou část svého života nesli jen velmi těžce, ale také sobě navzájem. Jak píše Petr Fiala a Jiří Hanuš: „*Osobní svědectví o „osmyslnění“ nesmyslného prostředí a dodávání důvěry ostatním byly snad nejvýznamnějšími příspěvky církve české společnosti v tomto století.*“⁵⁸⁵ Jan Sokol napsal: „*Česká katolická církev se svými věřícími v tvrdé zkoušce padesátých let obstála a vydala ze sebe tisíce neznámých hrdinů. Problematictější byl její úspěch v časech uvolnění.*“⁵⁸⁶

Velká část dříve „tradičních“ duchovních, neochotných k přílišným změnám v liturgii a přístupu ke kněžství, prošla skutečně značným vývojem. Dělo se tak pod vlivem silných duchovních osobností, ale i pod vlivem prostých spoluvězňů, často zločinců s jejichž životním přístupem by se duchovní jinak možná ani nesetkali. Václav Vaško popisuje, jak ovlivnil františkán Jan Baptista Bárta v táboře Nikolaj jiného duchovního, patera Krajčíka: „*Baptista zapůsobil v dobrém i na patera Krajčíka, který nejen že přestal být téměř výlučným duchovním otcem Slováků, ale poněkud změnil i styl svého apoštolátu. Od individuálního duchovního vedení zájemců, kteří ho sami vyhledali, přešel k aktivnější formě apoštolátu. Uspořádal například náboženské besedy. První se mu nepovedla. Začal totiž jako u prvňáčků, jak sepnout ruce, jak se dělá kříž a podobně. Čpělo to formálností, nikdo nebyl nadšen. Postupně se to měnilo k lepšímu. Co však nejvíce na nás působilo, byla jeho opravdovost, hluboká víra a pokoj, který kolem sebe šířil. Neustále pracoval na sobě a překonával své zafixované pastorační návyky.*“⁵⁸⁷ Dalším takovým návykem, který se podařilo pateru Krajčíkovi překonat, bylo sloužení bohoslužby zády k lidu, tvrdí Václav Vaško.

Sami kněží vzpomínají na čas svého věznění s časovým odstupem jako na dobu, která je spíše obohatila, než zlomila. Mluví často o svém pobytu ve vězení jako o škole života. Mnozí duchovní také našli ve svém utrpení smysl, jako například Karel Pilík, který jej bral jako daň za duchovní obnovu českého národa.⁵⁸⁸ Radim Hložánka, vězněný v letech šedesátých i osmdesátých, vnímá tato léta pro svůj život jako zásadní: „*Musím však také říct, že zkušenosti, které jsem získal v kriminále, bych těžko někde nasál. Bylo to pro mě největší dobro, které mě v životě ‚postihlo‘. To nejlepší, čím jsem mohl být obdařen. Přesný opak toho, čeho se všichni báli. Jasně jsem viděl, že všechno,*

⁵⁸⁵ FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří: *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK 2001

⁵⁸⁶ SOKOL, Jan: *Svědectví a izolace*, in: FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK 2001

⁵⁸⁷ VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří 1999, s. 211

⁵⁸⁸ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006, s. 299

co člověka potkává, má kladný smysl. Kriminály pro mě byly největším projevem Boží dobroty.“⁵⁸⁹

Lidská paměť je milosrdná. Díky své selektivitě umožňuje řadu negativních zážitků vytěsnit a naopak ty dobré zvýraznit, často také deformovat. Přežívání mnoha událostí v paměti je pro nás však nesmírně důležité – pozdější interpretace prožitých událostí vypovídá nejen o událostech samých, ale také o jejich aktérech a především o tom, co si z nich tito lidé vzali do života, v čem byli ovlivněni. Podívejme proto nyní, jak na dobu svého věznění vzpomínají lidé, jejichž jména obsahují předešlé stránky. Nechme promluvit samotné pamětníky.

Oto Mádr odpovídá na otázku co přineslo katolické církvi ono mučednické období padesátých a šedesátých let slovy: „*Velmi mnoho. Tato utrpení i obdarování nejsou vyčíslitelná. Ve vězeních a pracovních táborech byly křty, konverze, zpovědi a duchovní rozhovory. Mohli jsme mírnit utrpení. I my kněží jsme tu dozrávali. Poznávali jsme vlastní chyby a omezenosti a mohli se přiblížit k obyčejným lidem. Nádherný byl ve věznicích tehdy ještě neobvyklý ekumenismus. Díky za ten tvrdý čas milosti.*“⁵⁹⁰

Podobně začaly chápat svůj osud i ženy v pardubické věznici, jak o tom píše Dagmar Šimková: „*Začaly jsme hromadně věřit, že nás Pán Bůh nezatížil nadarmo něčím, co bylo nad naše síly. Nerozhodl o nás mimovolně, ale protože věděl, že obstojíme, vyvolil nás k záměru, který byl tajemný, a svůj život jsme začaly chápat jako moudrý úradek. (...) A tak jsme věřily, že neprožíváme tragickou epizodu života, ale jeho nejdůležitější část, kde je nám nabídnuto poznat zblízka všechno, co lidský život obsahuje, od vrcholu až k temným pádům.*“⁵⁹¹

Také málokdo z adventistů vzpomíná na léta svého věznění s nenávistí nebo touhou po odplatě. Pro mnoho z nich to byla životní škola, která jim pomohla vytříbit názory a často i upevnit jejich víru. Bohumil Dymáček dobu svého věznění zpětně hodnotí: „*Je pravda, že to je něco, co zůstalo v člověku, i když se na to dívám s nadhledem, i když netrpím psychicky. Ale ovlivnilo to moje vnímání života a vnímání lidí, vážení si všech zásad, které jsou... a změnilo to můj život, že aniž bych já to poznal, poznají to druzí lidé, na mě. Je pravda, že jsem před vězením byl velký šprýmař, ironista... když jsem se vrátil z vězení, tak nikdy. Nebo vězení mi způsobilo, že třeba*

⁵⁸⁹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

⁵⁹⁰ tamtéž, s. 257

⁵⁹¹ ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*, Praha: Orbis 1991, s. 67

soboty jako takové a náboženství si vážím, že to je pro mě přednost a že jsem za to vděčný, že jsem vůbec věřící.“⁵⁹²

Jan Filla zase vzpomíná, jak během celé doby, strávené ve vězení, i následné desetileté práci v kladenských dolech pociťoval mimořádnou Boží blízkost. Je pochopitelné, že s takovýmto pocitem vězeň zcela jinak prožívá realitu svého uvěznění, každodenní boj o přežití v uranových dolech i tvrdý přístup dozorců. O stejném pocitu mluví také další adventista Pavel Roubíček: „*Nikdy jsem toho nelitoval, že se to stalo. Já věřím v Pána Boha, nejenže věřím, já vím, že existuje. A myslím, že to, co jsem si tam s ním prožil, že to byly ty nejkrásnější léta. A kdyby se to vrátilo a měl bych to prožít znovu, prožil bych to zas.*“⁵⁹³

Přesto se nelze divit, že i někteří duchovní o této době neradi mluví, příkladem budiž vyjádření Jana Evangelisty Urbana: „*Zatím nemohu jinak, než se řídit vědomím, že o době našeho věznění není možné psát, že by se jakoukoliv informací nejen málo řeklo, ale spíše mnoho zkreslilo, odbarvilo, a hlavně vyjevilo, co má zůstat jen pro Pána Boha, jako něco, co by se objevením porušilo. Tuto část života bychom přece jen – aspoň zatím, ne-li provždy – měli ponechat Božímu soudu a milosrdenství a lásce.*“⁵⁹⁴

Specifickou skupinou v tomto směru jsou konvertité. Ti ve vězení našli nové přátele a komunitu, která je přijala radostně a otevřeně a navíc jim dala nový smysl života. Není divu, že někteří opouštěli vězení se smíšenými pocity, jako například Josef Janczik: „*Od dvanácti hodin soustavně volali, že mám výstup. Že propuštěný pan Josef Janczik se má dostavit na velitelství. Tak já jsem se rozloučil s bratry a jdu k východu z lágru. A tam mě nějaký nadpraporčík říká: ‚Vy jste Janczik? Člověče, my vás tady honíme, všichni jsou už na velitelství, co vy tam děláte? Vy snad nechcete jít domů!‘ A já mu říkám: ‚Pane veliteli, víte, že máte pravdu? Já jsem na tomto lágru zažil to nedůležitější a to nejlepší, co mě život mohl přinést a na co jsem vlastně do té doby čekal.*“⁵⁹⁵

Anna Magdalena Schwarzová, která o patnáct let dříve zažila podobný návrat z Terezína, vypráví o svém propuštění z Pardubic: „*Nebyli jsme nadšení. Vraceli jsme se znechucení. Takto jsme si to nepředstavovali. Představovali jsme si jakousi rehabilitaci, ne se vrátit takto... Mně ten kriminál šéf vyčítal ještě v roce 1968 – abych*

⁵⁹² rozhovor s Bohumilem Dymáčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 10.5.2011

⁵⁹³ rozhovor s Pavlem Roubíčkem pro ÚSTR, <http://www.ustrcr.cz>, vyhledáno 9.5.2011

⁵⁹⁴ VENTURA, Václav: *Jan Evangelista Urban – učitel duchovního života*. In: *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*. Brno: CDK 1998

⁵⁹⁵ rozhovor s Josefem Janczikem pro Post Bellum, archiv Post Bellum o.s.

si nedovolovala, abych nezapomněla, kde jsem byla atp.! Přesto, že nám v šedesátém osmém dali výmaz v trestním rejstříku, lidi si pořád dovolovali.“⁵⁹⁶

O síle duchovenských komunit a možnostech náboženského života ve věznicích vypovídá také to, že pro mnoho uvězněných byl často obtížnější život po propuštění než život vězeňský. Jan Sokol zaznamenal zkušenost Josefa Zvěřiny: *„Když byl Josef Zvěřina, jeden z nejnadanějších teologů, po mnoha letech propuštěn z vězení, sršel z něho optimismus a rozdával ho na všechny strany. Asi po půl roce se mi v jednom rozhovoru svěřil, oč komplikovanější je pro něj život na (značně omezené) svobodě: ‚Ve vězení bylo každé rozhodnutí jednodušší: v každé situaci bylo naprosto jasné, co je špatné a co je správné.‘“*⁵⁹⁷

Někteří dokonce po svém propuštění pociťovali absenci onoho specifického a výjimečného duchovního světa, který se pro ně ve vězení otevřel, a kolektivu podobně smýšlejících a jednajících lidí, se kterými je pojilo pouto více než přátelské. Mons. Václav Dvořák⁵⁹⁸ to komentuje slovy: *„Když jsem byl propuštěn a viděl to špiclování, nedůvěru a omezené možnosti, skoro jsem litoval, že jsem nezůstal v base. Tam se dalo dělat tolik věcí, tolik zničených a duchovně poškozených lidí tam bylo možné pozvedat a přivádět k plné dokonalosti a k Bohu. Křtít je, zpovídat, sloužit jim mši. Venku to pak nešlo, protože se lidé báli a neměli zájem.“*⁵⁹⁹

Působení duchovních ve věznicích ale pozitivně hodnotí i nevěřící a laici: *„Působení katolických kněží představovalo jinou část duchovního života, velmi významnou v tomto prostředí. Venku kalné vody nabývaly na mohutnosti, ale ti, kteří byli zde zůstávali čistí.“*⁶⁰⁰

Stovky katolických kněží, kteří poznali realitu věznění, se staly posilou katolické církve, která stále vzdorovala snahám režimu o uznání jeho nadřazenosti. Přestože jen málo z těch, kdo se navrátili z vězení, se mohlo vrátit do duchovní služby, snad žádný z těch, kdo byli „obohaceni“ zkušeností vězení, nezůstal ve svém poslání pasivní.

⁵⁹⁶ rozhovor s Annou Magdalenou Schwarzovou pro Post Bellum, <http://www.pametnaroda.cz/>, vyhledáno 22.6.2011

⁵⁹⁷ SOKOL, Jan: *Svědectví a izolace*, in: FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK 2001

⁵⁹⁸ **Mons. Václav Dvořák** (1921 - 2008) Po maturitě v roce 1941 vstoupil do kněžského semináře v Českých Budějovicích. Brzy nato byl totálně nasazen v Linci. Po válce absolvoval dvouletý studijní pobyt v Lyonu, na kněze byl vysvěcen v červnu 1948. Kvůli pomoci lidem přechajícím za hranice byl opakovaně vyšetřován, v roce 1951 byl povolán k PTP, kde byl v roce 1953 zatčen. O rok později byl odsouzen za velezradu na 7 let, byl vězněn ve Valdicích a Rtyni, v roce 1960 byl propuštěn. Za normalizace organizoval tajné studium bohoslovců, podílel se na vydávání samizdatu. V roce 1990 byl jmenován generálním vikářem v Českých Budějovicích a stál u zrodu zdejší teologické fakulty. Dlouho působil jako duchovní ve vazební věznicí v Českých Budějovicích.

⁵⁹⁹ VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, Kostelní Vydří 2006

⁶⁰⁰ ŠEDIVÝ, František: *Legie živých aneb jáchymovské peklo*, Praha 2003, s. 57

Václav Vaško se pokouší situaci z počátku šedesátých let shrnout slovy: „*Tisíce vězňů vyšly z bran vězení, mezi nimi většina kněží a laiků vězněných pro víru. Převážně se po propuštění vězni nedostali k jiné práci než manuální. Nicméně jejich vliv na společnost byl mimořádný. Počínali si totiž svobodněji než lidé, kteří vězení neokusili a žili ve strachu, že se tam dostanou. Domnívám se, že závan svobody, který byl vypuštěn z věznic, účinkoval jako transfuze oživující společnost.*“⁶⁰¹ Podobně kněžskou vězeňskou zkušenost shrnují také historici Stanislav Balík a Jiří Hanuš: „*Právě tato generace, která opustila vězení kolem své padesátky, určila ráz českého katolicismu v období společenského tání šedesátých let.*“⁶⁰²

Petrin Josef Ondok zachovává v hodnocení působení církve za komunismu poněkud odlišné stanovisko: „*Někdy mám dojem, když čtu dokumentární nebo memoárovou literaturu, která hodnotí dobu pronásledování církve komunistickým režimem, že nabývá jakéhosi legendárního rysu. Tímto stylem byly ve středověku psány zprávy o životě světců. Snažily se totiž zdůrazňovat, nebo dokonce přidávat to, co bylo pozitivní, a zamlčovat to, co se jevílo jako negativní z hlediska hodnocení světce. Tento styl se mi dnes jeví jako nepřijatelný. (...) Jsou dějiny perzekuce církve heroickým obdobím církevních dějin, na něž můžeme být jen hrdí? Naprosto ne! Princip vnitřní pravdivosti nás nutí přiznat si, že jsme neobstáli tak, jak jsme měli. Nebyli jsme připraveni. Zapomněli jsme na období, kdy církev uměla žít v podmínkách tvrdého pronásledování.*“⁶⁰³ Přesto drtivá většina duchovních zastává, alespoň z dnešního hlediska, názor optimistický. Léta strávená v kriminále vidí jako svou životní školu, kde získali potřebné zkušenosti, pevnou víru, ale i přátele na celý život. Tyto osobnosti skutečně měly velký vliv na společnost, na lidi, se kterými se setkávali a kteří je nechali k nim promlouvat.

Domnívám se, že díky těmto lidem, kteří nepřestali žít svým náboženstvím ani v situaci fyzické a náboženské nesvobody, zaznamenal duchovní život v naší zemi zcela jistě určitý rozkvět. Nevíme, jak by situace vypadala, nebýt těchto lidí, jejich vliv na morální stav společnosti však byl zcela jistě pozitivní a nezanedbatelný. Soudíme-li z pohledu jednotlivců, v drtivé většině případů můžeme prohlásit, že jejich věznění nemělo na změnu jejich postojů a jejich odhodlání k boji s nenávistnou ideologií žádný efekt. Problém nastává v momentě, kdy chceme zkoumat vliv těchto osobností na vývoj

⁶⁰¹ VAŠKO, Václav: *Církev v ČSR v letech 1948 – 60. Perzekuce, odboj, kolaborace*. In: CUHRA, Jaroslav - VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha 1999, s. 59

⁶⁰² BALÍK, Stanislav - HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, Brno: CDK 2007, s. 315

⁶⁰³ ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005, s. 34

vztahů jejich církví, jakožto institucí, s komunistickým státem. Otázka, jak obstály jednotlivé církve a náboženské společnosti ve svém zápase s komunistickou ideologií a represáliemi, nebyla dosud dostatečně zodpovězena. Odpověď doufejme přinese další zkoumání a delší časový odstup. Za kamínek do této mozaiky by snad mohla být považována i tato práce.

9. Závěr

Na předešlých stránkách jsme zcela jasně viděli, že náboženská víra nepodléhá nařízením totalitních institucí, jakými byly československé věznice a po jistou dobu také ostatní instituce, které se podílely na chodu a řízení celé ČSR. Navzdory rozsáhlým perzekucím církví a náboženských společností se jejich činnost nepodařilo zcela omezit a utlumit, a to ani ve vězeňských zdech. Do jisté míry to byla chyba komunistického režimu – tím, že především v padesátých a počátkem šedesátých letech věznil řadu převážně katolických duchovních a umisťoval je na společná oddělení, dal jim mnoho cenných zkušeností a argumentů k jejich dalšímu působení, které mělo bezesporu velký vliv na život církví v našich zemích a také na komunikaci mezi příslušníky jednotlivých vyznání a na ekumenický dialog. Vliv vězeňské zkušenosti je nejvíce patrný u Církve římskokatolické, v jejíchž řadách se na sklonku šedesátých let objevila řada kněží poznamenaných životem ve vězení. Nezřídka se z nich vyprofilovaly výrazné osobnosti, které pozitivně ovlivnily mnoho lidí a snad i společenských procesů v naší zemi.

Římskokatolická církev navzdory rozsáhlým perzekucím duchovních, řeholníků a řeholnic získala řadu osobností, kterým dlouhé roky vězení přinesly hlubokou víru, moudrost, často i otevřenost vůči jiným konfesím. Někteří z těchto lidí se v sedmdesátých letech vrátili k duchovenské činnosti, ať již se státním souhlasem, či ilegálně. Jejich svědectví a síla jejich osobností se staly vzorem a inspirací pro desítky lidí věřících i nevěřících. Na otázku, zda katolická církev jako taková obstála v letech komunistické nadvlády, je však mnohem těžší najít odpověď. Přesto, že v jejích řadách bylo mnoho vynikajících osobností, které tlaku režimu odolávaly, vedení církve muselo hledat cesty, kterými proplout v těžké době a ne vždy setrvávalo v nezkalených vodách. Také v řadách duchovních i prostých věřících bylo mnoho těch, kteří spolupracovali se stávajícím politickým režimem nebo se přinejmenším na veřejnosti styděli za svou víru.

Příslušníky snad všech v práci zmiňovaných náboženských uskupení můžeme rozdělit do tří skupin: na ty, kteří vzdorovali a byli za to perzekuováni, na mlčící většinu, která sice žila křesťanským životem bez zbytečných provokací, ale musela každodenně svádět boj mezi vlastním přesvědčením a tlakem společnosti a prostředím, v němž žila, a na ty, kteří s komunistickým režimem otevřeně spolupracovali. Přestože jsme na některé takovéto případy poukázali, troufám si tvrdit, že v řadách duchovních a vůbec všech lidí vězněných pro své náboženské přesvědčení, se takovýchto odpadlíků našlo méně než v jiných skupinách a sociálních vrstvách.

Viděli jsme, že duchovní lépe zvládali důsledky sociální deprivace, jíž byli po příchodu do vězení vystaveni. Protože zcela neztráceli svoji sociální roli, často také byli v tomto ohledu oporou svým spoluvězňům. Pevná víra a také společenství jiných vězňů - kněží a věřících - pomohla mnohým z nich uchovat svou osobnost nepoškozenou strádáním v nesvobodě a vězeňské konformitě a stereotypu.

Duchovním nepomáhala jen víra, jakožto vztah k určité transcendentní skutečnosti, jejich silou byl také pozitivní pohled na svět, na život a na jeho smysl a význam. Další možnou výhodou ve vězeňských podmínkách byla jejich často nekonfliktní a smířlivá povaha, přestože jsme viděli, že řada z nich si nenechala všechno líbit. U nábožensky založených vězňů se také málokdy setkáváme s takovými formami rezignace, jako je sebevražda či sebepoškozování, které se projevují nečastěji u kriminálních vězňů.

Lidé, perzekuovaní z důvodů náboženských, se před totalitním režimem nesklonili a nepodřídili se jeho snahám o převýchovu, neboť ve svém utrpení našli smysl. Došli, ať už sami či s přispěním svých spoluvězňů, k přesvědčení, že pro svou pravdu stojí za to trpět. Zjistili, že i ve fyzické nesvobodě, do které byli uvrženi, mohou i nadále zůstat vnitřně svobodní. Tato jejich vnitřní svoboda v uvěznění paradoxně spíše narůstala, než aby byla potlačena. Po návratu tak z vězení vyšli svobodnější než dříve.

Předešlý text této práce se snaží ukázat, že u většiny nábožensky založených lidí není realita věznění důvodem k opuštění víry a přesvědčení, ba spíše naopak: víra se zde stává velkou zbraní proti nástrahám každodenního vězeňského života i proti ideologii, která uvrhla své odpůrce do vězení. Stává se formou odporu, projevem vzdoru a vlastní myšlenkové integrity, nezávislosti a nepodřízenosti. To je dle mého soudu vlastně také důvod, pro který byli představitelé církví v komunistickém Československu pronásledováni. V tomto kontextu ovšem nemůžeme konstatovat, že by toto pronásledování a věznění splnilo svůj účel.

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, fond sekretariát MV

Archiv bezpečnostních složek, fond sekretariát náměstka MV Kotála

Archiv bezpečnostních složek, fond MV - Správa TNP Praha

Národní archiv, fond Správa sboru nápravné výchovy (neuspořádáno), svazky 10, 11, 26 a 33

Národní archiv, fond Správa sboru nápravné výchovy (neuspořádáno), osobní spisy: Josef Bárta, Terezie Bílková, Antonín Bradna, Josef Silvestr Braitto, Felix Davídek, Antonie Hofmanová, Josef Jirků, Adolf Kajpr, František Kohlíček, Antonín Mandl, Josef Ondok, Karel Otčenášek, Jaroslav Pilík, Karel Pilík, Václav Renč, Anna Schwarzová, Josef Skohoutil, František Šilhan, František Šmejkal, Vít Tajovský, Štěpán Trochta, Stanislav Zela, Jan Antonín Zemek, Josef Zvěřina

Nahrávky rozhovorů:

<http://www.pametnaroda.cz>: Jiří Pokorný, Petr Jankovský, Jiří Navrátil, Josef Skohoutil, Jan Jelínek, Antonie Hofmanová, Anna Magdalena Schwarzová, Terezie Edigna Bílková, Luboš Hruška, František Kohlíček, Václav Malý

<http://www.politictivezni.cz>: Miroslav Šlechta

<http://www.ustrcr.cz>: Miloslav Bláha, Bohumil Dymáček, Jan Filla, Jan Kloda, Juraj Krupa, Vojtěch Matyáš, Pavel Roubíček, Jiří Veselý

Archiv Post Bellum o.s.: Rudolf Duda, Ladislav Šmejkal, Otto Neumann, Josef Janczik, Václav Vaško

Osobní rozhovor s ThLic. Bohumilem Kolářem ze dne 30.11.2007

Osobní rozhovor s Antoníí Hofmanovou ze dne 26. 5. 2009

Osobní rozhovor se Zdeňkem Zeleným

Primární literatura

- ADAMY, Herbert: *Byl jsem manažerem ilegální továrny*, Praha: Ostrov 1999
- BRADNA, Antonín: *Zaradoval jsem se... Útržky ze života*, Kostelní Vydří 2002
- BRODSKÝ, Jaroslav: *Řešení gama*, Praha: Lidové noviny 1990
- BUBENÍČKOVÁ - KUTHANOVÁ, Milena: *Vybledlá fotografie*, Praha: Vyšehrad 1991
- CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2001
- Co chtějí Svědkové Jehovovi?*, vydal Exerciční dům ve Frýdku, 1947
- ČERNÝ, Josef: *Za dráty komunismu*, Praha-Litomyšl: Paseka 2005
- DOLEŽAL, Miloš: *Cesty Božím (ne)časem*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2003
- DOLEŽAL, Miloš: *Prosil jsem a přiletěla moucha*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2004
- HAVLÍČKOVÁ, Helena: *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948 – 1989*, Olomouc: Votobia / Poznání 2002
- HOFMANOVÁ, Antonie: *Žijeme jen jednou*, Praha: Nové Město 1998
- HUSEK, Jožka: *Za vlády vrahů. Československý gulag*, Vizovice: Lípa 1997
- KABA, Ján: *Příběh mého života aneb Jak mě vedl Pán*, Ostrava: Jupos 2004
- KAHOUN, Karel: *Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka*, Praha: ÚDV 2006
- KOREC, Ján: *Od barbarskej noci. Listy z väzenia*. Bratislava 2004
- LAGOVÁ, Veronika a kol.: *Smrt' za mrežami*, Prešov 2006
- MÁDR, Oto: *V zápasech za Boží věc. Vzpomínky, texty a rozhovory*, Praha: Vyšehrad 2007
- NAVRÁTIL, Augustin: *Za jakých podmínek jsem byl vyšetřován a pozorován ve vězeňském oddělení psychiatrické léčebny od 7.1. do 11.3.1986*, In: GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství*, Praha: Orbis 1990
- ONDOK, Josef Petr: *Muklovský Vatikán*, Brno: CDK 2005
- PECKA, Dominik: *Starý profesor vzpomíná. Vlastní životopis*, Praha: Zvon 1996
- PECKA, Dominik: *Z deníku marnosti*, Brno: Atlantis 1993
- PECKA, Karel: *Motáky nezvěstnému*, Brno: Atlantis 1990
- RAMBOUSEK, Ota: *Paměti lichoběžníka. Paměti agenta-chodce*, Praha: Primus 1999
- RENČ, Václav: *Popelka Nazaretská*, Brno: Blok 1991
- ROMAN, Petr: *Vlečen pod šibenici*, Zlín 1996

- ŠEDIVÝ, František: *Legie živých aneb jáchymovské peklo*, Praha 2003
- ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*, Praha: Orbis 1991
- TAJOVSKÝ, Vít Bohumil: *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*, Praha: Torst 2001
- VACKOVÁ, Růžena: *Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení z let 1952 – 1967*, Česká křesťanská akademie 1994
- VACKOVÁ, Růžena: *Vězeňské přednášky*, Praha: Archiv Univerzity Karlovy 1999
- VAŠKO, Václav: *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1999
- VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2006
- ZEMEK, Jakub: *Vatikánský špión*, Olomouc 1991

Sekundární literatura

- ADAMY, Herbert a kol.: *Fialové trojúhelníky. Zapomenutá kapitola holocaustu*, Praha 2000
- BALÍK, Stanislav - HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, Brno: CDK 2007
- BARTOŠEK, Karel: *Český vězeň*, Praha-Litomyšl: Paseka 2001
- BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989*, Praha: Academia 2007
- BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe ! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*, Praha: ÚDV 2006
- BURSÍK, Tomáš: *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949 – 1961*, Praha: ÚSTR 2009
- Církevní procesy padesátých let*, (kolektiv autorů): Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002
- CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti*, Olomouc: Poznání 2009
- CUHRA, Jaroslav - VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha 1999

- DINUŠ, Peter: *Československá církev evangelická v agenturním rozpracování StB*, ÚDV 2004
- FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK 2001
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin, 2000
- FRANZ, Raymond: *Hledání křesťanské svobody*, Davle: Kernberg Publishing 2007
- GAĐOUREK, Ivan - NEHNĚVAJSA, Jiří: *Žalářování, pronásledování a zneužití. Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*, Brno: Masarykova Univerzita 1997
- GOFFMAN, Erving: *Asylums. Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, New York: Anchor Books 1961
- GRUNTORÁD, Jiří – UHL, Petr: *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*, Praha: Orbis 1990
- HANUŠ, Jiří - FIALA, Petr: *Skrytá církev. Felix Maria Davídek a společenství Koinótés*, Brno: CDK 1999
- HANUŠ, Jiří - MAREK, Pavel (eds.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK 2006
- HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha: Univerzum 1990
- HLADÍK, Ondřej: *Únor 1948 a jeho dopad na Sbor uniformované vězeňské stráže*, in: HP 1/2011
- HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha*, <http://www.knihovna.net/>
- HORŇÁKOVÁ, Lucie: *Hospitálský řád sv. Jana z Boha v období dvou totalit*, Diplomová práce, FF MU 2007
- HROMNÍK, Milan: *Náš mučedník Metoděj Dominik Trčka*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007
- JANÁK, Dušan: *Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955*, Opava: Slezské zemské muzeum 2002
- JANÁK, Dušan: *Organizace a řízení československého vězeňství 1945-1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*, Praha: Vězeňská služba ČR 2001
- JANDOUREK, Jan: *Václav Malý. Cesta za pravdou*, Praha: Portál 1997
- JINDRA, Martin: *Strážci lidskosti. Dvanáct příběhů příslušníků ČSČ(H) vězněných po únoru 1948*, Praha 2007
- KALÁBOVÁ, Květoslava – KALÁB, Vladimír: *Historie zemské donucovací pracovny a věznice pro ženy v Pardubicích*, Praha: Vězeňská služba ČR 2005

- KAPLAN, Karel - PACL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice: Actys 1993
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993
- KAPLAN, Karel: *Stát a církev Československu v letech 1948 – 1953*, Brno: Doplněk 1993
- KARFÍKOVÁ, Lenka – KŘÍŠŤAN, Alois – KUŘE, Josef (eds.): *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*, Brno: CDK 1998
- Kompendium katechismu katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2006
- KÝR, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: HP 3/2009
- KÝR, Aleš: *Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955*, in: *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955*, Opava: Slezské zemské muzeum 2001
- KÝR, Aleš: *Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství (1952 – 1992)*, in: HP 3/2007
- KÝR, Aleš: *Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945 – 1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*, Praha: Vězeňská služba ČR 2001
- KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955. Přehled základních předpisů*, Opava 2002
- MAKARENKO, A.S.: *Spisy, svazek 1 – Pedagogická poema*, Praha: SPN 1952
- MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Spisy, svazek 8*, Praha: SPNL 1960
- MARX, Karel: *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. In: *K filozofickým otázkám*, Praha: Svoboda, 1979
- MÜLLER, Lubomír: *Rehabilitace odpíračů vojenské služby*, in: BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč...* Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha: Academia 2007
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Slovo o náboženství*, Praha: Melantrich 1949
- NOVOTNÝ, Otto: *O trestu a vězeňství. Studie o funkcích a trestu v soudobé naší společnosti*, Praha: Academia 1969
- NOVOTNÝ, Vojtěch: *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, Praha: Karolinum 2007

- Odsoudil mě vojenský soud. Panelová diskuse s odpírači vojenské služby*, in: BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989*, Praha: Academia 2007
- PALEČEK, Lukáš: *Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926*, In: HP 1/2010
- PAVLINCOVÁ, Helena: *Slovník judaismus - křesťanství - islám*. Praha: Mladá fronta, 1994
- PINEROVÁ, Klára: *Vývoj vězeňských subkultur v Československu v letech 1948 – 1960*, Diplomová práce na ÚHSD FF UK 2006
- PIŠKULA, Jiří: *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Advent – Orion 2009
- POUSTA, Zdeněk (red.): *Filosofie za mřížemi. Leopoldov, léta padesátá*. Praha: Ústav dějin Univerzity Karlovy 1995
- REMEŠ, Prokop: *Historie svědků Jehovových u nás*, In: Dingir 1998/1
- REMEŠ, Prokop: *Svědkové Jehovovi. Historický přehled*, Praha: Oliva 1995
- SEDLÁČKOVÁ, Jolana: *Úloha religiozity ve vězeňství*, Bakalářská práce FF MU 2010
- SOKOL, Jan: *Svědectví a izolace*, in: FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří (eds.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK 2001
- SYNEK, Jan: *Náboženský život v československých věznicích v průběhu padesátých let dvacátého století*, Bakalářská práce FF UK 2008
- ŠEDIVÝ, Zdeněk F. – ŠEDIVÝ, František: *Bory – Mírov*, Praha: Eva 2010
- ŠEDIVÝ, Zdeněk F.: *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*, Brno: Moba 2003
- TOMEK, Prokop: *Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989*, Praha: ÚDV 2000
- TOMEK, Prokop: *Vyzvědači ve Valdicích*, in: HP 3/2007
- VACEK, Eduard: *Causa „Spravedlnost“*, in: HP 2/2005
- VAŠKO, Václav: *Církev v ČSR v letech 1948 – 60. Perzekuce, odboj, kolaborace*. In: CUHRA, Jaroslav - VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*, Praha 1999
- VAŠKO, Václav: *Dům na skále I. Církev zkoušená*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2004
- VAŠKO, Václav: *Dům na skále II. Církev bojující*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2004
- VAŠKO, Václav: *Dům na skále III. Církev vězněná*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008

VENTURA, Václav: *Jan Evangelista Urban – učitel duchovního života*. In: *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*. Brno: CDK 1998

VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2004

VOJTÍŠEK, Zdeněk: *Netradiční náboženství u nás*, Praha: Dingir 1998

Internetové zdroje:

Archiv bezpečnostních složek, <http://www.abscr.cz>

Biskupství brněnské, <http://www.biskupstvi.cz/>

Český rozhlas, <http://www2.rozhlas.cz/>

Ministerstvo vnitra ČR, <http://www.mvcr.cz/>

Oficiální stránky Církve adventistů sedmého dne, <http://www.casd.cz/>

Paměť národa, <http://www.pametnaroda.cz/>

Politictí vězni, <http://www.politictivezni.cz>

Společnost pro církevní právo, <http://www.spcp.prf.cuni.cz/>

Ústav paměti národa, <http://www.upn.gov.sk/>

Ústav pro studium totalitních režimů, <http://www.ustrcr.cz>

<http://protikomunisticke.misto.cz/>

<http://www.hostyn.cz/jezuite.htm>

<http://www.knihovna.net/>

<http://www.sfr.cz/>

<http://www.totalita.cz/>

Přílohy

Příloha 1:

Výňatek ze zápisu o poradě velitelů oddílů SVS ze 6.4.1950; zdroj: NA, f. SSNV, sv. 26

Dále rozvedl velitel SVS otázku četby a knihoven. Konstatoval, že z vězeňských knihoven musí zmizet beletrie, že je nutno tyto knihy zablokovat a dávat vězňům takové knihy, které je mohou převychovat, kde se řeší nové problémy. Velitel oddílu zodpovídá za výběr knih.

K 1.V.1950. musí zmizet všechny modlitební knížky i breviáře / na příkl. pod záminkou, že knihy nutno převázat:/ nutno sejmuti všechny kříže/na příklad v rámci týdne čistoty:/. Kostely nutno uzavřít a t.zv. kaple přeměnit na přednáškové sály, neboť duchovním nelze důvěřovat.

Pokud pro TFT jsou povoleny bohoslužby, nutno je zakázat. Proti udílení posledního pomazání není námitek.

Při této příležitosti upozorněno, že farář na Mírově dosud bere plat a je uváděn na platebních listinách.

Příloha 2:

Výňatek z nástinu předběžných zásad vězeňského řádu Subkomise pro vězeňský řád ze dne 24. října 1950; zdroj: NA, f. SSNV

- 23 -

99 . Pro chovance se pořádají výhovné přednášky a školení politické i odborné, jichž se chovanci musí zúčastnit.

Snaha po sebevzdělání chovanců budiž podporována opatřováním vhodných knih a časopisů a organizováním zájmových kroužků chovanců /pěveckých, hudebních, divadelních, recitačních, výtvarných, jazykových a pod./. Ve výchovném ústavě budiž zřízena knihovna a čítárna.

Jsou-li konány náboženské úkony pro chovance, smějí se jich zúčastnit chovanci příslušného náboženského vyznání.

Příloha 3:

Dopis Felixe Davidka adresovaný prezidentu Antonínu Zápotockému z Mírova 5. září 1955; zdroj: NA, f. SSNV (neuspoř.), osobní spis Felixe Davidka

Antonín Zápotocký, prezident ČSR, Praha - Hrad.

Přípis o nápravu zločinů:
kritika etického úroveň, po-
žadavek nápravy.

Váše Excellence,

pět let projitých ve vyšetřovací a trestní věci mi dává oprávnění, abych přistoupil
krvavé kritice nápravu zločinů a tímto dopisem ji pronášel.

Ve v podstatě o kritiku

- 1) nápravného systému - výchovného systému (náprava zločinů);
- 2) kritiku úřednického personálu věznic.

Stávající nápravný systém je fi-ke: Cílem každého výchovného systému je
ztrávením člověka osobnost, tento však osobnost rozkládá:

MATERIELNÍ PODMÍNKAMI (které mají základní vliv na tělesné i du-
ševní zdraví).

DUCHOVNÍM KLIMATEM, které jako celek se přinejmenší neli nedá klasifikovat
jinak, než cílevědomé rozplácání osobnosti člověka - třídního nepřítele.

Kritika MATERIELNÍCH PODMÍNEK:

- a) co se týče strany, byla by kritika za stávajících okolností nereálná (subjektivně).
- b) Místace - přeplněná, celá z toho nedostatek okysličeného vzduchu, při špatném
větrání a
- c) naprosto nedostatečný prochůzka (při hodiny nekvalitní produkce práce).
- d) zcela nepravděpodobná koupání (v posledních 14 dnech bylo sice koupání prováděné, ale zatím to
budí pokládáno za výjimku: před tím pauza téměř tři měsíce a pausu i
přetržení i delší).
- e) Světlo - žárovka 25w, při níž už je tisk bez soustavného porovnání zdraví. Autentické
bezvýsledné.
- f) Práce: Nejdříve utkvět před žárovkou je neproduktivní, fádlost. A proti tomu výrok býva-
lého ministra spravedlnosti dr. Štefana Rouse z r. 1950: - Namísto nebuduj to, a-
by všichni dělali jednoduchou a obléhací práci jako lepení papíru a stříhání, když práci člo-
věka dostojnou, kde může uplatnit své přirozené schopnosti a schopnosti. (Námom poro-
co text, cituji z paměti, obsahově správně). Dal: Sweating system: Stále, neú-
měrné zvyšování normy (na př. navlečení návrstů - nejdříve norma 600 kusů za 8h
práci, pak 900, pak 1200 a dnes - žárovka - 15 1500!), přestože nesplnění
percentuálního výkonu, podle stávajícího pracovního podrobně zohlednění a tel.

Toto vše má vliv na stále snižování tělesné kousi stěně.

Přesto by se tato situace měla nechat přehledným stavem, nedělností (a to vše tr-
vá přinejmenší 5 let) a mohlo by to být o poměrně, když by přinejmenší

DUCHOVNÍ KLIMA

nesvědčelo o tom, že režim celkem nezapomíná na těchto „malichernostech“, považují je za org-
klad osobnosti, sestává se především podrobně psychologické, aby přinejmenší bylo nevyd-
lejší a nejúčinnější.

VũLi;

Právo na vzdělání je nedílnou součástí přirozených lidských práv, a právě toto je nyní již plně / po 10 letech odčiněno.

strādā situācija uikdy nenovāji, nedostātē strādāji intelektuāli.

7. Tem svédoru, co píše a uvažuje, je při aplikaci dialektické logiky na praxi i toto vše logické, s alogické
nepřetvářející. Přetvářka se nepřetváří nikdy.

Stąd ka po rozdilu niezrównowagi biologicznej a „równowagi” trójkątnej jest prądnie poleżenie, niektórzy

A STRÁNKA CITOVÁ?

Nechť bydl unodes ufbj puto, aby rjeen mohl jet kumirapikem rochieia net k nej bližim prby-
wim; v mihade uinrti, aby mohl jet na jedurč.

Nejrovnostnější útok je však proti nám

Avšak samodurství je snazší být představitel, co je -- jedladem -- osobnost. Proto samodurci vytvářejí svou morálku, svůj systém jistinu morálky a je pevně vyplněná, že čím je osobnost setrvačná, neteprná, neurčitá, tím je bližší ideálu dokonalého člověka. - Má takový výtečný charakter, že mne bez odvolávání kajdám u-
rážek, bude milovat i nejméně důstojný člověk. - To je pravda, nad uť samodurci nic výššího neznají. Avšak proke-
sels náprava je takový člověk uhlav, je to bázň, hadr. Může to být dobrý člověk, ale pravděpodobně sám sebe takto slova.
Kničkou jiněmu se uchodí a dá se od něho očekávat právě tolik hanlivosti jako dobrý / skutku. (N.A. Dobroslavov,
Vybrané literární stati, Praha 1950, str. 120.)

Toto je doložitelné. Zdobivá se na promaxistické autor, je to jen proto, když si připomene rozdíl mezi slorem / pro-
nesením téměř před stolety a činem jeho dětí dnes v letech 1955.

Myslím, že jsem k tématu VÍLE (jež se mi nakládá vztahem) řekl vše. Nemám důvodů, když psal vlnu slávy, toto vše
neslouchat a nevíci si: SOCIALISTICKÝ HUMANISMUS je pouze vignet: křehký talant, který, když se opájeji vlnou, žije.

A léčení? Myslím, že by patřilo to okolnosti bylo věřitelně možné.
1) Medialitická nájem, neelastický věcný řád, od něhož se téměř vždy odvrací stížitosti, řádosti a odvahu a nikdy
nařezání anglaž samodurá.

2) Služba příslušníci vzhledem k důležitosti lesu nemůžeme zhranění mentu děláte. Proto nepřijímám lechdu, když zaručí
přímé psychologické zkoušky. Je zde mnoho případů, které nelze neoprávněně za neuropatické a psychologické (vzájemně i pro-
gresivních stadií, hysterie, komplex méněcennosti, nadřazenosti, nepřijetí fobie a j.).

3) Kontrolní orgány: Z celou dobu jsem měl možnost inuít (no šlo o) spáknutí kámi (asi krapka molurata, učen) jen jednou.
Okresní prokurátorka chodí sice častěji, což podstatně se všude negajmá. A co pak si: všichni kámi se chodí pouze v domovních
velitelů; každá stížitost, každá regulace je palešně jednorázově interprokurátura a předkova. Za těchto okolností je zbytečné
inuít.

Podávám účelkový přehled o návrhu úprav:

- A**
- 1) Stabilizace VĚZNĚSKÉHO ŘÁDU (ve smyslu „medialitizace“, neelastičnosti), přičemž
 - 2) IDEA tohoto řádu má být jen jedna: PROSPERITA A PROGRES LIDSKÉ OSOBNOSTI (zaručením přirozených práv člověka
i v prostředí věznic a talant).

B V tomto smyslu zaručit vhodné podmínky:

I. MATERIÁLNÍ:

- 1) ubikace (hygiena vzduchu atd.);
- 2) procházky (jejich délka);
- 3) koupání (pravidelně);
- 4) světlo (prakticky neškodlivé);
- 5) práce (neulhující, odvrátit před vytvářením systému, nezapomínat na příjem).

II. PSYCHICKÉ:

- α) ROZUM:**
- 1) povolení literárního projevu (souhlasná cenzura měří, breví);
 - 2) možnost pokračovat v odborném studiu ve vězení (odl. knihy dle vlastních potřeb, možnost
činit si výpisky);
 - 3) vhodné vybavení ústavní knihovny, aby byla na výši důstojných potřeb vězňů.

β) CIT: Respektování rodinných vztahů:

- 1) Dopisy - návštěvy (stabilnímu vězňům v řádu zaručit to, aby se pod podmínkou trvání neodpíral
přímému a osobní styku po 18 měsících, a pak po dobu návštěvy pět minut);
- 2) možnost navštívit vězeňskou nemocnici nepříteli příbuzní;
- 3) zrušení, i to na přetřeb.

γ) VÍLE: Všeobecně: RESPEKTOVÁNÍ LIDSKÉ OSOBNOSTI.

- 1) Rozkazem - nánjem;
- 2) u raportu (neobsluhování, uměření, nestorotypní trestem);
- 3) respektování práva a stížitosti (výjimečně věc, ušlechtilost);
- 4) a především respektovat kámišský řád jako celek včetně vězňů (a zejména těch, kteří dohodou
o procházce a jiné).

III. PŘÍSLUŠNÍCI:

- 1) Zavedení psychologických zkoušek pro nové příslušníky;
- 2) co již slouží, v tomto smyslu protestovat a vyvolat zájem;
- 3) věnovat nepotřebnou péči uvarům a psychologům všech příslušníků (v tomto smyslu pravidelně lékařské
problémy).

IV. KOMISE:

- at u ministrů, prokurátorů a jiné:
- 1) pravidelný styk se všemi vězňmi;
 - 2) bez oficiálního doprovodu - bez poslušnosti se strany místního vchodu;

3) pautopisne posoudit životní podmínky, v.t. KOREKCI, autokriticky se zamyslet a srovnat s předešlými moudry století (žena, hlada, špinav) - totálně platí pro všechny Koryse.

4) Jsem občan tohoto státu a jako takový jsem oprávněn vyžadovat i Vás, pane prezidente, abyste nepokládali za ob-
tížné či zbytečné pravidelně navštěvovat věznice. Neumím proto hlasy státu, výbry i provinost, pravidelně de-
řiny národů k žijí nejen na svobodě na recepci, výbry bolunget i v kriminálech. A přepít odporčnost předde-
řinami, znamená přepít odporčnost i za věznic a žit v ústí.

Vše Excelexce, jsem přemýšlel, že jsem psal věnu, tak tak vlastnosti přepírání.

Přísny fond, který vyrazem je styl, je podmínkou tím, že musíme žít u nás a nechtět náležíkou válnu, co je
proti člověku, at přiteli či nepřiteli. A u nás máme učitelé života byli kdysi inženýři, co byli hluboce vskročeni ve všechny ideologie-
kém tdbore (prof. Tuček, prof. Kamenář aj.). J od nich mávito, co zde v tomto ústavě, bývá také často nazýváno drgostá podobně, co
však není u nás jiného, než smysl pro čest a spravedlnost, jímž protestují a nesouhlasím tam, kde je zabíjen člověk. Sádka mysl
trestu je pouze předstíráním tohoto protestu. Ani jeden jsem nedostal zato, očem bych se v tomto přípise nezmítval, očem bych toto pří-
pisem neřádal.

KONEC TOHOTO DOPISU JE ZAČÁTEK NADĚJE, ŽE PŘÍŠTÍ ČAS BUDE PLODNĚJŠÍ NA LÁSKU A SPRÁVEDL-
NOST.

ŘÍKÁME MI MÍR, TEDY NEJDRŽÍVE SPRÁVEDLNOST.

ŘÍKÁME-LI ČLOVĚK, TEDY PŘEDVŠÍM LÁSKA.

S úctou

Felix Maria DAVIDEK,

vězeň E148/52 Mírov, Morava

5. IX. 1955, v počítání výměny učelů zvaném.

P. S. Prosim o laskavé přitržení přijetí tohoto připsu.

Ráčto zaslat na uvedenou adresu.

Jméno autora: Jan Synek
Bydliště: U Kněžské louky 6, Praha 3
Škola, fakulta: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Katedra: Ústav českých dějin

Datum: 25. 2. 2012

Podpis: